

ROLAND BARTHES

göstergebilimsel serüven

ÇEVİRENLER: MEHMET RİFAT - SEMA RİFAT

cogito

YAPI KREDİ YAYINLARI

GÖSTERGEBİLİMSEL SERÜVEN

Roland Barthes, Fransız denemecisi, eleştirmeni ve göstergebilimcisi (Cherbourg, 1915-Paris, 1980). Sorbonne'da öğrenim gördü, C.N.R.S.'de (Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi) çalıştı, École Pratique des Hautes Études'de ve Collège de France'da göstergebilim dersleri verdi.

XX. yüzyılın büyük düşünce ve yazı ustalarından Roland Barthes, yeni eleştiri anlayışının, anlatı çözümleme yönteminin, göstergebilimin ve metin kuramının öncülerinden biri olmanın yanı sıra, bütün yaşamı boyunca, haz duyarak okuma'yı (çözümleme) ve haz duyarak yazma'yı (metin üretme) amaç edindiğinden, okurlarına, öğrencilerine ve konferanslardaki dinleyenlerine aynı ölçüde tad vermeyi bilmiş benzersiz bir özne'dir.

Başlıca yapıtları: *Le degré zéro de l'écriture* (Yazının Sıfır Derecesi) [1953]; *Michelet* [1954]; *Mythologies* (Mitler) [1957]; *Sur Racine* (Racine Üstüne) [1963]; *Essais critiques* (Eleştiri Denemeleri) [1964]; *Critique et vérité* (Eleştiri ve Gerçek) [1966]; *Système de la mode* (Modanın Dizgesi) [1967]; *L'Empire des signes* (Göstergeler İmparatorluğu) [1970]; *S/Z* [1970]; *Sade, Fourier, Loyola* [1971]; *Nouveaux essais critiques* (Yeni Eleştiri Denemeleri) [*Le degré zéro de l'écriture* ile birlikte, 1972]; *Le plaisir du texte* (Metnin Verdiği Haz) [1973]; *Roland Barthes par Roland Barthes* (Roland Barthes Roland Barthes'ı Anlatıyor) [1975]; *Fragments d'un discours amoureux* (Bir Aşk Söyleminden Parçalar) [1977]; *Leçon* (Ders) [1978]; *Sollers écrivain* (Yazar Sollers) [1979]; *La chambre claire* (Aydınlık Oda) [1980]; *Le grain de la voix* [konuşmalar, ö.s., 1981]; *Littérature et réalité* (Yazın ve Gerçeklik) [başkalarıyla birlikte, ö.s. 1982]; *L'Obvie et l'Obtus. Essais critiques III* [(ö.s., 1982); *Le bruissement de la langue. Essais critiques IV* (Dilin Hışırtısı. Eleştiri Denemeleri IV) [ö.s., 1984]; *L'aventure sémiologique* (Göstergebilimsel Serüven) [ö.s., 1985]; *Incidents* [ö.s., 1987]; *La Tour Eiffel* (Eyfel Kulesi) [A. Martin ile birlikte, ö.s., 1989].

ROLAND BARTHES

GÖSTERGEBİLİMSEL
SERÜVEN

ÇEVİRENLER:

MEHMET RİFAT - SEMA RİFAT

Cogito - 12
ISBN 975-363-131-6

Göstergebilimsel Serüven / Roland Barthes
Bu kitaptaki metinlerin seçimi
L'aventure sémiologique
temel alınarak M. Rifat tarafından yapılmıştır.
Çevirenler: Mehmet Rifat - Sema Rifat

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1993
Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Taratım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.
1. Baskı: 1500 adet
İstanbul, Mayıs 1993

İstiklal Caddesi, No: 285-287 Kat: 5 B Blok
Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: 293 08 24 (4 hat) Faks: 293 07 23

Dizi Editörü: Vedat Çorlu
Kapak Düzeni: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

İÇİNDEKİLER

Roland Barthes ve *Göstergebilimsel Serüven* Üstüne 7

Göstergebilimsel Serüven 11

I

İLKELER

Göstergebilim İlkeleri 19

Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş 83

Anlatının Yapısal Çözümlemesi 117

Eylem Dizileri 129

Metinsel Çözümleme 139

II

ALANLAR

Saussure, Gösterge, Demokrasi 147

Anlamın Mutfağı 153

Reklam Bildirisi 157

Nesnenin Anlambilimi 163

Göstergebilim ve Şehircilik 173

Göstergebilim ve Tıp 183

Roland Barthes ve Göstergebilimsel Serüven Üstüne

Göstergebilimsel Serüven ünlü Fransız düşünce ve yazı ustası Roland Barthes'ın (Cherbourg, 1915-Paris, 1980) 1963-1974 yılları arasında, özellikle seminerleri ve konferansları için yazmış olduğu ve daha çok göstergebilimsel araştırmalarının sonuçlarını içeren metinleri kapsıyor. Onbir yıllık bir süre içinde değişik dergilerde ve kitaplarda yayımlanan bu metinler R. Barthes'ın göstergebilimi (Fransızca *sémiologie*)¹ dizgeleştirme çabalarını, değişik alanlara yaklaşım biçimlerini ve çözümleme yöntemi konusunda ortaya attığı ilke ve kavramları sergiliyor.

Biz bu metinleri seçerken, Fransa'da R. Barthes'ın ölümünden sonra yayımlanmış olan *L'aventure sémiologique* (1985)² adlı derlemeyi temel almakla birlikte, ayrı bir yazı seçimi yaptık ve ayrı bir düzenlemeye gittik.

R. Barthes'ın kendi göstergebilim serüveninin değişik aşamalarını belirlediği "Göstergebilimsel Serüven" başlıklı yazının³ ardından iki ana bölüm ayırt ettik: I. *İlkeler*; II. *Alanlar*.⁴

İlkeler bölümünde göstergebilimin temel ilke, kavram ve yöntemlerini sunan ve 1964-1973 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan beş yazıyı biraraya getirdik: "Göstergebilim İlkeleri"; "Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş"; "Anlatının Yapısal Çözümlemesi"; "Eylem Dizileri"; "Metinsel Çözümleme".

Derlememizin bu birinci bölümünde yer alan ve göstergebilim tarihinde önemli bir yer tutan "Göstergebilim İlkeleri"ni ("Eléments de sémiologie") R. Barthes ilk kez 1964'te *Communications* dergisinin 4. sayısında yayımladı. Aynı çalışmayı 1965'te bu kez gözden geçirilmiş, düzeltilmiş, yeni bir giriş bölümü ve kaynakça eklenmiş olarak Gonthier yayınlarında *Le degré zéro de l'écriture* adlı yapıtıyla birlikte bastırdı. Bu inceleme yazısı 1985'te de *L'aventure sémiologique*'te yer aldı.⁵ Söz ko-

nusu metnin İtalyanca ve İngilizce çevirilerinin⁶ 1965'teki ikinci baskıdan yapıldığını da dikkate alarak çevirimizi 1965 baskısından gerçekleştirdik.⁷

İlkeler bölümünün ikinci yazısı olan "Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş" ("Introduction à l'analyse structurale des récits") ise ilk kez 1966'da *Communications* dergisinin 8. sayısında çıktı. Aynı inceleme daha sonraki yıllarda üç kitapta daha yer aldı: *Poétique du récit* ("Points" dizisi, 1977); *L'analyse structurale du récit*, *Communications*, 8 ("Points" dizisi, 1981); *L'aventure sémiologique* (1985).

Metin çözümleme yöntemleri konusunda çalışan başka bilim adamlarının (A.J. Greimas, Cl. Bremond, U. Eco, J. Gritti, V. Morin, Ch. Metz, T. Todorov, G. Genette) incelemeleriyle birlikte yayımlanan ve bu incelemelere bir giriş niteliğinde olan "Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş"i, dört ayrı baskıyı karşılaştırarak dilimize çevirdik⁸, baskılar arasındaki farklılıkları da dipnotlarda belirttik.

"Anlatının Yapısal Çözümlemesi" ile "Metinsel Çözümleme" başlıklı metinlerse, R. Barthes'in 1969 ve 1973 yılları arasında gerçekleştirdiği iki çözümleme yazısının giriş bölümlerinden alınmış kuramsal nitelikli metinlerdir ve R. Barthes'in çözümleme anlayışındaki iki değişik yaklaşımın ilkelerini kapsamaktadır.⁹

İlkeler bölümünde yer alan "Eylem Dizileri" ise önce İngilizce olarak çıkmış bir inceleme yazısının ("Action Sequences")¹⁰ Fransızca'da "Les suites d'actions" başlığıyla yayımlanmış metninin çevirisidir.¹¹

Göstergebilimsel Serüven'in *Alanlar* başlıklı II. bölümündeysen, R. Barthes'in 1963-1972 yılları arasında değişik alanlara yönelik olarak sürdürdüğü göstergebilimsel araştırmalarını, bu alanlara yaklaşım biçimlerini sergileyen altı yazı yer alıyor: "Saussure, Gösterge, Demokrasi"; "Anlamanın Mutfağı"; "Reklam Bildirisi"; "Nesnenin Anlambilimi"; "Göstergebilim ve Şehircilik"; "Göstergebilim ve Tıp"¹²

Göstergebilimsel Serüven'de yer alan oniki yazının başlıklarının Fransızca'ları her metnin girişinde dipnot olarak belirtilmiş, yazıların ilk kez ne zaman ve nerede yayımlandığı da her çevirinin sonunda gösterilmiştir.

R. Barthes'in yazılarında kendi verdiği dipnotlar, her metnin sonunda "Notlar" başlığı altında toplanmış, çevirmenlerin notlarıysa yıldız (*) işaretiyle belirtilerek sayfa altlarında verilmiştir.

Metinlerin çevirisinde, ulaşabildiğimiz bütün farklı Fransızca baskıların, bu arada "Göstergebilim İlkeleri" için de İtalyanca ve İngilizce çevirilerin karşılaştırılması yapılmış, farklı baskılardaki önemli değişiklikler gerekli açıklamalar biçiminde dipnotlarda belirtilmiştir. Ayrıca, R. Barthes'in gönderme yaptığı yazıların sonradan kitaplaşmış olanlarıysa köşeli ayraç içinde yayınevi, yayın yılı, vb. ile birlikte gösterilmiştir.

Göstergebilimsel Serüven'i çevirirken, R. Barthes'ın Fransızca'ya ilişkin olarak verdiği örnekler, olanaklı durumlarda Türkçeleştirilmiş ve bu işlemin gerekli kıldığı düzenlemeler de yapılmıştır.

R. Barthes'ın göstergebilim, dilbilim, anlabilim ve anlatı çözümlemesine ilişkin olarak kullandığı terimleri, Türkçe'de üretilmiş ya da ürettiğimiz "saydam" terimlerle karşılamaya çalıştık. Ama bu arada, Türkçe'de çok dar bir çevre dışında yaygınlık kazanmamış, "saydam" olmayan ve ilgili araştırmacılar arasında da tartışmalara yol açan bazı terimsel karşılık önerilerine de çevirimizde yer vermekten kaçındık.

Fransız dilinin ve kültürünün yetiştirdiği büyük düşünce ve yazı ustalarından biri olan R. Barthes'ın bu kitapta okuyacağınız metinlerdeki göstergebilim ve anlatı çözümlemesine ilişkin yargı ve gözlemlerini, bu bilimsel etkinliklerin henüz kuruluş aşamasında olduğu 1960'lı yıllara ve 1970'li yılların başlarına göre değerlendirmek gerektiğini özellikle belirtmek isteriz. Çünkü, o yıllarda R. Barthes'ın henüz kurulmakta olan bir bilim dalı biçiminde ele aldığı ve hem kuruluşuna hem de gelişmesine büyük katkılarda bulunduğu göstergebilim (ve anlatı çözümlemesi), özellikle 1970'li yıllardan başlayarak kuramsal tasarısını büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve bugün artık sınırlarının nereye kadar uzanacağını tartışma aşamasına gelmiştir.

Mehmet Rifat
İstanbul, 1993

Notlar

1. R. Barthes bu bilim dalını Fransızca'da *sémiotique* olarak değil de *sémiologie* olarak adlandırır.
2. Paris, Seuil.
3. R. Barthes'ın İtalya'da verdiği bir konferans için hazırladığı bu metin ilkin 7 Haziran 1974 tarihli *Le Monde* gazetesinde, ardından da 1985'te *L'aventure sémiologique*'te yayımlandı.
4. Bu bölüm başlıklarını *L'aventure sémiologique*(1985) adlı derlemenin düzeninden esinlenerek kullandık. *L'aventure sémiologique*, aynı başlıklı yazının ardından üç bölüme ayrılmış: *İlkeler*; *Alanlar*; *Çözümlemeler*. Biz bu Fransızca derlemenin *İlkeler* bölümünde yer alan ve eski sözbilimin (retorik) kavramlarını açıklayan "L'ancienne rhétorique. Aide-mémoire" (1. baskı *Communications*, sayı 16, 1970) çağdaş göstergebilimle doğrudan bir bağıntısı olmadığı için derlememize almadık. Ayrıca derlememizdeki *İlkeler* bölümünde, *L'aventure sémiologique*'in *Çözümlemeler* bölümünde yer alan üç çözümleme yazısından ikisinin kuramsal nitelikli giriş bölümlerini aldık: "Anlatının Yapısal Çözümlemesi" ve "Metinsel Çözümleme" başlıklarıyla. Çözümleme uygulamalarını Fransızca metinler üstünde çalışıldığı için dilimize çevirmedik. *Alanlar* başlığı altında topladığımız altı yazı ise *L'aventure sémiologique*'te de aynı bölüm başlığı altında yer alıyor. Fransızca aynı başlıklı bölümde yer alan ve Lévi - Strauss'un iki kita-

bını inceleyen yazıyı ("Sociologie et socio-logique. A propos de deux ouvrages récents de Claude Lévi - Strauss") da daha çok Lévi - Strauss'un yaklaşımını değerlendirdiği için dilimize aktarmadık.

5. Bu 1985 baskısında, hem 1964 hem de 1965 baskılarına göre bazı değişikliklere gidilmiş, ama söz konusu değişikliklerin daha önce yazarın kendisi tarafından mı, yoksa sonradan yayıncı tarafından mı yapıldığı belirtilmemiştir. Biz çevirimizde, 1985 baskısındaki değişiklikleri ve bütün baskılar arasındaki farkları dipnotlar biçiminde belirttik.
 6. İtalyanca çevirisi: *Elementi di semiologia* (Torino, Einaudi, 1966; 2. baskı 1976); İngilizce çevirisi: *Elements of semiology* (New York, Hill and Wang; 1. baskı 1968, 2. baskı 1977).
 7. *Göstergebilim İlkeleri* daha önce Türkçe'de iki kez yayımlandı: 1964'teki ilk baskısını örnek olarak yaptığımız çeviri (B. Vardar ile birlikte; Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 1979) ile genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 1965 baskısını örnek olarak yaptığımız çeviri (S. Rifat ile birlikte; İstanbul, Sözce yay., 1986). Şimdi burada sunduğumuz üçüncü ve yeni çeviride (yine 1965 baskısı örnek alındı) İtalyanca ve İngilizce çevirilerden de yararlandık, anlatımın yanı sıra terimleri de bütünüyle gözden geçirdik.
 8. "Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş" daha önce Türkçe'de yayımlandı: 1977'deki ikinci baskıyı temel olarak yapmış olduğumuz bu çeviri (S. Rifat ile birlikte) 1988'de çıktı (İstanbul, Gerçek yay.).
 9. "Anlatının Yapısal Çözümlemesi", ilkin *Recherches de sciences religieuses*'de (58, 1970) ardından hem *Exégèse et herméneutique* (1969'daki Chantilly Kolokyumunun metinleri, Paris, Seuil, 1971) adlı ortak yapıtta hem de *L'aventure sémiologique*'te (1985) yayımlanan "L'analyse structurale du récit. A Propos d'Actes 10-11" başlıklı yazının giriş bölümünden dilimize aktarılmıştır. (Bkz. *L'aventure sémiologique*, a.g.y., s. 290-300).
- "Metinsel Çözümleme" ise ilkin *Sémiotique narrative et textuelle* (Paris, Larousse, 1973) adlı ortak yapıtta, ardından da *L'aventure sémiologique*'te (1985) yayımlanan "Analyse textuelle d'un conte d'Edgar Poe"nun giriş bölümünün çevirisidir. (Bkz. *Sémiotique narrative et textuelle*, a.g.y., s. 29-32; ve *L'aventure sémiologique*, a.g.y. s. 329-333.)
- L'aventure sémiologique*'in *Çözümlemeler* bölümünde yer alan ve daha önce 1972 yılında *Analyse structurale et Exégèse biblique*'te yayımlanmış olan "La lutte avec l'ange: analyse textuelle de Genèse 32. 23-33" başlıklı çözümleme yazısını ise dilimize aktarmadık.
10. *Patterns of Literary Style*'de, yayımlayan Joseph Strelka, The Pennsylvania State University Press, 1971.
 11. Bkz. *L'aventure sémiologique*, a.g.y., s. 207-217.
 12. Bu altı yazı sonradan *L'aventure sémiologique*'te *Alanlar* başlığı altında R. Barthes'in Lévi-Strauss'un iki yapıtını incelediği bir başka yazısıyla birlikte biraraya getirilmiştir (Bkz. *L'aventure sémiologique*, a.g.y., s. 219-283.)

Göstergebilimsel Serüven*

Birkaç gün önce bir kız öğrenci gelip beni buldu ve bir üçüncü çevrim doktorası** yapmayı amaçladığını söyledi; üstünde çalışmak istediği konuyu da oldukça ironik ama hiç de düşmanca olmayan bir hava içinde önerdi: *Göstergebilimin İdeolojik Eleştirisi*.

Bana göre, "sahnelenen bu küçük olay"da göstergebilimin konumunu ve yakın tarihini belirlememizi sağlayabilecek bütün öğeler var:

— Bir kere burada önce, gerici bir bilim dalı ya da en azından ideolojik bağlanmaya karşı ilgisiz bir bilim dalı olarak ilan edilmiş göstergebilime yapılan ideolojik, bir başka deyişle siyasal eleştiriyi buluyoruz: Yapısalcılığı, tıpkı yakın zamanlarda (hatta burada, İtalya'da bile) Yeni Roman'a yaptıkları gibi, yanlış anımsamıyorsam, teknokrasinin, hatta De Gaulle'cülüğün işbirlikçisi bir bilim dalı olmakla suçlamadılar mı?

— Ardından, bu kız öğrencinin konuştuğu kişinin, kesinlikle "demonste edilmesi" (Fransızca'daki *démonter* sözcüğünün ikili anlamıyla: *analyser* "ayrıştırmak", "parçalara ayırmak" ve *désarçonner* "birini [atan] düşürmek", "güç duruma düşürmek") amaçlanan şu göstergebilimin temsilcilerinden biri olduğu düşüncesini buluyoruz — karşımdakinin o hafif ironisi de buradan kaynaklanıyordu: Konuyu önermekle beni *kışkırtıyordu* (bu sahnenin psikanaliz açısından yorumu üstünde durmuyorum);

— Son olarak, bana yüklediği neredeyse resmi denebilecek göstergebilimsel sadakatsizliğin var olduğu sezgisini buluyoruz; sadakatsizlik, belki de parodili bir biçimde, bu öğrencinin konuştuğu adamı, hem göstergebilim içinde hem de dışında biri yapabilirdi: Entelektüel *cilvellerle* dolu bu sahnenin de bende bıraktığı bir çeşit yüzeysel dostluk (ama belki de yanılmışımıdır) anısı buradan kaynaklanıyor.

* Fransızca'sı: "L'aventure sémiologique". (Ç. N.)

** Fransa'da 1984'ten önce yürürlükte olan doktoralardan biri: "Doctorat de troisième cycle". (Ç.N.)

Bu küçük psikodramı besleyen sorunları ele almadan önce, göstergebilimi (ve de yapısalcılığı) *temsil etmediğimi* söylemem gerekir: Dünyada hiç kimse bir düşünceyi, bir inancı, bir yöntemi *temsil edemez*, hele *yazan* biri hiç temsil edemez, çünkü onun belli bir seçme sonucu benimsediği uygulama, ne konuşmadır (söz) ne de yazmadır, ama yazı'dır.

Aydın toplumu sizi kendi isteği doğrultusunda, kendi gereksinimine göre yoğurabilir; bu, toplumsal *oyun*'un bir biçiminden başka bir şey değildir, ama ben kendimi bir *imaj* olarak, göstergebilimin *imago*'su olarak yaşayamam. Ben bu *imago*'ya göre ikili bir durumdayım: Yatkın olma durumunda ve kaçma durumunda:

— Bir yandan, göstergebilimcilerin arasına katılmaktan başka bir şey istemem; onlarla birlikte, onlara saldıranlara (tinselciler, dirimselciler, tarihselciler, kendiliğindenciler, karşı-biçimciler, arkeomarksistler, vb.) karşılık vermeye can atarım. Bu dayanışma duygusunu, içimde hiçbir fraksiyonist itki duymadığım ölçüde daha kolaylıkla benimserim: Fraksiyonizmde benimsenen kural gereği, yakın olduğum kişilere karşı çıkmak (düşman kardeşler miti konusunda Freud tarafından çok iyi incelenmiş olan narsisizm itkisi) bana hiç de ilgi çekici gelmez; — ama, öte yandan, göstergebilim benim için bir dava değildir; bana göre, kendi kişiliğimle özdeşleştirdiğim bir bilim, bir bilim dalı, bir okul, bir hareket değildir (ona bir ad vermeyi kabul etmek de zaten fazlasıyla yeterlidir; her ne olursa olsun, bana göre, her an için cayılabilecek bir addır bu).

Peki, nedir öyleyse bana göre Göstergebilim? Bir *serüvendir*, yani *başıma gelen şeydir* (Gösterenden bana gelen şeydir).

Bu serüven kişiseldir ama öznel değildir, çünkü burada sahnelenen, öznenin yer değiştirmesidir, anlatımın değil. İşte, bu serüven de benim için üç evrede gelişti.

1. Birinci evre hayranlık evresiydi. Dil ya da daha kesin konuşmak gerekirse *söylem*, ilk kitabım *Le degré zéro de l'écriture*'den (Yazının Sıfır Derecesi) başlayarak çalışmamın değişmez konusu oldu. 1956'da, tüketim toplumunun bir çeşit mitlerle ilgili gerecini toplamış, Nadeau'nun dergisi *Les Lettres nouvelles*'e, *Mythologies* (Mitler) adı altında vermiştim. Saussure'ü ilk olarak o sıralarda okumuştum, okuduktan sonra da gözlerim şu umutla kamaşmıştı: Küçük-burjuva mitlerinin geçersizliğinin açıklanmasına, sanki durduğu yerde kendi kendini açığa vurmaktan başka bir şey yapmayan bu açıklamaya bilimsel olarak gelişme olanağı verilmesi. Bu olanak, göstergebilimdi ya da anlam süreçlerinin ayrıntılı incelemesiydi; burjuvazi anlam süreçleri sayesinde, kendi tarihsel sınıf kültürünü evrensel nitelikli doğal olana dönüştürüyordu. Göstergebilim bu aşamada bana geleceği, programı ve çabaları açısından ideolojik eleştirinin temel

yöntemiymiş gibi geldi. Bu göz kamaşmasını ve umudu *Mythologies*'nin sonsözünde anlatmıştım; bu metin bilimsel açıdan belki eskimiştir ama esenlikli bir metindir, çünkü entelektüel bağlanmaya bir çözümleme aracı sağlayarak *kaygılarını gidermiş*, anlam incelemesini de ona siyasal bir önem kazandırarak *sorumlu kılmıştır*.

Göstergebilim, 1956'dan bu yana gelişme gösterdi; tarihi, bir bakıma *hızla sürüklendi*. Ama ben şuna inandım: Her ideolojik eleştiri, eğer gerekli olduğunu sürekli yineleyip durmaktan kurtulmak istiyorsa, göstergebilimsel olmak zorundadır ve zaten ancak göstergebilimsel olabilir: Göstergebilimin ideolojik içeriğinin incelenmesi, az önce sözünü ettiğimiz kız öğrencinin ileri sürdüğü gibi henüz ancak göstergebilimsel yollarla gerçekleştirilebilir.

2. İkinci evre, bilim evresi ya da en azından bilimsellik evresi oldu. 1957'den 1963'e kadar, son derece anlam yüklü bir nesnenin, Moda giysisinin göstergebilimsel açıdan incelemesini yapmaya çalışıyordum. Bu çalışmanın amacı çok kişiseldi, çile çektiriciydi diyebilirim: Bilinen ama o ana kadar incelemesi yapılmamış bir dilin dilbilgisini çok özenli bir biçimde yeniden oluşturmak söz konusuydu. Bu çalışmanın nankör bir çalışma olabileceği benim açımdan o kadar da önemli değildi, zevkime göre önemli olan, bunu yapmak, bu işi *gerçekleştirmekti*.

Aynı zamanda, bir göstergebilim öğretimi tasarlamaya da girişmiş, bunu da *Eléments de sémiologie*'yle (Göstergebilim İlkeleri)* yapmaya çalışmıştım.

Benim çalışmalarımın yanı sıra, göstergeler bilimi, oluşumunu tamamlıyor ve her araştırmacının (burada özellikle dostlarım ve arkadaşlarım Greimas ve Eco'yu düşünüyorum) kendine özgü kökenine, gelişmesine ve bağımsızlığına göre ilerleme gösteriyordu. Jakobson ve Benveniste gibi büyük ağabeylerle, Bremond ve Metz gibi daha genç araştırmacılarla bağlantılar sağlanmış, Bir Dernek ve bir *Uluslararası Göstergebilim Dergisi* de kurulmuştu.

Bana göre çalışmanın bu dönemine egemen olan şey, sanırım, göstergebilimi bir bilim olarak kurma tasarısından çok, bir *Sistematik* uygulama zevkiydi. Sınıflandırma etkinliğinde, Sade ve Fourier gibi büyük sınıflandırmacıların da kapılmış oldukları bir çeşit yaratıcı sarhoşluk vardır. Bilimsel çevresi içinde de göstergebilim bu sarhoşluk oldu benim için: Yeni yeni dizgeler, oyunlar kuruyor, oluşturunuyordum.** Ben yalnızca zevk

* Bu incelemenin Türkçe çevirisi için bkz. ilerde s. 19. (Ç.N.)

** R. Barthes burada *reconstituer* fiilinin yanı sıra bir de *bricoler* (ufak tefek onarım işleri yapmak) fiilini kullanıyor ve araç içinde "bu deyim daha üst düzeyde bir anlam veriyorum" diyor. Biz sözcüğü bağlama göre dilimize aktardık. (Ç.N.)

için kitap yazdım: Dizge zevki bende Bilim'in üstbeni yerine geçiyordu. Bu da, daha şimdiden bu serüvenin üçüncü evresini hazırlamak demektir: Sonunda, önemsiz (Nietzsche'nin deyişiyle adiaforik) bilime karşı ilgisiz kalarak, Gösteren'e, Metin'e "zevk" yoluyla girdim.

3. Üçüncü evre gerçekten de Metin evresidir.

Çevremde söylem dokuları oluşuyordu: Bunlar önyargıları yerinden oynatıyor, kesinliklere gölge düşürüyor, yeni kavramlar öne sürüyordu:

Lévi-Strauss sayesinde keşfedilen Propp, göstergebilimin ciddi bir biçimde yazınsal bir nesneye, anlatıya ulaşmasına olanak veriyordu;

Julia Kristeva, göstergebilimin görünümünü iyice değiştirerek, bana kişisel olarak ve özellikle *paragramatizm* ve *metinlerarası ilişkiler* kavramlarını sunuyordu;

Derrida, gösterilenlerin gerilemesi, yapıların merkezinin kaymasını öngerçek olarak ileri sürerek, gösterge kavramının kendisini de yerinden oynatıyordu;

Foucault göstergeye, gerilerde kalmış tarihsel bir yer vererek ona yönelik eleştiriyi daha da yoğunlaştırıyordu;

Lacan, bizlere öznenin parçalanmasıyla ilgili bütünlenmiş bir kuram sunuyordu; bu kuram olmadan bilim, içinde bulunup konuştuğu yer hakkında kör ve sağır kalmaya mahkumdu;

Son olarak *Tel Quel**, bütün bu değişimleri, diyalektik materyalizmin marksist alanı içine yeniden yerleştirme girişimini, günümüzde bile hâlâ tuhaf karşılanan girişimi, başlatıyordu.

Bana göre bu dönem kabaca *Introduction à l'analyse structurale des récits* (Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş)** [1966] ve S/Z [1970] arasında yer alır. İkinci çalışma, yapısal örnekçe'den (model) vazgeçme ve sonsuz derecede farklı Metin kılıfına (pratik) başvurmakla, bir bakıma birinci çalışmayı yadsır.

Peki öyleyse nedir Metin? Bu soruyu bir tanım vererek yanıtlamaya-çağım, çünkü böyle yapmak gösterilenin içine düşmek demek olur.

Metin, bu sözcüğe vermeye çalıştığımız modern, güncel anlamıyla temel olarak yazınsal yapıttan ayrılır:

Estetik bir ürün değil, anlam aktarıcı bir kılıfdır;

bir yapı değil, bir yapılanmadır;

bir nesne değil, bir çalışma ve bir oyundur;

aranıp bulunması söz konusu olan bir anlamla yüklü kapalı bir gös-

* 1960'ta Philippe Sollers tarafından kurulan dergi ve o yıllarda bu dergi çevresinde biraraya gelenlerin (J. Risset, D. Roche, J. Thibaut, J. Kristeva, R. Barthes, vb.) oluşturduğu topluluk. (Ç.N.)

** Bu incelemenin Türkçe çevirisi için bkz. ilerde s. 83. (Ç.N.)

tergeler bütünü değil, hareket halindeki izlerden oluşmuş bir oylumdur;

Metin aşaması, anlam(lama) değil ama terimin göstergebilimsel ve psikanalitik anlamıyla Gösteren'dir;

Metin, eski yazınsal yapıt kavramının sınırını aşar; sözgelimi bir Yaşam Metni vardır (ben de buna Japonya konusunda gerçekleştirdiğim bir yazıyla girdim).

Şimdi bakalım bu üç göstergebilim deneyimi yani umut, Bilim, Metin bende bugün varlıklarını hangi biçimde koruyorlar?

Ağzının tadını bilen yemek düşünüyünce kral Louis XVIII, aşçısına pirzoları birbiri üstüne koydurup pişirtir, sonra da yalnızca hepsinin suyunu çekmiş olan en alttaki parçayı yerd. Aynı biçimde, benim göstergebilimsel serüvenimin şu an'ının da, öncekilerin özünü çekmesini, filtrenin dokusunun da, tıpkı kralın pirzoları gibi, filtreden geçirilecek özdekle aynı olmasını isterim, tıpkı gösterilenin gösteren olması gibi. Dolayısıyla benim şimdiki çalışmamda, bu göstergebilimsel serüvenin bütün geçmişini harekete geçirmiş olan itkilerin bulunup ortaya çıkarılmasını isterim: Güçlü bir araştırmacılar topluluğuna katılma isteğimi ve siyasal ile göstergebilimsel olanın sağlam bir biçimde benimsenmesine olan bağlılığımı.

Bununla birlikte, bu iki mirası ben bugün ancak, onlara hangi değışikliğı getirdiğimi söyleyerek kabul edebilirim:

— birinci noktayla ilgili olarak (yani Göstergebilimin bilimselliğı konusunda) bugün göstergebilimin düpedüz bir bilim olduğuna, pozitif bir bilim olduğuna şu önemli nedenden dolayı inanmam ve böyle olmasını da istemem: Bu neden, kendi öz söylemini tartışma konusu yapmanın göstergebilime ve belki de bütün insan bilimleri arasında günümüzde yalnızca göstergebilime düşüyor olmasıdır. Göstergebilim, dilyetisinin, dilyetilerinin bilimi olarak, kendi dilyetisini bir veri, bir saydamlık, bir araç, kısacası bir üstdil olarak kabul edemez. Psikanalizin edinimleri açısından güçlü olarak, *içinde bulunup konuştuğı yer* hakkında kendi kendini sorgular; bu sorgulama olmadan da her çeşit bilim ve her çeşit ideolojik eleştiri yetersiz kalır. Göstergebilim için, öznenin, bilimsel bile olsa, kendi söylemi açısından bir *dokunulmazlığı* yoktur (bunun en azından böyle olmasını ben istiyorum); bir başka deyişle, son olarak, bilimin hiçbir güvenlik alanı yoktur ve bu bakımdan kendisini yazı olarak kabul etmek zorundadır;

— ikinci noktayla ilgili olarak (yani Göstergebilimin ideolojik bağlanması konusunda) benim gözümde girişimin çok büyük boyutlara ulaştığını söyleyebilirim: Göstergebilimin incelemeye girişeceği şey yalnızca, *Mythologies* döneminde olduğu gibi, küçük-burjuvaziye özgü vicdan rahatlığı değil, uygarlığımızın simgesel ve anlamsal dizgesidir bütünüyle.

İçeriklerin değiştirilmesini istemek pek bir şey değildir, özellikle anlamın dizgesinde *gedik açma*'yı hedeflemek gerekir: Japonya üstüne yazdığım metinde ilke olarak ileri sürdüğüm gibi, Batı'nın kapalı dünyasından çıkmak gerekir.

Sözlerimi bitirirken bu girişle ilgili bir uyarıda bulunmak istiyorum: Bu konuşmamda hep *BEN* adılını kullandım. Bu birinci kişi kuşkusuz *imgeseldir* (terimin psikanalizdeki anlamıyla); eğer böyle olmasaydı, eğer içtenlik bir tanımama olmasaydı, yazmaya hiç değmezdi o zaman, konuşmak yeterli olurdu. Yazı, kesin olarak dilbilgisi kişilerinin ve söylemin kökenlerinin saptanamayacak derecede karıştığı, kaynaştığı, yok olduğu uzamdır: Yazı, kişinin (yaratıcının) değil de dilin (dilyetisinin) gerçeğidir. Bu nedenle yazı her zaman için sözden daha ileriye gider. Burada olduğu gibi, kendi yazısından *söz etme*'ye razı olmak demek, bir başkasına, sözüne gereksinim duyduğunu söylemek demektir yalnızca.

İtalya'da verilen konferansın metni.

Sonradan 7 Haziran 1974 tarihli

Le Monde gazetesinde yayımlanmıştır.

I

İlkeler

*Göstergebilim İlkeleri**

Giriş

I. DİL VE SÖZ

I.1. *Dilbilimde*

I.1.1. Saussure'de

I.1.2. Dil

I.1.3. Söz

I.1.4. Dil-Söz diyalektiği

I.1.5. Hjelmslev'de

I.1.6. Sorunlar

I.1.7. Kişisel kullanım

I.1.8. Çift yapılar

I.2. *Göstergebilimsel Bakış Açıları*

I.2.1. Dil, Söz ve insan bilimleri

I.2.2. Giysi

I.2.3. Besin

I.2.4. Otomobil, mobilya

I.2.5. Karmaşık dizgeler

I.2.6. Sorunlar (I): Dizgelerin kökeni

I.2.7 Sorunlar (II): Dil/Söz bağlantısı

* Fransızca'sı: "Eléments de sémiologie". R. Barthes, ilk kez *Communications* dergisinin 4. sayısında (1964) yayımlamış olduğu bu yazısını, 1965'te *Le degré zéro de l'écriture* adlı yapıtıyla birlikte, gözden geçirilmiş, düzeltilmiş, yeni bir giriş yazısı ve bir kaynakça eklenmiş olarak Gonthier yayınlarında bastırdı. Ölümünden sonra yayımlanan *L'aventure sémiologique*'teyse (1985) 1964 baskısı örnek alındı (bazı düzeltmelerle). Biz, söz konusu yazıyı, İtalyanca ve İngilizce çevirilerini de dikkate alarak, 1965'teki 2. baskısından dilimize aktardık; bu arada, 1. ve 3. baskılarla da gerekli karşılaştırmaları yaptık. (Ç.N.)

II. GÖSTERİLEN VE GÖSTEREN

II.1. *Gösterge*

II.1.1 Göstergelerin sınıflandırılması

II.1.2. Dilsel gösterge

II.1.3. Biçim ve Töz

II.1.4. Göstergebilimsel gösterge

II.2. *Gösterilen*

II.2.1. Gösterilenin öz niteliği

II.2.2. Dilsel gösterilenlerin sınıflandırılması

II.2.3. Göstergebilimsel gösterilenler

II.3. *Gösteren*

II.3.1. Gösterenin öz niteliği

II.3.2. Gösterenlerin sınıflandırılması

II.4. *Anlamlama*

II.4.1. Anlamsal bağlaşımlar

II.4.2. Dilbilimde keyfilik ve nedenlilik

II.4.3. Göstergebilimde keyfilik ve nedenlilik

II.5. *Değer*

II.5.1. Dilbilimde değer

II.5.2. Ekleme

III. DİZİM VE DİZGE

III. 1. *Dilin İki Eksen*

III.1.1. Dilbilimde dizimsel ve çağrışımsal bağıntılar

III.1.2. Jakobson'da Eğretilme ve Düzdeğiştirme

III.1.3. Göstergebilimsel bakış açıları

III.2. *Dizim*

III.2.1. Dizim ve Söz

- III.2.2. Kesintililik
- III.2.3. Değiştirim sınaması
- III.2.4. Dizimsel birimler
- III.2.5. Birleşimsel zorunluklar
- III.2.6. Dizimsel birimlerin özdeşliği ve aralarındaki uzaklık

III.3. *Dizge*

- III.3.1. Benzerlik ve benzemezlik; ayrılık
- III.3.2. Karşıtlıklar
- III.3.3. Karşıtlıkların sınıflandırılması
- III.3.4. Göstergebilimsel karşıtlıklar
- III.3.5. İkicilik
- III.3.6. Yansılaşma
- III.3.7. Kuralın çiğnendiği durumlar

IV. DÜZANLAM VE YANANLAM

- IV.1. Kaymalı dizgeler
- IV.2. Yananlam
- IV.3. Üstdil
- IV.4. Yananlam ve üstdil

Sonuç: Göstergebilimsel Araştırma

Göstergebilimsel Dizin

Eleştirel Kaynakça

Notlar.

Giriş

İlk olarak 1916'da yayımlanan *Cours de linguistique générale*'inde (Genel Dilbilim Dersleri) Saussure, genel bir göstergeler biliminin ya da *Göstergebilimin* (Fr. *Sémiologie*) varlığını ilke olarak ileri sürüyordu; dilbilim bunun ancak bir bölümünü oluşturacaktı. Demek ki, geleceğe yönelik olarak, göstergebilimin konusu, tözü ne olursa olsun, sınırları ne olursa olsun, her türlü göstergeler dizgesidir: Görüntüler, el-kol-baş hareketleri, ezgili sesler, nesneler ve törenlerde, protokollerde ya da gösterilerde görülen bu tözlerin karmaşaları, "diller" oluşturmaları da, en azından anlamlama dizgeleri oluştururlar. Kitle bildirişimlerinin gelişmesinin, günümüzde bu uçsuz bucaksız anlamlama alanına çok büyük bir güncellik kazandırdığı kesindir; bu da, dilbilim, bildirişim kuramı, biçimsel mantık ve yapısal insanbilim gibi bilim dallarının başarısının anlambilim çözümlemesine yeni olanaklar sağladığı bir anda gerçekleşmiştir. Günümüzde, birkaç araştırmacının hevesinden değil de modern dünyanın tarihinden kaynaklanan, göstergebilime yönelik ısrarlı bir istek vardır.

Bununla birlikte, her ne kadar Saussure'ün düşüncesi büyük gelişmeler göstermişse de, göstergebilim, kimliğini yavaş yavaş bulmaya çalışmaktadır. Bunun nedeni belki de basittir. Başlıca göstergebilimciler tarafından yeniden ele alınan Saussure, dilbilimin, genel göstergeler biliminin ancak bir bölümü olduğunu düşünüyordu. Oysa zamanımızın toplumsal yaşamında, insan dilinin dışında, belli bir genişlikte olan gösterge dizgelerinin bulunduğu hiç de kesin değildir. Göstergebilim şimdiye kadar yalnızca trafik kuralları (ulaşım kodu) gibi inceleme açısından pek fazla ilgi çekmeyen kodları ele almıştır; gerçek bir toplumbilimsel derinliği olan bütünlere geçildiğindeyse, yeniden dille karşılaşılır. Kuşkusuz, nesneler, görüntüler, davranışlar anlam taşıyabilirler ve bunu çok sık olarak yaparlar, ama hiçbir zaman bağımsız bir biçimde olamaz bu; her gösterge dizgesi dille karışır. Sözelimi görsel töz, kendini dilsel bir bildiriyle destek-

leyerek anlamlarını pekiştirir (sinema, reklam, çizgi resimler, basın fotoğrafları, vb'nde durum böyledir); öyle ki, görüntüsel bildirinin hiç değilse bir bölümü, dil dizgesiyle yapısal bir yineleme ya da yerini alma bağıntısı içindedir. Nesne bütünlerine (giysi, besin) gelince, bunlar dizge durumuna ancak dil aracılığıyla ulaşırlar. Dil bunların gösterenlerini dizgelere biçiminde bölümler, gösterilenlerini de kullanımlarına ya da nedenlerine göre adlandırır: Biz, eskisinden çok daha fazla ve görüntülerin her yanı sarmasına karşın, bir yazı uygarlığıyız. Son olarak çok daha genel bir biçimde, gösterilenleri dil dışında varolabilecek bir görüntüler ya da nesneler dizgesi tasarlamak giderek daha da güç gibi görünmektedir. Bir tözün ne anlama geldiğini algılamak, zorunlu olarak dilin bölümlenmesine başvurmak demektir. Yalnızca adlandırılmış anlam vardır; gösterilenler dünyasıysa dilin dünyasından başka bir şey değildir.

Böylece göstergebilimci başlangıçta her ne kadar dildışı tözler üstünde çalışırsa da, ilerlediği yol üstünde, er geç, dili ("gerçek anlamda dil") bulacaktır; bu dil de yalnızca örnekçe olarak değil de bileşen, aracı ya da gösterilen olarak kendini ortaya koyacaktır. Bununla birlikte, böyle bir dil, artık tam anlamıyla dilbilimcilerin dili de değildir: İkinci bir dildir bu; birimleri de, anlambirimler ya da sesbirimler değil ama söylemin daha büyük parçalarıdır; bunlar, dilin *altında* anlam taşıyan ama hiçbir zaman onsuz olamayan nesnelere ya da küçük küçük olaylara gönderir. Demek ki, göstergebilim belki de bir *öte-dilbilimin* içinde yerini alacaktır; bu öte-dilbilimin gereçleri de kimi zaman mit, anlatı, gazete yazısı olacak, kimi zaman da *konuşuldukları* kadarıyla (basında, tanıtma ilanlarında, görüşmede, konuşmada ve hatta belki de düşsel türden iç dilde) uygarlığımızın nesneleri olacaktır. Kısacası Saussure'nün önerisinin günün birinde altüst edileceğini daha şimdiden kabul etmek gerekir: Dilbilim, ayrıcalıklı da olsa, genel göstergeler biliminin bir bölümü değil, göstergebilim dilbilimin bir bölümüdür. Söylemin *anamlı büyük birimleri*ni üstlenecek olan da kesin olarak bu bölümdür; günümüzde insanbilim, toplumbilim, psikanaliz ve biçembilimde anlamlama kavramı çevresinde sürdürülen araştırmaların birliği de böylece ortaya çıkacaktır.

Kuşkusuz bir gün dönüşüm geçirmek zorunda kalacak olan göstergebilim, yine de, öncelikle, kurulmasa da, en azından *kendini denemeli*, olanaklarını —ve olanaksızlıklarını— araştırmalıdır. Bu da ancak hazırlayıcı bir araştırmadan kalkılarak gerçekleştirilebilir. Ama bu araştırmanın hem çekingen, hem de gözüpek bir nitelik taşıdığını önceden benimsemek gerekir: Çekingendir, çünkü göstergebilimsel bilgi, günümüzde dilbilimsel bilginin ancak bir öyküntüsü olabilir; gözüpektir, çünkü bu bilgi, en azından tasarı olarak, dildışı konulara daha şimdiden uygulanmak zorundadır.

Burada sunulan *İlkeler*'in, dilbilime dayanarak çözümsel kavramlar¹

ortaya koymaktan başka bir amacı yoktur: *Önsel olarak* bunların göstergebilimsel araştırmayı başlatabilecek ölçüde genel nitelikli olduklarını düşünüyoruz. Söz konusu kavramları bir araya getirirken, bunların araştırma boyunca olduğu gibi kalacağı görüşünden yola çıkmadığımız gibi, göstergebilimin dilbilimsel örnekçeyi her zaman yakından izlemek zorunda olduğunu da söylemek istemiyoruz²: Bir terimler bütünü önerip açıklamakla yetiniyor ve bu terimlerin, anlam aktarıcı olguların oluşturduğu karışık yığına —geçici de olsa— bir ilk düzen getirmesini diliyoruz. Kısacası burada sorunları sınıflandırmaya ilişkin bir ilke söz konusudur.

Bu Göstergebilim İlkeleri'ni, yapısal dilbilimden kaynaklanan dört büyük başlık altında toplayacağız: I. *Dil ve Söz*; II. *Gösterilen ve Gösteren*; III. *Dizim ve Dizge*; IV. *Düzanlam ve Yananlam*. Görüldüğü gibi bu başlıklar ikili karşıtlıklar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kavramların ikili karşıtlıklar biçiminde sınıflandırılmasına yapısal düşüncede sık rastlandığı söylenebilir³: Sanki, dilbilimcinin üstdili, betimlediği dizgenin ikili yapısını değişik bir düzleme indirgeyerek yansıtmış gibi. Bu arada çağdaş insan bilimlerindeki söylemde, ikili sınıflandırmanın üstünlüğünü incelemenin de, kuşkusuz çok öğretici olacağını belirtelim: Bu bilimlerdeki sınıflandırma iyi bilindiğinde, çağımızın düşünsel imgeler evreni diye adlandırabileceğimiz şeyin kavranmasını kesinlikle sağlayacaktır.

I. Dil ve Söz

I.1. Dilbilimde

I.1.1. İkili *Dil/Söz* kavramı Saussure'de temel kavramdır ve kuşkusuz tarihsel değişimin nedenlerini, söyleyiş kaymalarında, kendiliğinden çağrışımlarda ve örnekseme eyleminde arayan, dolayısıyla bir bireysel edim dilbilimi niteliği taşıyan daha önceki dilbilime göre büyük bir yenilik olarak belirmiştir. Saussure, bu ünlü ikili kavramı oluşturmak için, dilyetisinin "çokbiçimli ve karmakarışık" olma özelliğinden yola çıktı. Dilyetisi ilk bakışta sınıflandırılmayacak bir gerçeklik olarak görünür⁴; hem fiziksel, fizyolojik ve zihinsel hem de bireysel ve toplumsal olduğu için bu gerçeklikte birlik sağlanamaz. Oysa, söz konusu karmakarışık yığından bildirişim için gerekli uzlaşmaların dizgeli bütünü olan katıksız bir toplumsal konu soyutlanırsa, bu düzensizlik de sona erer. Bu bütün, kendisini oluşturan belirtkelerin *özdekinden* bağımsızdır ve *dil* diye adlandırılır; dil karşısında *söz*, dilyetisinin yalnızca bireysel kesimini (sesleme, kural-ların uygulanması ve göstergelerin olası birleşimleri) kapsar.

I.1.2. Demek ki *Dil*, bir bakıma, dilyetisi eksi Sözdür: Hem bir toplumsal kurumdur, hem de bir değerler dizgesidir. Toplumsal kurum olarak, hiçbir biçimde bir edim değildir, her türlü önceden tasarlanmanın dışında kalır; dilyetisinin toplumsal bölümüdür. Birey onu tek başına ne yaratabilir, ne de değiştirebilir. Özü bakımından, ortaklaşa bir sözleşmedir, bildirişim kurmak istenirse buna tümüyle uymak gerekir; üstelik bu toplumsal ürün, kuralları olan bir oyun gibi özerktir, çünkü, ancak öğrenildikten sonra kullanılabilir. Değerler dizgesi olarak *Dil*, her biri, hem *bir şeye göre geçerliği olan* bir birim, hem de, içinde ayrımsal olarak, başka bağılılaşık değerlerin yer aldığı daha geniş bir işlevin ögesi, terimi olan belli sayıda öğeden oluşur. Dil açısından, gösterge madeni bir paraya benzer⁵: Bu para, satın alınmasını sağladığı herhangi bir mal için geçerlidir, ama, aynı zamanda, değeri daha yüksek ya da daha düşük olan başka paralara göre de bir değer taşır. Kurumsal özellik ve dizgesel özellik birbirine açıkça bağlıdır: Dil sözleşmeye dayanan (bir bölümüyle keyfi ya da daha doğrusu nedensiz) bir değerler dizgesi olduğu için bireyin tek başına yol açtığı değişikliklere karşı direnir, bu nedenle de toplumsal bir kurumdur.

I.1.3 Kurum ve dizge niteliğinde olan dilin karşısında *Söz*, özü bakımından, bireysel bir seçme ve gerçekleştirme edimidir; önce "konuşan bireyin kişisel düşüncesini anlatmak için dil kodunu kullanabilmesini sağlayan birleşimler"den (büyük boyutlu olan bu söze *söylem* diyebiliriz), sonra da "bu birleşimleri dışa vurmasını sağlayan zihinsel-fiziksel düzenekler"den oluşur. Sözgelimi, seslemenin Dil ile karıştırılamayacağı kesindir: Bireyin yüksek ya da alçak sesle, yavaş ya da hızlı konuşması, vb. yüzünden ne kurum bozulur, ne de dizge. Sözün birleşimsel yönü kuşkusuz temel niteliklidir, çünkü Sözün özdeş göstergelerin yinelenmesinden oluştuğu anlamına gelir: Göstergeler (sözlerin sonsuz çeşitliliğine göre birleşmelerine karşın), hem bir söylemden öbürüne hem de aynı söylem içinde yinelendiklerinden, her gösterge Dilin bir ögesi durumuna gelir. Söz de, özü bakımından, birleşimsel bir bütün olduğundan, katışıksız, bir yaratıma değil de bireysel bir edime denk düşer.

I.1.4. Dil ve Söz: Kuşkusuz bu terimlerin her birinin eksiksiz tanımı, ancak, birleşmelerini sağlayan diyalektik oluştan kaynaklanır: Sözsüz dil olmaz, dilin dışında da söz olmaz. Maurice Merleau-Ponty'nin de belirttiği gibi, gerçek dilsel *kılgı*, işte bu karşılıklı ilişkide yer alır. V. Bröndal da şöyle der: "Dil, sözün sonsuz bir çeşitlilikle gerçekleştirdiği salt soyut bir kendilik, bireylerin üstünde yer alan bir kural, temel türlerin oluşturduğu bir bütündür."⁶ Demek ki, Dil ve Söz karşılıklı bir içerme ilişkisi içindedirler. Dil, bir yandan, "sözün kullanılması yoluyla aynı topluluğa bağlı

bireylerde kalmış bir hazinedir" ve bireysel izlerden oluşan bir bütün olduğundan tek tek bireyler düzleminde eksik kalması kaçınılmazdır: Dil yalnızca "konuşan kitle" içinde eksiksiz olarak ortaya çıkar; bir söz ancak dilden alınarak kullanılabilir; ama öte yandan, dil, ancak, sözden hareketle olanaklıdır: Tarihsel bakımdan, söz olguları her zaman dil olgularından daha önce ortaya çıkar (dil in evrimini sağlayan sözdür); oluşum bakımından, dil bireyde, çevresindeki sözün öğrenilmesiyle belirir (bebeklere dilbilgisi ve sözlük, yani kısaca söylemek gerekirse, dil öğretimi yapılmaz). Sonuç olarak, Dil, sözün hem ürünü, hem aracıdır. Demek ki, burada gerçek bir diyalektik söz konusudur. Hiç değilse Saussure için, bir Söz dilbilimi olamayacağı ortadadır (sıra göstergebilimsel bakış açılarına gelindiğinde bu olgunun önemi görülecektir). Çünkü her söz, bir bildirişimsel oluş biçiminde kavrandığı an dil olmuştur *bile*: Ancak Dilin bilimi olabilir. Böylece, iki sorun hemen ortadan kalkar: Sözün dilden önce incelenmesinin gerekip gerekmediğini düşünmek boşunadır; bunun tersi olanaksızdır: Dilsel özellikleri bakımından ilk elde yalnızca söz incelenebilir; *öncelikle*, dil ile sözün birbirinden nasıl ayrılacağını araştırmak da boşunadır: Yapılacak ilk iş bu değildir; ama tam tersine, burada dilbilimsel (daha sonra da göstergebilimsel) araştırmanın özü söz konusudur: Dili sözden ayırmak demek, *aynı anda* anlamla ilgili oluşu da ortaya koymak demektir.

1.1.5. Hjelmslev⁷, Saussure'ün Dil/Söz anlayışını sarsmamış, yalnızca terimleri daha biçimsel olarak düzenlemiştir. Dilin kendi içinde (burada da dil, söz ediminin karşıtıdır) Hjelmslev üç düzlem ayırt eder: 1) *Taslak*: Katıksız biçim olarak dil (Hjelmslev bu düzleme "dizge", "örnek" ya da "çatı" adlarından birini vermeyi de bir an düşünmüştür): Bu, sözcüğün kesin anlamıyla, Saussure'ün "dil"idir: Sözgelimi, bir dizi karşıtlık içindeki yeriyse sesbilimsel olarak tanımlanan Fransızca *r*; 2) *Kural*: Özdeksel biçim olarak dil; bu özdeksel biçim belli bir toplumsal gerçekleşmeyle daha önce tanımlanmıştır, ama bu gerçekleşmenin ayrıntısından da bağımsızdır: Sözgelimi, söyleniş ne olursa olsun, sözlü Fransızca'daki *r* (burada yazı dilindeki söz konusu değildir); 3) *Kullanım*: Belli bir toplumdaki alışkanlıklar bütünü olarak dil: Sözgelimi, kimi bölgelerdeki *r*. Söz, kullanım, kural ve taslak arasındaki belirleyici bağıntılar çeşitlidir: Kural, kullanım ve sözü belirler; kullanım sözü belirler, ama onun tarafından da belirlenir; taslak ise, hem söz, hem kullanım, hem de kuralla belirlenir: Böylece (gerçekte) iki temel düzlemin ortaya çıktığı görülür: 1) Kuramı, biçim⁸ ve kurum kuramıyla karışık kaynaşan *taslak*; 2) Kuramı, töz⁹ ve gerçekleştirme kuramıyla karışık kaynaşan *Kural-Kullanım-Söz* öbeği. Hjelmslev'e göre, kural katıksız bir yöntemsel soyutlama, söz de yalnız-

ca bir somutlaşma ("gelip geçici bir belge") olduğundan, sonunda Dil/Söz çiftinin yerini alan yeni bir ikili karşıtlığa varılır: *Taslak/Kullanım*. Her şeye karşın Hjelmslev'in yaptığı değişiklik önemsiz değildir: Dil kavramını (*taslak* adı altında) kökten biçimselleştirir ve somut sözü daha toplumsal bir kavram olan *kullanım* yararına bir kenara iter. Dilin biçimselleştirilmesi ve sözün toplumsallaştırılmasıyla, "artılı" ("pozitif") ve "tözsel" her şey söze, tüm ayrımsallık da dile aktarılmış olur. Bu durum da şimdi göreceğimiz gibi, Saussure'ün Dil/Söz ayrımından doğan çelişkilerden birini ortadan kaldırmak gibi bir yarar sağlar.

I.1.6. Ne kadar verimli, ne kadar yararlı olursa olsun, bu ayrım yine de birtakım sorunlar ortaya çıkarır. Biz burada üçüne değineceğiz. Birincisi şudur: Dil kodla, söz bildiriyle özdeşleştirilebilir mi? Hjelmslev'ci kurama göre bu olanaksızdır. P. Guiraud da buna karşı çıkar; çünkü, der, kodun uzlaşımları apaçıktır; dilinkilerse örtüktür.¹⁰ Ama, kuşkusuz Saussure'cü bakış açısı düzleminde bu özdeşleştirme benimsenebilir. A. Martinet de aynı özdeşleştirmeyi yapar.¹¹ Söz ile dizimin¹² bağıntılarıyla ilgili olarak benzer bir sorun ortaya atılabilir. Görüldüğü gibi, söz, seslemedeki genlikler dışında, yinelenen göstergelerin çeşitlilik sunan bir birleşimi olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, doğrudan doğruya dil düzeyinde de birtakım kalıplaşmış dizimler vardır (Saussure örnek olarak Latince *magnanimus* "gönlü yüce" gibi bir birleşik sözcük verir). Demek ki, dili sözden ayıran eşik burada, "belli bir birleşim derecesi"yle oluştuğundan, daynaksız olabilir: Böyle olunca da, kalıplaşmış, ama dilsel nitelikli dizimler incelemesi ortaya çıkar. Bunlar dilseldir, çünkü dizisel değıştirmde birer bütün olarak belirirler (Hjelmslev bu incelemeyi biçimbilimsel tümcebilim olarak adlandırır). Saussure de bu geçiş olgusuna değinmiştir: "Büyük bir olasılıkla, dile bağlanan, doğrudan doğruya bireyin birleştirme eylemini gerektirmeyen bir dizi tümce de vardır".¹³ Bu kalıplar söze değil de dile bağlanıyorsa ve birçok göstergebilimsel dizgenin bu türlü kalıpları geniş ölçüde kullandığı saptanırsa, iyice kalıplaşmış bütün "yazılar" için zorunlu olan, gerçek bir *dizim dilbilimi* öngörmek gerekir. Burada son olarak belirteceğimiz üçüncü sorun ise, dil ile belirginlik (bir başka deyişle birimin gerçekten anlamlayıcı ögesi) arasındaki bağıntılara ilişkindir. Bazen belirginlik ile dil özdeşleştirilmiştir (Trubetskoy da böyle yapmıştır). Böylece belirgin olmayan bütün özellikler, bir başka deyişle, birleşimsel değışkeler dil dışına atılmıştır. Ne var ki, bu özdeşleştirme bir sorun yaratır çünkü ilk bakışta söze bağlanır gibi görünmekle birlikte *zorunlu*, bir başka deyişle "keyfi" nitelikli birleşimsel değışkeler vardır. Fransızca'da, *l'nin* titreşimsiz bir ünsüzden sonra titreşimsiz (*oncle* "amca" ya da "dayı"), titreşimli bir ünsüzden sonra ise titreşimli (*ongle* "tırnak") olacağı

dil tarafından buyurulmuştur; ama bu olgular yine de sesbilime değil, sesbilgisine bağlanır. Kuramsal sonuç ortadadır: Saussure'un dediğinin ("dil de yalnızca ayrılıklar vardır") tersine, ayırım yaratıcı olmayan olguların da her şeye karşın dile (kuruma) bağlanabileceğini benimsemek mi gerekir? Martinet böyle düşünür; Frei ise, ayrılıkları *sesbirim-altı öğelere* indirgeyerek Saussure'ü çelişkiden kurtarmaya çalışır: Ona göre, *p* tek başına ayırımsal değildir, ayırımsal olan, bu sesteki ünsüz, kapantılı, titreşimsiz, dudaksıl, vb. özellikleridir. Bu sorunlarla ilgili şu ya da bu görüşten yana çıkmanın yeri burası değildir; biz burada göstergebilimsel açıdan, dizimler ile anlamlayıcı olmayan, ama yine de "dilsel" nitelik taşıyan, yani dile bağlanan değişiklikler bulunduğu görüşünü benimsemenin zorunlu olduğunu saptamakla yetineceğiz. Saussure'un pek öngörmediği bu dilbilim, kalıplaşmış dizimlerin egemen olduğu her yerde büyük bir önem kazanabilir; kuşkusuz, kitle bildirişim dillerinde ve anlamlayıcı olmayan değişikliklerin ikincil bir gösterenler bütünü oluşturduğu her durumda, yani yananlamanın¹⁴ egemen olduğu dillerde bu böyledir: Düzanlam düzeyinde, yuvarlanan *r* yalnızca birleşimsel bir değişikliktir, ama sözgelimi tiyatro dilinde bu ses, köylü ağzını gösterir ve dolayısıyla bir koda bağlanır; bu kod olmadan "köylülük" bildirisi ne üretebilir ne de algılanabilir.

1.1.7. Dilbilimdeki *Dil/Söz* karşıtlığı konusunu kapamadan önce Saussure'den bu yana yenilenmiş iki ek kavrama daha değineceğiz. Bunlardan birincisi *kişisel kullanım*¹⁵ kavramıdır. Kişisel kullanım "bir tek bireyin kullandığı biçimiyle dil" (Martinet) ya da "belli bir anda bir tek bireyin alışkanlıklarının tümü"dür (Ebeling). Jakobson bu kavramın önemini yadsımıştır: Ona göre, dil her zaman için, hatta bireysel düzeyde bile toplumsallaşmıştır, çünkü bireyle konuşurken her zaman belli oranda onun dilini, özellikle de sözcük dağarcığını ("dil alanında özel mülkiyet yoktur") kullanmaya çalışırız: Demek ki, kişisel kullanım ona göre büyük ölçüde gerçekdışı bir kavramdır. Yine de kişisel kullanımın şu gerçeklikleri belirtmeye yarayabileceğini söyleyebiliriz: 1) Başkalarını anlamayan, kendi dilsel örneklerine uygun bir bildiri algılamayan, söz yitimine uğramış kişinin dili; bu dil katışıksız bir kişisel kullanımdır (Jakobson); 2) Bir yazarın "biçem"i; bu biçemin her zaman gelenekten, bir başka deyişle, toplu olarak yaşamaktan kaynaklanan bazı dilsel örnekçeler içermesi, durumu değiştirmez; 3) Bir de kavramı açıktan açığa genişletip kişisel kullanımı bir dilsel topluluğun, yani bütün dilsel sözcükleri aynı biçimde yorumlayan kişiler öbeğinin dili olarak tanımlayabiliriz; bu durumda kişisel kullanım başka bir yerde *yazı*¹⁶ adı altında betimlemeye çalıştığımız kavrama yaklaşık olarak denk düşer. Genel olarak, bireysel kullanım kavramının tanıklık ettiği duraksamalar söz ile dil arasında yer alacak bir ara kendilik

ya da kurumlaşmış olmakla birlikte, dil gibi henüz kökten biçimselleştirelemeyen bir söz gereksinimini yansıtır (Hjelmslev'in *kullanım* kuramı da bunu kanıtlıyordu).

1.1.8. *Dil/Söz* ile *Kod/Bildiri*'nin özdeş olduğu benimsenecek olursa, burada, Jakobson'un oluşturduğu ve *çift yapılar* (*duplex structures*) adını verdiği ikinci bir ek kavramın da belirtilmesi gerekir. Bu kavram üstünde pek durmayacağız; çünkü Jakobson'un açıklaması *Essais de linguistique générale* (Genel Dilbilim Denemeleri) adlı yapıtında da yeniden ele alınmıştır (Bölüm 9). Burada yalnızca, Jakobson'un, *çift yapılar* adı altında *Kod/Bildiri* arasındaki genel bağıntının kimi özel durumlarını incelediğini belirtmekle yetineceğiz: Bunlardan ikisi çevrimsellik, ikisi de binişme (*overlapping*) durumudur: 1) Aktarılan söylemler ya da bir bildiri içindeki bildiriler (B/B): Bu, dolaylı anlatımların sunduğu genel durumdur; 2) Özel adlar: Ad, verildiği her kişiyi belirtir ve bu durumda kodun çevrimselliği apaçıktır (K/K): *Jean, Jean adındaki bir kişiyi belirtir*; 3) Özadlılık durumu ("*Sıçan iki hecedir*"): Sözcük burada kendi kendisinin adı olarak kullanılır, bildiri düzgünün üstüne "biner" (B/K); bu yapı önemlidir, çünkü "açıklayıcı yorumlar"ı, yani, dolaylamaları, eşanlamlıları ve bir dilden öbürüne yapılan çevirileri kapsar; 4) Söylemsel öğeler (*shifters*), kuşkusuz en ilgi çekici çift yapıyı oluşturur. En açık söylemsel öge örneği kişi adlıdır (*ben, sen*). Bu adlı saymaca bağ ile varoluşsal bağı bir araya getiren "belirtisel simge"dir: Gerçekten de, *ben* ilişkin olduğu şeyi ancak saymaca bir kural aracılığıyla gösterebilir (bundan dolayı da, *ben* Latince *ego*, Fransızca *je*, Almanca *ich*, vb. olur). Ama öte yandan da, konuşanı belirttiğinden konuşma eylemine ancak varoluşsal açıdan ilişkin olabilir (K/B). Jakobson kişi adlarının uzun süre, dilin en ilkel katmanı olarak görüldüğünü (Humboldt), ama kendi görüşüne göre tam tersine Kod ile Bildiri arasında karmaşık ve olgun bir bağıntının söz konusu olduğunu belirtir: Kişi adları çocuk dilinde en son edinilen, sözyitimindeyse ilk önce ortadan kalkan öğelerdir: Bunlar kullanılması güç aktarım öğeleridir. *Söylemsel öğeler* kuramından henüz yeterince yararlanılmamıştır; ne var ki, *önsel olarak*, kodun bildiriyle, neredeyse çatışmasını gözlemlemek çok verimlidir (bunun tersi çok daha olağandır); dilin sınırlarında yer alan bildirilerin, özellikle de yazınsal söylemin kimi biçimlerinin göstergebilimsel tanımı belki de (yalnızca bir çalışma varsayımdır bu), Peirce'ün kullandığı terimle ve yukarıda görüldüğü gibi, belirtisel simgeler olan *söylemsel öğeler* yönünde aramak gerekir.

1.2. Göstergebilimsel Bakış Açıları

1.2.1. Dil/Söz kavramının toplumbilimsel kapsamı apaçık ortadadır. Daha başlangıçta Saussure'ün Dil kavramıyla, Durkheim'in, bireysel gerçekleştirmelerinden bağımsız toplumsal bilinç kavramı arasındaki açık benzerlik vurgulanmıştır. Hatta Durkheim'in Saussure'ü doğrudan doğruya etkilediği bile öne sürülmüştür. Saussure'ün, Durkheim ile Tarde arasındaki tartışmayı yakından izlediği, Dil anlayışının Durkheim'dan kaynaklandığı, Söz anlayışının da Tarde'nin bireysel¹⁷ ile ilgili görüşlerine verilen bir tür ödün olduğu ileri sürülmüştür. Bu varsayım güncelliğini bir ölçüde yitirmiştir çünkü dilbilim Saussure'ün dil kavramında özellikle "değerler dizgesi" yönünü geliştirmiştir. Böylece, dilsel kurumun içkin bir incelemesinin zorunlu olduğu görüşü benimsenmiştir: İçkinlik toplumbilimsel araştırmaya elverişli değildir. Demek ki, genelde düşünülenin tersine, *Dil/Söz* kavramının en yetkin gelişimi toplumbilimde değil, Merleau-Ponty aracılığıyla felsefede ortaya konacaktır. Merleau-Ponty, Saussure'le ilgilenen ilk Fransız filozoflarından biridir belki de: Saussure'ün ayrımını hem *söyleyen söz* (doğmakta olan anlamsal amaç) ve *söylenen söz* (Saussure'ün "hazine"sini anımsatan, dil tarafından "edinilmiş servet")¹⁸ arasındaki bir karşıtlık biçiminde yeniden ele almış, hem de her *oluşun* bir dizge gerektirdiğini savunarak kavramı genişletmiştir.¹⁹ Böylece, *olay* ile *yapı* arasında, artık yerleşmiş olan bir karşıtlık kurulmuştur.²⁰ Bu karşıtlığın Tarihte ne kadar verimli olduğu bilinmektedir.²¹ Saussure'ün kavramı, bilindiği gibi, insanbilim alanında da büyük bir gelişme göstermiştir. Cl. Lévi-Strauss bütün yapıtlarında Saussure'e başvurur: Bu o kadar açıktır ki, üstünde durmaya bile gerek yoktur. Burada yalnızca, oluş ile dizge (Söz ile Dil) arasındaki karşıtlığın somut olarak kadın alıp verme işleminden akrabalık yapılarına geçişte karşımıza çıktığını, Lévi-Strauss için bu karşıtlığın bilimkuramsal bir değer taşıdığını belirtmekle yetineceğiz: Dil olgularının incelenmesi, mekanikçi (Lévi-Strauss'un bu sözcüğe verdiği anlamda; bir başka deyişle, istatistik olanın karşıtı anlamında) ve yapısal yorum, söz olgularının incelenmesi ise, olasılıklar hesabına (makrodilbilim) bağlanır.²² Son olarak da şunu eklemek gerekir: Saussure'ün açık bir biçimde ortaya attığı,²³ sözü kullananlarda dilin *bilinçsiz* nitelikli olduğu düşüncesi, Lévi-Strauss'un en özgün ve en verimli görüşlerinden birinde de ortaya çıkar: Buna göre, bilinçsiz olan içerikler değil (Jung'un anaörneklerinin eleştirisi) biçimlerdir, yani simgesel işlevdir: Bu görüş Lacan'ın görüşüne yakındır. Lacan'a göre, istek de bir anlamlama dizgesi gibi eklemelidir. Bu da toplumsal imgeler evrenini yeni bir biçimde, günümüze dek yapıldığı gibi "tema"larıyla değil, biçimleri ve işlevleriyle, daha yaklaşık, ama açık bir deyişle, gösterilenlerinden çok gösterenleriyle betimle-

me sonucunu verir ya da vermelidir. Bu kısa açıklamalar, *Dil/Söz* kategorisinin dildişi ya da üstdilsel gelişmelere ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. Demek ki, bütün anlamlama dizgelerini kapsamına alan genel bir *Dil/Söz* ulamının var olduğunu öne sürebiliriz. Burada, elimizde daha iyisi olmadığı için, tözü dilsel nitelik taşımayan bildirilişimlere uygulandıklarında bile *Dil* ve *Söz* terimlerini kullanacağız.

1.2.2. Dil ile Söz arasındaki ayrımın, dilbilimsel incelemenin temelini oluşturduğunu gördük. Demek ki, bu ayrımı, anlabilimsel açıdan henüz incelenmemiş nesne, görüntü ya da davranış dizgeleri için hemen önermek yerinde olmaz. Yalnız, bu varsayımsal dizgelerin kimilerinde, bazı olgu kümelerinin *Dil* kategorisine, daha başkalarının da *Söz* kategorisine bağlanması öngörülebilir. Ama, bu göstergebilimsel geçişte, Saussure'ün yaptığı ayrımın değişimlere uğrayabileceğini de hemen vurgulamak, bunların neler olduğunu açıkça belirtmek gerekir. Sözelimi giysiyi ele alalım; kuşkusuz burada, bildirilişimde söz konusu olan töze göre üç değişik dizge ayırt etmek gerekir. *Yazılı* giyside, bir başka deyişle bir Moda dergisinde eklemli dil aracılığıyla betimlenen giyside, "söz" neredeyse yoktur: "Betimlenen" giysi, hiçbir zaman, Moda kurallarının bireysel bir uygulamasına denk düşmez; dizgeli bir göstergeler ve kurallar bütünüdür: Katıksız bir Dildir bu. Saussure'ün taslağına göre, sözsüz bir dil olanaksızdır; burada bunu olanaklı kılan, bir yandan Moda dilinin "konuşan kitle"den değil, kodu isteyerek oluşturan karar verici bir topluluktan kaynaklanması, bir yandan da, her türden Dilin içerdiği soyutlamanın burada yazılı dil biçiminde somutlaşmasıdır: Yazılı moda giysisi, giyimsel bildirilişim düzleminde Dildir, dilsel bildirilişim düzlemindeyse Sözdür. Fotoğrafi çekilmiş giysideyse (sorunu yalınlaştırmak için dilsel bir betimlemenin görüntüye eşlik etmediğini varsayıyoruz) Dil her zaman karar verici çevrede (*fashion-group*) oluşturulur, ama bu aşamada bile soyutluğu içinde sunulmaz, çünkü fotoğrafı çekilmiş giysi, her zaman bireysel olarak bir kadın üstündedir. Moda fotoğrafının sunduğu, giysinin yarı dizgeli bir durumudur; çünkü, bir yandan moda-Dili, sözde gerçek bir giysiden çıkarsanacaktır ve bir yandan da giysiyi giyen (fotoğrafi çekilmiş manken) neredeyse, kurallara uygun genelliği dolayısıyla seçilmiş, bu nedenle de her türlü birleşimsel özgürlükten yoksun, donmuş bir sözü yansıtan bir kural-birey'dir. *Giyilen* (ya da gerçek) giysideyse, Trubetskoy'un²⁴ da belirttiği gibi, Dil ile Söz arasındaki geleneksel ayrımla karşılaşılır. Giyim dili şunlardan oluşur: 1) Parçaların, üstparçaların ya da "ayrıntılar"ın karşıtlıkları; bunlardaki değişiklikler anlamda bir değişmeye yol açar (bir bere ya da melon şapka giymek aynı anlama gelmez); 2) Parçaların, aralarında yukarıdan aşağıya ya da üst üste, birleşmesini düzenleyen kurallar; giyim Sözü

bütün düzensiz yapım olgularını (toplumumuzda artık bu türlü olgulara pek rastlanmaz) ya da bireysel giyinme olgularını (giysinin boyu, temizlik, eskilik derecesi, kişisel düşkünlükler, parçaların özgür birleşimleri) içerir. Burada giyim (Dil) ile giyinmeyi (Söz) birleştiren diyalektiğe gelince, bu dilyetisinininkine benzemez. Kuşkusuz giyinme her zaman giyimden kaynaklanır (yadırgatıcı biçimde giyinme bunun dışında kalır, kaldı ki, bu türlü giyinmenin de kendine özgü göstergeleri vardır). Ama, hiç değilse günümüzde, giyim, giyinmeden *önce gelir*; çünkü, "hazır giyim"den, bir başka deyişle, bir azınlıktan kaynaklanır (bu azınlığın Büyük Terziler'den daha az tanınmış olması durumu değiştirmez).

1.2.3. Şimdi de bir başka anlamlama dizgesini, besini ele alalım. Saussure'un yaptığı ayırım bu düzlemde de kolayca bulunur. Besin dili şunlardan oluşur: 1) Yasaklama kuralları (yiyecek yasakları); 2) Belirlenmesi gereken birimlerin anlam aktarıcı karşıtlıkları (sözgelimi, *tuzlu/şekerli*); 3) Zamandaş (tek yemek) ya da ardışık (art arda yenen yemekler dizisi, *mö-nü*) birleşim kuralları; 4) Belki de bir tür besinsel söz *sanatı* işlevi yerine getiren yaygın kurallar. Çok zengin olan besin "söz"üyse, her türlü kişisel (ya da ailesel) yemek hazırlama ve birleştirme türlerini kapsar (bir ailenin, belli sayıda alışkanlıkların etkisi altındaki mutfağı, dilin bireysel kullanımı olarak ele alınabilir). Sözgelimi, aynı sofrada art arda yenen yemekler dizisi (*mö-nü*) Dil ile Sözün işleyişini çok iyi açıklar. Her yemek dizisi bir yapıya (ulusal ya da bölgesel ve toplumsal) uyar, ama bu yapı tıpkı bir dilsel "biçim"in, konuşucunun özel bir bildiri için gereksinim duyduğu özgür değişim ve birleşimlerle dolması gibi, gününe ve kullananlara göre değişik biçimlerde dolar. Burada Dil ile Söz arasındaki bağıntı dilyetisi düzleminde rastlanan bağıntıya oldukça yakındır: Kısaca belirtmek gerekirse, besin dilini oluşturan, kullanımdır, yani sözlerin bir tür çökelmesidir. Bununla birlikte, bireysel yenileme olguları (yeni oluşturulmuş yemek tarifleri) kuramsal bir değer de kazanabilir; her ne olursa olsun, burada, giysi dizgesine de karşıt olarak, eksik olan şey *karar verici çevrenin* eylemidir: Besin dili, yalnız ve yalnız geniş ölçüde toplumsal nitelikli bir kullanımdan ya da salt bireysel bir "söz"den kaynaklanarak oluşur.

1.2.4. *Dil/Söz* ayırımına bağlı bakış açılarıyla ilgili gözlemlerimize son verirken (aslında daha birçok örnek sıralanabilir) kuşkusuz birbirinden çok ayrı olan ama bir karar verici (üretici) çevreye bağımlı oldukları için ortak bir yanları bulunan iki nesne dizgesiyle, otomobil ve mobilyayla ilgili birkaç öneride bulunacağız. Otomobil alanında, "dil" bir biçimler ve "ayrıntılar" bütününden oluşur; bunların yapısı, üretilen ilkörneklerin* karşılaştı-

* *İlkörnek* sözcüğünü Fransızca *prototype* karşılığında kullanıyoruz. (Ç.N.)

rılmasıyla ("örnek"lerin* sayısından bağımsız olarak) ayrımsal bir biçimde ortaya çıkar. "Söz" çok sınırlı kalır, çünkü, eşit koşullarda, modele ilişkin seçim özgürlüğü son derece sınırlıdır: Bu özgürlük ancak iki, üç "model"e, aynı model içinde de renk ya da süse ilişkin olabilir. Ama burada, belki de otomobil *nesnesi* kavramını, otomobil *olgusu* kavramına dönüştürmek gerekir. Bu durumda, otomobil *sürme* eyleminde, genellikle söz düzlemini oluşturan, nesnenin kullanımına ilişkin değişikliklerle karşılaşırız. Gerçekten de, kullanıcı, burada, doğrudan doğruya "model" üstünde etkiye bulunarak onun birimlerini değişik biçimlerde birleştiremez. Gerçekleştirme özgürlüğü zaman içinde gelişmiş bir kullanıma ilişkindir ve bu kullanım çerçevesinde, dilden kaynaklanan "biçimler" gerçekleştirilemek için kimi uygulamaların aracılığından yararlanmak zorundadır. Değinken istediğimiz son dizge olan *mobilyaya* gelince, bu da anlamsal bir nesnedir; "dil", hem işlevsel açıdan özdeş olan (iki tür dolap, iki tür karyola, vb.) ve her biri, "üslup"una göre ayrı bir anlama gönderen mobilya karşıtıllıklarından, hem de oda düzleminde değişik birimlerin birleşim kurallarından ("mobilya takımı") oluşur. Burada "söz", ya kullanıcının bir birime getirebileceği anlamsız değişiklikler (sözelimi, bir öğeye ilişkin küçük düzenlemeler, onarımlar), ya da mobilyaları kendi aralarında değişik biçimlerde yerleştirme özgürlüklerinden oluşur.

1.2.5. En ilgi çekici dizgeler, hiç değilse kitle bildirişim toplumbilimine bağlı olanlar, değişik tözler kullanan karmaşık dizgelerdir. Sinemada, televizyonda, reklamda, anlamlar bir görüntüler, sesler ve çizimler toplaşmasından doğar. Demek ki, bu dizgelere ilişkin olarak dil olguları sınıfla söz olgularınıninkini saptamak erkendir: Böyle bir saptama yapabilmek için, bir yandan bu karmaşık dizgelerden her birinin içerdiği "dil"in özgün mü yoksa kapsadığı ikincil "diller"den mi oluştuğunu kesinlikle belirlemek, öte yandan da, bu ikincil dilleri incelemek gerekir (dilbilimsel "dil"in ne olduğunu biliyoruz, ama görüntü "dil"i ya da müzik "dil"i üstüne bir şey bilmiyoruz). Özerk bir anlamlama dizgesi olarak ele almakta bir sakınca görmediğimiz Basın'a gelince, yalnızca yazılı öğeleriyle yetinsek bile, bu konuda temel işlevi yüklenmiş benzeyen bir dil olgusu üstüne şimdilik hemen hemen hiçbir şey bilmediğimizi söyleyebiliriz: Bu olgu, yananlamdır, bir başka deyişle, bir ikinci anlamlar dizgesinin gelişmesidir; bu dizge, deyim yerindeyse, gerçek dilin asalağıdır**; bu ikinci dizge

* *Örnek* sözcüğünü Fransızca *copie* karşılığında kullanıyoruz. (Ç.N.)

** R. Barthes, yapıtının 1964 baskısında buraya ilişkin olarak verdiği bir dipnotu, 1965 baskısında çıkartmıştır; ölümünden sonra yayımlanan 1985 baskındaysa, aynı dipnota, 1964 baskısı örnek alındığından, yeniden yer verilmiştir: Bu dipnot şöyledir: Bkz. *aşağıda* IV. bölüm. (Ç.N.)

de bir "dil"dir, söz olguları, bireysel kullanımlar ve çift yapılar buna göre gelişir. Bu karmaşık ya da yananlamsal (bu iki özellik birbirini yadsımaz) dizgeler için dil olguları sınıfıyla söz olgularınıninkini genel ve varsayımsal bir biçimde de olsa önceden belirlemek artık olanaklı değildir.

1.2.6. Dil/Söz kavramının göstergebilim alanına da yayılması birtakım sorunlar ortaya çıkarır. Bunlar, dilbilimsel örnekçenin izlenemeyip düzenlenmesini gerektiren noktalarda belirir kuşkusuz. Birinci sorun, dizgenin kaynağıyla, bir başka deyişle, doğrudan doğruya dil ile sözün diyalektiğiyle ilgilidir. Dilyetisi düzleminde, sözün denemediği hiçbir şey dile bağlanamaz; ama, bunun tersine, dilin "hazine"sinden alınmamış hiçbir söz de olanaklı değildir (bir başka deyişle, bildirişim işlevini yerine getirmez). Bu hareket, hiç değilse belli ölçüde besin dizgesi gibi bir dizgede de geçerlidir: Burada bireysel yeniliklerin dil olgusuna dönüşebilmesi durumu değiştirmez. Ama, öbür gösterge dizgelerinin çoğunda dil, "konuşan kitle" tarafından değil, karar verici bir çevre tarafından oluşturulur. Bu bakımdan, göstergebilimsel dillerde göstergenin gerçekten "keyfi"²⁵ olduğunu söyleyebiliriz: Çünkü, tek yanlı bir karar uyarınca yapay bir biçimde belirlenmiştir. Sonuç olarak, oluşturulmuş diller, "logo-teknikler" söz konusudur. Kullanıcı bu dilleri izler, onlardan bildiriler ("sözler") alır, ama oluşturulmalarına katkıda bulunmaz. Dizgenin (ve dizgedeki değişimlerin) kökeninde bulunan karar verici çevre az ya da çok dar olabilir; ileri düzeyde uzmanlaşmış da olabilir (Moda, Otomobil); daha dağınık ve daha az tanınan bir çevre niteliği de taşıyabilir (yaygın mobilya sanatı, orta düzeyde hazır giyim). Bununla birlikte, bu yapaylık bildirişimin kurumsal niteliğini bozmayıp dizgeyle kullanım arasında belli bir diyalektiği koruyorsa, bunun iki nedeni vardır: Bir yandan anlamlayıcı "sözleşme", dıştan gelen zorlayıcı bir özellik taşısa da kullanıcılar kitlesi tarafından izlenir (yoksa kullanıcı belli bir toplumsal uyumsuzluğa uğrar ve yalnızca yadırgatıcılığını iletir); öte yandan da "karar" sonucu oluşturulan diller tümüyle özgür ("keyfi") de değildir; en azından şu durumlarda topluluğun belirleyici etkisi altındadır: 1) Toplumların gelişmesi sonucu yeni gereksinimler doğduğunda (çağdaş Afrika ülkelerinde yarı Avrupa nitelikli bir giysiye geçiş; sanayi ve kent toplumlarında yeni türden hızlı yemek yeme kurallarının doğuşu); 2) İktisadi zorunluklarla kimi gereçler ortadan kalktığında ya da yaygınlaştığında (yapay kumaşlar); 3) Düşünüyapı (ideoloji) biçimlere ilişkin buluş etkinliğini sınırladığında, buna bazı yasaklamalar getirildiğinde ve bir bakıma "olağan"ın sınırlarını daralttığında. Daha geniş olarak, karar verici çevrenin oluşturdukları, yani logo-teknikler de çağın toplumsal imgelemi olan her zaman daha genel nitelikli bir bağıntılar bütünü'nün öğeleridir diyebiliriz. Böylece bireysel yenilik dar çevrelerin bir top-

lumbilimsel belirlemesiyle aşılar ve bu toplumbilimsel belirlemeler de bizi insanbilimsel nitelikli bir son anlama götürür.

I.2.7. Dil/Söz kavramının göstergebilimsel yayılımının ortaya koyduğu ikinci sorun "diller" ile bunların "sözler"i arasında kurulabilecek "oylum" bağıntısına ilişkindir. Dil yetisi düzleminde, kurallardan oluşan sonlu bütün dil ile, bu kuralların altında yer alan ve gerçekte sonsuz sayıda olan "sözler" arasında çok büyük bir oransızlık vardır. Besin gibi bir dizgenin de önemli bir oylumlar sarması sunduğu varsayılabilir; çünkü yemek "biçimler"i çerçevesinde yapılaş koşullarının ve yapılaş sırasındaki birleştirmelerin sayıları yüksektir: Ama yukarıda, otomobil ya da mobilya gibi dizgelerde, birleşimsel değişikliklerin ve özgür birleşimlerin dar sınırlar içinde kaldığını gördük. Model ile "yapılış"ı arasında —hiç değilse doğru—dan doğruya kurum tarafından onaylanmış— çok sınırlı bir özgürlük payı vardır: Bunlar "söz"ün yoksul olduğu dizgelerdir. Hatta, yazılı Moda gibi özel bir dizgede bu söz hemen hemen sıfır düzeyindedir: Öyle ki, çelişkili bir biçimde, sözsüz bir dille karşılaşırız bu düzlemde (daha önce de görüldüğü gibi, bu durum, söz konusu dil, dilsel söz tarafından "desteklendiği" için olanaklıdır). Sözsüz ya da söz yönünden çok yoksul olan diller bulunduğu göre, dilin bir ayrılıklar dizgesi (bu durumda, dil, "eksili" özellikleriyle tanımlandığı için, söz dışında bir varlık taşımaz) olduğunu savunan Saussure kuramını gözden geçirmek ve *Dil/Söz* çiftini, anlamlamanın zorunlu desteğini oluşturacak ön-anlamlayıcı üçüncü bir öğeyle —özdek ya da töz— bütünlemek gerekir: "*Uzun ya da kısa bir giysi*" deyişinde, "giysi" tam anlamıyla giyim diline bağlanan bir değişken'in (*uzun/kuş*) desteğinden başka bir şey değildir. Dilyetisi düzleminde bu türlü bir ayrım yoktur. Ses burada *dolaysız* biçimde anlam aktarıcı olduğundan devinimsiz bir öğe ile anlamsal bir öğeye ayrıştırılamaz. Böylece, dilsel olmayan gösterge dizgelerinde, iki değil de üç düzlem bulunduğu sonucuna varılır: Özdek düzlemi, dil düzlemi ve kullanım düzlemi. Bu da, kuşkusuz, "uygulama"sı olmayan dizgeleri açıklama olanağını verir, çünkü ilk öğe dilin özdekselliğini sağlar. Bu, oluşum açısından açıklanabildiği oranda onaylanabilir bir düzenlemedir: Söz konusu dizgelerde "dil"in, "söz" yerine "özdek"e gereksinim duymasının nedeni, bu dizgelerin, insandaki dilyetisinin tersine, genellikle anlamlayıcı değil de yarıcı bir kaynakları olmasıdır.

II. Gösterilen ve Gösteren

II.1. Gösterge

II.1.1. Saussure'ün terimleri arasında gösterilen ve gösteren *göstergenin* oluşturucularıdır. Oysa tanrıbilimden hekimliğe kadar çok değişik sözcük dağarcıklarında kullanılan ve İncil²⁶'den sibernetiğe kadar tarihi çok zengin olan bu *gösterge* terimi, bu yüzden anlamı belirsiz bir terimdir. Onun için, Saussure'ün verdiği anlama gelmeden önce, aşağıda da görüleceği gibi bu terimin oynak bir yer tuttuğu kavram alanına kısaca değinmek gerekir. Gerçekten de, *gösterge*, çeşitli yazarlarda bir dizi benzer ve ayrı terim arasında yer alır: *Belirtke*, *belirti*, *görüntüsel gösterge*, *simge*, *alegori* terimleri *gösterge* ile yarışan başlıca terimlerdir. Önce bütün bu terimlerin ortak ögesini belirleyelim. Bunların tümü de zorunlu olarak iki *bağlantısal öge* (*relata*) arasındaki bağlantıyı belirtir.²⁷ Onun için bu özellik, dizideki hiçbir terimin ayırt edici özelliği olamaz. Bir anlam değişikliği bulabilmek için başka özelliklere başvurmak gerekir. Söz konusu özellikleri burada iki seçenek (*varlık/yokluk*) çerçevesinde sunacağız: 1) Bağlantı, *bağlantısal ögelerden* birinin zihinsel tasarımını içerir ya da içermez; 2) Bağlantı, *bağlantısal ögeler* arasında bir benzerlik içerir ya da içermez, 3) İki *bağlantısal öge* (uyaran ve yanıtı) arasındaki ilinti dolaysız ya da dolaylıdır; 4) *Bağlantısal ögeler* tümüyle birbirini örter ya da tersine, biri öbürünü "aşar"; 5) Bağlantı, kendisini kullanan kişiyle varoluşsal bir bağlantı içerir ya da içermez.²⁸ Bu özelliklerin artılı ya da eksili (belirtili ya da belirtisiz) olmasına göre, alandaki her terim, komşu terimlerden ayrılır. Alanın bölümlenmesinin de bir yazardan öbürüne değiştiğini eklemek gerekir; bu da terimsel çelişkilere yol açar. Söz konusu çelişkiler dört değişik yazarda (Hegel, Peirce, Jung, Wallon) saptanan özellik ve terimlere ilişkin bir çizelge aracılığıyla kolayca görülebilir (belirtili ya da belirtisiz nitelikli kimi terimlere bazı yazarların hiç başvurmadığı da olur):

	belirtke	belirti	görüntüsel gösterge	simge	gösterge	alegori
1. Tasarım	Wallon-	Wallon-		Wallon+	Wallon+	
2. Benzerlik			Peirce+	Hegel+ Wallon+ Peirce-	Hegel- Wallon-	
3. Dolaysızlık	Wallon+	Wallon-				
4. Uygunluk				Hegel- Jung- Wallon-	Hegel+ Jung+ Wallon+	
5. Varoluşsalılık	Wallon+	Wallon- Peirce+		Peirce- Jung+		Jung-

Terimsel çelişkinin, özellikle *belirti* (Peirce'e göre *belirti* varoluşsaldır, Wallon'a göreyse böyle değildir) ile *simgeye* ilişkin olduğu görülmektedir (Hegel ve Wallon'a göre, simgenin iki *bağılantısal* ögesi arasında bir benzerlik —ya da "nedenlilik"— bağıntısı vardır, Peirce'e göreyse yoktur; üstelik, Peirce için *simge* varoluşsal değildir, Jung içinse böyledir). Ama burada düzey boyutta okunabilen bu çelişkilerin çok daha kolay bir biçimde açıklanabildiğini de görüyoruz: Hatta şöyle de diyebiliriz: Çelişkiler aynı yazar düzeyinde, yatay olarak okunabilen terimsel aktarımlarla dengelenmektedir. Sözgelimi, *simge* Hegel'de, *göstergeye* karşıt olarak benzerliğe dayanır; *gösterge* böyle değildir. Simgenin Peirce'de benzerliğe dayanmamasının nedeni, görüntüsel göstergenin bu özelliği taşıyabilmesidir. Söylenenleri özetlemek ve göstergebilimsel terimlerle konuşabilmek için —temel çizgilerine indirgenmiş bu incelemenin ilgi çekici yanı da budur— şöyle diyebiliriz: Alanın sözcükleri anlamlarını yalnızca birbirlerine karşıt olmalarından alırlar (genellikle ikili karşıtlıklardır bunlar) ve karşıtlıklar korunduğu sürece anlam belirsizliğiyle karşılaşmaz. Özellikle *belirtke* ile *belirti* ve *simge* ile *gösterge* iki değişik bağıntılar bütünüdür. Bunlar da, terim düzeni en eksiksiz ve en açık seçik olan Wal-

lon'da görüldüğü²⁹ gibi, kendi aralarında genel bir karşıtlık içine girebilirler. *Görüntüsel gösterge* ve *alegori* terimlerineyse yalnızca Peirce ile Jung'da rastlanır. Wallon'la birlikte şöyle diyebiliriz: *Belirtke* ve *belirti* ruhsal tasarımdan yoksun bir *bağlantısal öğeler* bütünü oluşturur; oysa, *simge* ile *göstergenin* oluşturduğu karşı öbekte bu tasarım vardır. Ayrıca *belirtke*, *belirtiye* karşıt olarak dolaysız ve varoluşsaldır (belirti yalnızca bir izdir). Son olarak da bağlantının nedensiz olduğu ve tam bir çakışma içinde bulunduğu *gösterge* (öküz sözcüğüyle *öküz* imgesi arasında benzerlik yoktur; imge *bağlantısal* öğesiyle tümüyle örtüşür) karşısında yer alan *simgede*, tasarımın benzerlik sunduğunu ve öğelerin birbiriyle örtüşmediğini (Hristiyanlık haçı "aşar") belirtmek gerekir.

II.1.2. Dilbilimde, gösterge kavramı komşu terimler arasında bir çekişmeye yol açmaz. Anlam aktarıcı bağlantıyı belirtmek için Saussure, bir nedenlilik düşüncesi içerdiğinden *simgeyi* hemen bir yana itip bir gösteren ile bir gösterilenin (bir kâğıdın ön yüzüyle arka yüzü gibi) ya da bir işitimi imgesiyle bir kavramın birleşimi olarak tanımladığı *göstergeyi* benimsemiştir. Saussure'ün *gösteren* ve *gösterilen* sözcüklerini bulmasına kadar, gösterge yine de anlamı belirsiz bir terim olarak kaldı, çünkü, gösteren ile karışma eğilimindeydi. Saussure ise, bundan kesinlikle kaçınmak istiyordu. *Kabuk* ve *öz*, *biçim* ve *düşünce*, *imge* ve *kavram* arasında duraksadıktan sonra, birleşimleri *göstergeyi* oluşturan *gösteren* ve *gösterilende* karar kaldı. Bu çok önemli ve hiç unutulmaması gereken bir öneridir, çünkü *göstergeyi gösteren* olarak yorumlama eğilimi yaygındır; oysa, iki yönlü bir gerçek söz konusudur. Bunun önemli bir sonucu vardır: Hiç değilse, Saussure, Hjelmslev ve Frei'ye göre, gösterilenler, göstergelerin parçası olduğundan, anlambilimin yapısal dilbilim içinde yer alması gerekir; oysa, Amerikalı mekanikçilere göre, gösterilenler dilbilimden atılıp ruhbilime gönderilmesi gereken tözlerdir. Saussure'den bu yana, dilsel gösterge kuramı, *çift eklemlilik* ilkesiyle zenginleşmiştir. Mařnetin çift eklemliliğin önemini göstermiş, hatta bunu insan dilinin tanımlanmasında ölçüt durumuna getirmiştir. Gerçekten de, dil göstergeleri düzleminde, her biri bir anlamla yüklü olan ve birinci eklemliliği oluşturan *anlamlı birimler* ("sözcükler", ya da daha doğru bir terimle "anlambirimler") ile biçimi oluşturan, ama doğrudan doğruya bir anlam taşımayan ve ikinci eklemlilik düzeyini kuran *ayırıcı birimleri* ("sesler" ya da daha doğrusu "sesbirimler") birbirinden ayırmak gerekir. İnsan dilinin tutumluluğunu çift eklemlilik ortaya koyar. Gerçekten de, güçlü bir indirgeyerek yoğunlaştırma ilkesidir bu. Sözgelimi Amerika İspanyolcası yalnızca 21 ayırıcı birimle 100.000 anlamlı birim oluşturabilir.

II.1.3. Demek ki, gösterge, bir gösteren ile bir gösterilenden kuruludur. Gösterenler düzlemi *anlatım düzlemini*, gösterilenler düzlemiyse *içerik düzlemini* oluşturur. Bu iki düzlemin her birine, Hjelmslev, yalnızca dilbilimsel değil, göstergebilimsel gösterge incelemesi için de önemli olabilecek bir ayırım getirmiştir; gerçekten de Hjelmslev'e göre, her düzlem iki *katman* (*strata*) içerir: *Biçim* ve *töz*. Bu terimlerin yeni tanımı üstünde durmak gerekir, çünkü her biri sözcüksel açıdan uzunca bir geçmişin ağırlığını taşır. *Biçim*, dilbilim dışı hiçbir öncüle başvurmadan dilbilimin tüm kapsayıcı, yalın ve tutarlı bir biçimde (bilimkuramsal ölçütler) betimleyebileceği olgulardır. *Töz* ise, dilbilim dışı öncüllere başvurmadan betimlenecek dilsel olguların çeşitli özelliklerinin tümüdür. Bu iki *katmanla* hem anlatım düzleminde, hem de içerik düzleminde karşılaşıldığından, ortaya şöyle bir düzen çıkar: 1) Anlatımın tözü: Sözgelimi, işlevsel olmayan ses tözü, seslerin çıkarılmasına ilişkin töz; bununla sesbilim değil de sesbilgisi uğraşır; 2) Anlatımın biçimi: Dizisel ve sözdizimsel kurallardan oluşur (aynı biçimin, biri sessel, öbürü yazısal olmak üzere iki değişik tözü bulunabileceğini de belirtelim); 3) İçeriğin tözü: Sözgelimi, gösterilenin coşkusallık, düşünyapısal ya da yalnızca kavramsal özellikleri, gösterilenin "artılı" ("pozitif") anlamı; 4) İçeriğin biçimi: Anlamsal³⁰ bir belirtinin yokluğu ya da varlığıyla, gösterilenlerin kendi aralarında kurdukları biçimsel düzen. İnsan dili karşısında, gösterilenleri gösterenlerden ayırmamız olanaksız olduğu için bu son kavramı anlamakta güçlük çekeriz. Ama bundan ötürü de, *biçim/töz* alt ayırımı göstergebilimde şu gibi durumlarda yarar sağlayabilir ve kolaylıkla da kullanılabilir: 1) Kendilerine özgü dizgenin içerdiği töz dışında bir töze bürünmüş gösterilenlerden oluşan bir dizge karşısında bulunduğumuzda (bu yukarıda görüldüğü gibi yazılı Moda'nın durumudur); 2) Bir nesneler dizgesi dolaysız ve işlevsel bir biçimde anlamlayıcı olmayıp, belli bir düzeyde yalnızca yarıcı nitelik taşıyabilen bir töz içerdiğinde: Belli bir yemek belli bir durumu belirtmeye yaradığı gibi beslenmeyi de sağlar.

II.1.4. Böylece dilsel göstergeye oranla göstergebilimsel göstergenin öz niteliğini öngörme olanağı doğabilir belki de. Örnekçesi gibi, göstergebilimsel göstergenin kendisi de, bir gösteren ile bir gösterilenden oluşur (sözgelimi, trafik kurallarında, bir ışığın rengi bir ulaşım buyruğu niteliği taşır), ama tözleri açısından ondan ayrılır. Birçok göstergebilimsel dizge (nesneler, el-kol-baş hareketleri, görüntüler³¹), varlığı anlamlamada yer almayan bir anlatım tözü içerir. Bunlar, çoğu kez toplum tarafından anlamlama amacıyla türetilmiş kullanım nesneleridir: Belli bir anlam aktarmaya da yaramakla birlikte, giysi korunmaya, besin de beslenmeye yarar. Yarıcı, işlevsel kökenli olan bu göstergelere *gösterge-işlevler* adını ver-

meyi öneriyoruz. Gösterge-işlev, incelenip çözümlenmesi gereken ikili bir harekete tanıklık eder. İlk önce (bu çözümlenme yalnız ve yalnız işlemseldir ve gerçek bir zamansallık içermez) işlev anlamla doğar. Bu anlamlaşma kaçınılmazdır: *Toplum bulunan her yerde, her kullanım kendisinin göstergesine dönüşür*. Yağmurluk yağmura karşı korunmak için kullanılır; ama bu kullanım, belli bir hava durumunu belirten göstergeden ayrılmaz. Toplumumuz yalnızca standartlaştırılmış, belli bir ölçü ve kurala bağlanmış nesneler ürettiğinden, bu nesneler ister istemez bir genel örneğin uygulamaları, bir dilin sözleri, anlam aktarıcı bir biçimin tözleridir. Anlam aktarıcı olmayan bir nesne bulabilmek için, herhangi bir şeyden esinlenmeden oluşturulmuş, varolan bir genel örneğe hiçbir bakımdan benzemeyen bir araç tasarlamak gerekir (Cl. Lévi-Strauss, küçük onarımlar, vb. işlerin de nasıl bir anlam arayışı olduğunu göstermiştir): Bu hiçbir toplumda gerçekleşmesine hemen hemen olanak bulunmayan bir varsayımdır. Kullanımların bu evrensel anlamlaşma süreci çok önemlidir: Ancak zekayla kavranabilen olgunun gerçek olabileceğini dile getirir ve sonuç olarak toplumbilim ile toplum-mantık düzlemini birbiriyle kaynaştırması beklenir.³² Ama gösterge bir kez oluştuktan sonra, toplum bunu pekala yeniden işlevselleştirebilir, bundan bir kullanım nesnesi olarak söz edebilir: Bir kürk manto, sanki yalnız soğuktan korumaya yarıyormuş gibi işlem görür. Varolabilmek için ikinci bir dil gerektiren bu yinelenen işlevselleşme, birinci işlevselleşmeyle hiç de aynı değildir; kaldı ki birinci işlevselleşme yalnız ve yalnız ideal niteliklidir. Yeniden sunulan işlev, yananlam düzlemine bağlanan biçim değiştirmiş bir ikinci anlamsal kuruluştan kaynaklanır. Demek ki —büyük bir olasılıkla— gösterge-işlevin insanbilimsel bir değeri vardır, çünkü doğrudan doğruya teknik olan ile gösteren arasındaki bağlantıların kurulduğu birimdir.

II.2. Gösterilen

II.2.1. Dilbilimde, gösterilenin öz niteliği, özellikle "gerçeklik" derecesine ilişkin tartışmalara yol açmıştır. Ne var ki, bütün bu tartışmalarda, gösterilenin bir "nesne" değil de, "nesne"nin zihinsel bir tasarımı olduğu vurgulanmıştır. Wallon'un gösterge tanımında, bu tasarımsal özelliğin, belirtiyeye ve belirtkeye karşıt olarak, göstergenin ve simgenin ayırıcı bir niteliğini oluşturduğunu gördük. Saussure de, gösterilenin zihinsel özniteliğini, *kavram* terimini kullanarak iyi belirtmiştir: *Öküz* sözcüğünün gösterileni, hayvanın kendisi değil, onun zihinsel imgesidir (göstergenin öz niteliğine ilişkin tartışmayı izleyebilmek açısından bu noktanın önemli olduğu

görülebilecektir³³). Bununla birlikte, söz konusu tartışmalar, ruhbilimciliğin izlerini taşır. Belki de Stoacıların³⁴ çözümlemesini izlemek daha yerinde olacaktır: Stoacılar φαντασία λογική (zihinsel tasarım), πυχανόν (gerçek nesne) ve λεχτόν'u ("söylenebilir") titizlikle birbirinden ayıtırıyorlardı. Gösterilen φαντασία (tasarım) ya da πυχανόν (gerçek nesne) değil ama λεχτόν'dur (söylenebilir). Ne bilinç edimi, ne de gerçeklik olan gösterilen, ancak anlamalama sürecinde, neredeyse eş-sözsel* olarak tanımlanabilir: Gösterilen, göstergeyi kullananın bundan anladığı "şey"dir. Böylece salt işlevsel olan bir tanıma ulaşmış oluruz: Gösterilen, göstergenin iki *bağlantısal* ögesinden biridir. Onu gösterenin karşıtı yapan tek ayırım, gösterenin bir aracı niteliği taşımasıdır. Durumun, özü bakımından, göstergebilimde de başka türlü olmasına olanak yoktur; bu alanda nesneler, görüntüler, el-kol-baş hareketleri, vb. anlam aktardıkları ölçüde ancak kendileri aracılığıyla söylenebilir bir şeye iletirler. Aradaki tek ayırım, göstergebilimsel gösterilenin dilsel göstergelerce anlatılabilir olmasıdır. Sözgelimi, şöyle diyebiliriz: Süveter, *ağaçluklar arasında yapılan uzun sonbahar gezintilerini* belirtir. Bu durumda, gösterilene yalnız giysi göstereni (*süveter*) değil, aynı zamanda bir söz parçası (kullanımı açısından çok elverişli bir durumdur bu) da aracılık eder. Dilin, gösterenleri ile gösterilenlerini ayırt edilemez ve ayırlamaz bir biçimde birleştirmesi olayına *eşleme* adı verilebilir. Böylece, gösterilenin gösterenine yalnızca *bitiştirildiği* eşlemesiz dizgelerin (bunlar ister istemez karmaşıktır) sunduğu durum da ayrılmış olur.

II.2.2. Gösterilenler nasıl sınıflandırılabilir? Bilindiği gibi göstergebilimde bu işlem temel niteliklidir çünkü içeriğin *biçimini* belirleyip ortaya çıkarmak demektir. Dilsel gösterilenlere ilişkin olarak iki türlü sınıflandırma tasarlanabilir. Bunlardan birincisi dış niteliklidir ve kavramların "artılı" (salt ayrımsal olmayan) içeriğine başvurur. Hallig ve Wartburg'un³⁵ yöntemli sözcük öbekleştirmelerinde ve daha inandırıcı bir biçimde de, Tri-er'in kavramsal alanlarıyla Matoré'nin sözcükbilimsel alanlarında bu durum görülür.³⁶ Ama, yapısal bir açıdan, bu sınıflandırmaların (özellikle Hallig ve Wartburg'un sınıflandırmalarının), gösterilenlerin *biçimine* değil de *tözüne* (düşünyapısal) fazlaca ağırlık vermek gibi kusurlu bir yanıları vardır. Gerçek anlamda biçimsel bir sınıflandırma yapabilmek için, gösterilen karşıtlıklarını ortaya koymak ve her birinde belirgin (değiştirilebilir) bir özellik saptamak gerekir.³⁷ Bu yöntem Hjelmslev, Sørensen, Prieto ve Greimas tarafından önerilmiştir. Sözgelimi Hjelmslev "kısrak" gibi bir anlambirimi daha küçük iki anlam birimine ayırıştırır: "at" + "di-

* Eş-sözsel terimini Fransızca *tautologique* karşılığında kullanıyoruz. (Ç.N.)

şi". Bu birimler değiştirim konusu olabilir, dolayısıyla da yeni anlambilimler oluşturmaya yarayabilir: "at" + "erkek" = "aygır"; Fransızca'da: "porc" (domuz) + "femelle" (dişi) = "trueie" (dişi domuz). Prieto, Latince "vir" (erkek) sözcüğünde değiştirilebilir iki özellik görür: "homo" (insan) + "masculus" (erkek cinsten). Sörensen akrabalık belirten sözcükleri bir "ilk öğeler" birleşimine indirger ("baba" = "erkek" + "bir üst kuşaktan dolaysız ilişki içinde bulunan kişi"). Bu çözümlemelerden hiçbiri henüz geliştirilmemiştir.³⁸ Son olarak, bazı dilbilimcilere göre gösterilenlerin, yalnız gösterenleri incelemesi gereken dilbilime bağlanmadığını ve anlamsal sınıflandırmanın dilbilimin görevleri dışında kaldığını anımsatmak gerekir.³⁹

II.2.3. Ne kadar gelişmiş olursa olsun, yapısal dilbilim henüz bir anlambilim oluşturmamış, yani dilsel gösterilenin büründüğü *biçimlerin* sınıflandırmasını yapmamıştır. Günümüzde göstergebilimsel gösterilenlere ilişkin bir sınıflandırma önerilememesinin nedeni kolayca anlaşılabilir. Ancak bilinen kavramsal alanlara başvurulabilir. Burada yalnızca üç gözlemde bulunacağız: Birincisi göstergebilimsel gösterilenlerin gerçekleşme biçimine ilişkindir; bunlar eşlemeli ya da eşlemesiz olarak ortaya çıkabilirler. İkinci durumda, eklemli dil çerçevesinde ya bir sözcük (*week-end*: "hafta sonu tatili") ya da bir sözcük öbeği (*longues promenades à la campagne*: "kırdan uzun gezintiler") aracılığıyla dile getirilebilir. Böyle olunca da, daha kolay kullanılırlar, çünkü çözümlemeci bunları kendi üstdili çerçevesine sokmak zorunda kalmaz. Ama, aynı zamanda da, daha tehlikeli bir görünüm alırlar, çünkü temelini, gözlemlenen dizgeden alan bir sınıflandırmaya değil de sürekli olarak dilin kendisinin anlamsal sınıflandırmasına başvurulmasına yol açarlar (kaldı ki bu sınıflandırma da bilinmemektedir). Moda giysisinin gösterilenlerine derginin sözü aracılık etse de, bunlar zorunlu olarak dilin gösterilenleri gibi bir dağılım sunmazlar, çünkü, her zaman aynı "uzunluk"ta değildirler (bir yerde sözcük, bir yerde tümce). Eşlemeli dizgelerde görülen birinci durumda, gösterilen, kendine özgü gösteren dışında herhangi bir özdekleşmeden yoksundur; dolayısıyla ancak bir üstdil çerçevesine indirgenerek kullanılabilir. Sözelimi, kimi bireylerde dilselleştirilmiş gösterilenlerden (*bunaltıcı, fırtınalı, iç karartıcı, sıkıntılı*, vb.) oluşan bir dizge sunulurken, bir müzik parçasını nasıl anımlandırdıkları sorulabilir.⁴⁰ Oysa, gerçekte bütün bu dilsel göstergeler, bir tek müziksel gösterilen oluşturur; bu gösterileni, hiçbir dilsel bölümleme ve hiçbir eğretilmeli dönüşüm içermeyecek tek işaretle belirtmek gerekir. Bir yerde çözümlemeciden, bir yerde de dizgenin kendisinden gelen bu üstdillerden kaçınmaya kuşkusuz olanak yoktur; bu da, gösterilen çözüm-

lemesini ya da düşünyapısal çözümlemeyi daha da güçleştirir. Bunun göstergebilimsel tasarıdaki yerini hiç değilse kuramsal olarak belirlemek gerekir. İkinci gözlemimiz, göstergebilimsel gösterilenlerin kapsamına ilişkindir. Bir dizgedeki gösterilenlerin tümü, bir kez biçimselleştirildi mi, büyük bir işlev oluşturur. Oysa bir dizgeden öbürüne, anlamsal büyük işlevler aralarında yalnızca ilişki kurmakla kalmayıp aynı zamanda, yer yer örtüşebilirler. Giysi gösterilenlerinin biçimi, bir bölümüyle besin dizgesindeki gösterilenlerin biçimiyle özdeşdir kuşkusuz: Her ikisi de büyük çalışma ve eğlence, etkinlik ve dinlence karşıtlığının üstünde eklemlenir. Bu nedenle, aynı eşsüremlilik içindeki bütün dizgelere özgü tam bir düşünyapısal betimleme öngörmek gerekir. Son olarak —bu üçüncü gözlemimiz olacak—, her gösteren dizgesine (sözlükler), gösterilenler düzleminde, bir uygulamalar ve teknikler bütünü denk düşer. Bu gösterilen bütünlüğü dizge tüketicilerinin (bir başka deyişle "okurlar"ın) değişik bilgileri ("kültür" ayrımlarına göre) olmasını içerir. Aynı kesitin (ya da büyük okuma biriminin) bireylere göre değişik biçimlerde çözümlenip kavranması, ama yine de belli bir "dil"e bağlanması böyle açıklanır. Aynı bireyde birçok sözlük ve bundan ötürü de birçok gösterilen bütünü bir arada bulunabilir: Bunlar her bireyde değişik "derinlik"te okumalara olanak sağlar.

II.3. Gösteren

II.3.1. Gösterenin öz niteliği, gösterileninkiyle hemen hemen aynı türden gözlemlere yol açar: Katıksız bir *bağlantısal ögedir (relatum)* bu ve tanımı, gösterilenin tanımından ayrılmaz. Tek ayrım gösterenin bir aracı olmasıdır: Özdek ona gereklidir. Ne var ki, bir yandan bu özdek yeterli değildir, öte yandan da göstergebilimde, gösterilenin kendisi de belli bir özdeğin aracılığıyla gerektirebilir: Sözcüklerin özdeği. Gösterenin bu özdek-selliği, bir kez daha *özdek* ile *tözü* birbirinden iyice ayırt etmemizi zorunlu kılar: Töz özdeksel olmayabilir (içeriğin tözü böyledir). Demek ki, yalnızca gösterenin tözünün her zaman özdeksel olduğunu (sesler, nesneler, görüntüler) söyleyebiliriz. Değişik özdeler (ses ve görüntü, nesne ve yazı, vb.) ortaya çıkaran karma dizgelerle karşılaşacağımız göstergebilimde, bütün göstergeleri, *aynı ve tek özdek aracılığıyla ortaya konuldukları ölçüde, türsel gösterge* kavramı altında toplamak yerinde olur: Dilsel gösterge, yazısal gösterge, görüntüsel gösterge, hareketsel gösterge, birer türsel gösterge oluşturur.

II.3.2. Gösterenlerin sınıflandırılması, sözcüğün tam anlamıyla dizgenin yapılaştırılmasından başka bir şey değildir. İncelenen bütüncü düzeyinde

oluşturulmuş bildiriler bütününden kurulu "sonsuz" bildiriye, değiştirim sınaması⁴¹ yoluyla en küçük anlam aktarıcı, anlamlayıcı birimlere bölmek, bu birimleri dizisel sınıflar biçiminde öbekleştirmek ve yine bu birimleri birbirine bağlayan dizimsel ilişkileri sınıflandırmak söz konusudur. Bu işlemler III. bölümde ele alacağımız göstergebilimsel girişimin önemli bir yanını oluşturur; burada yalnızca anımsatmak için değindik onlara.⁴²

II.4. Anamlama

II.4.1. *Gösterge*, iki yönlü bir ses, görüntü, vb. dilimidir. *Anamlama*, bir oluş biçiminde tasarlanabilir; bu, gösteren ile gösterileni birleştiren ve ürünü gösterge olan edimdir. Söz konusu ayırım, yalnızca sınıflandırıcı bir değer taşır kuşkusuz (fenomenolojik değil). Nedeni de şudur: Önce, gösteren ile gösterilenin birleşmesi, ilerde de görüleceği gibi, anlamsal edimi tüketmez; çünkü gösterge çevresiyle de değerlendirir. Sonra kuşkusuz, insan zekası anlam iletmek için, ilerde görüleceği gibi, bağlama yoluyla değil, bölümleme yoluyla işlem yapar.⁴³ Gerçekte, anamlama (*semiosis*) tekyanlı varlıkları birleştirmez; iki öğeyi birbirine yaklaştırmaz, çünkü, gösteren ile gösterilenin her biri hem öğedir hem de bağıntı.⁴⁴ Bu ikircil durum, anamlamanın yazısal gösterimini güçleştirir; ne var ki, bu gösterim göstergebilimsel söylem için zorunludur. Bu konuda şu girişimlere değineceğiz:

- 1) $\frac{\text{Gen}}{\text{Gilen}}$: Saussure'de, gösterge, derinde yer alan bir durumun dikey uzantısı olarak sunulur: Dilde gösterilen sanki gösterenin *ardında* yer alır ve ancak gösteren aracılığıyla ulaşılabilir ona; fazlaca uzamsal olan bu eğretilmelerin, anamlamanın diyalektik özneliliğini yansıtmadığı ve gösterenin kapalılığının yalnızca dil gibi

açıkça kesintili dizgeler için geçerli olduğu da bir gerçektir.

2) $A \ B \ \dot{I}$: Hjelmslev salt yazısal bir gösterimi yeğlemiştir: Anlatım (A) düzlemiyle içerik (İ) düzlemi arasında bağlantı (B) vardır. Bu özlü anlatım, üstdilleri ya da kaymalı dizgeleri tutumlu bir biçimde ve eğretilmeli bir çarpıtmaya düşmeden ortaya koyma olanağı verir: $AB \ (A \ B \ \dot{I})$.⁴⁵

- 3) $\frac{G}{g}$: Lacan uzamsal bir gösterim kullanır (Laplanche ile Leclair⁴⁶ de Lacan'ı izleyecektir), ama bu, Saussure'ün gösteriminden iki noktada ayrılır: 1) Gösteren (G) bütünseldir;

çok düzeyli bir zincirden oluşur (eğretilme zinciri): Gösteren ve gösterilen oynak bir bağıntı içindedir ve yalnızca birtakım sabitleşme noktalarında birbiriyle "örtüşür"; 2) Gösteren (G) ile gösterilen (g) arasındaki ayırım çizgisi kendine özgü bir değer taşır (Saussure'de böyle bir değer taşıma-

yordu kuşkusuz): Bu, gösterilenin bastırılmasını dile getirir.

4) Gen ■ Gilen: Son olarak da eşlemeli olmayan dizgelerde (bir başka deyişle, ayrı bir dizgede özdekleştirilmiş gösterilenlerin bulunduğu dizgelerde) bağlantıyı bir özdeşlik (=) biçimde değil de, bir eşdeğerlik (■) biçiminde genişletmeye kuşkusuz hakkımız vardır.

II.4.2. Görüldüğü gibi, gösteren üstüne bütün söylenebilecek, gösterilenin özdeksel bir aracı olduğu noktasında toplanmaktadır. Bu aracılığın özneliliği nedir? Dilbilimde, bu sorun tartışmaya yol açmıştır: Her şeyden önce terimlere ilişkindir bu tartışma, çünkü işin özü yeterince aydınlıktır (belki göstergebilimde her şey bu kadar aydınlık olmaz). İnsan dilinde, bizi sesleri seçmeye, doğrudan doğruya anlamın zorlamadığı gerçeğinden (*öküz* kavramı, *öküz* sesini zorunlu kılmaz; çünkü başka dillerde bu ses değişikliği kalkan Saussure, gösteren ile gösterilen arasında keyfi bir bağıntıdan söz etmişti. Benveniste ise bu sözcüğü yadsıdı.⁴⁷ Keyfi olan, gösteren ile gösterilen "nesne" arasındaki bağıntıdır (*öküz* sesiyle bu sesin gösterdiği *hayvan*). Ama, görüldüğü gibi, Saussure için de gösterilen, "nesne" değil, ama nesnenin zihinsel tasarımıdır (*kavram*); ses ile tasarımın birleşimi, ortaklaşa bir eğitimin (sözelimi Fransız dilinin öğrenilmesi) ürünüdür; bu —anamlama olan— birleşim hiç de keyfi değildir (hiçbir Fransız bunu değiştirmede özgür değildir) ama tam tersine zorunludur. Bundan ötürü de dilbilimde, anlamlamanın *nedensiz* olduğu söylenmiştir; kaldı ki, bu kısmi bir nedensizliktir (Saussure görece bir benzerlikten söz eder): Gösterilenden gösterene doğru, hemen aşağıda göreceğimiz gibi, sayıları az olan yansıma sözcüklerde ve dilin belli bir birleştirme ya da türetme örneğinden kalkarak bir dizi gösterge oluşturduğu durumlarda belli bir nedenlilik vardır. Orantılı diye adlandırılan göstergelerin durumu böyledir: Fransızca *pommier* (elma ağacı), *poirier* (armut ağacı), *abricotier* (kayısı ağacı), vb. sözcüklerin, kökenleriyle soneklerinin nedensizliği ortaya konulduktan sonra, bir birleşim benzerliği sunduğu görülür. Demek ki, genel olarak, gösteren ile gösterilenin dildeki bağının, ilkece sözleşimsel olduğunu, ama uzun bir süre (Saussure "*dil her zaman bir kalıttır*" der) içinde yer alan ve bundan dolayı da neredeyse *doğallaşmış* bulunan ortaklaşa nitelikli bir sözleşme değeri taşıdığını söyleyebiliriz. Aynı biçimde, Lévi-Strauss, dilsel gösterenin *önsel* olarak, keyfi olduğunu, ama *sonsal* olarak keyfi olmadığını vurgular. Bu tartışma, göstergebilim alanına geçildiğinde yararlı olabilecek iki öge öngörmeye olanak sağlar. Bir dizge, göstergeleri sözleşme uyarınca değil de tek yanlı karar gereğince saptanmış olduğunda keyfidir diyebiliriz. Dilde gösterge keyfi değildir, ama Moda düzleminde böyledir ve gösterileni ile göstereni arasındaki bağlantı benzerliğe dayandığında gösterge *nedenlidir* (Buyssens nedenli

göstergeler için *iç göstergeler*, nedensiz göstergeler için *dış göstergeler* denilmesini öngörmüştür). Demek ki, keyfi ve nedenli dizgelerle de karşılaşılabılırız, keyfi olmayan, nedensiz dizgelerle de.

II.4.3. Dilbilimde nedenlilik yalnızca türetme ya da birleştirme düzlemiyle sınırlıdır; oysa göstergebilimde daha genel sorunlar yaratacaktır. Bir yandan, *dil dışında büyük ölçüde nedenli dizgeler bulunması olasılığı vardır*: Bu durumda, günümüze kadar anlamlama için zorunlu görülen kesintililik ile benzerliğin nasıl olup da bağdaştığını, sonra gösterenler *benzer öğelerden (analoga)* oluştuğunda dizisel bütünlerin (dolayısıyla az ve sonlu sayıda öğe kapsayan bütünler) nasıl ortaya çıktığını belirlemek gerekir. Kuşkusuz "görüntüler" bu türlü bir özellik sunar, ama belirtilen nedenlerden dolayı, bunların göstergebilimsel nitelikleri ortaya konulmuş olmaktan uzaktır. Öte yandan, göstergebilimsel dökümün katışıklı dizgelerin varlığını gözler önüne sermesi de çok olasıdır: Bunlar ya çok gevşek nedenlilikler içeren ya da —çoğu kez gösterge, nedenli ile nedensizin çatışma alanıymış gibi bir görünüm alır— sanki ikincil nedensizliklerle yüklü nedenlilikler kapsayan dizgeler olacaktır. Dilin en "nedenli" bölgesinde, yansıma sözcükler bölümünde de biraz bu duruma rastlanır. Martinet⁴⁸ yansıma kaynaklı nedenlilikle birlikte çift eklemliğin de silindiğini belirtmiştir (yalnızca ikinci eklemlilik düzlemine bağlanan *ah!*, çift eklemli olan *bu canımı yakıyor* sözünün yerini alır). Bununla birlikte, acı belirten yansıma sözcük her dilde tam olarak aynı değildir (sözgelimi, Fransızca *aïe*, Danca *au*). Çünkü gerçekte, burada nedenlilik, kuşkusuz dilden dile değişik olan sesbilimsel örneklerle uyar neredeyse: Bu durumda *analojik* olan *dijital* olandan etkilenir. İnsan dili dışında da, arıların "dili" gibi sorun yaratan dizgeler aynı karışık görünümü sunarlar. Arıların, balözü bulunduğunu belirten ve bir daire çizen dansları bulanık bir benzerlik değeri taşır; uçuş yüzeyindeki dans ise açıkça nedenlidir (balözünün yerini saptama); *ama 8 çizen oynak dans kesinlikle nedensizdir (bir uzaklığı belirtir)*.⁴⁹ Bu "bulanık"⁵⁰ olgulara son bir örnek daha verelim: Reklamcılıkta kullanılan birtakım imalat markaları tam olarak "soyut" nitelikli (benzerlik taşımayan) biçimlerden oluşur. Ne var ki, bunlar, gösterilenle benzerlik bağıntısı kuran belli bir izlenim (sözgelimi "güçlülük" izlenimi) de "uyandırabilir": Berliet markası (kalın bir okla donatılmış bir yuvarlak) hiçbir biçimde güçlülüğün "öyküntü"sü değildir —kaldı ki güçlülüğün "öyküntü"sü nasıl olabilir?—; ne var ki, örtülü bir benzerlikle güçlülük izlenimi uyandırır. Aynı bulanıklığa bazı ideografik yazıların (sözgelimi Çince) göstergelerinde de rastlanabilir. Demek ki, benzerlik olgusuyla benzemezlilik olgusunun bir tek dizge içinde bir arada bulunduğu tartışma götürmez. Ne var ki, göstergebilim, bu uzlaşmayı dizgeleştirmeye kalkış-

madan yalnızca saptayacak bir betimlemeyle yetinemez, çünkü, ilerde de görüleceği gibi, anlam demek eklemcilik demek olduğundan, kesintisiz bir ayrımsal düzenek bulunduğu görüşünü benimseyemez. Bu sorunlar henüz ayrıntılı biçimde incelenmemiştir, onun için de bu konuda genel bir görünüm sunmaya olanak yoktur. Yine de anlamlamanın insanbilimsel düzenini sezinleriz: Sözgelimi dilde (görece) nedenlilik, birinci (anlamlı) eklemcilik düzeyinde belli bir düzen getirir: Onun için burada "sözleşme", Lévi-Strauss'un değindiği o önsel buyrultusallığın belli biçimde doğallaşmasıyla desteklenir. Bunun tersine, başka dizgeler, nedenlilikten nedensizliğe geçebilirler: Sözgelimi Lévi-Strauss'un *La pensée sauvage* (Yaban Düşünce) adlı yapıtında andığı, Senufoların dinsel "giriş" törenlerinde kullandıkları heykelcikler. Demek ki, insanbilimsel düzeye bağlanan en genel göstergebilimsel düzlemde, benzerlik olgusuyla nedensizlik olgusu arasında bir tür *çevrimsellik* ortaya çıkmaktadır: Nedensizi doğallaştırmak ve nedeniyi düşünselleştirmek (bir başka deyişle kültürleştirmek) yolunda birbirini bütünleyen iki eğilim karşısındayız. Son olarak da şunu belirtelim: Bazı yazarlar *analojik* olgusunun karşıtı olan *dijitalizm* olgusunun (bunun katıksız biçimi *binarizmdir* [ikicilik]) da —görme ve işitme du-yularının sonuç olarak iki seçenekli seçme eylemleriyle işlediği doğruysa— kimi fizyolojik süreçlerin "öyküntü"sü olduğunu kesin bir dille savunmaktadır.⁵¹

II.5. Değer

II.5.1. Göstergeyi "tek başına", yalnızca gösteren ve gösterilen birleşimi olarak incelemenin büyük ölçüde keyfi (ama kaçınılmaz) bir soyutlama olduğu belirtilmiş, hiç değilse bu anlama gelen sözler söylenmiştir. Onun için son olarak da, göstergeyi "bileşim"i bakımından değil ama "çevre"si açısından ele almak gerekir: *Değer* sorunudur bu. Saussure bu kavramın önemini hemen anlayamamış ama Genel Dilbilim Dersleri'nin ikincisinden başlayarak söz konusu kavram üstüne giderek daha derinlemesine eğilmiş ve sonunda değer, Saussure'de, anlamlamadan (değer kavramı anlamlamayı tümüyle örtmez) daha önemli temel bir kavram olmuştur. Değer, sözün karşıtı olan dil kavramıyla sıkı bir bağlantı içindedir. Dilbilimi ruhbilimden uzaklaştırarak iktisada yaklaştırır. Bundan dolayı da yapısal dilbilimin temelidir. Saussure,⁵² bilimlerin çoğunda, artsüremlilik ile eşsüremlilik arasında bir ikilik bulunmadığını gözlemler: Gökbilim (gökcisimlerinin değişmesine karşın) eşsüremlili, yerbilim (değişmez durumları inceleyebilmesine karşın) artsüremlili bir bilimdir; tarih özellikle artsüremlidir (olayların art arda dizilişi); birtakım olay "kesit"leri üstünde durabilmesi

durumu değiştirmez.⁵³ Bununla birlikte, bu ikilikteki her iki ögenin de eşit olarak kendini benimsettiği bir bilim vardır: İktisat (iktisat ile iktisat tarihi birbirinden ayrılır). Saussure, dilbilimde de durum aynıdır, diye sözlerini sürdürür. Çünkü her iki bilimde de değişik iki olgu arasında bir eşdeğerlik dizgesi söz konusudur: Birinde emek ile ücret, öbüründe gösteren ile gösterilen (şimdiye kadar *anlamlama* diye adlandırdığımız olgu işte burada yer alır). Bununla birlikte, iktisatta olduğu gibi dilbilimde de, bu eşdeğerlik tek başına değildir; çünkü öğelerinden biri değiştirildiğinde, giderek bütün dizge değişir. Demek ki, göstergenin (ya da iktisatta "değer"in) var olabilmesi için, bir yandan benzemeyen öğeleri (emek ve ücret, gösteren ve gösterilen) birbiriyle *değiştirebilmek*, öte yandan da benzer öğeleri aralarında *karşılaştırebilmek* gerekir: 5 F'lık bir kâğıt parayı ekmek, sabun ya da sinema biletiyle değiştirebileceğimiz gibi, 10 F'lık, 50 F'lık kâğıt paralarla da karşılaştırebiliriz. Aynı biçimde, bir "sözcük" de bir kavramla (bir başka deyişle, benzemez bir şeyle) "değiştirilebileceği" gibi başka "sözcükler"le (bir başka deyişle, benzer şeylerle) de karşılaştırılabilir: İngilizce *mutton* (koyun eti, hazırlanarak sofraya getirilen koyun eti) sözcüğü, değerini yalnızca *sheep* (koyun) ile bir arada bulunmasından alır. Anlam, ancak bu ikili belirleme sonunda gerçekten saptanabilir: Anlamlama ve değer. Demek ki, değer anlamlama değildir. Saussure,⁵⁴ değer "dildeki parçaların karşılıklı durumundan" doğar der; hatta anlamlamadan bile önemlidir: "Bir göstergedeki kavram ya da ses özdeği, çevresindeki göstergelerin kavram ya da ses özdeğinden daha az önemlidir."⁵⁵ Saussure'ün, Lévi-Strauss'taki işlevdeşlik ile sınıflandırmalara ilişkin ilkeyi böylece daha o zamanlar ortaya attığı düşünülürse, bu tümcenin ne kadar öznel olduğu anlaşılır. Anlamlama ve değeri, Saussure'le birlikte iyice ayırt ettikten sonra, Hjelmslev'in *katmanlarını* (*strata*) [töz ve biçim] ele aldığımızda, anlamlamanın içerik tözünü, değer in ise içerik biçimini andırdığını hemen görürüz (*mutton* ve *sheep*, kuşkusuz gösteren olarak değil, *gösterilen* olarak dizisel bir bağıntı içindedir).

II.5.2. Saussure, anlamlama ve değer in kurduğu ikili olguyu açıklayabilmek için bir kâğıt benzetmesinden yararlanmıştır: Kâğıt kesildiğinde, bir yandan, her biri öbürlerine göre bir değer taşıyan çeşitli parçalar (A,B,C,) elde edilir, öte yandan da bu parçalardan her birinin *aynı anda kesilmiş* bir ön, bir de arka yüzü vardır (A-A', B-B', C-C'): İşte bu da *anlamlama*dır. Çok yerinde bir benzetmedir bu; çünkü anlam üretiminin, yalnızca bir gösteren ile bir gösterilenin bağlanaşımı olarak değil, belki de, her şeyden önce, biçimlenmemiş iki yığını, Saussure'ün dediği gibi "sınırları oynak iki ülke"yi *aynı anda bölümleme eylemi* olarak özgün bir biçimde kavramayı sağlar. Gerçekten de Saussure, kavramların ve seslerin, anlamın (salt

kuramsal) kökeninde oynak, değişken, kesintisiz ve koşut iki töz yığını oluşturduğunu varsayar. Anlam, bu iki yığın, aynı anda ve bir çırpıda parçalara ayrıldığında ortaya çıkar: Böylece oluşturulan göstergeler, demek ki birer *eklemlili öge*dir (*articuli*). Dolayısıyla bu iki karmaşa arasında anlam bir düzendir, ama bu düzen de özü bakımından bir *bölümlemedir*: Dil, ses ile düşünceye aracılık yapar; *onları aynı anda ayırıştırarak birbirine bağlar*. Saussure, burada yeni bir benzetmeye başvurur: Gösterilen ve gösteren, biri hava, öbürü su olan üst üste iki yüzey gibidir; hava basıncı değiştiğinde, su yüzeyi de dalgalara ayrışır; aynı biçimde, gösteren *eklemlili öge*lere bölünür. Kağıda ilişkin benzetme gibi dalgalara ilişkin benzetme de, göstergebilimsel incelemelerin geleceği bakımından çok önemli bir olguyu vurgulamamıza olanak sağlar: Dil *eklemliler* alanıdır ve anlam her şeyden önce bir bölümlemedir. Bundan da şu sonuç çıkar: Göstergebilimin gelecekteki görevi, nesnelerin adlarına ilişkin dizelgeler düzenlemekten çok, insanların gerçeğe uyguladıkları eklemlileri bulup ortaya koymak olacaktır. Düşsel bir biçimde de olsa, diyebiliriz ki, göstergebilim ve sınıflandırma, henüz kurulmamış olmalarına karşın, belki de bir gün eklembilim ya da bölümlemeler bilimi gibi yeni bir bilimin kapsamına girecektir.

III. Dizim ve Dizge

III.1. Dilin İki Ekseni

III.1.1. Saussure'e göre,⁵⁶ dilsel öğeleri birleştiren bağıntılar, her biri kendine özgü değerler üreten iki düzlemde gelişebilir; bu iki düzlem, zihinsel etkinliğin iki biçimine denk düşer (bu genelleme ilerde Jakobson tarafından yeniden ele alınacaktır). Birinci düzlem, *dizimler* düzlemidir; dizim, dayanağı uzam olan bir göstergeler birleşimidir. Eklemlili dilde bu uzam çizgiseldir ve tek yönlüdür ("söz zinciri"dir bu): İki öge aynı anda söylenemez (*geri çek, herkese karşı, insan yaşamı*): Burada, her öge, değerini, kendinden önce gelen ve kendini izleyen öğelerle kurduğu karşıtlıktan alır. Söz zincirinde, *aynı anda bir arada bulunan (in praesentia)* öğeler, birbirine gerçek anlamda bağlanmışlardır. Dizime uygulanan çözümleyici çalışma, bölümlemedir. İkinci düzlem yine Saussure'ün terimiyle, *çağrışımlar* düzlemidir. "Söylem (dizimsel düzlem) dışında, aralarında ortak bir yan bulunan öğeler bellekte birbirini çağrıştırırlar ve böylece çeşitli bağıntıların egemen olduğu öbekler oluştururlar": Fransızca *enseigne-*

ment (öğretim), anlam açısından *éducation* (eğitim), *apprentissage* (ye-tişme, öğrenme, çıraklık) sözcüklerini; ses açısından ise *enseigner* (öğretmek), *renseigner* (bilgi vermek) ya da *armement* (silahlanma, donanım) ve *chargement* (yükleme, yük) sözcüklerini çağrıştıracaktır. Her öbek, gü-cül bir belleksel dizi, bir "bellek hazinesi" oluşturur. Her dizide, dizimsel düzlemdekinin tersine, *aynı anda bir arada bulunmayan (in absentia)* öğeler birbirine bağlanır. Çağrışımlara uygulanan çözümleyici çalışma, sı-nıflandırmadır. Dizimsel düzlem ile çağrışımsal düzlem, Saussure'ün şu karşılaştırmayla açıkladığı sıkı bir ilişki içindedir: Her dilsel birim, antik bir yapının sütununa benzer: Bu sütun, yapının öbür bölümleriyle, sözge-limi, baştanla gerçek bir bitişiklik ilişkisi içindedir (dizimsel bağıntı); ama bu sütun, Dor düzenindeyse, İyon, Korinthos gibi öbür mimarlık dü-zenleriyle de bir karşılaştırma yapmamıza yol açar: İşte bu da gücül bir ornatma bağıntısıdır (çağrışımsal bağıntı). İki düzlem birbirine öylesine bağlıdır ki, dizim ancak çağrışımsal düzlemde yeni birimlerin art arda öbür düzleme aktarılmasıyla "ilerleyebilir". Saussure'den bu yana, çağrı-şımsal düzlemin çözülmesi, çok büyük bir gelişme göstermiş, adı bile değişmiştir. Günümüzde artık, çağrışımsal düzlemde değil, *dizisel (paradigmatik)*⁵⁷ düzlemde ya da, bundan sonra bizim bu incelemede yapacağımız gibi *dizgesel (sistematik)* düzlemde söz edilmektedir. Kuş-kusuz çağrışımsal düzlem, bir dizge olan "dil" ile sıkı bir ilişki içindedir. Dizim ise, söze daha yakındır. Destekleyici başka terimlere de başvuru-la-bilir: Dizimsel bağıntılara, Hjelmslev *bağlantılar*, Jakobson *bitişiklikler*, Martinet ise *ayrılıklar* der, dizgesel bağıntılarsa, Hjelmslev'de *bağlıla-şım*lar, Jakobson'da *benzerlikler*, Martinet'de *karşılıklar* adını alır.

III.1.2. Saussure dizimsel olgu ile çağrışımsal olgunun (biz buna dizgesel olgu diyoruz) iki zihinsel etkinliğin karşılığı olduğunu sezinlemişti; bu da dilbilimin sınırları dışına çıkmak demektir. Jakobson, artık çok ünlü olan bir yazısında⁵⁸ bu kapsam genişlemesini benimsemiş ve *eğretileme* (diz-ge düzlemi) ile *düzdeğişmece* (dizim düzlemi) karşıtlığını dildışı anlatım yöntemlerine uygulamıştır: Böylece, bir yandan eğretilmeli "söylemler", bir yandan da düzdeğişmeceli "söylemler" söz konusu olacaktır. Bu türle-rin her biri, iki örnekten ancak birine başvurmayı gerektirmez kuşkusuz (çünkü dizim ve dizge her söylem için zorunludur); yalnızca bunlardan bi-rinin egemenliğini içerir. Eğretileme düzleminde (ornatmalı çağrışımların egemenliği) lirik Rus şarkıları, romantizm ve simgecilığe bağlanan yapıt-lar, gerçeküstücü resim, Charlie Chaplin'in filmleri (bu anlayışa göre, üst üste gelen açılma-kararmalar, sinema sanatındaki gerçek film eğretileme-leridir), Freud'un özdeşleştirme ürünü düş simgeleri yer alır. Düzdeğişme-ce düzlemineyse (dizimsel çağrışımların egemenliği), kahramanlık des-

tanları, gerçekçi okulun anlatıları, Griffith'in filmleri (omuz çekimi, çekim açılarının kurgusu ve değişimleri) yer değiştirme ya da yoğunlaştırma yoluyla oluşturulan düşsel yansımalar bağlanır. Jakobson'un sıraladığı öğelere şunlar da eklenebilir: Eğretilenme düzleminde, öğretici açıklamalar (burada ornatmalı tanımlar ortaya çıkar),⁵⁹ tematik türden yazınsal eleştiri, özdeyişli söylemler; düzdeğişmece düzleminde, popüler romanlar ve basında yer alan anlatılar.⁶⁰ Jakobson'un bir gözleminden esinlenerek, çözümlemecinin (burada göstergebilimcinin) düzdeğişmecedan çok eğretilenme konusunda daha yeterli bilgiyle donanmış bulunduğunu belirtelim. Çünkü, çözümlemesinde kullanmak zorunda olduğu üstdil de eğretilenmelidir, bundan dolayı da konu-eğretilenmeyle türdeşdir. Gerçekten de, eğretilenme üstüne yapılan incelemelerin yoğunluğuna karşılık, düzdeğişmeceyle ilgili hemen hemen hiçbir şey yoktur.

III.1.3. Jakobson'un, eğretilenmenin egemen olduğu söylemlerle düzdeğişmecenin egemen olduğu söylemlere yönelmesi, dilbilimden göstergebilime bir geçiş başlatmıştır. Gerçekten de, eklemli dildeki iki düzlemin dil dışındaki öbür anlamlama dizgelerinde de bulunması gerekir. Bir bölümleme işleminin ürünü olan dizim birimleriyle, bir sınıflandırma sonucu elde edilen karşıtlık dizgeleri her ne kadar *önsel olarak* değil de, ancak, gösterenler ile gösterilenlere ilişkin genel bir değiştirim sınamasıyla tanımlanabilirlerse de, dizimsel birimlerin, dolayısıyla da bunların yol açtığı dizisel değişimlerin ne olduğu konusunda önceden bir yargıya varmadan, birtakım gösterge dizgeleri için dizim düzlemi ile dizge düzlemi belirtilebilir (*bkz. çizelge*). İşte bunlar dilin iki eksenidir ve göstergebilimsel çözümlemenin özü de, dökümü yapılmış olguların dağılımını bu iki eksene göre belirlemektir. İşte, dizimsel bölümlemeyle başlamak mantıksaldır, çünkü dizisel olarak da sınıflandırmak zorunda olduğumuz birimleri ilkece bize sağlayan, dizimsel bölümlemedir; bununla birlikte, bilinmeyen bir dizge karşısında da, deneyimsel olarak saptanmış birkaç dizisel öğeden kalkarak dizimden önce dizgeyi incelemek daha yerinde olabilir. Ama burada, Kuramsal İlkeler söz konusu olduğundan, dizimden dizgeye uzanan mantıksal düzene uyacağız.

	Dizge	Dizim
Giysi	Bedenin aynı noktasında, aynı anda bulunamayacak olan ve değişimi giyimsel bir anlam değişmesine yol açan parçalar, ek parçalar ya da ayrıntılar öbeği: <i>Takke / bere/ şapka</i> , vb.	Aynı kıyafette değişik öğelerin yanyana bulunması: <i>Etek, bluz, ceket</i> .
Besin	Bir yemeğin, belli bir anlamla ilişkili olarak seçildiği, benzerlik ve ayrılıklar sunan yiyecekler öbeği: Giriş yemeği, kızartma ya da soğukluk türleri. Lokantadaki "mönü" her iki düzlemi de gerçekleştirir: Söz-gelimi giriş yemeklerinin yatay okunuşu dizgeye, mөнүнün dikey okunuşuysa dizime denk düşer.	Yemek boyunca seçilen yemeklerin gerçek zincirleniş: Bu mөнüdür.
Mobilya	Aynı mobilyanın (bir yatak) üslup değişikliklerinin oluşturduğu öbek.	Değişik mobilyaların aynı uzamda yan yana getirilmesi (yatak, dolap, masa, vb.)
Mimarlık	Bir yapıdaki öğelerden birinin üslup bakımından gösterdiği çeşitlilik, değişik dam, balkon, giriş, vb. biçimleri.	Yapının bütünü içinde ayrıntıların birbirine bağlanması.

III.2. Dizim

III.2.1. Sөzün (Saussure'ün kullandığı anlamda) dizimsel nitelikli olduğunu gördük (I.1.6.); çünkü söz, seslemedeki genlikler dışında, yinelenen göstergelerin çeşitlilik sunan bir *bireşimi* olarak tanımlanabilir: Sözlü tümce, dizimin en belirgin örneğidir. Demek ki, dizimin söze çok yakın olduğuna kuşku yoktur. Oysa, Saussure'e göre bir söz dilbilimi düşünülemez; bu durumda, dizim dilbilimini de olanaksız mı saymak gerekir? Saussure bu güçlüğü sezmiş ve dizimin neden bir söz olgusu olarak ele alınamayacağını açıkça belirtmeye özen göstermiştir: Ona göre, birinci neden, birtakım kalıplaşmış dizimlerin varlığıdır (Fransızca *à quoi bon?* "neye yarar?", *allez donc!* "Hadi canım!"). Genel kullanım bunlarda her-

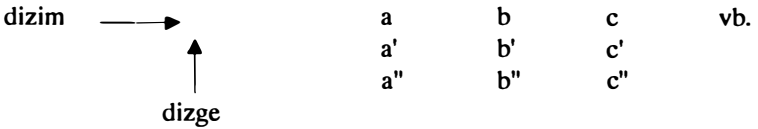
hangi bir değişiklik yapmayı önler ve bunlar söz düzlemindeki birleşimsel özgürlükten yoksundur (demek ki bu kalıplaşmış dizimler, bir tür dizisel birimlere dönüşür). İkinci neden şudur: Sözün dizimleri, düzenli bir nitelik taşıyan, bundan ötürü de dile bağlanan biçimlere uygun olarak oluşturulur (Fransızca'da *indécolorable* "boyası çıkarılamaz" gibi bir sözcük *impardonnable* "bağışlanamaz", *infatigable* "yorulmak bilmez" örnek alınarak oluşturulabilir). Demek ki, bir dizim *biçimi* (Hjeltslev'in kullandığı anlamda) vardır, bununla dizimin "dilsel"⁶¹ türü olan *sözdizim* uğraşır. Bununla birlikte, dizim ile sözün yapısal "yakınlığı" önemli bir olgudur: Çünkü çözümlemede durmaksızın sorun yaratır; ama bir de —bunun tersine— yananamlı söylemlerin "doğallaşma"sına ilişkin bazı olguları yapısal yoldan açıklama olanağı sağlar. Bundan ötürü, dizim ile söz arasındaki sıkı bağının varlığını akılda tutmaya özen göstermek gerekir.

III.2.2. Dizim bir "zincir" biçiminde gerçekleşir (sözelimi sözün akışı). Oysa, daha önce de gördüğümüz gibi (II.5.2.), anlam ancak bir *eklemlemeden* doğabilir, bir başka deyişle "gösteren" yüzeyle "gösterilen" yığının eşzamanlı bölümlenişinin ürünü olabilir: Dil, bir bakıma gerçeği *bölümleyen* şeydir (sözelimi renklerin kesintisiz tayfı, sözcükler aracılığıyla bir dizi kesintili öğeye indirgenir). Demek ki, her dizim karşısında bir çözümleme sorunu ortaya çıkar: Dizim hem kesintisizdir (akıp gider, bir zincirlenme gösterir), hem de ancak "eklemlı" olduğundan anlam aktarabilir. Peki, dizim nasıl bölümlenebilir? Bu sorun her gösterge dizgesi karşısında yeniden belirir: Eklemlı dil konusunda, sözcüğün öz niteliği (bir başka deyişle, gerçekte sözcüğün "sınırlar") üstüne sayısız tartışma yapılmıştır. Bazı göstergebilimsel dizgelere ilişkin olarak bu konuda önemli güçlükler çıkabileceği şimdiden öngörülebilir: Gerçi, büyük ölçüde kesintili nitelik taşıyan basit dizgeler vardır: Sözelimi karayollarında kullanılan işaretler. Bunların göstergeleri, güvenlik nedeniyle, dolaysız biçimde, hemen algılanabilmek için, tam olarak kesintili olmak zorundadır. Oysa, gerçek durumla çok az bir benzerlik ilişkisi kuran gösterenlere dayalı görünümler dizimlerin bölümlenmesi çok daha güçtür. Bu nedenle de, söz konusu dizgelere, hemen hemen evrensel olarak eklemlı bir söz (bir fotoğrafın alt yazısı) eşlik eder: Bu söz, onlara yoksun oldukları kesintililiği sağlar. Bütün bu güçlüklerle karşın, dizimin bölümlenmesi temel nitelikli bir işlemdir; çünkü, dizgedeki dizisel birimleri sağlaması gerekir. Sonuç olarak, dizimin tanımı da şudur: *Bölümlenmesi gereken bir söz*.⁶² Söz biçimine bürünen dizim, "sonu olmayan bir metin" görünümü alır: Bu sonu olmayan metin içinde anlam aktarıcı birimler, bir başka deyişle, metni oluşturan göstergelerin sınırları nasıl saptanabilir?

III.2.3. Dilbilimde, "sonu olmayan metin" in bölümlenmesi *değiştirim sınamasıyla* gerçekleştirilir. Daha Trubetskoy'da bile bu işlemsel kavrama rastlanır, ama günümüzdeki adıyla, 1936'da yapılan V. Sesbilgisi Kurultayı'nda Hjelmslev ve Uldall'ın girişimi sonucu benimsenerek yaygınlaşmıştır. Değiştirim sınaması, yapay olarak anlatım (gösterenler) düzlemine bir değişiklik getirmek ve bunun içerik (gösterilenler) düzleminde de bağlamsal bir değişmeye yol açıp açmadığını gözlemlemektir. Sonuç olarak "sonu olmayan metin" in bir noktasında keyfi bir işlevdeşlik, bir başka deyişle, çift bir dizi yaratmak söz konusudur: Amaç iki gösterenin karşılıklı birbirinin yerini almasıyla ve yalnız bu işlemin yapılmasıyla (*ipso facto*) iki gösterilenin karşılıklı olarak birbirinin yerini alıp almadığını gözlemlemektir. İki gösterenin birbiriyle değiştirilmesi gösterilenlerin de değişmesine yol açarsa, sınıanan dizim parçasında, dizimsel bir birim olduğu kesinleşir: İlk gösterge bölümlenmiştir. İşlem, kuşkusuz, gösterilenler açısından da gerçekleştirilebilir: Sözgelimi Yunanca bir adda, "birçok" kavramının yerine "iki" kavramı getirilirse, anlatım düzleminde de bir değişim yapılmış olur ve böylece değişen öge (ikil belirtisi ve çoğul belirtisi) belirlenip saptanmış olur. Ne var ki, kimi değişimler karşı düzlemde hiçbir değişikliğe yol açmaz. Bundan ötürü, Hjelmslev⁶³ bir anlam değişikliği yaratan (Fransızca *poison* "zehir" / *poisson* "balık") *değiştirim* ile, içeriği değil de anlatımı değiştiren (Fransızca *bonjour* "günaydın"/*bonchour* "bonjour'un bozuk biçimi") *ornatma*'yı birbirinden ayırır. Değiştirimin genellikle önce gösterenler düzlemine uygulandığını belirtmek gerekir, çünkü bölümlenecek olan, dizimdir. Gösterilenlere de başvurulabilir, ama bu yalnızca biçimsel bir işlemdir: Gösterilen, "töz"ü dolayısıyla kendisi için değil, gösterene ilişkin olduğu için işe karıştırılır: Tek işlevi göstereni *konumlamak*tır. Bir başka deyişle, olağan değiştirim sınamasında, gösterilenin tözü değil, *biçimi* (başka gösterilenlere göre karşıtısal değeri) işe karıştır: "Anlamlamalar arasındaki ayırmadan yararlanılır, anlamlamaların kendileri önemsizdir" (Beleviç).⁶⁴ İlkece, değiştirim sınaması, aşama aşama dizimi ören anlam aktarıcı birimleri saptamaya yarar, böylece söz konusu birimlerin dizileş biçiminde sınıflandırılmasını sağlar. Dilde bu işlem, elbette çözümlemecinin, çözümlenen dildeki anlama ilişkin belli bir bilgisi olduğu için olanaklıdır. Göstergebilimdeyse, anlamı bilinmeyen ya da belirsiz olan dizgelerle karşılaşılabilir: Köy ekmeğinden tost ekmeğine ya da bereden takkeye geçerken bir gösterilenden bir başka gösterilene geçtiğimizi kim kesinleyebilir? Bu gibi durumlarda çoğu kez göstergebilimci değiştirim yapmak için gereksinim duyduğu gösterilenleri kendisine sağlayacak olan ara-kurumlardan ya da üstdillerden yararlanacaktır: Mutfığa ilişkin yazı ya da moda dergisi (burada yine eşlemesiz dizgelerin yararı görülür). Yoksa, kimi değişimler ile yinelenmelerin sürekliliğini, daha

ileri düzeyde bir sabır göstererek gözlemlemesi gerekir: Tıpkı bilinmeyen bir dil karşısında bulunan bir dilbilimci gibi.

III.2.4. Değiştirim sınaması, ilkece⁶⁵ anlamlı birimleri, bir başka deyişle, zorunlu bir anlam taşıyan dizim parçalarını belirlemeyi sağlar; bu aşamada, henüz sınıflandırılmadıkları için dizimsel birimler söz konusudur: Ama, bu evrede bile söz konusu birimlerin dizgesel birimler olduğu da kesindir çünkü her biri gücül bir diziye bağlanır:

Şimdilik, bu birimleri yalnız dizimsel açıdan gözlemleyeceğiz. Dilbilimde, değiştirim sınaması ilk elde birinci türden birimler belirlenmesini sağlar: Bunlar *anlamlı birimler*dir ve her biri bir gösteren yönüyle bir gösterilen yönü içerir (anlambirimler ya da daha yaklaşık bir terimle, sözcükler; bunlar da sözlükbirimler ile biçimbirimlerden oluşur). Ama insan dilinin çift eklemliliğinden dolayı, bu kez anlambirimlere yönelik ikinci bir değiştirim sınaması, ikinci türden birimler çıkarır ortaya: Ayırıcı birimler (sesbirimler).⁶⁶ Bu birimlerin kendi başlarına bir anlamı yoktur ama anlamın oluşmasına yardımcı olurlar, çünkü, aralarından birinin değiştirilmesi, içinde yer aldığı anlambirimde de anlam değişmesine yol açar (sözelimi Fransızca'da *s* sesbirimin *z* ile değiştirilmesi *poisson*'un (balık), *poison*'a (zehir) dönüşmesine yol açar.⁶⁷ Göstergebilimde, her dizge için, çözümlemenin bulup ortaya çıkaracağı dizimsel birimler önceden kestirilemez. Burada üç türlü sorun öngörmekle yetineceğiz. Birinci sorun karmaşık dizgelerin, bunun sonucu olarak da birleşik dizimlerin varlığına ilişkindir: Besin ya da giysi bir nesneler dizgesine tam anlamıyla dilsel bir dizge (Fransız dili) aracılık yapabilir. Bu durumda yazılı bir dizim (konuşma zinciri) ile bunun *amaçladığı* giyimsel ya da besinsel bir dizim söz konusudur (dil anlattığı giyim kuşam ile sofrada yenilen yemekler). Her iki dizimdeki birimlerin çakışması zorunlu değildir: Bir besin ya da giysi dizimindeki birime, birleşik birçok yazılı birim taşıyıcılık edebilir. İkinci sorun, göstergebilimsel dizgelerde, *gösterge-işlevlerin*, yani bir kullanımdan kaynaklanan ve kullanımın akla yakın kıldığı göstergelerin varlığından doğar.⁶⁸ Ses tözünün dolaysız biçimde anlam aktardığı ve yalnızca anlam aktardığı insan dilinin tersine, kuşkusuz, göstergebilimsel dizgelerin çoğu yalnızca anlam aktarma işine yaramakla kalmayan bir özdek içe-

rir (ekmek beslenmeye, giysi korumaya yarar). Onun için, bu dizgelerde, dizimsel birimin karma nitelik taşıması ve hiç değilse bir anlamlama dayanağı ile değişen bir öge kapsaması (*uzun/kısa etek*) olağandır. Bir de neredeyse "sapkın" diye nitelendirilebilecek dizgelere rastlanması olasıdır; bu dizgelerde, eylemsiz özdek uzamlarının yer yer, yalnız kesintili olmayıp aynı zamanda birbirinden uzakta bulunan göstergeler taşıdığı varsayılabilir: "Gerçekleşme düzlemi"nde ulaşım kodundaki işaretler anlam taşımayan uzun uzamlarla (yol ya da sokak parçaları) birbirinden ayrılır; bu gibi durumlarda (geçici olarak) ölü dizimlerden söz edilebilir.⁶⁹

III.2.5. Her dizge için dizimsel birimler bir kez belirlendikten sonra, sıra bunların dizim boyunca birleşim ve düzenlenişlerini yöneten kuralları bulmaya gelir: Dilde anlambirimler, giyimde giysinin parçaları, sofrada yenilen yemeklerin her biri, bir yol boyunca rastlanan trafik işaretleri birtakım zorunlukların egemen olduğu bir düzen içinde birbirini izler: Göstergeleğin birleşimi özgürdür, ama bunların yararlandıkları ve "söz"ü oluşturan özgürlük dehetimli bir özgürlüktür (bundan ötürü de dizim ile sözdizimin karıştırılmaması gerektiğini bir kez daha belirtelim). Gerçekte, düzenleniş doğrudan doğruya dizimin koşuludur: "Dizim, ayrı-işlevli göstergelerin oluşturduğu herhangi bir öbektir; her zaman iki öge (en az) kapsar ve iki ögesi karşılıklı bir koşullandırma bağıntısı içindedir" (Mikus).⁷⁰ Birçok birleşimsel zorunluk (gösterge "mantığı") örnekçesi tasarlanabilir. Burada, örnek olarak, Hjelmlev'e göre iki dizimsel birimin bitişik olduklarında kurabilecekleri üç tür bağlantıyı anacağız: 1) Birimler zorunlu olarak birbirini gerektirdiğinde ortaya çıkan *dayanışıklık bağlantısı*; 2) Birimlerden birinin öbürünü zorunlu kıldığı (ama bunun tersinin görülmediği) *yalın içirme bağlantısı*; 3) Birimlerden hiçbirinin öbürünü zorunlu kılmadığı *birleşim bağlantısı*. Birleşimsel zorunluklar "dil" tarafından belirlenir ama, "söz" bunlara değişik biçimler verir: Demek ki, dizimsel birimlerin birleşim özgürlüğü diye bir özgürlük vardır. Dil düzleminde, Jakobson konuşucunun sesbirimden tümceye kadar giderek artan oranda birimleri birleştirme özgürlüğü bulunduğu dikkati çekmiştir. Sesbirim dizileri oluşturma özgürlüğü sıfırdır, çünkü burada kod dil tarafından kurulmuştur; sesbirimleri anlambirimler biçiminde bir araya getirme özgürlüğü sınırlıdır; çünkü sözcük yaratım "yasalar"ı vardır. "Sözcükler"i tümceler biçiminde bir araya getirme özgürlüğüse —sözdizimle ve büyük bir olasılıkla kalıplaşmış anlatımlarla sınırlandırılmış olmakla birlikte— gerçek bir özgürlüktür. Tümceleri birleştirme özgürlüğüse olabilecek en büyük özgürlüktür, çünkü sözdizim düzeyinde zorlayıcı kurallara rastlanamaz (söylemin zihinsel tutarlılığına ilişkin olarak rastlanabilecek zorunluklar dilsel nitelikli değildir). Dizimsel özgürlük kuşkusuz rastlantısal bir nite-

lik taşır. Bazı sözdizimsel biçimlerin bazı içeriklerle doyma olasılığı vardır: *Havlamak* eylemi, az sayıda özneyle doyma noktasına ulaşabilir; giyim kuşam alanında, etek, zorunlu olarak, bir bluz, bir süveter ya da bir ceket, vb. ile "doyma" noktasına ulaşır. Bu doyma olgusuna *bütünleyim* (kataliz) denir. Her sözcüğün anlamını değil de, bu sözcüğü kuşkusuz değişik olasılıklara göre bütünleyecek öbür sözcüklerin tümünü veren salt biçimsel bir sözlük tasarlanabilir. Bütünleyim işleminde en düşük olasılık da sözün "şiişel" bölgesine denk düşecektir (Valle Inclan: "Hiçbir zaman bir araya gelmemiş iki sözü bir araya getirme yürekliliğini gösteremeyen kişinin vay haline!")

III.2.6. Saussure'ün bir gözlemi, dilin, göstergeler yinelendiği için olanaklı olduğunu belirtir (Bk. *yukarıda* I.1.3.). Gerçekten de, dizimsel zincir boyunca, belli sayıda özdeş birimle karşılaşırız, ama göstergelerin yinelenmesini özdeş birimler arasındaki *uzaklık* olguları giderir. Bu sorunla birlikte, sayıbilimsel dilbilime ya da makrodilbilime girilir: Bu dilbilim, özü bakımından, anlama başvurmayan bir dizim dilbilimidir. Dizimin söze ne kadar yakın olduğunu gördük: Sayıbilimsel dilbilim, bir "sözler" dilbilimidir (Lévi-Strauss). Özdeş göstergelerin dizimsel uzaklığı yine de yalnızca bir makrodilbilim sorunu değildir; bu uzaklık biçimbilimsel olarak da değerlendirilebilir (çok yakın bir yineleme ya estetik açısından yasaklandığı ya da kuramsal bakımdan öğütlendiği için); bu durumda da, yananlam düzgüsünün bir ögesi durumuna gelir.

III.3. Dizge

III.3.1. Dizge, dilin ikinci eksenini oluşturur. Saussure dizgeyi, bir dizi *çağrışımsal alan* biçiminde tasarlamıştır. Bunların bir bölümü, ses benzerliği (*enseignement, armement*) ile bir bölümü de anlam benzerliğiyle (*enseignement, éducation*) belirlenmiştir. Her alan gücül bir *öğeler* birimidir (çünkü, bunlardan yalnız biri söylemin o anında gerçekleşebilir): Saussure, dizimsel düzleme bağlanan birim niteliğindeki "sözcük"ü bir yana iterek *öge* sözcüğü üstünde durur; çünkü, der, "'sözcük' yerine 'öge'yi kullanınca, dizge kavramı gelir gözümüzün önüne."⁷¹ Gerçekten de, her türlü gösterge bütünüünün incelenmesinde dizgeye verilen önem, değişen oranlarda da olsa, Saussure'den kaynaklanan bir yönelişi gösterir. Sözelimi, Bloomfield'ci okul, çağrışımsal bağıntıları ele almaktan titizlikle kaçınırken buna karşıt olarak, A. Martinet, *aykırılıklar* (dizimsel birimlerin bitişiklik bağıntıları) ile *karşılıkların* (çağrışımsal alandaki öğelerin bağıntıları)⁷² birbirinden iyice ayrılmasını öğütler. Alandaki öğeler

(ya da dizi) hem benzer hem de benzemez olmalı, ortak bir öge ve değişen bir öge kapsamalıdır: Gösteren düzleminde, *enseignement* ile *armement*, gösterilen düzlemindeyse *enseignement* ile *éducation* bu durumdadır. Karşıt öğelerin bu yoldan tanımını yalın bir olgu gibi gelirse de, önemli bir kuramsal soruna da yol açar. Bir dizideki terimlerin ortak ögesi (*enseignement* ve *armement*'daki *ment*), gerçekte ayrımsal olmayan artılı öge görünümündedir ve bu olgu Saussure'ün dilin salt ayrımsal, karşıtsal niteliği üstünde yinelediği kesinlemelerle çelişiyormuş gibi görünür: "Dilde yalnızca artılı öğeden yoksun ayrılıklar vardır"; "(Sesleri) salt değer taşıyan sesler olarak değil de yalnızca karşıtsal, görece, eksili bir değerle yüklü olarak ele almak... Bu gözlem düzleminde, daha da ileri gitmek ve dildeki her değeri artılı, salt nitelikli olarak değil, karşıtsal olarak ele almak gerekir."⁷³ Bir de yine Saussure'ün şu çok daha açık olan yargısı vardır: "Genellikle bir şeyi başka şeylerden ayıran özellik ile bunu oluşturan özellik arasında bir ayrılık bulunmaması dilin niteliğidir; her göstergebilimsel dizge için de bu böyledir."⁷⁴ Peki, dil salt ayrımsal nitelikliyse, nasıl olur da ayrı-olmayan, artılı öğeler içerebilir. Gerçekte, bir dizinin ortak ögesi gibi görünen öge, *başka bir yerde*, bir başka dizide, yani *ayrı bir belirginlik açısından* salt ayrımsal bir öğedir. Ana çizgileriyle söylersek, Fransızca *le* ve *la* karşıtlığında *l* ortak (artılı) bir öğedir, ama *le/ce* karşıtlığında ayrımsal öge niteliği kazanır: Demek ki, Saussure'ün kesinlemesinin sınırlarını daraltarak bunun doğru olmasını sağlayan olgu belirginliktir.⁷⁵ Anlam her zaman iki şeyin ancak ayrılığını göz önünde tutan bir *aliud/aliud* bağıntısından doğar.⁷⁶ Bununla birlikte (Saussure bu konuda ne düşünmüş olursa olsun) söz konusu düzen, göstergebilimsel dizgelerde tartışma götürür; bu dizgelerde özdek, kökeninde anlam aktarıcı değildir, bundan ötürü de birimler (büyük bir olasılıkla) artılı bir bölüm (anlamlandırmanın *dayanağıdır* bu) ile ayrımsal bir bölümü, *değişkeni* kapsar. *Uzun/kısa bir entaride*, giyimisel anlam bütün öğelere ulaşır (bu durumda gerçekten de anlam aktarıcı bir birim söz konusudur), ama dizi her zaman, yalnızca ilk* öğede (*uzun/kısa*) ortaya çıkar, buna karşın *giysi* (dayanak) artılı bir değer olarak kalır. Demek ki, dilin salt ayrımsal niteliği yalnızca eklemli dil için olasıdır; anlam aktarıcı olmayan kullanımlardan türemiş ikincil dizgelerde dil neredeyse "katışıklı" bir niteliktedir: Kuşkusuz değişkenler düzeyinde ayrımsal bir nitelik (katışiksız "dil") içerir; ama dayanaklar düzeyinde artılı bir değer taşır.

* Burada örnek Türkçe'ye aktarıldığı için *dizinin* yalnızca *ilk* öğede ortaya çıkması söz konusudur; Fransızca'daysa (*robe longue/courte*) dizi her zaman yalnızca *son* öğede ortaya çıkar. R. Barthes Fransızca örneğe bağlı olarak dizinin son öğede ("élément final") çıktığını vurgulamıştır. Biz örneği Türkçe'ye uyarladığımızdan, çeviride de bu işlemin gerekli kıldığı değişikliği yaptık. (Ç.N.)

III.3.2. Çağrışımsal bir alan ya da dizideki öğelerin iç düzeni genellikle —hiç değilse dilbilimde, özellikle de sesbilimde— bir *karşıtlık* olarak adlandırılır. Bu iyi bir adlandırma değildir, çünkü bir yandan dizisel bağlantının karşıtanlamlılığı konusunda aşırı biçimde önyargıya varır (Cantineau *bağlantı*, Hjelmslev *bağlılaşım* terimlerini yeğledi), bir yandan da ikili bir bağlantıya değindiği izlenimini uyandırır. Oysa, ikili bağlantının bütün göstergebilimsel dizileri, oluşturduğu hiç de kesin değildir. Bununla birlikte, benimsenmiş olduğu için yine de bu sözcüğü kullanacağız. Aşağıda göreceğimiz gibi karşıtlık türleri çok çeşitlidir. Ama ne türden olursa olsun, bir karşıtlık, içerik düzlemiyle bağıntıları açısından, değiştirim sınamasıyla ilgili olarak yukarıda gördüğümüz gibi, her zaman bir *işlevdeşlik* görüntüsü sunar. Karşıtlığın bir öğesinden öbürüne "atlandığında" bir gösterilenden öbürüne de "atlanmış" olur. Dizgenin ayrımsal niteliğine bağlı kalmak için, gösterenler ile gösterilenler arasındaki bağıntıyı yalın bir benzerlik olarak değil, ama dört öğeli (en az) bir *işlevdeşlik* olarak düşünmek gerekir her zaman.

Öte yandan, bir öğeden öbürüne "atlayış" çifte bir almasıklık gösterir: Fransızca *bière* (bira, tabut) ile *pierre* (taş) arasındaki karşıtlık çok küçük bir ayrılığa dayanır (*b/p*), ama bulanık, ara evrelere indirgenemez; *b* ile *p* arasında yer alacak yaklaşık bir ses hiçbir biçimde *bière* ile *pierre* arası bir töze ilişkin olamaz. Burada birbirine koşut iki atlama vardır: Karşıtlık her zaman *ya hep ya hiç* biçiminde ortaya çıkar. Burada karşıtlıkları oluşturan ayrılık ilkesi söz konusudur. Çağrışımsal alanın çözümlenmesinde esinlenilmesi gereken ilke budur. Gerçekten de, karşıtlıkları incelemek demek, bunların öğeleri arasında var olabilecek benzerlik ve ayrılık bağıntılarını gözlemlemek, yani sözcüğün tam anlamıyla, bunları sınıflandırmak olabilir ancak.

III.3.3. İnsan dilinin, çift eklemlili olduğundan, iki tür karşıtlık içerdiği bilinir: Ayrıcı karşıtlıklar (sesbirimler arasında) ve anlamlı karşıtlıklar (anlambirimler arasında). Trubetskoy ayrıcı karşıtlıkların bir sınıflandırmasını önermiş, Cantineau da bu sınıflandırmayı yeniden ele alarak dildeki anlamlı karşıtlıklara uygulamaya çalışmıştır. İlk bakışta, göstergebilimsel birimler, dilin anlamsal birimlerine sesbilimsel birimlerinden daha yakın olduklarından, burada Cantineau'nun sınıflandırmasını vereceğiz, çünkü, göstergebilimsel karşıtlıklara sonraki aşamada kolayca uygulanamasa da, karşıtlıkların yapısının ortaya koyduğu başlıca sorunlara dikkati çekmek gibi bir yarar sağlar.⁷⁷ Sesbilimsel değil de, anlamsal bir dizgede, ilk bakışta, karşıtlıklar sayılamayacak kadar çoktur; çünkü her gösteren bütün öbür gösterenlerle karşılaşıyor gibi görünür; bununla birlikte, *karşıtlığın benzer öğesiyle ayrı öğesi arasındaki bağıntıların düzeni izlenirse*,

bir sınıflandırma ilkesi belirleme olanağı doğar. Cantineau böylece aşağıdaki karşıtlık türlerini elde eder; bunlar da ayrıca aralarında birleşebilirler.⁷⁸

A. Dizgenin bütünüyle olan bağıntılarına göre sınıflandırılan karşıtlıklar.

A.1. İkiyanlı ve çokyanlı karşıtlıklar. Bu karşıtlıklarda, iki ögenin ortak yanı ya da "karşılaştırma temeli" kodun öbür karşıtlıklarından hiçbirinde bulunmaz (*iki yanlı karşıtlıklar*) ya da tersine kodun başka karşıtlıklarında da yer alır (*çokyanlı karşıtlıklar*). Sözelimi yazılı biçimiyle Latin alfabesini ele alalım: *E/F* biçimleri arasındaki karşıtlık iki yanlıdır, çünkü ortak öge olan *F* başka hiçbir harfte bulunmaz;⁷⁹ oysa *P/R* karşıtlığı çokyanlıdır, çünkü *P* biçimi (ya da ortak öge) *B*'de de karşımıza çıkar.

A.2. Orantılı ve tekil karşıtlıklar. Bu karşıtlıklarda, ayrılık bir örnekçe biçimindedir. Sözelimi: Almanca *Mann/Männer* (adam/adamlar) ve *Land/Länder* (ülke/ülkeler) orantılı karşıtlıklardır; aynı biçimde Fransızca (*nous*) *disons* (söylüyoruz) / (*vous*) *dites* (söylüyorsunuz) ve (*nous*) *faisons* (yapıyoruz) / (*vous*) *faites* (yapıyorsunuz) de aynı durumdadır. Orantılı olmayan karşıtlıklar tekil niteliklidir: Kuşkusuz bunlar en çok sayıda olanlardır. Anlambilimde, yalnızca dilbilgisel (biçimbilimsel) karşıtlıklar orantılıdır; sözlüksel karşıtlıklar tekil niteliklidir.

B. Karşıtlık öğelerinin bağıntısına göre sınıflandırılan karşıtlıklar.

B.1. Eksik ögeli karşıtlıklar. Bunlar en çok bilinenlerdir. Eksik ögeli karşıtlık, içinde bir ögenin göstereninin, öbür ögenin göstereninde bulunmayan anlamlı bir yanın ya da *belirtinin* varlığıyla nitelendiği her türlü karşıtlığı belirtir. Demek ki burada genel bir *belirtili/belirtisiz* karşıtlığı söz konusudur: Fransızca'da *mange* (burada kişi ya da sayı belirtisi yoktur) belirtisiz öge, *mangeons* (çoğul birinci kişi) belirtili ögedir. Bu düzen, mantıkta içindelik bağlantısına denk düşer. Burada önemli iki soruna değineceğiz: Birincisi *belirtiye* ilişkindir. Bazı dilbilimciler, belirtiyi olağandışı bir olgu saymışlar ve *belirtisiz* ögeyi değerlendirmek için olağanlık duygusuna başvurmuşlardır. Onlara göre, *belirtisiz*, sık rastlanan, sıradan ya da *belirtiliden* eksiltme yoluyla türetilmiş olmalıdır. Böylece, *olumsuz belirti* (çıkarılan ya da eksiltmeye konu olan) kavramına varılır: Gerçekten de, belirtisiz ögelere dilde, belirtili ögelerden daha sık rastlanır (Trubetskoy, Zipf). Cantineau, bu düzlemde Fransızca'daki eril *rond* (yuvarek) sıfatının belirtili, dişil *ronde*'un ise belirtisiz olduğunu düşünür. Bunun nedeni, Cantineau'nun gerçekte içeriği işe karıştırmasıdır; bu açı-

dan eril dişile oranla belirtilidir. Martinet'ye göre, tam tersine, belirti, sözcüğün tam anlamıyla, *artık* bir gösteren ögedir. Bu, *eril/dişil* konusunda, gösterenin belirtisiyle gösterileninki arasında olağan durumlarda var olan koşutluğu hiçbir biçimde engellemez: "Eril" gerçekte cinsleri işe karıştırmaz, bir çeşit soyut genellik kavramına denk düşer (Fransızca *il fait beau* "hava güzel", *on est venu* "gelindi"). Buna karşılık dişil tam anlamıyla belirtilidir. Gerçekten de burada anlamsal belirti ile biçimsel belirti bir arada görülür: Fazla bir şey söylenmek istendiğinde ek bir gösterge kullanılır.⁸⁰ Eksik ögeli karşıtlıkların ortaya çıkardığı ikinci sorun da belirtisiz öge sorunudur: Buna karşıtlığın *sıfır derecesi* denir. Sıfır derece, sözcüğün gerçek anlamıyla, bir yokluğu belirtmez (bununla birlikte bu ters anlama sık rastlanır), *anlamı olan bir yokluktur* bu. Burada katışıksız bir ayırmal durumla karşı karşıya kalınır; sıfır derece, böylece "hiçten" anlam yaratan her türlü gösterge dizgesinin gücüne tanıklık eder: "Dil, bir şeyle bir hiç arasındaki karşıtlıkla yetinebilir".⁸¹ Sesbilimden kaynaklanan sıfır derece kavramı, çok geniş bir uygulama olanağı sunar: Sıfır-göstergelerin ("somut bir gösterenin bulunmaması bir gösteren işlevi yerine getirdiğinde 'sıfır-gösterge'den söz edilir")⁸² bulunduğu anlambilimde; mantıkta ("A sıfır durumundadır, bir başka deyişle, A gerçekte yoktur, ama bazı koşullarda ortaya çıkarılabilir");⁸³ Lévi-Strauss'un bu kavramla "mana" kavramını karşılaştırdığı budunbilimde ("... sıfır sesbiriminin işlevi, sesbirim bulunmamasıyla karşıtlaşmasıdır... Aynı biçimde... "mana" türünden kavramların işlevinin kendi başına hiçbir özel anlam taşımadan belli bir anlam bulunmamasıyla karşıtlaşmak olduğunu söyleyebiliriz");⁸⁴ bir de, yananlam düzeyinde karşılaşılan sözbilimsel gösterenler boşluğunun biçimsel bir gösteren oluşturduğu sözbilimde.⁸⁵

B.2. Eş ögeli karşıtlıklar. Bağlantıları, mantıkta bir dışındalık bağlantısı oluşturabilecek bu karşıtlıklarda iki öge eşdeğerlidir. Bir başka deyişle, bir özelliğin olumsuzlanması ve olumlanması olarak (eksik ögeli karşıtlıklar) ele alınamaz. İngilizce *foot* (ayak) —*feet* (ayaklar) ne belirti vardır, ne de belirti yokluğu söz konusudur. Çoğu kez dilin, tutumluluk nedeniyle, eş ögeli karşıtlıklar yerine eksik ögeli karşıtlıklar kullanmaya yönelmesine karşın, anlamsal açıdan en çok rastlanan karşıtlıklar bunlardır. Bu yönelişin, nedeni önce, eksik ögeli karşıtlıklarda benzerlik ve ayrılık bağlantısının iyi dengelenmiş olması, sonra da bunların Fransızca *âne* (eşek)/*ânesse* (dişi eşek), *comte* (kont)/*comtesse* (kontes), vb. orantılı diziler kurmaya olanak sağlamasıdır. Oysa eş ögeli bir karşıtlık olan Fransızca *étalon* (aygır)/*jument*'in (kısarak) türevi yoktur.⁸⁶

C. Ayırt edici değerlerinin yaygınlığına göre sınıflandırılan karşıtlıklar.

C.1. Sürekli karşıtlıklar. Her zaman değişik gösterenleri olan gösterilenler bu durumdadır: Fransızca (je) mange (yiyorum)/(nous) mangeons (yiyoruz). Fransızca'da bütün eylemlerin tüm zaman ve kiplerinde, tekil birinci kişiyle çoğul birinci kişinin gösterenleri ayrıdır.

C.2. Silinebilir ya da yansızlaşabilir karşıtlıklar. Her zaman ayrı gösterenleri olmayan gösterilenler bu durumdadır. Böylece karşıtlığın her iki ögesi bazı durumlarda özdeş olabilir: Tekil 3. kişi/çoğul 3. kişi anlam-sal karşıtlığını kimi durumlarda ayrı (Fransızca finit "bitiriyor"/finissent "bitiriyorlar"), kimi durumlarda da (ses bakımından) özdeş (mange "yiyor"/mangent "yiyorlar") gösterenler belirtir.

III.3.4. Bu karşıtlık türleri göstergebilimde ne gibi özellikler sunabilir? Kuşkusuz bunu yanıtlayabilmek için vakit çok erkendir; çünkü, yeni bir dizgenin dizisel düzlemi, geniş bir döküm yapılmadan incelenemez. Trubetskoy'un ortaya attığı ve Cantineau'nun bir bölümünü yeniden ele aldığı karşıtlık türlerinin⁸⁷ dil dışındaki dizgeleri ilgilendirebileceği de hiç belli değildir. Özellikle ikili örnekçeden uzaklaşılması koşuluyla yeni yeni karşıtlık türleri tasarlanabilir. Ama, biz burada Trubetskoy ve Cantineau'nun türleriyle, çok ayrı iki göstergebilimsel dizge üstüne bildiklerimizi karşılaştıracamız: Bunlar ulaşım koduyla Moda dizgesidir. Ulaşım kodunda, orantılı çokyanlı karşıtlıklar (sözgelimi, daire ve üçgen biçimler karşıtlığı çerçevesinde renk değişimlerine dayanan bütün karşıtlıklar), eksik ögeli karşıtlıklar (eklenen bir belirti, sözgelimi, bir dairenin anlamını değiştirdiğinde) ve sürekli karşıtlıklar (bunlarda gösterilenlerin her zaman değişik gösterenleri vardır) bulunacak, ama ne eş ögeli, ne de silinebilir karşıtlıklara rastlanacaktır. Bu tutumluluğun nedeni açıktır: Ulaşım kodunun hemen okunabilmesi ve anlam belirsizliğine yer vermemesi gerekir, yoksa kaza olur. Demek ki, bu kod, uzun kavrama süreçleri gerektiren karşıtlıkları, ya sözcüğün gerçek anlamıyla dizinin dışında kaldıkları için (eş ögeli karşıtlıklar) ya da bir tek gösteren içinde iki gösterilen seçimine olanak sağladıkları için (silinebilir karşıtlıklar) benimsemez. Tersine, çokanlamlılığa yönelen Moda⁸⁸ dizgesindeyse, kuşkusuz, dizgenin özelliğini ve katılığını büsbütün artırma sonucu verecek ikiyanlı karşıtlıklar ile sürekli karşıtlıklar dışında bütün karşıtlık türlerine rastlanır. Sözcüğün gerçek anlamıyla, yani bütün gösterge dizgelerini kapsayabilecek bir bilim olarak göstergebilim, karşıtlık türlerinin çeşitli dizgelerdeki genel dağılımından yararlanabilir: Yalnızca doğal dil düzlemiyle yetinilirse bu gözlem havada kalır. Ama özellikle, göstergebilimsel araştırmanın kapsamının genişlemesi, büyük olasılıkla, yalnızca karşıtsal değil, aynı zamanda sırasal dizi bağlantılarını inceleme sonucunu verecek, bunları belki de yalınlaştırmayacaktır. Çünkü bir özdek ve çeşitli kullanımların içine iyice kök salmış

olan karmaşık nesneler karşısında anlamın işleyişini, zıt iki ögenin sunduğu seçeneğe ya da belirti ile bir sıfır derecenin karşıtlığına indirgeyebileceğimiz kesin değildir. Bu da en çok tartışılan dizisel sorunun *ikicilik* sorunu olduğunu anımsatmaya yol açar.

III.3.5 Tanımı gereği iki seçenekli olan eksik ögeli karşıtlığın (*belirtili/belirtisiz*) önemi ve yalınlığı, bilinen bütün karşıtlıkların ikili bir örneğe (bir belirtinin varlığı ya da yokluğu aracılığıyla) indirgenmesinin gerekip gerekmediği, bir başka deyişle, ikiciliğin evrensel bir olgu olup olmadığı ve öte yandan eğer evrenselse, doğal olup olmadığı sorusunun sorulmasına yol açmıştır. Birinci noktaya ilişkin olarak ikiciliğin çok genel bir olgu olduğu kesindir. Bilginin ikili bir kod aracılığıyla iletebileceği yüzyıllardır benimsenen bir ilkedir ve birbirinden çok ayrı toplumlarca yaratılmış olan yapay kodların çoğu ikili düzene dayanır: "Bush telegraph"tan (özellikle de Kongo oymaklarının iki noktalı *talking drum*'ından [konuşan davul] Mors alfabesine ve mekanografi ile sibernetikteki "dijitalizm" in "dijit"li iki seçenekli kodların günümüzdeki gelişmelerine kadar. Bununla birlikte, "logoteknikler" düzleminden ayrılmayı bizi burada ilgilendiren yapay olmayan dizgeler düzlemine yeniden gelirsek, ikiciliğin evrensel niteliğini burada çok daha belirsiz olduğunu görürüz. Aykırı gibi gelecek ama, Saussure'ün kendisi de hiçbir zaman çağrışımsal alanı ikici açıdan tasarlamamıştır; ona göre, bir alanın ögeleri ne sınırlı sayıdadır, ne de belli bir düzendedir:⁸⁹ "Belli bir öge bir takımıyıldızın merkezi gibidir; kendisiyle bağlantılı, sayıca belirsiz, başka ögelerin yöneştiği bir noktaya benzer".⁹⁰ Saussure'ün yaptığı tek kısıtlama, kuşkusuz sonlu sıralar olan bükün dizilerine ilişkindir. Dildeki ikiciliğe dikkati çeken sesbilim olmuştur (bu, yalnızca ikinci eklemlilik düzeyinde gerçekleşir). Bu ikicilik mutlak nitelikli midir? Jakobson böyle olduğunu düşünür:⁹¹ Ona göre, bütün dillerin sesçil dizgeleri, tümü de ikili olan, yani varlık ya da yokluklarıyla (ya da kimi durumlarda belirgin olmamalarıyla) nitelenen bir düzine ayırıcı özellik aracılığıyla betimlenebilir. Bu ikici evrensellik Martinet tarafından tartışma konusu yapılmış ve yumuşatılmıştır.⁹² İkili karşıtlıklar çoğunluktadır, ama her şey de bunlardan oluşmaz; ikiciliğin evrenselliği kesin değildir. Sesbilimde tartışma konusu olan, anlambilimde daha ele alınmamış bulunan ikicilik, henüz karşıtlık türlerinin bulunup ortaya çıkarılmadığı göstergebilimde "büyük bilinmeyen"dir. Karmaşık karşıtlıkları ortaya koyabilmek için kuşkusuz dilbilimin yeni bir biçim verdiği ve "karmaşık" seçeneklerden ya da dört ögeli bir karşıtlıktan oluşan örnekçeye başvurulabilir: İki zıt öge (*bu ya da şu*), karma bir öge (*bu ve şu*) ve yansız bir öge (*ne bu, ne şu*). Bu karşıtlıklar eksik ögeli karşıtlığa oranla daha yumuşatılmış oldukları halde, karşıt olmakla kalmayıp *sıra* niteliği ta-

şayan diziler sorununu ortaya atmaktan kuşkusuz bizi alıkoymayacaktır. İkiciliğin evrenselliği henüz temellendirilmiş değildir. "Doğal"lığı için de aynı şeyi söyleyebiliriz (bu da tartışmaya yol açtığı ikinci noktadır). Özellikle işitme ve görme, iki seçenekli "tarama"yla işlem yaptığında sinir-beyin algılamasının da ya hep ya hiç ilkesi uyarınca gerçekleştiğine inanıldığı ölçüde, kodların genel ikili özelliğini fizyolojik verilere dayandırmaya güçlü bir eğilim duyulur.⁹³ Böylece, doğadan topluma kadar, dünyanın "analojik" değil "dijital" bir dönüşümü ortaya çıkar. Ama hiçbir şey kesin değildir burada. İkicilikle ilgili sözlerimizi kısaca bağlamak için gerçekte hem zorunlu hem de geçici bir sınıflandırmanın söz konusu olup olmadığını sorabiliriz: Belki ikicilik de bir üstdil, bir anını oluşturduğu tarihin ortadan kaldıracağı özel bir sınıflandırmadır.

III.3.6. Başlıca dizge olgularına ilişkin sözlerimizi bitirirken kısaca *yansızlaşmaya* da değinmemiz gerekir. Bu terim dilbilimde belirgin bir karşıtlığın belirginliğini yitirmesini, yani anlam aktarıcı olmaktan çıkmasını belirtir. Genel olarak, dizgesel bir karşıtlığın yansızlaşması, bağlamın etkisiyle gerçekleşir. Demek ki bir bakıma; dizgeyi "yok eden" dizimdir. Sözelimi, sesbilimde, iki sesbirimin karşıtlığı öğelerden birinin söz zincirindeki konumundan dolayı ortadan kalkabilir: Fransızca'da olağan durumlarda kapalı *e* (é) ile açık *e* (è) arasında, bunlardan biri son hecede bulunduğu (*j'aimai* "sevdim"/*j'aimais* "seviyordum"), karşıtlık vardır. Başka bütün durumlarda bu karşıtlık, belirginliğini yitirir: Yansızlaşır. Tersine kapalı *o* (ó) ile açık *o* (ò) arasındaki belirgin karşıtlık (*saute* "ani değişiklik" [rüzgâr ve mizaç açısından] / *sotte* "sot'nun 'budala' dişili"), yalnızca kapalı *o* sesine rastlanan son hecede (*pot* "kap", *mot* "sözcük", *eau* "su") yansızlaşır. Gerçekten de, yansızlaşan iki özellik üstsesbirim diye adlandırılan ve büyük harf ile yazılan (*élè* = E; *ò* = O) bir tek ses altında toplanır. Anlambilimde yansızlaşma ancak birkaç araştırmaya konu olmuştur, çünkü anlamsal "dizge" henüz kurulmamıştır: J. Dubois* anlamsal bir birimin belirgin özelliklerini kimi dizimlerde yitirebileceğini gözlemler.⁹⁴ 1872'ye doğru Fransızca'da kullanılan *émancipation des travailleurs* (işçilerin özgürleşmesi), *émancipation des masses* (kitlelerin özgürleşmesi), *émancipation du prolétariat* (proletaryanın özgürleşmesi) gibi deyimlerde, karmaşık anlamsal birimin anlamı değiştirilmeksizin, deyim bir bölümü değiştirilebilir. Göstergebilimde bir yansızlaşma kuramının ana çizgilerini ortaya koyabilmek için, yine

* Metnin 1964, 1965 ve 1985 baskılarında G. Dubois biçiminde belirtilen dilbilimcinin adını biz J. Dubois biçiminde düzelterek yazıyoruz. Söz konusu kişinin adı, metnin İtalyanca çevirisinde yine G. Dubois diye geçerken, İngilizce çevirisinde J. Dubois olarak değiştirilmiştir. (Ç.N.)

belli sayıda dizgenin yeniden oluşturulmasını beklemek gerekir. Kimileri belki de olguyu kökten yadsıyacaktır. Ulaşım kodu, az sayıda göstergenin doğrudan doğruya ve hemen açık seçik olarak kavranması demek olan erekliliğinden ötürü, hiçbir yansızlaşma kaldırmaz. Buna karşılık, Moda çokanlamlılık (hatta tümanlamlılık) eğilimleriyle birçok yansızlaşmaya konu olur: Bir yerde Fransızca *chandail* (kazak ya da hırka) deniz, *sweater* (süveter) de dağ ile ilişkiliyken, bir başka yerde denizle bağlantılı olarak bir *chandail* ya da *sweater*den söz edilir: Bu durumda *sweater/chandail* belirginliği ortadan kalkmıştır.⁹⁵ Her iki giyecek de "yünlü" türünden bir "üstgiysibirim"de eriyip gider. Hiç değilse göstergebilimsel varsayım düzleminde (yani ikinci eklemliliğe, salt ayırıcı birimlere özgü sorunları göz önünde bulundurmadan), iki gösteren bir tek gösterilen altında toplandığında ya da bunun tersi bir durumda (çünkü gösterilen yansızlaşmaları da olabilir) yansızlaşma olduğu söylenebilir. Bu olguya iki yararlı kavram eklemek gerekir. Birincisi, *dağılım alanı* ya da *güvenlik payı* kavramıdır. Dağılım alanını, bir birimin (sözgelimi bir sesbirimin) gerçekleşme çeşitleri oluşturur; yeter ki, bu çeşitler bir anlam değişikliğine yol açmasın (yani belirgin değişimler arasına katılmasın). Dağılım alanının "sınır"ları onun güvenlik payını oluşturur. "Dil"in çok güçlü olduğu bir dizge söz konusuysa (sözgelimi otomobil dizgesinde), bu kavram pek yararlı değildir, ama gerçekleşme olanaklarını gür bir "söz"ün çoğalttığı durumlarda son derece değerlidir: Sözgelimi, besin düzleminde, bir yemeğin dağılım alanından söz edilebilir; bu durumda dağılım alanı hazırlayıcının "fanteziler"i ne olursa olsun, söz konusu yemeğin anlamlı kaldığı sınırlar tarafından oluşturulur. Dağılım alanını oluşturan çeşitler bazı durumlarda —göstergelerin birleşimlerinden, yani dolaysız bağlamdan kaynaklandıklarında (İspanyolca *nada* "hiç, hiçlik" ve *fonda*'daki "lokanta" *d* özdeş değildir ama, bir değişkenlik anlama yansımaz)— *birleşimsel değişkeler*dir, bazı durumlardaysa *bireysel* ya da *seçimlik değişkeler*dir (sözgelimi Fransızca'da, ister Bourgogne'lu olun, ister Paris'li, yani ister yuvarlanan *r*'yi kullanın, ister gırtlak *r*'sini, söyledikleriniz aynı biçimde anlaşılır; bu iki *r*'nin değişkenliği belirgin değildir).^{*} Uzun süre, bu değişkelere söz olgusu gözüyle bakılmıştır. Kuşkusuz bunlar söz olgularına çok yakındırlar,

* 1965 baskısının 1964 baskısından bazı terimsel değişikliklerle ayrıldığı bu tümce, metnin 1985 baskısında (*L'aventure sémiologique*) önemli değişiklikler içermektedir, 1985 baskısındaki tümcenin (s. 74) çevirisi şöyledir: "Dağılım alanını oluşturan çeşitler *birleşimsel değişkeler* olarak adlandırılırlar (bu, yansızlaşmaya bağlanması gereken ikinci önemli kavramdır): Bu değişkeler anlam değiştirimine katılmazlar, belirgin değildirler (bu durumda ornatmadan değil de *değişiden* söz edilir): Sözgelimi Fransızca'da, ister Bourgogne'lu olun, ister Paris'li, yani ister yuvarlanan *r*'yi kullanın, ister gırtlak *r*'sini, söyledikleriniz aynı biçimde anlaşılır; bu iki *r*'nin değişkenliği birleşimseldir, belirgin değildir." (Ç.N.)

ama günümüzde artık, "zorunlu" bir nitelik taşıdıklarından dil olgusu sayılmaktadırlar. Yananlam incelemelerinin büyük bir yer tutacağı göstergebilimde, belirgin olmayan değişimlerin* bir temel kavrama dönüşmesi olasıdır. Gerçekten de, düzanlam düzleminde anlam aktarıcı olmayan değişkenler (sözgelimi, yuvarlanan r ile artdamak r 'si) yananlam düzleminde yeniden anlam aktarıcı nitelik kazanabilir. Bu durumda yuvarlanan r ile artdamak r 'si** iki ayrı gösterilene gönderir bizi: Tiyatro dilinde, bunlardan biri "Bourgogne"lu" öbürü "Paris"li" anlamına gelir; düzanlam dizgesindeyse anlam aktarmama durumları sürer. Yansızlaşmanın içerdiği ilk sorunlar işte bunlardır. Çok genel olarak, yansızlaşma, dizimin dizge üstündeki bir çeşit baskısını dile getirir, söze yakın olan dizimin de belli bir ölçüde anlamın bir "sapma" etkeni olduğu bilinir. Ulaşım kodu gibi en güçlü dizgelerin dizimleri yoksuldu; görüntü gibi büyük dizimsel karmaşalarsa anlamı bulanıklaştırmaya yönelir.

III.3.7. Dizim, Dizge: İşte bunlar dilin iki düzlemidir. Bunlara ilişkin incelemeye şurada burada ancak şöyle bir değiniliyorsa da bu düzlemlerden birinin, dizge ile dizimin olağan bağlantılarına neredeyse uymayacak bir biçimde ("teratolojik" bir biçimde) öbür düzleme taşmasına ilişkin olgular bütününü de bir gün derinlemesine araştırmayı öngörmek gerekir. İki eksenin birbirine eklemlenme biçimi arada bir gerçekten de "sapkınlık" gösterir, sözgelimi dizilerden biri dizim biçiminde yayılır: *Dizim/dizge* arasındaki olağan ayırım hiçe sayılarak çığnenir, büyük bir olasılıkla da estetik ile anlamsal dizgedeki sapmalar arasında bir bağlantı varmış gibi yaratıcı nitelikteki çok sayıda olgu, söz konusu kuralı çığneme eyleminin çevresinde yer alır. Kuralın çığnendiği durumların başlıcası kuşkusuz bir dizinin dizimsel düzleme yayılmasıdır. Çünkü olağan durumlarda karşılığın bir tek ögesi gerçekleşir, öbürü (ya da öbürleri) gücül kalır: Kabaca söylemek gerekirse, aynı ad çekiminin öğelerini art arda sıralayarak bir söylem oluşturmaya kalkarsak böyle bir durumda karşılaşırız. Bu dizimsel yayılımlar sorunu daha önce sesbilimde de ortaya çıkmış, Trnka, bağlılı-şık bir çiftteki iki dizisel ögenin bir biçimbirim içinde yan yana bulunamayacağını ortaya koymuştu (Trubetskoy Trnka'yı iyice düzeltmiştir): Ama olağanlık (Trnka yasası sesbilimde buna başvurur) ile bunun çığnendiği durumlar kuşkusuz en çok anlambilimde ilgi çekicidir, çünkü burada anlamlı olan (ve ayırıcı olmayan) birimler düzlemi söz konusudur; dil ek-senlerinden taşma olayı da burada anlamın açıkça altüst olmasına yol

* *Belirgin olmayan değişimler* terimi 1964 ve 1985 baskılarında *birleşimsel değişimler* olarak geçmektedir. (Ç.N.)

** Bu bölüm 1964 ve 1985 baskılarında "Bu durumda, birleşimsel değişkenler olan yuvarlanan r ile artdamak r 'si" biçiminde geçmektedir. (Ç.N.)

açar. Bu açıdan, araştırılıp incelenmesi gereken üç doğrultu vardır. J. Toubiana,⁹⁴ *bulunma* karşıtlıkları diye anlandırılan geleneksel karşıtlıkların yanı sıra *düzenleniş* karşıtlıklarına da yer verilmesini önerir: Bu tür karşıtlıklarda iki sözcük aynı özellikleri sunar, ama bunların düzenlenişi bir sözcükten öbürüne değişiklik gösterir: Fransızca *rame* (herek, kayık küreği, katar, ağaç dalı, vb.)/*mare* (su birikintisi, gölcük); *dure* (katı, sert, acımasız, vb.)/*rude* (haşın, kaba, güç, sağlam, vb.); *charme* (büyü, çekicilik, sevimlilik)/*marche* (yürüyüş, marş, işleyiş, vb.). Söz oyunlarının, cinsaların, "sözcüklerdeki harflerin ya da hecelerin yerlerini değiştirerek daha çok gülünç anlamlı yeni sözcükler elde etme işlemleri"*nin çoğunu bu karşıtlıklar oluşturur. Sonuç olarak, belirgin bir karşıtlıktan (Fransızca *Félibres* "Oc dili yazarları, şairleri"/*Jébriles* "ateşli, coşkulu anlamındaki sıfatın çoğul biçimi") yola çıkarak dizisel karşıtlık çizgisini kaldırmak olağandışı bir dizim elde etmek için yeterlidir (bir gazete *Félibres fébriles* "Ateşli Félibres'ler" biçiminde bir başlık atmıştı). Çizginin böyle birdenbire ortadan kaldırılması bir tür yapısal kısıtlamanın kaldırılmasına oldukça benzer. Bu olayla, söz oyunu üreten ya da kullanan düş arasındaki yakınlık kurmaktan kendimizi alamayız.** İyice incelenmesi gereken başka önemli bir doğrultu da uyaktır. Uyak, ses düzleminde, yani gösterenler düzleminde çağrışımsal bir alan oluşturur. Uyak dizileri vardır. Bu diziler açısından uyaklı söylem, dizimsel yayılım gösteren bir dizge parçasından oluşur kuşkusuz. Sonuç olarak, uyağın dizim-dizgenin uzaklık yasasını (Trnka yasasını) çiğneme eylemine, benzer ile benzemez arasındaki istemli bir gerilime, bir tür yapısal düzensizliğe denk düştüğü söylenebilir. Son olarak, tüm sözbilimin (retorik) kuşkusuz bir yaratıcı sapmaların alanı olduğunu belirtmek gerekir. Jakobson'un yaptığı ayırım anımsanacak olursa, her eğretilmeli sıranın dizimleşmiş bir dizi, her düzdeğişmecenin de bir dizge içinde kalıplaşmış erimiş bir dizim olduğu anlaşılır. Eğretilmede seçme eylemi bitişikliğe, düzdeğişmecedeyse bitişiklik seçme alanına dönüşür. Demek ki, yaratım eyleminin her zaman bu iki düzlemin sınırları arasında yer aldığı söylenebilir.

* Burada tırnak işareti içine alarak tanım biçiminde verdiğimiz işlemin Fransızca'daki karşılığı *contrepèterie*'dir. (Ç.N.)

** R. Barthes, yapıtının 1964 baskısında buraya ilişkin olarak verdiği bir dipnotu, 1965 baskısında çıkartmıştır; 1985 baskıdaysa, aynı dipnota, 1964 baskısı örnek alındığından yeniden yer verilmiştir: Bu dipnot şöyledir: Bkz. J. Laplanche ve S. Leclaire, *a.g.y.* (Ç.N.).

IV. Düzanlam ve Yananlam

IV.1. Her anlamlama dizgesinin bir anlatım düzlemi (A) ile bir içerik düzlemi (İ) kapsadığını ve anlamlamanın bu iki düzlem arasındaki bağlantıya (B) eşit olduğunu (A B İ) anımsayalım. Şimdi, böyle bir A B İ dizgesinin, kendisini kapsayacak ikinci bir dizgenin ögesi durumuna girdiğini varsayacağız. Böylece karşımıza iç içe geçmiş, ama aynı zamanda da birbirine oranla sapma, kayma gösteren iki anlamlama dizgesi çıkar. Bununla birlikte, iki dizge arasındaki "kayma", birinci dizgenin ikinci dizgeye bağlanma noktasına göre, birbirinden apayrı iki değişik biçimde gerçekleşir ve böylece iki karşıt bütünün ortaya çıkmasına yol açar. Birinci durumda, *ilk dizge (A B İ) ikinci dizgenin anlatım düzlemi ya da göstereni olur:*

$$\begin{array}{cccc} 2 & A & B & İ \\ 1 & \overbrace{ABİ} & & \end{array}$$

ya da (A B İ) B İ. Hjelmslev'in *yananlamsal gösterge dizgesi* diye adlandırdığı olguda bu durumla karşılaşırız. Burada, birinci dizge *düzanlam*; birinci dizgeyi kapsayan ikinci dizge de *yananlam* düzlemini oluşturur: Öyleyse, *bir yananlam dizgesi, anlatım düzleminin de bir anlamlama dizgesi tarafından oluşturulduğu bir dizgedir*. Yaygın yananlam durumlarını kuşkusuz, ilk dizgesini eklemli dilin kurduğu karmaşık dizgeler oluşturur (sözgelimi yazın alanında durum böyledir). Buna karşıt olan ikinci kayma durumunda, *birinci dizge (A B İ), yananlamda olduğu gibi anlatım düzlemi değil, ikinci dizgenin içerik düzlemi ya da gösterileni olur:*

$$\begin{array}{cccc} 2 & A & B & İ \\ 1 & & & \overbrace{ABİ} \end{array}$$

ya da A B (A B İ). Bütün üstdiller bu durumdadır: *Bir üstdil, içerik düzlemi de bir anlamlama dizgesi tarafından kurulmuş bir dizgedir; ya da, bir gösterge dizgesini inceleyen bir gösterge dizgesidir*. Çift dizgelerin kapsamca genişleme yolları şunlardır*:

* Çizimde *Gen* kısaltmasını *Gösteren* için, *Gilen* kısaltmasını da *Gösterilen* için kullanıyoruz. (Ç.N.)

Gen		Gilen				Gen		Gilen	
Gen	Gilen							Gen	Gilen
Yananlam.						Üstdil.			

IV.2. Yananlam olguları günümüze kadar düzenli bir biçimde incelenmemiştir (Hjelmslev'in *Prolegomena*'sında birkaç değinmeye rastlanır). Bununla birlikte gelecek hiç kuşkusuz bir yananlam dilbiliminidir, çünkü toplum durmaksızın, insan dilinin kendisine sağladığı birinci dizgeden kalkarak ikinci anlam dizgeleri geliştirir. Bazen açık, bazen örtülü, usçullaştırılmış biçimde gelişen bu oluşturuca eylem, gerçek bir tarihsel insan-bilimle çok yakından ilgilidir. Kendisi de bir dizge olan yananlam, gösterenler, gösterilenler ve bunları birbirine bağlayan bir oluş (anamlama) kapsar. Her dizge için de ilk elde, bu üç ögenin dökümünü yapmak gerekir. *Yananlamlayıcılar* diye adlandıracağımız yananlam gösterenleri, düzanlam dizgesinin *göstergelerinden* (bir araya gelmiş gösterenler ve gösterilenlerden) oluşur. Yananlamlayıcının bir tek yananlam gösterileni varsa, birçok düzanlam göstergesi bir tek yananlamlayıcı oluşturmak için bir araya gelebilir. Bir başka deyişle, yananlam dizgesindeki birimler zorunlu olarak düzanlam dizgesindeki birimlerle aynı boyutta değildir. Düzanlamlı büyük söylem parçaları, yananlam dizgesinin bir tek birimini oluşturabilir (sözgelimi, birçok sözcükten oluşan, ama yine de bir tek gösterilene gönderen bir metnin *anlatım biçimi*). Yananlam, düzanlamlı bildiriyi nasıl "kaplarsa kaplasın", onu tüketmez: Her zaman "düzanlam"dan geriye bir şeyler kalır (yoksa söylem olanaksızlaşır), yananlamlayıcılar da sonuç olarak hep kesintili, "düzensiz" ve kendilerini taşıyan düzanlamlı bildiri tarafından özümsemiş göstergelerdir. Yananlam gösterilenine gelince, hem genel, hem bütünsel, hem de dağınık bir özellik taşır: Düşünyapısal bir öge olduğu bile söylenebilir: Fransızca bildirilerin tümü sözgelimi "Fransız" gösterilenine "gönderir"; bir yapıt ise "Yazın" gösterilenine gönderilebilir. Bu gösterilenler de kültürle, bilgiyle, tarihle sıkı bir ilişki içindedir. Dünyanın dizgeye onlar aracılığıyla girdiği söylenebilir. Bu durumda *düşünyayı*, sonuç olarak yananlam gösterilenlerinin *biçimi* (Hjelmslevci anlamda), *sözbilim* (retorik) ise yananlamlayıcıların biçimi olarak görülebilir.

IV.3. Yananlamsal gösterge dizgesinde, ikinci dizgenin gösterenleri birinci dizgenin göstergelerinden oluşur. Üstdilde bunun tersi görülür: Birinci dizgenin göstergelerinden oluşan, ikinci dizgenin gösterilenleridir. Hjelmslev üstdil kavramına şöyle bir açıklık getirmiştir: Bir *işlem*, deneyimsel

(ampirik) bir ilkeye yaslanan, yani çelişkisiz (tutarlı), tümükapsayıcı ve yalın bir *betimleme* olduğuna göre, bilimsel gösterge dizgesi ya da üstdil de bir işlemdir; oysa, yananlamsal gösterge dizgesi bir işlem değildir. Sözgelimi, göstergebilimin bir üstdil olduğu açıktır, çünkü incelenen dizge olan birinci dili (ya da konudil), ikinci bir dizge olarak üstlenir; bu konu-dizge de göstergebilimin üstdili aracılığıyla *anlatılır*. Üstdil kavramı yalnız bilimsel dillere özgü sayılmamalıdır. Eklemlil dil, *düzanlamlı durumunda*, anlam aktarıcı bir nesneler dizgesini üstlendiğinde, bir "işlem", yani bir üstdil biçiminde oluşur: Sözgelimi giysi anlamlamalarından "söz eden" *Moda* dergisinde durum böyledir. Ama ideal bir durumdur bu, çünkü dergi yalnızca düzanlamlı bir söylem sunmaz genellikle. Son olarak, demek ki burada dilin, düzanlam düzeyinde üstdil olduğu, bu üstdilin de bir yananlamsal oluş içinde kavrandığı karmaşık bir bütün söz konusudur:

3 Yananlam	Gen: Sözbilim		Gilen: Düşün yapı
2 Düzanlam Üstdil	Gen	Gilen	
1 Gerçek dizge		Gen Gilen	

IV.4. Bir üstdilin de yeni bir üstdilin konudili olmasını ilkece hiçbir şey engellemez. Sözgelimi, başka bir bilimin göstergebilimden "söz ettiği" gün bu durumla karşılaşılacaktır. İnsan bilimlerini tutarlı, tümükapsayıcı ve yalın diller (Hjelmslev'in deneyimcilik ilkesi), yani *işlemler* olarak tanımlamayı benimseyerek, her yeni bilim, "betimlemeler" in altında yatan konu-gerçeği amaçlamakla birlikte, kendinden önceki üstdili konu olarak ele alan yeni bir üstdil olarak karşımıza çıkacaktır. Böylece, insan bilimlerinin tarihi, bir bakıma üstdillerin süre içinde birbiri üstüne yığılmasından oluşacak, göstergebilimle birlikte her bilim de, kendisinden söz edecek dil biçimine bürünen kendi ölümünü içerecektir. Üstdillerin genel dizgesinde ki bu görecelik, yananlam karşısında göstergebilimcinin aşırı bir güven duygusuyla dolu olduğu yolundaki ilk izlenimi düzeltme olanağı sağlar. Göstergebilimsel bir çözümleme bütünü, genellikle, incelenen dizge ile bunu çoğunlukla üstlenen düzanlamlı dil dışında, hem bir yananlam dizgesini, hem de uygulanan çözümlemenin üstdilini çıkarır karşımıza. Yananlam düzlemini elinde bulunduran toplumun, incelenen dizgenin gösterenleri, göstergebilimcinin ise aynı dizgenin gösterilenlerini konuştuğu söylenebilir. Demek ki göstergebilimci, birinci dizgenin göstergelerini ikinci dizgenin gösterenleriyle doğallaştıran ya da örten dünyanın karşısında nesnel bir çözme işlevi yerine getirir (göstergebilimcinin kullandığı

dil bir işlemdir); bununla birlikte, nesnelliği, doğrudan doğruya, üstdilleri yenileyen tarihten ötürü geçici bir nitelik taşır.

Sonuç:

Göstergebilimsel Araştırma

Göstergebilimsel araştırmanın amacı, her türlü yapısal etkinliğin, gözlemlenen konuların bir *taslağını* yaratmaya yönelik tasarısına uygun olarak, dil dışındaki anlamlama dizgelerinin işleyişini belirleyip ortaya koymaktır. Bu araştırmaya girişmek için başlangıçtan itibaren (özellikle de başlangıçta) sınırlayıcı bir ilkeyi kesinlikle benimsemek zorunludur. Yine dilbilimden kaynaklanan bu ilke, belirginlik ilkesidir.⁹⁶ Derlenmiş olguları yalnız *bir tek açıdan* betimleme kararı alınır; dolayısıyla bu ayrışık olgular yığını içinde bütün öbür yönler yok sayılarak yalnızca bu yönü ilgilendiren özellikler ele alınır (bunlara *belirgin özellikler* denir). Sözelimi, sesbilimci sesleri fiziksel ve söyleyişsel özellikleriyle ilgilenmeksizin yalnız oluşturdukları anlam açısından inceler. Göstergebilimsel araştırmanın benimsediği belirginlik ilkesi, tanımı gereği, çözümlenen nesnelerin, konuların anlamlamasıyla ilgilidir. Bunlar yalnız içerdikleri anlam bakımından incelenir; hiç değilse sırası gelmeden, yani dizge olabildiğince oluşturulmadan inceleme konularının öbür belirleyicilerine (ruhbilimsel, toplumbilimsel, fiziksel belirleyiciler) başvurulmaz. Her biri başka bir belirginliğe bağlı olan söz konusu öbür belirleyiciler kuşkusuz yadsınamaz. Ama bunları da göstergebilimsel açıdan incelemek, yani anlam dizgesi içindeki yerlerini ve işlevlerini belirlemek gerekir: Sözelimi, Modanın içerdği iktisadi ve toplumbilimsel yönler vardır kuşkusuz. Ama göstergebilimci Modanın ne iktisadi ne de toplumbilimiyle ilgilenecektir: O yalnızca iktisat ve toplumbilimin, Modanın anlamsal dizgesinin hangi düzeyinde göstergebilimsel belirginliğe katıldığını söyleyecektir: Sözelimi, giyimsel göstergenin oluşum düzeyinde mi, çağrışımsal zorlamalar [tabular] düzeyinde mi, yoksa yananlamsal söylem düzeyinde mi? Belirginlik ilkesi çözümlemecide kuşkusuz bir *içkinlik* durumu yaratır: Verilen bir dizge *içten* gözlemlenir. Bununla birlikte araştırılan dizgenin sınırları önceden bilinmediğinden (çünkü söz konusu olan, açıkça, bu dizgeyi belirleyip yeniden ortaya koymaktır) içkinlik başlangıçta, ancak ayrışık olgular bütününe dayanır; yapısını anlayabilmek için bunun üstünde "işlem yapmak" gerekir. Bu bütünün araştırmacı tarafından çalışmaya başlama-

dan önce belirlenmesi gerekir: Bu, bütünce'dir. Bütünce, çözümlemecinin ister istemez belli bir keyfilik içinde önceden belirlediği, üstünde çalışacağı sonlu sayıda bir gereçler topluluğudur. Sözgelimi, günümüz Fransızlarının besin dizgesini belirleyip ortaya koymak istersek, çözümlemenin hangi belgeler bütününe yöneleceğini, önceden belirlemek gerekir: Gazetelerdeki mönülere mi, lokantalardeki mönülere mi, gözlemlenen gerçek mönülere mi, "anlatılan" mönülere mi? Bu bütünce bir kez belirlendi mi, artık kesinlikle onun dışına çıkmamalıdır: Yani, hem araştırma süresince bu bütünceye hiçbir şey katmamalı, hem de bütüncedeki her olgunun dizgede de bulunması gerektiğinden çözümleme tüketici bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Peki, üstünde çalışılacak bütünce nasıl, seçilmelidir? Hiç kuşkusuz bu, varsayılan dizgelerin öz niteliğine bağlıdır: Besin olgularına ilişkin bir bütünce, otomobil biçimlerine ilişkin bir bütünceyle aynı seçme ölçütlerine dayandırılmaz. Burada genel nitelikli iki ilkeye uyulmasını salık vereceğiz yalnız. Bir yandan, bütüncedeki öğelerin eksiksiz bir benzerlikler ve ayrılıklar dizgesi oluşturulmasını bekleyebilmek için, bütüncenin yeterince geniş olması zorunludur; bir belgeler dizisini taradığımızda bir süre sonra, daha önce saptanmış olgu ve bağıntılara rastlayacağımız kesindir (göstergelerin özdeşliğinin bir dil olgusu olduğunu gördük); bu "geri dönüşler" giderek sıklaşır ve sonunda artık yeni bir belge ortaya çıkmaz olur: Bu durumda bütünce doyma noktasına ulaşmış demektir: Öte yandan, bütünce elden geldiğince türdeş olmalıdır: Önce, tözün türdeşliği söz konusudur. Yalnızca ses tözü karşısında bulunan dilbilimci gibi, bir tek ve aynı tözden oluşmuş belgeler üstünde çalışmanın yararı açıktır. Aynı biçimde, iyi bir besin bütüncesi ideal olarak, bir tek ve aynı türden belgeleri (sözgelimi lokantalardeki mönüler) içermelidir. Bununla birlikte, gerçeklik düzlemi çoğu kez karma tözler sunar. Sözgelimi, Modada giysi ve yazılı dil; sinemada görüntü, müzik ve söz; vb. Demek ki, ayrışık bütünceler de ele alınacak, ama söz konusu olan tözlerin dizgeli eklemelenişini incelemeye (özellikle, gerçeği, kendisini üstlenen dilden iyice ayırmaya), yani doğrudan doğruya bunların ayrışık olma durumlarına yapısal bir yorum getirmeye özen gösterilecektir. Daha sonra, zamansallığın türdeşliği söz konusu olacaktır. İlke olarak, bütünce, artsüremli öğeleri en aza indirmelidir; dizgenin bir durumuyla, tarihin bir "kesit"iyle örtüşmelidir. Eşsüremlilik ve artsüremlilik arasındaki kuramsal tartışmaya burada yer vermeden yalnız şunu belirteceğiz: İşlemsel bir açıdan bütünce, eşsüremli bütünleri olabildiğince yakından kavramalıdır; demek ki, çeşitlilik gösteren ama sınırlı bir süreye sıkışmış bulunan bir bütünce, dar ama uzun süreli bir bütünce yeğlenecektir. Sözgelimi basın olguları incelendiğinde, aynı anda yayımlanmış çeşitli gazete örnekleri aynı gazetenin birçok yıl boyunca yayımlanmış sayılarına yeğ tutulacaktır. Bazı dizgeler

kendi eşsüremliliklerini yine kendileri oluştururlar: Sözgelimi yıldan yıla değişen Moda. Öteki dizgeler için, sonradan artsüremlilik düzleminde araştırmalar yapılacak olsa bile kısa bir süre dilimi seçmek gerekir. Daha işin başlangıcında yapılan bu seçimler salt işlemseldir ve zorunlu olarak yer yer de keyfidir: Dizgelerin değişim hızı önceden belirlenemez, çünkü göstergebilimsel araştırmanın belki de temel (bir başka deyişle, en sonunda ulaşılacak olan) amacı doğrudan doğruya dizgelerin öz zamanını, biçimlerin tarihini bulup ortaya çıkarmaktır.

Göstergebilimsel Dizin

Anlambilim-Göstergebilim: II, 2, 2.

Anamlama: II, 4.

Anamlama desteği: I, 2, 7. III, 3, 1.

Anlatım: II, 1, 3.

Artsüremlilik-Eşsüremlilik: II, 5, 1.

Aykırılık: III, 1, 1. III, 3, 1.

Ayrılık: I, 1, 6. I, 2, 7. III, 3, 1.

Bağlantı: III, 1, 1.

Bağlılaşım: II, 1, 1.

Belirginlik (ve dil): I, 1, 6. — belirginlik ilkeleri: Sonuç.

Belirti¹: II, 1, 1.

Belirti²: III, 3, 3.

Belirtke: II, 1, 1.

Benzerlik¹: II, 1, 1.

Benzerlik²: II, 4, 2.

Besin: I, 2, 3. III, 1, 3.

Betimleme: IV, 1, 3.

Biçem: I, 1, 7.

Biçim: II, 1, 3.

Bilimsel gösterge dizgesi: IV, 3.

Bilinçsiz(lik): I, 2, 1.

Birimler: Anamlı ve ayırıcı birimler: II, 1, 2. — dizimsel birimler: III, 2, 4.

Birleşim (bir zorunluk olarak): III, 2, 5. — birleşim ve söz: I, 1, 3.

Birleşimsel değişkeler: I, 1, 6. III, 3, 6.

Birleştirme özgürlüğü: III, 2, 5.

Bitişiklik: III, 1, 1.

Bütünce: Sonuç.

Bütünleyim: III, 2, 5.

Çağrışımsal düzlem: III, 1, 1 ; III, 3, 1.

Çift yapılar: I, 1, 8.

Dağılım alanı: III, 3, 6.

Dayanışıklık: III, 2, 5.

Değer: I, 1, 2. II, 5.

Değiş: III, 3, 6.

Değiştirim: III, 2,

Dil: I, 1, 2.

Dil-Söz: I.

Dilbilim: Giriş.

Dilsel: I, 1, 4. III, 2, 1.

Dizge: III, 3. — karmaşık dizgeler: I, 2, 5.

Dizim: III, 2. — kalıplaşmış dizimler: I, 1, 6. — dizim ve söz: I, 1, 6. III, 2, 1. III, 3, 6.

Dizimsel zorunluklar: III, 2, 5.

Dizisel düzlem: III, 1, 1.

Düşünüyapı: IV, 2.

Düzanlam-Yananlam: V.

Düzenleniş karşıtlıkları: III, 3, 7.

Eğretileme-Düzdeğişmece: III, 1, 2. III, 3, 7.

Eklemlleme, eklemlilik: Çift eklemlilik: II, 1, 2 ve III, 2, 4. — göstergenin eklemlenışı: II, 5, 2. — eklemlleme ve dizim: III, 2, 2

Eksik öğeli karşıtlık: III, 3, 3.

Eşleme: II, 2, 1.

Eşsüremlilik: Sonuç.

Giysi: I, 2, 2. III, 1, 3.

Gösteren: II, 3.

Gösterge: II, 1. II, 4, 1. — göstergele-
rin sınıflandırılması: II, 1, 1. — gös-
terge ve para: I, 1, 2. II, 5, 1. — gös-
tergebilimsel gösterge: II, 1, 4. —
türsel gösterge: II, 3, 1. — sıfır-gös-
terge: III, 3, 3.

Gösterge-işlev: II, 1, 4. III, 2, 4.

Göstergelerin özdeşliği: I, 1, 3. III, 2,
6.

Gösterilen: II, 2.

Gösterilen-Gösteren: II.

Güvenlik payı: III, 3, 6.

Hayvan dili: II, 4, 3.

İçerik: II, 1, 3.

İçerme: III, 2, 5.

İçkinlik: Sonuç.

İkicilik: Giriş. II, 4, 3. III, 3, 5.

İlk öge: II, 2, 2.

İşlem: IV, 3.

İşlevdeşlik: III, 2, 3. III, 3, 2.

Karar verici çevre: I, 2, 2.

Karşıtlıklar: III, 1, 1. III, 3, 1. III, 3, 2.
III, 3, 4

Kesintililik: III, 2, 2.

Keyfilik: I, 2, 6. II, 4, 2.

Kişisel kullanım: I, 1, 7. I, 2, 3.

Kod-Bildiri: I, 1, 6 ve I, 1, 8.

Konuşan kitle: I, 1, 4.

Kullanım: I, 1, 5.

Kural: I, 1, 5.

Logoteknik: I, 2, 6.

Makrodilbilim: I, 2, 1. III, 2, 6.

Mimarlık: II, 1, 3.

Mobilya: I, 2, 4. III, 1, 3.

Müzik: II, 2, 3.

Nedenlilik: II, 4, 2 ve 3.

Nedensizlik: II, 4, 2.

Okuma birimi: II, 2, 3.

Olay (ve yapı): I, 2, 1.

Orantılı karşıtlık: III, 3, 3.

Ornatma: III, 2, 3.

Otomobil: I, 2, 4.

Öge: III, 3, 1. — ögelerin düzeni: III, 3,
5.

Özadlılık: I, 1, 8.

Sesbirimlülü ögeler: I, 1, 6.

Sıfır derece: III, 3, 3.

Simge: II, 1, 1.

Sonu olmayan metin: III, 2, 3.

Söylem: I, 1, 3.

Söylemsel öge: I, 1, 8.

Söz: I, 1, 3. — söz ve dizim: I, 1, 6. III,
2, 1.

Sözbilim: III, 2, 7. IV, 2.

Sözdizim: III, 2, 1.

Sözyitimi: I, 1, 7. I, 1, 8.

Taslak¹: I, 1, 5.

Taslak²: Sonuç.

Töz: Töz ve biçim: II, 1, 3. — töz ve
özdek: II, 3, 1.

Uyak: III, 3, 7.

Uzaklık (göstergeler arasındaki): III, 2,
6.

Üstdil: IV, 1. IV, 3.

Üstsesbirim: III, 3, 6.

Yananlam: I, 1, 6. I, 2, 5. III, 3, 6. IV.

Yananlamlayıcı: IV, 2.

Yananlamsal gösterge dizgesi: IV, 1.

Yansıma sözcükler: II, 4, 3.

Yansızlaşma: III, 3, 6.

Yazı (ve kişisel kullanım): I, 1, 7.

Eleştirel Kaynakça

Göstergebilim günümüzde bağımsız bir kaynakçaya olanak vermez; başlıca okumalar yapısalcılığa ya da anlambilimsel örnekçeye başvuran dilbilimcilerin, budunbilimcilerin ve toplumbilimcilerin çalışmalarına yönelik olmak zorundadır; biz burada okunması göstergebilimsel çözümlemeye iyi bir giriş oluşturabilecek yapıtlardan sınırlı bir seçme vereceğiz.

ALLARD (M.), ELZIÈRE (M.), GARDIN (J.C.), HOURS (F.), *Analyse conceptuelle du Coran sur cartes perforées*, Paris, La Haye, Mouton & Co, 1963, Cilt I, Code, 110 s., Cilt II, Commentaire, 187 s.

BARTHES (R.), *Mythologies*, Paris, Seuil, 1957, 270 s. [Türkçe çevirisi: *Çağdaş Söylenler*, çeviren: T. Yücel, İstanbul, Metis yay., 1989.]

BRÖNDAL (V.), *Essais de linguistique générale*, Kopenhag, Munksgaard, 1943, XII-172 s.

BUYSSENS (E.), *Les langages et le discours. Essai de linguistique fonctionnelle dans le cadre de la sémiologie*, Brüksel, Office de Publicité, 1943, 97 s.

ERLICH (V.), *Russian Formalism*, Mouton & Co, 's-Gravenhage, 1955, XIV-276 s.

GODEL (R.), *Les sources manuscrites du "Cours de linguistique générale" de F. de Saussure*, Cenevre, Droz, Paris, Minard, 1957, 283 s.

GRANGER (G.-G.), *Pensée formelle et sciences de l'homme*, Paris, Aubier, Montaigne, 1960, 226 s.

HARRIS (Z.S.), *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1951, XV-384 s.

HJELMSLEV (L.), *Essais linguistiques*, Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, cilt XII, Kopenhag, Nordisk Sprog-og Kulturforlag, 1959, 276 s.

JAKOBSON (R.), *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit, 1963, 262 s.

- LÉVI-STAUBS (Cl.), *Anthropologie structurale*, Paris, Plon, 1958, II-454 s.
- MARTINET (A.), *Éléments de linguistique générale*, Paris, Armand Colin, 1960, 224 s. [Türkçe çevirisi: *İşlevsel Genel Dilbilim*, çeviren: B. Vardar, Ankara, Birey ve Toplum yay., 1985.]
- MOUNIN (G.), *Les problèmes théoriques de la traduction*, Paris, Gallimard, 1963, XII-301 s.
- MORRIS (Ch.W.), *Signs, Language and Behaviour*, New York, Prentice-Hall, Inc., 1946, XIII-365 s.
- PEIRCE (Ch.S.), *Selected Writings*, yay. J. Buchlev, Harcourt, Bruce & Co, New York, Londra, 1940.
- PIKE (K.L.), *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behaviour*, Kaliforniya, Glendale, 3 fask., 1954, 1955, 1960 (170-85-146 s.).
- PROPP (V.), *Morphology of the Folktale*, *International Journal of American Linguistics*, cilt 24; sayı 4, Ekim 1958, Indiana Univ., X-134 s. [Fransızca çevirisi: *Morphologie du conte*, Paris, Seuil, 1970; Fransızca'dan yapılmış Türkçe çevirisi: *Masalın Biçimbilimi*, çeviren: M. Rifat-S. Rifat, İstanbul, BFS yay., 1985.]
- SAUSSURE (F.DE), *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot, 4. baskı, 1949, 331 s. [Türkçe çevirisi: *Genel Dilbilim Dersleri*, çeviren: B. Vardar, Ankara TDK yay., 2 cilt, 1976-1978; 2. baskı, Ankara, Birey ve Toplum yay., 1985.]
- TROUBETZKOY (N.S.), *Principes de phonologie*, J. Cantineau'nun çevirisi, Paris, Klincksieck, 1947, 1. baskı, 1949, XXXIV-396 s.
- Yapısal dilbilimin yeni gelişmeleri için N. Ruwet'nin dikkate değer şu yazısına bkz.: "La linguistique générale aujourd'hui" Arch. europ. de Soc. V (1964). 227-310.*

Communications, sayı 4, 1964.

Gözden geçirilmiş, yeni bir giriş ve kaynakça eklenmiş olarak 1965, Gonthier yay.

(*Le degré zéro de l'écriture* ile birlikte).

Notlar

1. "Bir kavram, kuşkusuz, bir nesne değildir, ama onun yalnızca kavranışı da değildir. Kavram bir araç ve tarihtir, bir başka deyişle, yaşanmış bir dünyada yer alan bir olanaklar ve engeller demetidir." (G.G. Granger, *Méthodologie économique*, s. 23).
2. Cl. Lévi Strauss, bu tehlikeyi belirtmiştir (*Anthropologie structurale*, s.58). [Paris, Plon, 1958.]
3. M. Cohen, bu özelliğe kuşkuyla değinmiştir ("Linguistique moderne et idéalisme", *Recherches internationales*, Mayıs 1958, sayı 7).
4. Dilin ilk tanımının sınıflandırıcı düzlemde yer aldığını belirtelim: Bu bir sınıflandırma ilkesidir.
5. Bkz. *aşşağıda*, II, 5, 1.
6. *Acta linguistica*, I, 1, s. 5.
7. L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Kopenhag, 1959, s. 69 ve ötesi. [Paris, Minuit, 1971.]
8. Bkz. *aşşağıda*, II, 1, 3.
9. Bkz. *aşşağıda*, II, 1, 3.
10. "La mécanique de l'analyse quantitative en linguistique", *Études de linguistique appliquée*, 2, Didier, s. 37.
11. A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Paris, Armand Colin, 1960, s. 30.
12. Dizim ile ilgili olarak bkz. *aşşağıda*, III. bölüm.
13. Saussure, bkz. R. Godel, *Les Sources manuscrites du "Cours de linguistique générale" de F. de Saussure*, Cenevre, Droz, Paris, Minard, 1957, s. 90.
14. Bkz. *aşşağıda*, IV. bölüm.
15. R. Jakobson, "Deux aspects du langage...", *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit, 1963, s. 54.—C.L. Ebeling, *Linguistic Units*, La Haye, Mouton, 1960, s.9.—A.Martinet, A. *Functional View of Language*, Oxford, Clarendon Press, 1962, s. 105.
16. *Le degré zéro de l'écriture*, Paris, Seuil, 1953. ["Points" dizisi, 1972.]
17. W. Doroszewski, "Langue et parole", *Odbitka z Parc Filologicznych*, XLV, Varşova, 1930, s. 485-497.
18. M. Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, 1945, s. 229. [Paris, Gallimard, "Tel" dizisi, 1976.]
19. M. Merleau-Ponty, *Éloge de la philosophie*, Paris, Gallimard 1953.
20. G. Granger, "Événement et structure dans les sciences de l'homme", *Cahiers de l'Institut de science économique appliquée*, sayı 55, Mayıs 1957.
21. Bkz. F. Braudel, "Histoire et sciences sociales: la longue durée", *Annales*, Ekim-Aralık, 1958.
22. *Anthropologie structurale*, a.g.y., s. 230 ve "Les mathématiques de l'homme", *Esprit*, Ekim 1956.
23. "Söz eylemi, söz dolayısıyla ortaya çıkan olgu dışında hiçbir zaman biçimler üstüne önceden tasarlama bulunmadığı gibi düşünce, düşünme eylemi de yoktur, yalnızca birliңşsiz, yaratıcı olmayan bir etkinlik vardır: Sınıflandırma etkinliğı (Saussure, bkz. R. Godel, *Les Sources manuscrites... a.g.y.*, s. 58).
24. *Principes de phonologie* (J. Cantineau'nun çevirisi), s. 19. [Paris, Klincksieck, 1970.]
25. Bkz. *aşşağıda*, II, 4, 3.
26. J. P. Charlier, "La notion de signe (σημεῖον) dans le IVe, Évangile", *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 1959, 43, sayı 3, 434-448.
27. Aziz Augustinus bunu açık seçik olarak şöyle dile getirmiştir: "Bir gösterge, duyularla algılanan bölüm dışında, düşüncemizde kendiliğinden bir başka şey canlandıran şeydir."
28. Bkz. söylemsel öğeler ve belirtisel simgeler, *yukarıda*, I, 1.8.

29. H. Wallon, *De l'acte à la pensée*, 1942, s. 175-250. [Paris, Flammarion, "Champs" dizisi, 1978.]
30. Buradaki inceleme (yukarıda, II, 1.1.), en yalın çizgilerine indirgenmişse de "gösterge", "simge", "belirti" ve "belirtke" gösterilenlerinin biçimini ele almaktadır.
31. Gerçekte, görüntünün durumu ayrı tutulmalıdır; çünkü, görüntü, anlam aktarmasa da, hemen "bağlantının kurulmasını sağlar."
32. Bkz. R. Barthes, "A propos de deux ouvrages récents de Cl. Lévi-Strauss: Sociologie et Socio-Logique", *Information sur les sciences sociales* (Unesco), cilt 1, sayı 4, Aralık 1962, 114-122 [*L'aventure sémiologique*, Paris, Seuil, 1985, s. 231-242.]
33. Bkz. *şağıda*, II, 4, 2.
34. Bu tartışma Borgeaud, Bröcker ve Lohmann tarafından yeniden ele alınmıştır, *Acta linguistica*, III, 1. 27.
35. R. Hallig ve W. von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographie*, Berlin, Akademie Verlag, 1952, 4°, XXV.
36. Trier ve Matoré'nin yapıtları için bkz. P. Guiraud, *La Sémantique*, P.U.F., "Que sais-je?" dizisi, s. 70 ve ötesi.
37. Burada *gösterge* ve *simge* için de aynı işlemi gerçekleştirmeye çalıştık (yukarıda, II. 1.1.).
38. G. Mounin tarafından verilen örnekler, "Les analyses sémantiques", *Cahiers de l'Institut de science économique appliquée*, Mart 1962, sayı 123.
39. Bundan böyle A.J. Greimas'ın önerdiği şu ayrımı benimsemek yerinde olacaktır: *Anlam-sal* = içerikle ilgili; *göstergesel* (göstergebilimsel) = anlatımla ilgili.
40. Bkz. R. Francès, *La Perception de la musique*, Paris, Vrin, 1958, 3. bölüm.
41. Bkz. *şağıda*, III. 2. 3.
42. Bkz. *şağıda*, III. bölüm (Dizim ve Dizge).
43. Bkz. *şağıda*, II. 5. 2.
44. R. Ortigues, *Le Discours et le symbole*, Paris, Aubier, 1962.
45. Bkz. *şağıda*, IV. bölüm.
46. J. Laplanche ve S. Leclaire, "L'Inconscient", *Les Temps modernes*, sayı 183, Temmuz 1963, s. 81 ve ötesi.
47. E. Benveniste, "Nature du signe linguistique", *Acta linguistica*, I. [*Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966, s. 49.]
48. A. Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Bern, Francke, 1955. 5, 6.
49. Bkz. G. Mounin, "Communication linguistique humaine et communication non-linguistique animale", *Les Temps modernes*, Nisan-Mayıs 1960.
50. Bir başka örnek: Trafik kuralları (ulaşım kodu).
51. Bkz. *şağıda*, III. 3. 5.
52. Saussure, *Cours de linguistique générale*, s. 115. [Paris, Payot, 1983.]
53. Saussure'den bu yana, Tarihin de eşsüremlî yapıların önemini kavramış bulunduğu animsalmaya bilmem gerek var mı? İktisat, dilbilim, budunbilim ve tarih günümüzdeki dört (quadrivium) öncü bilimdir.
54. Saussure, bkz. R. Godel, *Les Sources manuscrites...*, a.g.y., s. 90.
55. Bkz. a.g.y., s. 166. —Saussure burada kuşkusuz, dizimsel ardışıklık düzleminde değil, gücül dizisel birikimler ya da çağrışımsal alanlar düzleminde göstergelerin karşılaştırılmasını düşünmüştür.
56. Saussure, *Cours de linguistique générale*, a.g.y., s. 170 ve ötesi.
57. *Paradeigma*: Örnek, örnek olarak verilmiş bir sözcüğün büküm dizelgesi, ad çekimi.
58. R. Jakobson, "Deux aspects du langage et deux types d'aphasie", *Les Temps modernes*, sayı 188, Ocak 1962, s. 853 ve ötesi; sonradan *Essais de linguistique générale'de*, a.g.y., 2. bölüm.

59. Burada yalnızca çok genel bir kutuplaşma söz konusudur, çünkü, gerçekte, eğretilenle tanım birbiriyle karıştırılmaz (bkz. R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, a.g.y., s. 220).
60. Bkz. R. Barthes, "L'Imagination du signe", *Essais critiques*, Paris, Seuil, 1964. ["Points" dizisi, 1981.]
61. Türkçe'de "dilsel" ile karşıladığımız sözcük için R. Barthes Fransızca'da "glottique" terimini kullanıyor ve dipnotta şöyle bir açıklama veriyor (Ç.N.): "Glottique": Dile (Sözün karşıtı olarak) ait olan.
62. B. Mandelbrot, kesintililik açısından, dilbilimin evrimiyle gazlar kuramının evrimini karşılaştırmayı başarmıştır ("Linguistique statistique macroscopique", *Logique, Langage et Théorie de l'information*, P.U.F. 1957).
63. L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, a.g.y., s. 103.
64. *Langage des machines et Langage humain*, Paris, Hermann, 1956, s. 91.
65. İlkece diyoruz, çünkü ikinci eklemliğin ayırıcı birimleri başka türlü bir durum sunar (bkz. aşağıda, aynı altbölüm).
66. Bkz. yukarıda, II. 1. 2.
67. Anlamlı birimlerin dizimsel bölümlenişi sorunu A. Martinet tarafından *Éléments de linguistique générale*'in (a.g.y.) IV. bölümünde yeni bir biçimde ele alınmıştır.
68. Bkz. yukarıda, II. 1. 4.
69. Bu belki de yananlam göstergelerinin genel durumudur (bkz. aşağıda, IV. bölüm).
70. Ana çizgileriyle söylemek gerekirse, bir ünlem (oh) tek birimli bir dizim oluşturuyor gibi görünür, ama gerçekte, söz burada bağlamı içinde ele alınmalıdır: Ünlem "sessiz" bir dizime verilen yanıtır (bkz. K. L. Pike, *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behaviour*, Glendale, 1951).
71. Saussure'den aktaran R. Godel, *Les Sources manuscrites...*, a.g.y., s. 90.
72. Martinet, *Économie des changements phonétiques*, a.g.y., s. 22.
73. Saussure'den aktaran R. Godel, *Les Sources manuscrites...*, a.g.y., s. 55.
74. Bkz. a.g.y., s. 196.
75. Bkz. H. Frei'nin, sesbirimleri alt-sesbirimlere ayırıştırması (yukarıda, I. 1. 6.).
76. Bu olgu tek dilli bir sözcük çerçevesinde açık seçik olarak görülür: Sözlük, bir sözcüğün artılı (pozitif) bir tanımını veriyormuş gibi görünür; ne var ki, bu tanım da açıklama bekleyen sözcüklerden oluştuğunda söz konusu artılı olma niteliği (pozitiflik) durmaksızın, göndermeler içerir (bkz. J. Laplanche ve S. Leclaire, "L'inconscient" a.g.y.).
77. *Cahiers Ferdinand de Saussure*, IX. s. 11-40.
78. Cantineau'nun verdiği bütün karşıtlıklar ikili karşıtlıklardır.
79. Bu, aynı zamanda eksik ögeli bir karşıtlıktır.
80. Dilsel tutumluluk ilkesi aktarılabilecek bilginin niceliğiyle bu aktarım için gereken enerji (zaman) arasında değişmez bir bağıntı bulunmasını zorunlu kılar (A. Martinet, *Travaux de l'Institut de linguistique*, I, s. 11).
81. Saussure, *Cours de linguistique générale*, a.g.y., s. 124.
82. H. Frei, *Cahiers Ferdinand de Saussure*, XI, s. 35.
83. Destouches, *Logistique*, s. 73.
84. Cl. Lévi-Strauss, "Introduction à l'œuvre de M. Mauss", *Sociologie et anthropologie*, P.U.F., 1950, s. L. not.
85. R. Barthes, *Le degré zéro de l'écriture*, a.g.y.
86. Fransızca *étalon/jument* karşıtlığında, ortak öge, gösterilen düzleminde yer alır.
87. Cantineau, Trubetskoy'un ortaya attığı aşamalı karşıtlıkları (Almanca'da *u/o* ve *ü/ö*) benimsemiştir.
88. Bkz. R. Barthes, *Système de la mode*. [R. Barthes bu notta yapıtının Seuil yayınları arasında çıkacağını belirtir; yapıtın yayım yeri ve tarihi Paris, Seuil, 1967'dir. Kitap ayrıca

"Points" dizisinde de çıkmıştır, 1983. Ç.N.]

89. Burada, bir dizideki öğelerin sırası sorununu ele almayacağız; Saussure'e göre, bu sıra önemsizdir; Jakobson'a göreysen tersine, bir bükünde yalın durum ya da sıfır durumu sıranın başında yer alır (*Essais de linguistique générale*, a.g.y., s. 71). Sözelimi, eğretileninin gösterenler dizisi olarak inceleneceği ve eğretileninin sırasındaki öğelerden birinin herhangi bir üstünlüğü olup olmadığını saptamanın zorunlu olacağı gün bu sorun da büyük bir önem kazanabilir (bkz. R. Barthes, "La Métaphore de l'œil", *Critique*, sayı 195-196, Ağustos-Eylül 1963 [*Essais Critiques*, a.g.y.]).
90. *Cours de linguistique générale*, a.g.y., s. 174. [R. Barthes'ın Saussure'den yaptığı bu alıntıda atladığı bir öğeyi (donné) ekleyerek çeviriyoruz. Ç.N.]
91. *Preliminaries to Speech Analysis*, Cambridge, Mass, 1952.
92. *Économie des changements phonétiques*, 3. 15, s. 73.
93. Koku ve tat alma gibi daha ilkel duylular "benzerlik düzeyi"ni aşmazlar. Bkz. V. Belevitch, *Langages des machines et langage humain*, a.g.y. s. 74-75.
94. "Unité sémantique complexe et neutralisation", *Cahiers de lexicologie*, 1, 1959.
95. Yansılaşmayı gerçekleştiren, hiç kuşkusuz, Moda dergisinin söylemidir; yansılaşma sonuç olarak AUT türünde dışındalama ayırımından (ya *chandail* ya da *sweater*) VEL türünde içindeleme ayırımına (*chandail* ya da *sweater* farketmez) geçiş demektir.
96. *Cahiers Ferdinand de Saussure*, IX, s. 41-46.
97. Bkz. R. Barthes, "L'activité structuraliste", *Essais critiques*, a.g.y., s. 213.
98. Bkz. A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, a.g.y., s. 37.

*Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş**

Dünyada sayılamayacak kadar anlatı var. Her şeyden önce şaşılacak sayıda tür söz konusu; bu türler de, sanki her özdek, insanın, anlatılarını güvenip açabilmesine uygunmuş gibi, değişik tözlere dağılmış. Anlatının dayanağı, eklemli dil (sözlü ya da yazılı), görüntü (durağan ya da devingen) el-kol-baş hareketi ve bütün bu tözlerin düzenli bir karışımından oluşabilir. Mitte, efsanede, fabloda, masalda, uzun öyküde, destanda, hikâyede, trajedide, dramda, pantomimde, tabloda (Carpaccio'nun *Azize Orsola*'sını düşünelim), vitrayda, sinemada, çizgi resimlerde, sıradan bir gazete haberinde, konuşmada anlatı hep vardır. Üstelik, sonsuz denebilecek sayıdaki bu biçimler altında, anlatı bütün zamanlarda, bütün yerlerde, bütün toplumlarda vardır. Anlatı insanlık tarihinin kendisiyle başlar; dünyanın hiçbir yerinde anlatısı olmayan bir halk yoktur, hiç bir zaman da olmamıştır. Bütün sınıfların, bütün insan topluluklarının anlatıları vardır ve çoğunlukla bu anlatılar değişik, hatta karşıt kültürlerdeki insanlar tarafından ortaklaşa olarak tadılır.¹ İyi yazın olmuş, kötü yazın olmuş anlatının umurunda değildir: İster uluslararası, ister tarihler aşırı, ister kültürler aşırı olsun, anlatı hep vardır, tıpkı yaşam gibi.

Anlatının böyle bir evrenselliği, onun anlamsız olduğu sonucunu mu doğuracaktır? Bu konuda yazın tarihinin kimi kez yaptığı gibi, çok özel bazı anlatı çeşitlerini, alçak gönüllü bir biçimde betimleme dışında başka hiçbir şey söyleyemeyeceğimiz kadar genel midir anlatı? Peki bu anlatı çeşitlerine nasıl egemen olabilir, onları neye göre ayırt edebilir, tanıyabiliriz? Romanı öyküyle, masalı mitle, dramı trajediyle, binlerce kez yapıldığı

* Fransızca'sı: "Introduction à l'analyse structurale des récits". İlk olarak *Communications* dergisinin 8. sayısında (1966) çıkan bu yazı, *L'aventure sémiologique*'te yayımlanmadan önce iki ayrı kitapta daha yer almıştır: *Poétique du récit* (1977); *L'analyse structurale du récit*, *Communications*, n° 8 (1981). (Ç.N.)

gibi, hiçbir ortak örnekçeye (model) başvurmadan nasıl karşılaştırabiliriz? Böyle bir örnekçe, anlatı biçimlerinin en özel, en tarihsel olanı üstüne söylenmiş her söz tarafından içerilir. Demek ki, ortada evrensel bir olgu olduğunu ileri sürerek, anlatıdan söz etme tutkusundan vaz geçmek şöyle dursun, Aristoteles'ten beri dönem dönem anlatı biçimine ilgi duymamız yerinde bir davranıştır. Yapısalcılığın da kuruluş aşamasındayken, bu biçimi kendine başlıca uğraş alanlarından biri olarak seçmesi doğaldır. Yapısalcılık için her zaman, sözlerin sınırsızlığını, bu sözlerin kaynaklandıkları ve üretilebilecekleri "dil"i betimlemeyi başararak denetim altına almak söz konusu değil midir? Anlatıların sınırsızlığı ve bu anlatıların söz edileceği bakış açılarının (tarih, ruhbilim, toplumbilim, budunbilim, estetik, vb. ile ilgili) çokluğu karşısında çözümlemeci, dilin karmaşıklığını gören ve bildirilerin görünürdeki kargaşası içinden bir sınıflandırma ilkesi ve bir betimleme odağı çıkarmaya çalışan Saussure'le aşağı yukarı aynı durumdadır. Günümüzde, Rus biçimcileri, Propp ve Lévi-Strauss, şu ikilemin sınırlarını belirgin kılmayı öğretiler bize: Anlatı, ya olayların sıradan ve anlamsız bir biçimde dile getirilmesidir (bu durumda ancak anlatıcının ya da yazarın sanatına, yeteneğine ya da dehasına güvenerek anlatıdan söz edebiliriz —rastlantıya ilişkin bütün mitsel biçimlerde durum böyledir²); ya da başka anlatılarla ortak olan, çözümlemeye açık bir yapı içerir; bunu dile getirmek için çok sabırlı olmak gerekir; çünkü, en karmaşık rastlantısal-olan ile en yalın düzenli-olan arasında bir uçurum vardır ve hiç kimse, birim ve kurallardan oluşmuş örtük bir dizgeye başvurmadan bir anlatıyı düzenleyemez (üretemez).

Öyleyse anlatının yapısını nerede aramalı? Anlatılarda kuşkusuz. *Bütün* anlatılarda mı? Birçok yorumcu, bir anlatı yapısı düşüncesini benimsemiş olmakla birlikte, yazınsal çözümlemeyi deneysel bilimlerin örnekçesinden kalkarak oluşturmayı kabul etmez: Bu yorumcular, anlatma olgusuna salt tümevarımlı bir yöntemin uygulanmasını; bir türe, bir çağa, bir topluma özgü bütün anlatıların incelenmesinden sonra genel bir örnekçenin tasarlanmasına geçilmesini isterler hiç yılmadan. Bu sağduyulu görüş, gerçekleşmesi olanaksız bir görüştür. Karşısında yalnızca üç bin dolayında dil bulunan dilbilim bile işin üstesinden gelememiştir. Sonunda akılcıca davranıp tündengelimli yaklaşımı benimsemiş ve o tarihten başlayarak da gerçek anlamda kurulup dev adımlarıyla ilerlemiş, hatta o ana kadar ortaya çıkarılmamış olayları bile öngörmeyi başarmıştır.³ Peki ya milyonlarca anlatı karşısındaki anlatı çözümlemesi için ne demeli? Anlatı çözümlemesi tündengelimli bir yöntemi benimsemek zorundadır; önce varsayımsal bir betimleme örnekçesi (Amerikalı dilbilimciler bunu "kuram" diye adlandırırlar) tasarlamak, sonra da bu örnekçeden kalkarak, örnekçeye hem uyan hem de ondan ayrılan türlere doğru yavaş yavaş inmek

durumundadır. Bir tek betimleme aygıtıyla donanmış anlatı çözümlemesi, ancak bu uygunluklar ve sapmalar düzeyinde anlatıların çokluğunu, tarih, coğrafya, kültür açısından sundukları çeşitliliği bulacaktır.⁴

Demek ki, sonsuz sayıdaki anlatıları betimlemek ve sınıflandırmak için, yukarıda belirttiğimiz pragmatik anlamda bir kuram gerekir; öyleyse önce bu kuram aranmalı, bu kuram tasarlanmalıdır. Daha başlangıçta, ilk öğelerini, ilk ilkelerini sağlayacak bir örnekçeye uyulduğunda, söz konusu kuramın hazırlanışı da büyük ölçüde kolaylaşmış olur. Araştırmaların günümüzdeki durumu açısından, anlatının yapısal çözümlemesine kurucu örnekçe olarak dilbilimi seçmek akıllıca⁵ görünmektedir.

I. Anlatının Dili

1. Tümcenin Ötesinde

Bilindiği gibi dilbilim tümce boyutunda kalır: İlgilenebileceğini düşündüğü sonuncu birimdir bu. Gerçekten de, bir dizi değil de bir düzen olan tümcenin, kendisini oluşturan sözcüklerin toplamına indirgenememesine ve hatta böylece özgün bir birim oluşturmaya karşılık, bir sözce, kendisini oluşturan tümcelerin art arda dizilmesinden başka bir şey değildir. Dilbilim açısından söylemin tümcede bulunmayacak hiçbir şeyi yoktur: "Tümce, söylemi eksiksiz olarak ve bütünüyle temsil eden en küçük parçadır."⁶ der Martinet. Demek ki, dilbilim kendine tümceden daha büyük bir inceleme konusu edinemez, çünkü tümcenin ötesinde de yine başka tümceler vardır: Çiçeği betimlemiş olan bitkibilimci çiçek demetini betimlemekle uğraşamaz.

Bununla birlikte, tümceler bütünü olarak söylemin kendisinin de belli bir düzeni olduğu kesindir; bu düzeniyle, başka bir dilin, dilbilimcilerin dilini aşan bir dilin bildirisi olarak ortaya çıkar.⁷ Söylemin kendine özgü birimleri, kuralları, "dilbilgisi" vardır: Tümcenin ötesinde yer alan söylem her ne kadar yalnızca tümcelerden oluşuyorsa da, kuşkusuz ikinci bir dilbilimin konusu olmak zorundadır. Bu söylem dilbilimi, çok uzun süre görkemli bir adla anılmıştır: Retorik*. Ama, zamanla, retorik'in yazın'ın yanında yer alması, yazın'ın da dil incelemesinden ayrılması sonucu, son yıllarda sorunun yeniden ele alınması gerekti: Yeni söylem dilbilimi, henüz gelişmemiştir, ama en azından, dilbilimciler tarafından bir öngerçek ola-

* Türkçe'de dilbilim ve göstergebilim metinlerinde genel olarak *sözbilim* terimiyle karşıladığımız Fransızca *rhétorique* sözcüğünü burada tümcenin anlamı gereği *retorik* olarak kullanıyoruz. (Ç.N.)

arak ortaya atılmıştır.⁸ Bu olgu anlamsız değildir: Özerk bir inceleme konusu oluşturmaya karşın söylem, dilbilimden kalkılarak incelenmelidir. Yapacağı iş çok büyük, inceleyeceği gereçlerse sınırsız olan bir çözümlemeye, bir çalışma varsayımı vermek gerektiğinde, en akıllıca iş, tümceyle söylem arasında bir işlevdeşlik* bağıntısının bulunduğunu bir öngerçek olarak ortaya atmaktır. Bunu yaparken de aynı biçimsel düzenlenişin, büyük bir olasılıkla, tözleri ve boyutları ne olursa olsun bütün gösterge dizgelerinde etkili olduğunu göz önünde tutmak gerekir: Böylece söylem büyük bir "tümce" (birimlerinin zorunlu olarak tümce olması gerekmez), tümce de bazı özel niteliklerden yararlanarak küçük bir "söylem" olacaktır. Bu varsayım, günümüzdeki insanbilimin bazı önerileriyle uyumaktadır: Jakobson ve Lévi-Strauss, insanlığın, ikincil, indirgeyerek yoğunlaştıran dizgeler (başka aletler yapmaya yarayan aletler, dilin çift eklemliliği, yakın akraba ile cinsel ilişki kurmayı yasaklayarak ailelerin çoğalmasını sağlayan tabu) yaratabilme gücüyle tanımlanabileceğini göstermişlerdir. Sovyet dilbilimcisi İvanov da yapay dillerin ancak doğal dilden sonra edinebileceği görüşündedir: İnsanlar için önemli olan, birçok anlam dizgesi kullanabilme olduğuna göre, doğal dil yapay dillerin düzenlenmesine yardımcı olur. Demek ki, tümce ile söylem arasında "ikincil" bir bağıntı bulunduğunu öne sürmek yerinde bir davranıştır —uygunlukların salt biçimsel özelliğine uymak için biz bu bağıntıyı işlevdeşlik bağıntısı diye adlandırıyoruz.

Anlatının genel dili, kuşkusuz söylem dilbilimine⁹ sunulan dillerden biridir ve sonuç olarak işlevdeşlik varsayımına uyar. Yapı açısından, anlatı tümceye benzer ama, bir tümceler toplamına indirgenemez hiçbir zaman: Anlatı büyük bir tümcedir, hep saptayıcı tümcenin, bir bakıma küçük bir anlatı taslağı olması gibi. Gerçekten de, anlatıda, özgün (çoğunlukla iyice karmaşık) gösterenlerden yararlanmalarına karşın, anlatı ölçüsünde büyümüş ve dönüşüm geçirmiş başlıca fiil kategorileriyle karşılaşılır: Zamanlar, görünüşler, kipler, kişiler. Üstelik, fiil yüklemelerine karşıt olan "öznel" bile tümce örnekçesine uymaktan geri kalmazlar: A.J. Greimas'ın¹⁰ önerdiği eyleyenler tipolojisi, anlatıdaki sayısız kişiler arasında dilbilgisel çözümlemenin temel işlevlerini bulur. Burada önerilen işlevdeşlik, yalnızca bir bilimsel bulgu değeri taşımakla kalmaz: Dil ile yazın (anlatıya ilişkin bir çeşit ayrıcalıklı iletim aracı olduğu ölçüde) arasında bir özdeşlik içerir. Düşünce, tutku ya da güzelliği açıklama aracı olarak dilden yararlanmaya başladığı andan itibaren, yazını, dille ilgili her türlü bağıntıdan

* Metnin 1966, 1977, 1981 baskılarında "*un rapport homologique*" olarak geçen ve Türkçe'de "*bir işlevdeşlik bağıntısı*" biçiminde karşıladığımız terim, R. Barthes'in ölümünden sonra gerçekleştirilen 1985 baskısında "*un rapport homologue*" (bir benzer, türdeş, eş işlevli bağıntı) biçiminde geçmektedir. (Ç.N.)

uzak duran bir sanat olarak düşünmek hiç olanaklı değildir artık. Dil, kendi öz yapısının aynasını sunarak söyleme eşlit etmekten geri kalmaz. Yazın da, özellikle günümüzde, dilin kendi koşullarından bir dil yaratmaz mı¹¹?

2. Anlam Düzeyleri

Dilbilim daha başlangıçta anlatının yapısal çözümlemesine kesin bir kavram sağlar; her anlam dizgesi içinde temel olanı, yani her anlam dizgesinin düzenlenişini hemen açıklayan bu kavram, hem bir anlatının nasıl ya-
nın bir tümceler toplamı olmadığını belirtmeye, hem de anlatının kuruluşu içine giren yığınla öğeyi sınıflandırmaya yarar: Söz konusu kavram *betimleme düzeyi*¹² kavramıdır.

Bir tümce, bilindiği gibi, dilbilimsel açıdan birçok düzeyde (sesbilgisel, sesbilimsel, dilbilgisel, bağlamsal) betimlenebilir; bu düzeyler aşamalı bir bağıntı içindedir, çünkü her ne kadar her düzeyin kendine özgü birimleri, özel bağıntıları varsa da ve bu durum her düzeyin birbirinden bağımsız olarak betimlenmesini gerektirirse de, hiçbir düzey tek başına anlam yaratamaz. Belli bir düzeye bağlı her birim, ancak bir üst düzeye katılabilirse bir anlam kazanır: Bu sesbirim, her ne kadar eksiksiz olarak betimlenebilirse de tek başına hiçbir şey demek değildir; ancak bir sözcüğün içinde yer alırsa anlama katılabilir; sözcüğün kendisi de tümce içinde yer almalıdır.¹³ Düzeyler kuramı, Benveniste'in ortaya koyduğu biçimiyle iki tür ilişki belirler: Dağılımsal ilişkiler (ilişkiler aynı düzeyde yer aldığında söz konusudur), bütünleşme ilişkileri* (ilişkiler bir düzeyden öbürüne kavrandığında söz konusudur). Bundan, dağılımsal ilişkilerin, anlamı açıklamaya yetmediği ortaya çıkar. Demek ki, yapısal bir çözümlemeyi gerçekleştirebilmek için önce birçok betimleme düzeyi ayırt etmek ve bu düzeyleri aşamalı (bütünleştirici) bir bakış açısına yerleştirmek gerekir.

Düzeyler birer işlemdir.¹⁴ Demek ki dilbilimin, geliştikçe, bunları çoğaltması doğaldır. Söylem çözümlemesi henüz tam oluşmamış düzeyler üstünde çalışabilmektedir. Retorik de kendine göre, söylem açısından en az iki betimleme düzeyi belirlemiştir: *Düzenleyiş (dispositio)* ve *söyleyiş (elocutio)*¹⁵. Günümüzde, Lévi-Strauss, mitin yapısına ilişkin olarak yaptığı çözümlemede, bir mitsel söylemdeki oluşturu birimlerin (mitbirimler) ancak kümeler biçiminde bir araya geldikleri için anlam taşıdıklarını,

* *Bütünleşme ilişkileri* biçiminde karşıladığımız Fransızca *relations intégratives* terimi *katılsal ilişkiler* olarak da verilebilir. Buna bağlı olarak *bütünleşme* ve türevleriyle verdiğimiz *intégration, intégrative*, vb. terimler *katılma* ve türevleriyle de karşılanabilir. (Ç.N.)

bu kümelerin de birbirleriyle birleştiklerini göstermiştir.¹⁶ T. Todorov da, Rus biçimcilerinin yaptıkları ayrımı ele alarak, her biri çeşitli altbirimlere ayrılmış iki büyük düzey üstünde çalışmayı önerir: Bir eylemler mantığı ile bir kişiler "sözdizim"i içeren *öykü düzeyi* (konu özeti) ve anlatının zamanlarını, görünüşlerini, kiplerini içeren *söylem düzeyi*.¹⁷ Önerilen düzey sayısı ne olursa olsun ve bu düzeyler nasıl tanımlanırsa tanımlansın, anlatının bir düzeyler aşamalanması olduğu konusunda kuşku duyulamaz. Bir anlatıyı anlamak, yalnızca bir öykünün çözülüş sürecini izlemek değil, aynı zamanda, bu anlatıda "katlar"ın bulunduğunu görmek, anlatı "çizgi"sindeki yatay eklemelişleri, örtük bir biçimde dikey olan bir eksene yansıtmaktır. Bir anlatıyı okumak (dinlemek), yalnızca bir sözcükten öbürüne geçmek değil, aynı zamanda bir düzeyden öbürüne geçmek demektir. Burada şu örneği verelim: Poe, *Çalınmış Mektup*'ta, mektubu bulamayan emniyet müdürünün başarısızlığını keskin bir biçimde çözümlemiştir; emniyet müdürünün araştırmalarının "kendi uzmanlığı çerçevesinde" kusursuz olduğunu belirtir Poe. Müdür, hiçbir yeri atlamıyor, "arama tarama" düzeyini tam olarak "doyma noktasına ulaştırıyordu"; ama, kuşkuylanılmayacak derecede ortada olması nedeniyle saklılığını koruyan mektubu bulmak için bir başka düzeye geçmek, polisin ayırıcı özelliği yerine mektubu saklayanın ayırıcı özelliğini koymak gerekirdi. Aynı biçimde, yatay bir anlatsal ilişkiler bütününe uygulanan "arama tarama"nın tamamlanması boşunadır, etkili olabilmesi için "dikey" olarak da ilerlemesi gerekir. Anlam, anlatının "ucunda" değildir, onu baştan başa aşar; *Çalınmış Mektup* gibi apaçık ortada olan anlam, tıpkı onun gibi her türlü tekyanlı araştırmanın gözünden kaçır.

Anlatının düzeylerinden emin olmadan önce, daha birçok sınamaya başvurmak gerekir. Burada önerilecek olanlar, geçici bir kesit oluşturur, bunun da şimdilik hemen hemen yalnızca öğretici açıdan üstünlüğü vardır. Öyle sanıyoruz ki, bu düzeyler, daha önce gerçekleştirilmiş birkaç çözümlemeye ters düşmeden, sorunları belirleme ve öbeklendirmeye yarar. Biz anlatsal yapıtta üç betimleme düzeyi ayırt edilmesini öneriyoruz: "İşlevler" düzeyi (Propp ve Bremond'un benimsedikleri anlamda), "eylemler" düzeyi (Greimas'ın anlatı kişilerinden eyleyenler olarak söz ederken benimsediği anlamda) ve "anlatma" (öyküleme) düzeyi (yaklaşık olarak, Todorov'daki "söylem" düzeyine denk düşer). Bu üç düzeyin kendi aralarında giderek artan bir bütünleşme biçimine göre bağlantı kurduğunu burada anımsayalım: Bir işlev, bir eyleyenin genel eylemi içinde yer aldığı ölçüde anlam kazanır; bu eylem de, son anlamını, anlatılmış olması, kendine özgü kuralları (kodu) bulunan bir söyleme bırakılmış olması nedeniyle kazanır.

II. İşlevler

1. Birimlerin Belirlenmesi

Her dizge, sınıfların bilinen birimler bileşimi olduğundan, öncelikle anlatıyı kesitlemek ve anlatısal söylemin az sayıda sınıfa dağıtabileceğimiz parçalarını belirlemek gerekir; kısacası en küçük anlatı birimlerinin tanımlanması yapılmalıdır.

Burada tanımlanan bütünlüşmeyle ilgili görüş açısına göre, çözümlemede birimlerin yalnızca dağılımsal bir tanımlamasıyla yetinilemez. Daha başlangıçta anlamın, birimin ölçütü olması gerekir. Bundan birimler yaratan da, öykünün bazı parçalarının işlevsel özelliğidir: Bu ilk birimlere hemen verilen "işlevler" adı da buradan kaynaklanır. Rus biçimcilerinden¹⁸ beri, bir bağlılışım ögesi olarak beliren her öykü parçası, birim biçiminde ortaya konur. Her işlevin özü, sözcük yerindeyse onun tohumudur, bu da, ilerde, aynı düzeyde, ya da başka yerde, bir başka düzeyde olgunlaşacak bir ögenin anlatısının tohumunu atmaya sağlayacaktır ona: Flaubert'in, *Un cœur simple*'in (Saf Bir Kalp) bir yerinde, görünüşte pek üstünde durmayan, Pont-l'Evêque kaymakamının kızlarının bir papağanı olduğunu söylemesinin nedeni, bu papağanın ilerde Félicité'nin yaşamında büyük bir önem taşıyacak olmasıdır: Bu ayrıntının söylenmesi, dilsel biçimi ne olur-sa olsun, demek ki, bir işlev ya da bir anlatı birimi oluşturur.

Bir anlatıda her şey işlevsel midir? Her şeyin, en küçük ayrıntıya kadar, bir anlamı var mıdır? Anlatı bütünüyle işlevsel birimler biçiminde kesitlenebilir mi? Hemen görüleceği gibi, çok sayıda bağlılışım türü olduğundan, kuşkusuz çok sayıda da işlev türü vardır. Şurası bir gerçek ki, bir anlatı her zaman için yalnızca işlevlerden oluşmuştur: Onda her şey değişik derecelerde anlam taşır. Bu, anlatıcı açısından, bir sanat sorunu değil, bir yapı sorunudur. Söylemin düzeninde belirtilmiş olan her şey, tanım gereği belirtilebilecek bir şeydir: Bir ayrıntı, tartışılmayacak kadar anlamsız, her çeşit işleve direnir gibi görünse bile, saçma ya da yararsız anlamına gelecek kadar işlev taşır: Çünkü her şeyin anlamı vardır ya da hiçbir şeyin anlamı yoktur. Bir başka deyişle, sanat gürültüyü (sözcüğün bildirişim olgusundaki anlamıyla) bilmez.¹⁹ Sanat katışıksız bir dizgedir; onda hiçbir zaman yitirilmiş birim²⁰ yoktur; kendisini öykünün düzeylerinden biriyle* birleştiren bağ ne kadar uzun, ne kadar gevşek, ne kadar ince olursa olsun durum değişmez.²¹

* Türkçe'ye "düzeylerinden biriyle birleştiren..." biçiminde çevirdiğimiz bölüm, metnin 1966, 1977 ve 1981 baskılarındaki Fransızca söyleyişe ("qui la relie à l'un des niveaux...") uygundur. Metnin 1985 baskısında bu tümce şöyle değiştirilmiştir: "qui la relie à des niveaux..." ("Düzeylerle birleştirilen..."). (Ç.N.)

İşlev kuşkusuz dilbilimsel açıdan bir içerik birimidir: Bir sözceyi işlevsel birim²² biçiminde oluşturan, onun söyleniş biçimi değil, "söylemek istediği şeydir". Bu oluşturuucu gösterilenin, değişik, çoğunlukla da çok girift, çok karmaşık gösterenleri bulunabilir: Bana "*James Bond elli yaşlarında bir adam gördü*", vb. dendiğinde (*Goldfinger*'da), verilen bilgi, aynı anda, farklı etkide iki işlevi taşır. Bir yandan anlatı kişinin yaşı, belli bir betimleme içine katılır (bunun, öykünün geri kalan bölümü için hiçbir "yararı" bulunmadığı söylenemez ama bu yarar yayılmış ve geciktirilmiş-tir); öte yandan sözcenin dolaysız gösterileni, Bond'un ilerdeki muhatabını tanımadığıdır: Demek ki, birim çok güçlü bir bağlaşımla (bir tehditin başlatılması ve kimlik belirleme zorunluğu) içerir. Öyleyse, ilk anlatı birimlerini belirlemek için, incelenen parçaların işlevsel özelliğini hiçbir zaman gözden kaçırmamak gerektiği gibi, bunların anlatsal söylemin farklı bölümlerinde (olaylar, sahneler, paragraflar, diyaloglar, iç monologlar, vb.) geleneksel olarak gördüğümüz biçimlerle zorunlu olarak uyumadıklarını önceden kabul etmek gerekir. Önceden kabul edilmesi gereken bir başka nokta da, bu parçaların "ruhbilimsel" sınıflarla da (anlatı kişilerinin tutumları, duyguları, istekleri, güdülenmeleri, usçullaştırmaları) hiç uyumadığıdır.

Aynı biçimde, anlatının "dil"i eklemlili dilin dili olmadığına göre —her ne kadar çoğunlukla dayanağını bu dil oluşturunca da— anlatı birimleri tözsel olarak dil birimlerinden bağımsız olacaklardır: Kuşkusuz birbirleriyle uyusabilirler, ama bu, dizgesel olarak değil rastlantısal olarak gerçekleşir. İşlevler kimi kez tümceden büyük birimlerle (yapıtın bütününe kadar varan değişik boyutlardaki tümce öbekleri), kimi kez küçük birimlerle (dizim, sözcük ve hatta sözcük içindeki yalnızca bazı yazınsal öğeler²³) gösterilir. Bize, Gizli Servis'teki odasında nöbet beklerken telefonun çalması üzerine "*Bond dört ahizeden birini kaldırdı*" dendiğinde, *dört* anlambilimi tek başına bir işlevsel birim oluşturur, çünkü öykünün bütünü için gerekli olan bir kavrama (ileri bir bürokrasi tekniği kavramına) iletir. Gerçekte, anlatı birimi, burada dilsel birim (sözcük) değil, ama yalnızca onun yananlamlı değeridir (dilbilimsel açıdan /*dört*/ sözcüğü hiçbir zaman "*dört*" demek değildir). Bu durum, bazı işlevsel birimlerin, söyleme bağlı kalmaktan uzaklaşmaksızın, tümceden küçük olabileceklerini açıklar: Böylece, özdeksel açıdan küçük kaldıkları tümceyi değil, tıpkı tümce gibi gerçek anlamda dilbilime bağlı olan düzenli düzeyini aşarlar.

2. Birim Sınıfları

Bu işlevsel birimleri, az sayıda biçimsel sınıfa bölüştürmek gerekir. Bu sınıflar, içeriğin tözüne (sözgelimi, ruhsal töz) başvurulmaksızın belirlenmek istendiğinde, anlamın değişik düzeylerini yeniden göz önüne almak gerekir. Bazı birimlerin bağlaşıklık öğeleri aynı düzeyden birimlerdir; buna karşılık, öbür birimleri doyurabilmek için bir başka düzeye geçmek gerekir. Buradan da daha başlangıçta, iki büyük işlevler sınıfı ortaya çıkar: Dağılımsal işlevler, bütünleşme işlevleri. Birinciler, sonradan özellikle Bremond'un ele aldığı Propp'un işlevlerine denk düşer, ama biz burada söz konusu işlevleri bu yazarlardan çok daha ayrıntılı bir biçimde ele alıyoruz. Öbür birimlerin de işlevsel olmalarına karşın, biz yalnızca bunları "*işlevler*" olarak adlandıracamız. Tomaşevski'nin yaptığı çözümmeden sonra bu konunun örneği klasikleşmiştir: Bir tabancanın satın alınmasının bağlaşıklık öğesi, bu tabancanın kullanılacağı andır (eğer tabanca kullanılmazsa, bu bir kararsızlık göstergesine, vb. dönüşür); telefon ahizesini kaldırmanın bağlaşıklık öğesi bu ahizenin yerine konacağı andır; papağanın Félicité'nin evine girmesinin bağlaşıklık öğesi, kuşun içinin samanla doldurulacağı, ona hayranlık duyulup tapınılacağı bölümdür. Bütünleyici nitelikli ikinci büyük birimler sınıfı, sözcüğün son derece genel anlamıyla tüm "belirtiler"²⁴ içerir. Bu durumda birim, tümleyici ve vargisal bir edime değil, ama az çok dağınık olmakla birlikte öykünün anlamı için gerekli olan bir kavrama iletir: Anlatı kişileriyle ilgili karakter belirtileri, kimlikleriyle ilgili bilgiler, anlatı kişilerinin bıraktıkları "genel izlenim"e ilişkin belirtmeler, vb.. Öyleyse, birim ile bağlaşıklık öğesi arasındaki ilişki, dağılımsal ilişki değil (çoğunlukla birçok belirti aynı gösterilene iletir ve söylemde belirme sıralarının ayırıcı olması gerekmez) ama bütünleşme ilişkisidir. Belirtisel bir açıklamanın "ne işe yaradığı"nı anlamak için, bir üst düzeye (anlatı kişilerinin eylemleri ya da anlatma) geçmek gerekir, çünkü belirti yalnızca bu üst düzeyde açıklık kazanır. Bond'un arkasındaki telefon aygıtlarının sayısıyla kendini belli eden yönetsel gücün, Bond'un konuşmayı kabul ederek giriştiği eylemler dizisi üstünde hiçbir etkisi yoktur; bu ancak, genel bir eyleyenler tipolojisi düzeyinde anlam kazanır (Bond düzenden yanadır). Belirtiler, ilişkilerinin hemen hemen dikey diye adlandırabileceğimiz özelliği nedeniyle, gerçekten anlamsal birimlerdir, çünkü, asıl "işlevler"in tersine, bir "işlem"e değil bir gösterilene iletirler. Belirtilerin işlerliği "daha üstte"dir, hatta bazen gücüdür, belirtik dizimin dışında yer alır (bir anlatı kişinin "karakteri"nden hiç söz edilmemiş ama buna karşılık belirtilerine sürekli olarak yer verilmiş olabilir): Bu dizisel bir işlerliktir. Tersine, "İşlevler"in işlerliği her zaman için "daha uzakta"dır: Bu bir dizimsel işlerliktir.²⁵ Demek ki *İşlevler* ve *Belirtiler* bir başka kla-

sık ayrımla örtüşürler: İşlevler düzdeğişmeceli *bağlantısal öğeleri*, Belirtiler eğretilmeli *bağlantısal öğeleri* içerirler. Birinciler bir "yapmak" işlevselliğine, ikinciler bir "olmak" işlevselliğine denk düşerler.²⁶

İşlevler ile Belirtilerden oluşan bu iki büyük birim sınıfının, daha şimdiden anlatıların belli bir sınıflandırmasına olanak tanınması gerekir. Bazı anlatılar iyice işlevseldir (sözgelimi halk masalları), bunun karşısı olarak bazı anlatılar da iyice belirtiseldir (sözgelimi "psikolojik" romanlar). Bu iki kutup arasında da, anlatılan öyküye, topluma, türe bağlı olan bir ara biçimler dizisi yer alır. Ama dahası da vardır. Bu iki büyük sınıftan her birinin içinde, anlatısal birimlere ilişkin iki alt sınıf belirlenebilir hemen. İşlevler sınıfı yeniden ele alınırsa, bütün birimlerinin aynı "önem derecesi"nde olmadığı görülür. Bazıları, anlatının (ya da bir anlatı parçasının) gerçek bağlantı yerlerini oluştururlar; bazılarıysa bağlantı-işlevlerini ayıran anlatı uzanını "doldurma"ya yararlar: Birincileri *asal işlevler* (ya da *çekirdekler*), ikincileriyse, tümleyici niteliklerinden ötürü *bütünleyimler* olarak adlandırılabilir. Bir işlevin asal olabilmesi için, dayandığı eylemin, öykünün devamı açısından vargısal bir seçeneği başlatması (ya da sürdürmesi veya kaldırması), kısacası bir kararsızlığı başlatması ya da sonuçlandırması yeterlidir. Bir anlatı parçasında, *telefon çalarsa* buna yanıt vermek ya da vermemek de olanaklıdır; bu da öykünün akışını, iki değişik yoldan birine sürükleyecektir. Buna karşılık, iki asal işlev arasında, şu ya da bu çekirdek çevresinde, almaşık niteliğini değişikliğe uğratmadan toplanan ek açıklamalar yerleştirmek her zaman olanaklıdır. "*Telefon çaldı*" ile "*Bond telefonu açtı*"nın arası bir yığın önemsiz olay ya da önemsiz betimlemelerle doldurulabilir: "*Bond masasına yöneldi, bir ahizeyi kaldırdı, sigarasını bıraktı*", vb.. Bu bütünleyimler bir çekirdekle ilişki içine girdikleri ölçüde işlevsel olarak kalırlar, ama işlevsellikleri hafiflemiştir, tek yanlıdır ve gereksizdir. Çünkü burada salt süredizimsel (kronolojik) bir işlevsellik söz konusudur (öykünün iki anını ayıran şey betimlenir); iki asal işlevi birleştiren bağda ise, hem süredizimsel hem de mantıksal özellik taşıyan ikili bir işlevsellik ortaya çıkar: Bütünleyimler yalnızca ardışık birimlerdir, asal işlevler ise hem ardışıktır hem de vargısal. Gerçekten de, bütün bunlar, anlatısal etkinlik gücünün, ardışıklık ile vargının birbirine karışması olduğunun düşünülmesine yol açar. Çünkü, anlatıda *sonra* gelen, *bir şeyin sonucu*muş gibi okunur; bu durumda anlatı, skolastik düşüncenin *post hoc, ergo propter hoc* (bunun ardından, demek ki bunun sonucunda) deyişiyle açıkladığı mantıksal yanılgının düzenli bir uygulamasıdır. Bu, anlatısı sonuçta "dil" olan Yazgı'nın savsözü olabilir; mantığın ve zamansallığın bu "ezici gücü"nü, asal işlevlerin temel çatısı yerine getirir. Söz konusu işlevler, ilk bakışta iyice anlamsız gibi görünebilirler; onları oluşturan, görünüm (sözcelenen eylemin önemi, oylumu, ender rast-

lanır olması ya da gücü) değil, terim yerindeyse, risktir: Asal işlevler, anlatının risk anlarıdır. Bu seçenek noktaları arasında, bu "düzenleyiciler" (dağıtıcılar) arasında, bütünleyimlerin güvenlik bölgeleri, dinlenmeleri, lüksleri vardır; ama bu "lüksler" yine de gereksiz değildir. Öykü açısından, bir kez daha belirtmek gerekir ki, bütünleyimin zayıf da olsa bir işlevselliği bulunur: Çekirdeğine oranla tam anlamıyla artık-değer taşıyacak olduğunda, bildirinin düzenine katılmaktan geri kalmayacaktır. Ama böyle bir durum söz konusu değildir. Görünüşte açıklayıcı olan bir betimlemenin her zaman söylemsel bir işlevi vardır: Söylemi hızlandırır, geciktirir, yenden başlatır, özetler, önceler, hatta kimi kez yolundan saptırır:²⁷ Belirtilen şey, her zaman belirtilmeye değer bir şey biçiminde görüldüğünden, bütünleyim sürekli olarak söylemin anlamsal gerilimini canlı tutar ve sürekli olarak şöyle der: Anlam vardı, anlam olacak. Demek ki, bütünleyimin değişmez işlevi, her durumda, Jakobson'un terimiyle, bir ilişki işlevidir: Anlatan ile kendisine anlatılan arasındaki bağlantıyı sürdürür. Şunu da belirtelim ki, öykü değişikliğe uğratılmadan bir çekirdek, söylem değişikliğe uğratılmadan da bir bütünleyim ortadan kaldırılamaz. Anlatı birimlerinin ikinci büyük sınıfına (Belirtiler), bütünleşme sınıfına gelince, buradaki birimlerin şu ortak özelliği vardır: Bunlar ancak kişiler düzeyinde ya da anlatma düzeyinde doyuma ulaştırılabilirler (bütünlenebilirler); demek ki, bir *parametre*²⁸ bağıntısı içinde yer alırlar, bu bağıntının örtük olan ikinci ögesi süreklidir, bir bölüme, bir kişiye ya da bütün bir yapıya yayılmış olabilir. Bununla birlikte, söz konusu birimler sınıfı içinde bir karaktere, bir duyguya, bir anlatı kişinin bıraktığı izlenime (sözelimi güvensizlik izlenimi), bir anlayışa ileten gerçek anlamda *belirtiler* ile belirlemeye, zamanda ve uzamda konumlamaya yarayan *bilgiler* ayırt edilebilir. Bond'un bir büroda nöbet beklediğini ve bu büronun açık penceresinden, koşarcasına geçen koca bulutlar arasında ayın görüldüğünün söylenmesi, fırtınalı bir yaz gecesini belirtmek demektir; bu çıkarsama da, henüz ne olduğu bilinmeyen bir olayın ağır, sıkıntılı havasına gönderen ortamla ilgili bir belirti oluşturur. Demek ki, belirtilerin her zaman örtük gösterilenleri vardır. Bilgilendirenlerin ise, tersine, en azından öykü düzeyinde böyle bir şeyleri yoktur: Bunlar doğrudan doğruya anlam belirten katıksız verilerdir. Belirtiler bir çözme etkinliği içerirler: Okur için bir karakteri, bir genel havayı tanımayı öğrenme söz konusudur. Bilgilendirenler ise hazır bir bilgi sunarlar; demek ki, işlevsellikleri, bütünleyimlerinki gibi zayıftır, ama hiç yok da değildir. Öykünün geri kalan bölümü açısından "donukluğu" ne olursa olsun, bilgilendiren (sözelimi bir kişinin kesin yaşı), gönderenin gerçekliğini saptamaya, kurmaca olanı gerçek olanın içine yerleştirmeye yarar. Gerçekçi bir işarettir ve bu niteliğiyle de öykü düzeyinde değil ama söylem düzeyinde tartışılmaz bir işlevsellik taşır.²⁹

Çekirdekler ve bütümleyimler, belirtiler ve bilgilendirenler (bir kez daha belirtelim ki verilen adlar önemli değildir): Bunlar, işlevsel düzeydeki birimlerin bölüştürülebileceği ilk sınıflar gibi görünmektedir. Bu sınıflandırmayı iki gözlemle bütünlüklemek gerekir. Her şeyden önce bir birim aynı anda iki değişik sınıfa bağlı olabilir: Bir havalimanı salonunda viski içmek, beklemeye ilişkin asal bir belirtmeyi bütünlükleyebilecek bir eylemdir, ama aynı zamanda da belli bir genel havanın (modernlik, gevşeme, anımsama, vb.) belirtisidir: Bir başka deyişle, bazı birimler karma olabilirler. Böylece, anlatının düzeni içinde çeşitli durumlar olanaklıdır. *Goldfinger* adlı romanda, hasmının odasında arama yapmakla görevli olan Bond, iş ortağından bir maymuncuk elde eder: Buradaki belirtme, açıklama tam anlamıyla asal bir işlevdir. Filmde bu ayrıntı değiştirilmiştir: Bond, şirinlik yaparak bir oda hizmetçisinin anahtarlığını ele geçirir, kadın da buna ses çıkarmaz; buradaki değinilen, açıklanan şey yalnızca işlevsel değil, ama aynı zamanda belirtiseldir. Bond'un karakterine (kadınlar karşısındaki rahatlığı ve başarısı) gönderir. İkinci olarak, sözünü ettiğimiz öbür sınıfların* dilbilimsel örnekçeye daha uygun olan bir başka dağılıma uyabileceklerini belirtmek gerekir (bunu zaten ilerde yeniden ele alacağız). Bütümleyimler, belirtiler ve bilgilendirenlerin gerçekte ortak bir özelliği vardır: Bunlar, çekirdeklere göre, *yayulumlardır*. Çekirdekler, hemen aşağıda göreceğimiz gibi, az sayıda ögeden kurulu sonlu bütümler oluştururlar, mantıksal düzenleri vardır, hem gerekli hem de yeterlidirler. Bu temel çatı bilindiğinde, öbür birimler, ilkece sonsuz bir çoğalma yöntemine göre bunu doldururlar. Bilindiği gibi bu, ikilemeler, doldurmalar, süslemeler, vb. ile sonsuza kadar karmaşılaştırılan yalın tümceciklerden kurulu tümce için geçerlidir: Tıpkı tümce gibi anlatı da sonsuz sayıda bütümleyime olanak tanır. Mallarmé bu tür yapıya o kadar önem veriyordu ki, *Jamais un coup de dés*** şiirini böyle oluşturdu Bu şiir, "dügümler"i ve "gövdeler"i, "dügüm-sözcükler"i ve "süs-sözcükler"i ile her anlatının, her dilin arması olarak kabul edilebilir.

3. İşlevsel Sözdizim

Bu değişik birimler, anlatı dizimi boyunca nasıl, hangi "dilbilgisi"ne göre birbirleriyle eklenirler? İşlevsel birleşme düzeninin kuralları nelerdir? Bilgilendirenler ve belirtiler, aralarında özgürce birleşebilirler: Sözelimi

* Metnin 1977 ve 1985 baskılarında "les autres classes" diye geçen ve bizim Türkçeye "öbür sınıflar" biçiminde aktardığımız deyiş, 1966 ve 1981 baskılarında "les quatre classes" ("dört sınıf") biçiminde verilmiştir. (Ç.N.)

** Bu şiirin asıl adı "Un coup de dés jamais n'abolira le hasard"dır. (Ç.N.)

medeni halle ilgili veriler ile karakter özelliklerini rahatça bir arada veren betimlemede durum böyledir. Yalın bir içerme ilişkisi bütünleyimler ile çekirdekleri birleştirir: Bir bütünleyim bağlanacağı asal bir işlevin var olmasını gerektirir zorunlu olarak, ama bunun tersi düşünülemez. Asal işlevlere gelince, bunları birleştiren, bir dayanışma bağıntısıdır: Bu tür bir işlev, aynı türden bir başka işlevi gerektirir ve bu, karşılıklı olarak geçerlidir. İşte bu sonuncu ilişki üstünde biraz durmak gerekir: Bunun birinci nedeni, anlatının temel çatısını tanımlıyor olması (yayımlar silinebilir ama çekirdekler silinemez), ikinci nedeni de anlatıyı yapılandırmaya çalışanları özellikle ilgilendiriyor olmasıdır.

Anlatının, yapısı gereği, ardışıklık ile vargi, zaman ile mantık arasında bir karışıklık oluşturduğunu daha önce belirtmiştik. Anlatı sözdiziminin ana sorununu da işte bu belirsizlik oluşturur. Anlatı zamanının gerisinde, zamana bağlı olmayan bir mantık var mı? Bu nokta, araştırmacılar arasında son zamanlarda bile görüş ayrılıklarına yol açıyordu. Bilindiği gibi, yaptığı çözümlemeyle günümüzdeki incelemelerin yolunu açan Propp, süredizimsel düzenin ortadan kaldırılamayacağı konusu üstünde önemle durur. Ona göre, zaman gerçeğin kendisidir, bu nedenle de masalı zamanın içine yerleştirmek gerektiğine inanır*. Ne var ki, Aristoteles de eylem birliğiyle tanımlanan trajedi ile eylemlerin çokluğu ve zaman birliği ile tanımlanan öyküyü karşılaştırmakla daha o dönemde süredizimsel olana değil mantıksal olana öncelik tanıyordu.³⁰ Lévi-Strauss, Greimas, Bremond, Todorov gibi günümüzdeki bütün araştırmacıların yaptığı da budur; başka noktalarda görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte söz konusu araştırmacıların tümü kuşkusuz Lévi-Strauss'un şu önerisini benimseyebilirler: "Süredizimsel dizilişin düzeni, zaman dışı bir anakalıp yapısı içinde yok olup gider."³¹ Günümüzde çözümlemeler, gerçekten de, anlatsal içeriğin "süredizimini bozma"ya ve "mantıksal yapısını yeniden kurma"ya, onu, Mallarmé'nin Fransız dili konusunda "mantığın temel zorlamaları"³² dediği şeye boyun eğdirmeye çalışır. Ya da daha doğrusu asıl yapılması gereken, süredizimsel yanılmanın yapısal bir betimlemesini vermeyi başarmaktır — biz de en azından bunu istiyoruz. Anlatı zamanını açıklamak da anlatı mantığına düşer. Bir başka deyişle, tıpkı dilde, zamanın dizge biçiminde var olması gibi, zamansallık da anlatının (söylemin) yapıya ilişkin bir sınıfından başka bir şey değildir. Anlatı açısından zaman diye adlandırdığımız şey yoktur ya da en azından işlevsel bakımdan bir gösterge dizgesinin ögesi olarak vardır: Zaman, gerçek anlamıyla söyleme değil, gönder-

* Bu son yan tümce, metnin 1966, 1977, 1981 baskılarında "il lui paraît nécessaire..." ("...gerektiğine inanır"), biçiminde, 1985 baskısında "il paraît nécessaire..." ("... gereklidir") biçiminde verilmiştir. Biz çevirimizi ilk baskılardaki biçimi temel alarak yaptık. (Ç.N.)

geye bağlıdır. Anlatı ve dilin yalnızca göstergesel bir zamanı vardır; "gerçek" zaman, göndergesel, Propp'un açıklamalarından da anlaşılacağı gibi gerçekçi bir yanılsamadır ve yapısal betimleme de zamanı bu niteliğiyle ele almalıdır.³³

Peki nedir anlatının başlıca işlevlerini zorlayan bu mantık? Etkin olarak kurulmaya çalışılan ve şu ana kadar en geniş biçimde tartışılan şey de budur. Bu konuda *Communications*'un 8. sayısında (1966) tümü de işlevlerin mantığını ele alan, A.J. Greimas, Cl. Bremond ve T. Todorov'un yazılarına bakılmalıdır. T. Todorov'un açıkladığı gibi günümüzde başlıca üç araştırma doğrultusu vardır. Birinci yol (Bremond) daha çok mantıksaldır: Bu yaklaşımda, anlatıda işlenen insan davranışlarının sözdizimini yeniden oluşturmak, öykünün her noktasında herhangi bir kişinin boyun eğmek zorunda kaldığı³⁴ "seçimler" in izleyeceği yolu yeniden çizmek ve böylece kişileri harekete geçmeye karar verdikleri anda kavradığı için bir enerji mantığı³⁵ diye adlandırabileceğimiz şeyi ortaya çıkarmak söz konusudur. İkinci örnekçe ise dilbilimsel niteliklidir (Lévi-Strauss, Greimas): Bu araştırmanın başlıca kaygısı, işlevlerde dizisel karşıtlıklar bulmaktır; bu karşıtlıklar Jakobson'un "yazınsal işlev"* ilkesine uygun olarak anlatı örgüsü içine "yayılmıştır" (bu arada, Greimas'ın, işlevlerin diziselliğini düzelttiği ya da bütünlediği yeni gelişmeler görülecektir). Ana çizgilerini Todorov'un belirlediği üçüncü yol ise biraz farklıdır, çünkü, anlatının belli sayıdaki temel yüklemeleri birleştirme, değiştirme ve dönüştürme kurallarını düzenlemeye çalışarak, çözümlemeyi "eylemler" (yani kişiler) düzeyine oturtur.

Bu çalışma varsayımları arasında bir seçim yapmak söz konusu değildir; bunlar birbirine rakip sayılmazlar ama aynı amaca değişik açılardan ulaşmaya çalışırlar ve zaten günümüzde tam bir gelişme içindedirler. Burada, bunlara yapabileceğimiz tek ekleme, çözümleme boyutlarıyla ilgilidir. Belirtileri, bilgilendirenleri ve bütünleyimleri bir yana bıraksak bile, bir anlatıda (özellikle bir kısa öykü değil de bir roman söz konusu olduğunda da) geriye çok sayıda asal işlev kalır; söz konusu işlevlerin çoğu şu ana kadar anlatının büyük eklemlerleri üstüne çalışmış olan, yukarıda belirttiğimiz çözümlemeler tarafından denetim altına alınamaz. Bununla birlikte, anlatının *bütün* birimlerini, en küçük parçalarını açıklamak için yeterince kesin bir betimleme örgörmek gerekir. Asal işlevlerin "önemleriyle" değil ama yalnızca kurdukları ilişkilerin özneliliğiyle (ikili içermeli) belirlenebileceklerini bir kez daha anımsatalım: Bir "telefon gelmesi" ne kadar önemsiz görünürse görünsün, bir yandan kendi içinde bazı asal iş-

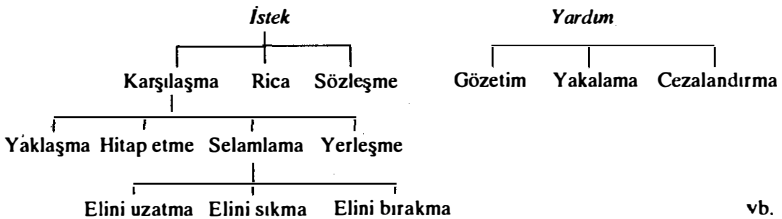
* *Yazınsal işlev* terimiyle karşıladığımız Fransızca *le poétique* sözcüğü 'sanatsal işlev, şiirsel işlev' olarak çevrilebilir. (Ç.N.)

levler (telefonun çalması, ahizenin kaldırılması, konuşma, ahizenin yerine konması) taşır, öte yandan da, bütünüyle değerlendirildiğinde, bunun anlatılan olayın büyük eklemlerine en azından yavaş yavaş bağlanması gerekir. Anlatının işlevsel örtüsü bağlantı noktalarının bir düzenlenmesini gerektirir; bunun da temel birimi burada Cl. Bremond'un ardından bir *kesit* diye adlandıracağımız küçük bir işlevler öbeğinden başka bir şey değildir.

Bir kesit, aralarında bir dayanışma bağıntısı³⁶ bulunan mantıksal bir çekirdekler dizisidir. Kesit, öğelerinden birinin dayanışık öncülü olmadığı zaman açılır, öğelerinden bir başkasının ardılı kalmadığı zaman kapanır. Önemsiz olduğunu bile bile şu örneği ele alalım: İçecek bir şey ısmarlamak, ısmarlanan şeyin gelmesi, tüketilmesi, parasının ödenmesi gibi farklı işlevler kuşkusuz kapalı bir kesit oluştururlar, çünkü, "İçme işlemi" ne ilişkin bağdaşık bütünün dışına çıkmadan ısmarlama işinin öncesine geçilemez, ya da ödeme işinin arkasından bir şey yapılamaz. Gerçekten de kesit her zaman adlandırılabilir. Propp, ardından da Bremond masalın büyük işlevlerini belirtirken, bunları adlandırabilmişlerdi (*Hile, İhanet, Çatışma, Sözleşme, Ayartma*, vb.). Adlandırma işlemi "küçük kesitler" denebilecek, çoğunlukla anlatı dokusunun en ince çekirdeğini oluşturan önemsiz kesitler için de kaçınılmazdır. Bu adlandırmalar yalnızca çözümlemecinin yetkisi içinde midir? Bir başka deyişle, salt üstdilsel nitelik mi taşırlar? Böyledirler kuşkusuz; çünkü anlatının kodunu ele alırlar, ama bu adlandırmaların, her mantıksal eylem dizisini bir ad bütünü olarak kavrayan okurda (dinleyicide) yer alan bir üstdilin parçasını oluşturdukları düşünülebilir: Okumak adlandırmaktır; dinlemek ise yalnızca bir dili algılamak değil aynı zamanda onu kurmaktır. Kesit başlıkları, büyük bir anlam ve ince ayırım çeşitliliğini doyurucu bir biçimde kucaklayan, çeviri makinelerine özgü *kılıf-sözcüklere* (*cover-words*) oldukça benzer. Bizdeki anlatı dili, daha başlangıçta, bu temel başlıkları içerir. Bir kesiti yapılandıran kapalı mantıksal düzen, kendisine verilmiş olan ada sıkı sıkıya bağlıdır. Bir *ayartma* işlemini başlatan her işlev, ortaya çıktığı andan itibaren, yaratmış olduğu ad altında, ayartma sürecinin bütününe benimsettirir (bizde anlatı dilini oluşturan bütün anlatılardan öğrendiğimiz biçimiyle).

Önemi ne kadar az olursa olsun, az sayıda çekirdekten (yani gerçekte "düzenleyiciler"den) oluşmuş kesitin, her zaman için, tehlike anları vardır, bu da onun çözümlemesinin yapılması gerektiğini gösterir. Bir sigaranın sunulmasını oluşturan küçük eylemlerin mantıksal dizilişini (*sigarayı sunmak, kabul etmek, yakmak, içmek*) kesit olarak oluşturmak anlamsız görülebilir ama bu açıkçası söz konusu noktaların her birinde seçeneğin, dolayısıyla bir anlam özgürlüğünün olanaklı olduğunu gösterir. James Bond'un iş ortağı Du Pont, ona çakmağını yakıp uzatır, ama Bond istemez; bu davranış, Bond'un içgüdüsel olarak, çakmağın bir tuzak olmasından

kaygılandığı anlamına gelir.³⁷ Demek ki, kesit, terim yerindeyse, *tehlike-de olan mantıksal bir birimdir*: Bu da onu *en alt düzeyde* geçerli kılar. Aynı zamanda *en üst düzeyde* de temellendirilmiştir: İşlevleri üstüne kapalı ve bir ad altında yer alan kesitin kendisi, daha geniş bir başka kesitin yalın ögesi biçiminde işlev görmeye hazır olan yeni bir birim oluşturur. Şöyle bir küçük kesit örneği verelim: *Elini uzatmak, Elini sıkmak, Elini bırakmak*. Bu Selamlaşma, yalın bir işlev durumuna gelir: Bir yandan bir belirti rolünü üstlenir (Du Pont'un rahatlığı ve Bond'un isteksizliği), öte yandan da topluca, Karşılaşma diye adlandırılan daha geniş bir kesitin ögesini oluşturur; bu kesitin öbür ögeleri de (*yaklaşma, durma, hitap etme, selamlama, yerleşme*) birer küçük-kesit olabilirler. Böylece en küçük ana kalıplardan en büyük işlevlere kadar birbirinin yerine geçen ögeler ağı, anlatıyı yapılandırır. Burada kuşkusuz işlevsel düzeyin içinde kalan bir aşamalanma söz konusudur. Anlatı ancak Du Pont'un sigarasından Bond'un *Goldfinger*'a karşı savaşımına kadar, yavaş yavaş genişletilebildiği zaman, işlevsel çözümleme sonuçlanmış demektir: İşlevler piramidi böylece bir sonraki düzeye (Eylemler düzeyi) ulaşmış olur. Demek ki, hem kesitlerin içinde bir sözdizim hem de kesitlerin kendi aralarında bir sözdizim (öncekinin yerine geçebilen) vardır. *Goldfinger*'in ilk bölümü böylece bağlantı aşamalarını belirten şu "çizimsel gösterim"e bürünür:

Bu gösterim kuşkusuz çözümseldir. Okur, burada çizgisel bir ögeler dizisi algılar. Ama, birçok kesitin ögelerinin iyice birbirinin içine girebileceğini belirtmek gerekir: Bir kesit henüz bitmemişken, araya giren yeni bir kesitin başlangıç ögesi ortaya çıkabilir. Kesitler eşzamanlı ve birbirinden bağımsız olarak ama bir bakıma birbirlerine eşlik edencesine kontrapunto³⁸ biçiminde yer değiştirirler; işlevsel açıdan anlatının yapısı da füg biçimindedir: Böylece anlatı hem "tutar", hem de "içine çeker". Gerçekten de, kesitlerin iç içe geçmesi aynı yapıt içindeki köklü bir kopma olayıyla bitebilir, ama bu ancak, kendisini oluşturan birkaç kesin blokun (ya da "bağlantı aşamaları"), bir bakıma, kişilerin Eylemlerinin yer aldığı üst düzeyde yeniden işlerlik kazanmasıyla olanaklıdır: *Goldfinger* işlevsel açı-

dan birbirinden bağımsız üç bölümden oluşur, çünkü işlevsel bağlantı aşamalarının birbiriyle olan ilişkisi iki kez kesilir: Havuz bölümüyle Fort-Knox bölümü arasında hiçbir kesit bağıntısı yoktur; ama aralarında bir eyleyen bağıntısı vardır, çünkü anlatı kişileri (dolayısıyla da bağıntılarının yapısı) aynıdır. Burada destan yapısıyla ("çok sayıda konular, anlatılar bütünü") karşılaşılır: Destan, işlevsel düzeyde kopuk ama eyleyensel düzeyde bütünlük taşıyan bir anlatıdır (bu *Odysssea*'da ya da Brecht tiyatrosunda doğrulanabilir). Demek ki, anlatı diziminin büyük bölümünü sağlayan İşlevler düzeyini bir üst düzeyle donatmak gerekir: İlk düzeydeki birimlerin yavaş yavaş anlam kazanmaya başladıkları bu üst düzey Eylemler düzeyidir.

III. Eylemler

1. Anlatı Kişilerinin Yapısal Bir Statüsüne Doğru

Aristoteles'çi yazınbilimde anlatı kişisi kavramı ikincil niteliklidir ve tümüyle eylem kavramına bağlıdır: Aristoteles "karakterler" olmadan anlatılar olabileceğini, ama anlatı olmadan da karakterlerin var olamayacağını söyler. Bu görüş sonradan klasik kuramcılar (Vossius) tarafından yeniden ele alındı. Daha sonra, o ana kadar yalnızca bir ad, bir eylemin edeni³⁹ olan anlatı kişisi, ruhsal bir kararlılık kazandı; bir birey, bir "kişi, kısacası, hiçbir şey yapmasa da ve kuşkusuz eyleme bile geçmeden önce,⁴⁰ tam olarak oluşmuş bir "varlık" durumuna geldi; anlatı kişisi eyleme bağımlı olmaktan kurtuldu ve hemen ruhsal bir öz biçiminde ortaya çıktı. Bu özlerin bir dökümü yapılabilirdi; bunun da en katıksız biçimi burjuva tiyatrosundaki "roller"in (işveli kadın, soylu baba, vb.) dizelgesiydi. Yapısal çözümleme, daha ortaya çıkar çıkmaz, anlatı kişisini sınıflandırmak için bile olsa, onun bir öz olarak ele alınmasına şiddetle direndi. T. Todorov'un da anımsattığı gibi, Tomaşevski, işi anlatı kişisinin her türlü anlatısal önemini yok saymaya kadar götürdü, daha sonra bu bakış açısını yumuşattı. Propp, anlatı kişilerini çözümlemeyi çıkarmaya kadar gitmeden, onları, ruhsal yapıya dayanan değil de, anlatının kendilerine tanıdığı eylem birliğine dayanan yalın bir tipolojiye indirgedi (büyülü nesnenin Bağışçısı, Yardımcı, Kötü kişi, vb.).

Propp'tan beri, anlatının yapısal çözümlemesinde, sürekli olarak, anlatı kişisine ilişkin aynı sorunla karşılaşılır. Anlatı kişileri bir yandan (bunlara ister *oyun kişileri* [*dramatis personae*], ister *eyleyenler* adını verelim) gerekli bir betimleme düzlemi oluştururlar; bu düzlemin dışında,

aktarılan küçük "eylemler" anlaşılır olmaktan çıkar, öyle ki, yeryüzünde "anlatı kişileri"⁴¹ nin ya da en azından "edenler" in bulunmadığı bir tek anlatı yoktur denilebilir. Ama öte yandan, sayıları çok fazla olan bu "edenler", "kişiler" olarak ne betimlenebilirler ne de sınıflandırılabilirler. Kişi kavramını, yalnızca bazı türlerle (kuşkusuz hepimizin en iyi bildiği*) sınırlı salt tarihsel bir biçim olarak görsek, dolayısıyla, kişileri değil de edenleri içeren ve çok geniş bir alan oluşturan bütün anlatıları (halk masalları, çağdaş metinler) bir yana bırakma noktasına gelsek bile, durum değişmez. Aynı biçimde, kişinin, salt anlatı edenlerine çağımızın zorla benimsettirdiği eleştirel bir usçullaştırmadan başka bir şey olmadığını söylesek de durum değişmez. Anlatı kişisini ruhsal özler olarak tanımlamamaya aşırı özen gösteren yapısal çözümleme, şu ana kadar, çeşitli varsayımlar arasında, onu bir "varlık" olarak değil ama bir "eyleme katılan" olarak tanımlamaya çalışmıştır. Cl. Bremond'a göre her anlatı kişisi kendine özgü eylemler kesitinin (*Hile, Ayartma*) edeni olabilir. Aynı kesit, iki anlatı kişisi içerdiğinde (olağan durumdur bu), kesitte iki bakış açısı ya da terim yerindeyse, iki ad (biri için *Hile* olan, öbürü için *Aldanma*'dır) vardır. Sonuç olarak, her anlatı kişisi, ikincil bile olsa, kendi kesitinin kahramanıdır. T. Torodov "psikolojik" bir romanı çözümlerken (*Tehlikeli İlişkiler*), kişi olan anlatı kişilerinden değil de girişebilecekleri üç büyük bağıntıdan hareket eder ve bunları temel yüklem diye adlandırır (sevgi, bildirişim, yardım); bu bağıntılar çözümleme yoluyla iki tür kurala bağlı kılınmıştır: *Türetme* kuralları (başka bağıntıları da açıklamak söz konusu olduğunda geçerlidir) ve *eylem* kuralları (bu bağıntıların öykü boyunca dönüşümlerini betimlemek söz konusu olduğunda geçerlidir). *Tehlikeli İlişkiler*'de çok sayıda anlatı kişisi vardır, ama "bunlar hakkında söylenenler" (yüklemeleri) sınıflandırılabilir.⁴² Son olarak, A. J. Greimas anlatı kişilerini ne olduklarına göre değil, ama üç büyük anlam eksenine katıldıkları ölçüde; ne yaptıklarına göre (söz konusu anlatı kişilerine verilen *eyleyen* adı buradan gelir) betimlemeyi ve sınıflandırmayı önerdi; tümcede de görülen bu üç büyük eksen (özne, nesne, dolaylı tümleçler), bildirişim, istek (ya da arayış) ve sınamadır;⁴³ bu katılım, çiftler halinde sıralandığından, anlatı kişilerinin sonsuz dünyası da anlatı boyunca beliren dizisel bir yapıya (*Öznel/Nesne, Gönderen*/Gönderilen, Yardımeden/Karşıçıkan*) bağımlı

* Metnin 1966, 1977, 1981 baskılarında "... les mieux connus de nous" biçiminde geçen ve "... hepimizin en iyi bildiği" diye çevirdiğimiz bölüm 1985 baskısında "... les mieux connus de tous" "... herkesin en iyi bildiği" olarak basılmıştır. (Ç.N.)

** R. Barthes, Türkçe'de dilbilim ve göstergebilim açısından gönderen terimiyle karşıladığımız *destinateur* yerine *donateur* sözcüğünü kullanmaktadır. Oysa *donateur* sözcüğü günümüzde artık anlatı yapısında "büyülü nesneyi kahramana veren kişi" yani *bağışçı* anlamında kullanıldığından, R. Barthes'in, *donateur* terimini, *destinateur* anlamında kullandığı her yerde *bağışçı* olarak değil *gönderen* olarak çevirdik. Yalnızca III. Bölü-

kalır; eyleyen de, bir sınıfı belirttiği için, çoğalma, yerine geçme ya da ek-silme kurallarına göre harekete geçen değişik oyuncularla dolabilir.

Söz konusu üç anlayışın pek çok ortak noktası vardır. En önemlisi, bir kez daha yineleyelim, anlatı kişisini, bir eylem alanına katılmasına göre tanımlamaktır; bu alanlar az sayıdadırlar, belirgin özellikler taşırlar, sınıflandırılabilirler. Bu nedenle, burada ikinci betimleme düzeyi, anlatı kişilerinin düzeyi olmakla birlikte, Eylemler düzeyi diye adlandırılmıştır: Bu sözcük birinci düzeyin dokusunu oluşturan küçük edimler anlamında değil, ama *praksis*'in (eylem) büyük eklemlmeleri (istemek, bildirişim kurmak, savaşım vermek) anlamında ele alınmalıdır.

2. Özne Sorunu

Anlatı kişileriyle ilgili sınıflandırmanın yarattığı sorunlar henüz iyi bir çözüme kavuşturulamamıştır. Kuşkusuz, sayıları çok fazla olan anlatı kişilerinin değiştirim kurallarına bağımlı kalabileceği ve bir yapıtın içinde bile, aynı figürün farklı anlatı kişilerini kendi içine alabileceği konusunda görüş birliği vardır.⁴⁴ Öte yandan, Greimas'ın önerdiği ve Todorov tarafından değişik bir bakış açısı içinde yeniden ele alınan eyleyen örnekçesi, çok sayıda anlatıya uygulanabilecek güçte görünmektedir. Her yapısal örnekçe gibi, bu örnekçe de kurallara uygun biçiminden (altı eyleyenli bir anakalıp) çok, elverişli olduğu kurallı dönüşümlerle (eksilmeler, birbiriyle karışmalar, ikilenmeler, yerine geçmeler) önem taşır. Böylece anlatıların bir eyleyen tipolojisine ulaşılabilceği umudunu uyandırır.⁴⁵ Bununla birlikte, anakalıp, sınıflandırıcı yanı ağır bastığında (Greimas'ın eyleyenleri böyledir), katılımların çokluğunu, bu katılımlar bakış açıları yönünden çözümlenmeye başladıkları andan itibaren pek iyi açıklayamaz. Söz konusu bakış açıları dikkate alındığında da (Bremond'un betimlemesinde böyledir), anlatı kişileri dizgesi aşırı derecede parçalanmış olur. Torodov'un önerdiği daha yalın çözüm, bu iki engeli önler, ama bugüne kadar ancak bir tek anlatıya uygulanmıştır. Bütün bunlar arasında kısa sürede bir uyum sağlanabileceği sanılmaktadır. Anlatı kişileri sınıflandırmasının doğurduğu asıl güçlük, çözüm yolu ne olursa olsun, her çeşit eyleyen anakalıbı içinde *özne*'nin yeri ve dolayısıyla varlığı sorunudur. Bir anlatının öznesi

mün 1. alt bölümündeki ilk paragrafın sonunda araç içinde verilmiş olan "Donateur d'objet magique"i "büyülü nesnenin Bağışçısı" diye çevirdik. Ayrıca şunu da belirtelim ki, *Özne/Nesne, Gönderen/Gönderilen, Yardımeden/Karşıçkan* kavramları A.J. Greimas'ın kuramına ilişkin kavramlardır ve A.J. Greimas *Gönderen/Gönderilen* ikilisini *Donateur/Destinataire* (Barthes, metninde böyle veriyor) olarak değil *Destinateur/Destinataire* olarak verir. (Ç.N.)

(kahramanı) *kimdir*? Ayrıcalıklı bir oyuncular sınıfı var mıdır ya da yok mudur? Romanlarımız anlatı kişileri arasından birini, şöyle ya da böyle, kimi zaman da dolambaçlı (olumsuz) olarak belirgin kılmaya alıştırmıştır bizi. Ama ayrıcalık, bütün anlatı yazınına kucaklamaktan uzaktır. Nitekim, birçok anlatı, iki hasmı bir beklenti çevresinde karşı karşıya getirir, "eylemler"i de böylece eşitlenmiş olur. Bu durumda özne gerçekten çifttir, değiştirim yoluyla daha fazla indirgenemez. Burada belki de yaygın bir arkaik biçim söz konusudur; sanki, anlatının da bazı dillerde olduğu gibi *ikil* kişisi vardır. Bu ikil, anlatıyı bazı son derece modern oyunların yapısına yaklaştırdığı ölçüde ilgi çekicidir. Bu tür oyunlarda iki eşit hasım, bir hakemin dolaşıma soktuğu bir nesneyi ele geçirmeyi arzular. Bu taslak, Greimas'ın önerdiği eyleyen anakalıbını anımsatır. Oyunun, bir dil olarak, doğal dil ile anlatıda bulunan aynı simgesel yapıdan kaynaklandığına inanırsak, bu durum bizi şaşırtmaz: Çünkü oyunun kendisi de bir tümcedir.⁴⁶ Demek ki, ayrıcalıklı bir oyuncular sınıfının (arayışın, isteğin, eylemin öznesi) varlığını kabul edecek olursak, bu sınıfı, söz konusu eyleyeni ruhsal değil de dilbilgisel kişi kategorilerine bağımlı kılarak, en azından yumuşatmak gerekir. Eylemin tekil, ikil, çoğul olabilen kişili (*ben/sen*) ya da kişisiz (*o*) yapısını betimlemek ve sınıflandırmak için dilbilime yaklaşmak gerektiği bir kez daha ortaya çıkar. Eylem düzeyinin anahtarını verecek olanlar belki de kişinin dilbilgisel kategorileri (dilimizdeki adılarda görülebilir) olacaktır. Ama bu kategoriler gerçeklik⁴⁷ aşamasına değil de ancak söylem aşamasına göre tanımlanabileceklerinden, anlatı kişileri, eylem düzeyinin birimleri olarak anlamlarını (anlaşılabilirliklerini), ancak bizim bunları betimlemenin üçüncü düzeyine kattığımızda kazanırlar. Bu üçüncü düzeyi de, biz burada, İşlevler ve Eylemlere karşıt olarak Anlatma düzeyi diye adlandırıyoruz.

IV. Anlatma*

1. Anlatısal Bildirişim

Anlatının içinde nasıl büyük bir değiş tokuş işlevi (bir gönderen ile bir yararlanana arasında bölüştürülmüş) varsa, buna benzer biçimde, anlatı da nesne olarak, bir bildirişimin söz konusu olduğu yerdir: Anlatının bir göndereni bir de gönderileni vardır. Bilindiği gibi dilsel bildirişimde *ben* ve

* Fransızca'da *narration* karşılığında kullandığımız *anlatma* terimine *öyküleme* de denilebilir. (Ç.N.)

sen kesinlikle birbirini varsayar; aynı biçimde, anlatıcısız ve dinleyicisiz (ya da okursuz) anlatı olamaz. Bu belki de sıradan bir görüştür ama ne var ki henüz pek iyi işlenmemiştir. Kuşkusuz vericinin rolü konusunda geniş açıklamalar vardır (bir romanın "yazar"ı incelenirken, onun gerçekten "anlatıcı" olup olmadığı sorusu sorulmaz), ama okur ele alındığında yazın kuramı daha ölçülü davranır. Gerçekte, sorun anlatıcının güdülerini ya da anlatmanın okur üstündeki etkilerini incelemek değil, anlatıcı ile okurun anlatı süresince anlam kazandığı kodu betimlemektir. Anlatıcının göstergeleri ilk bakışta okurun göstergelerine göre daha belirgin ve daha çok sayıda görünebilir (bir anlatıda *ben*, daha çoktur *sen*'den). Gerçekte, ikinciler birincilere göre yalnızca daha dolambaçlıdır; nitekim, anlatıcı "betimleme" eylemini kesip, kendisinin çok iyi bildiği ama okurun habersiz olduğu olayları her anlatışında, anlam yetersizliğinden ötürü bir okuma göstergesi oluşur, çünkü anlatıcının kendi kendine bir bilgi vermesinin hiçbir anlamı olamaz: "*Léo bu kulübün patronuydu*"⁴⁸ tümcesi birinci kişiyle yazılmış bir romanda geçtiğinde bir okurun göstergesidir ve Jakobson'un bildirişimin çağrı işlevi diye adlandırdığı şeye yakındır. Ne var ki, şimdilik alımlama göstergelerini, aynı derecede önem taşımadıkları halde, dö-kümleri yapılmadığı için bir kenara bırakıp, anlatma göstergeleri üstünde kısaca duracağız.⁴⁹

Anlatının göndereni kimdir? Şu ana kadar bu konuda üç görüşün ileri sürüldüğü söylenebilir. Birinci görüş, anlatının bir kişi (terimin tam olarak ruhbilimsel anlamında) tarafından verildiğini kabul eder. Söz konusu kişinin bir adı vardır; bu, yazardır. Onda "kişilik" ile tam olarak belirlenmiş bir bireyin sanatı sürekli alışveriş halindedir, o belli sürelerle, bir öykü yazmak için kalemi eline alır: Bu durumda anlatı (özellikle de roman) kendi dışındaki bir *ben*'in anlatımıdır. İkinci görüş, anlatıcıyı, görünüşte kişi özelliği taşımayan, öyküyü tepeden bir bakış açısına göre, yani Tanrı açısına göre veren bir çeşit bütünsel bilinç biçiminde ele alır:⁵⁰ Bu durumda anlatıcı, hem kendi anlatı kişilerinin içindedir (çünkü onların içinde olup biten her şeyi bilir), hem de dışındadır (çünkü aralarından hiçbirisiyle özdeşleşmez). Daha yeni olan üçüncü görüş (Henry James, Sartre), anlatıcının, anlatısını, kişilerinin gözlemleyebildikleri ya da bilebildikleriyle sınırlandırmak zorunda olduğunu ileri sürer: Her şey sanki, her anlatı kişisi, sırayla, anlatının vericisi oluyormuş gibi gerçekleşir. Bu üç görüş de, anlatıcıyı ve kişileri, anlatı sanki aslında göndergesel düzeyinde belirleniyormuş gibi, gerçek, "yaşayan" kişiler (bu yazınsal mitin eksilmeyen gücünü herkes bilir) olarak ele aldıkları ölçüde rahatsız edicidir (bunlar aynı zamanda "gerçekçi" görüşlerdir). Oysa en azından bizim bakış açımıza göre, anlatıcı ve anlatı kişileri temelde "kağıttan varlıklar"dır; bir anlatının somut olarak var olan yazarı, bu anlatının anlatıcısıyla hiçbir bakımdan

karıştırılmaz.⁵¹ Anlatıcının göstergeleri anlatının içinde yer alır ve dola-
yısıyla göstergebilimsel bir çözümlemeye uygundur. Ama, yazarın (ister
kendini belli etsin, ister gizlensin, ister silinsin), yapıtına serpiştireceği
"göstergeler"e doğrudan doğruya sahip olduğuna karar vermek için, "kişi"
ile bu kişinin kullandığı dil arasında, yazarı eksiksiz bir özne, anlatıyı da
bu eksiksizliğin araçsal anlatımı kılan, belirtili bir bağıntının bulunduğunu
var saymak gerekir. Yapısal çözümleme böyle bir sonuca vardırılamaz:
anlatıdaki *konusan*, gerçek yaşamdaki *yazan* değildir, *yazan* da *var*
olan değildir.⁵²

Gerçekte, sözcüğün tam anlamıyla, anlatmanın (ya da anlatıcının ko-
dunun) tıpkı dil gibi yalnızca iki gösterge dizgesi vardır: Kişili ve kişisiz.
Bu iki dizge, kişiye (Fransızca *je* "ben") ve kişi-olmayana (Fransızca *il*
"o") bağlı dilsel belirtilerden yararlanmak zorunda değildir; sözgelimi,
üçüncü kişiyle yazılmış olmakla birlikte, gerçekte birinci kişinin söz ko-
nusu olduğu anlatılar ya da en azından bölümler bulunabilir. Böyle du-
rumlarda, nasıl karar verilmelidir? Bu iş için, *o*'nun anlatısını (ya da bölü-
münü) *ben* ile "yeniden yazmak" yeterlidir: Bu işlem, dilbilgisel adillerin
değişikliği dışında, söylemde hiçbir değişikliğe yol açmadığı sürece, bir
"kişi dizgesi" içinde kaldığı kesindir: *Goldfinger*'ın bütün başlangıç bö-
lümü üçüncü kişiyle yazılmış olmasına karşın, burada gerçekte konuşan
James Bond'dur. Ama "yeniden yazım" olanaksız olduğunda, kişi düzeyi
değişiktir demektir. Nitekim, "o, hâlâ genç görünümlü, elli yaşlarında bir
adam gördü, vb." tümcesi, *o*'nun bulunmasına karşın tam anlamıyla
("Ben, James Bond, gördüm, vb."), ama "buzun bardağa çarpıp çıkardığı
ses, Bond'un kafasında aniden bir düşünce uyandırır gibi oldu" biçiminde-
ki bir anlatı sözcüğü kişili olamaz; nedeni de, kişisiz'in göstergesi (*o* değil)
durumuna gelen "gibi olmak" eylemidir. Kişisiz'in anlatının geleneksel ki-
pi olduğu kesindir, çünkü dil, konuşanın şimdiki zamanını yok etmeye yö-
nelik olan, anlatıya özgü bir zaman dizgesi (geniş zamanın⁵³ üstünde ek-
lemlenir) geliştirmiştir: "Anlatıda hiç kimse konuşmaz" der Benveniste.
Bununla birlikte, kişili yapı (az çok değişik biçimlere bürünmüş olarak)
yavaş yavaş anlatıyı kaplamış ve öyküleme eylemi, söyleyişin *gerçekleş-
me* anıyla birleşmiştir (kişi dizgesinin tanımıdır bu). Bu nedenle, günü-
müzde birçok anlatının, hem de en yaygın olanlarının, son derece hızlı bir
biçimde, çoğunlukla da aynı tümcenin sınırları içinde, kişili'yi ve kişisiz'i
iç içe kullandıkları görülür. *Goldfinger*'ın şu tümcesi buna bir örnek oluş-
turur:

Gri mavi	<i>kişisiz</i>
gözleri	<i>kişili</i>
nasıl hareket edeceğini bilmeyen	
Du Pont'unakilere dikilmişti	<i>kişili</i>
çünkü bu sabit bakışta bir saflık, alay	
ve kendi kendini küçümseme karışımı vardı.	<i>kişisiz</i>

Dizgelerin karışımı kuşkusuz bir kolaylık olarak görülür. Bu kolaylık hileye kadar varabilir: Agatha Christie polis romanlarından birinde (*Beş Yirmibeş*) olay örgüsünün gizemini, anlatı kişisi üstünde bir aldatmacaya başvurarak korur: Burada bir anlatı kişisi içten betimlenir, oysa o çoktan katil olmuştur bile.⁵⁴ Her şey sanki aynı kişide, bir tanık bilinciyle (söyleme içkindir), bir katil bilinci (göndergeye içkindir) varmış gibi gerçekleşir: Olay örgüsünün gizemini, yalnızca iki dizgenin aşırısı varan biçimde dönüp durması sağlar. Bu durumda, yazın'ın öbür kutbunda, seçilen dizgenin kesinliğini, yapının gerekli bir koşulu durumuna getirmenin nedeni anlaşılır; ne var ki bu kesinliğe, her zaman sonuna kadar aynı önemin verilmediği de olur.

Bazı çağdaş yazarların aradığı bu kesinlik, kaçınılmaz olarak uyulması gereken bir estetik zorunluluk değildir. Psikolojik roman diye adlandırdığımız şey, alışlageldiği gibi, kişi-olmayanın göstergeleriyle kişinin kileri birbiri ardından harekete geçiren iki dizgenin karışımıyla kendini belli eder. Gerçekten de, "ruhsal yapı" —usa aykırı bir biçimde— katışık-sız bir kişi dizgesiyle yetinemez, çünkü bütün anlatıyı yalnızca söylem düzeyine ya da bir başka deyişle, söyleyiş edimine indirgemekle, kişinin kapsamını tehlikeye atmış olur: Göndergesel nitelikli ruhsal kişinin, dilsel kişiyle hiçbir bağıntısı yoktur; dilsel kişi, yetenekleriyle, niyetleriyle ya da özellikleriyle değil, ama yalnızca söylem içindeki kodlu yeriyle tanımlanır. İşte günümüzde söz edilmeye çalışılan da, bu biçimsel kişidir. Burada önemli bir altüst olma söz konusudur (zaten okurlarda, artık "roman" yazılmadığı izlenimi uyanmıştır), çünkü bu olgu, anlatıyı şimdiye kadar yer aldığı salt gözlemlene niteliğinden edimsel niteliğe geçirmeyi amaçlar: Edimsel niteliğe göre, bir sözün anlamı, doğrudan doğruya bu sözü söyleme edimidir.⁵⁵ Günümüzde, yazmak, "anlatmak" değil, anlatıyor olduğunu söylemektir ve bütün göndergeyi ("söylenen") bu söyleyiş edimine aktarmaktır; bu nedenle çağdaş yazın'ın bir bölümü artık betimleyici olmaktan çıkmış, geçişli olmuştur: Yani sözün içinde öylesine katışık-sız bir şimdiki zaman gerçekleştirmeye çalışır ki, bütün söylem, kendisini veren edimle özdeşleşir, böylece bütün logos*, bir leksis**'e indirgenmiş —ya da yayılmış— olur.⁵⁶

* Logos: Zihinsel tasarım edimi, söylenen şey. (Ç.N.)

** Leksis: Dilsel gösterim edimi, söyleme biçimi. (Ç.N.)

2. Anlatı Durumu

Demek ki, anlatma düzeyi, anlatısallığın göstergeleriyle dolmuştur; bunlar, işlevler ile eylemleri, anlatısal bildirişime (göndereni ile gönderileni üstünde eklemlenir) yeniden katan işlemleyici öğeler bütünüdür. Bu göstergelerden bazıları daha önce incelenmiştir: Sözlü yazınlarda, bazı ezberden söyleme kodlarının var olduğu bilinmektedir (ölçü formülleri, uzlaşmalı sunuş kuralları) ve "yaratıcı"nın, en güzel öyküleri yaratan kimse değil, ama dinleyicilerle paylaştığı kodu en iyi kullanan kimse olduğu ortadadır. Söz konusu yazınlarda, anlatma düzeyi öylesine açık seçik, kuşalları öylesine zorlayıcıdır ki, anlatının kodlu göstergelerinden ("bir varmış bir yokmuş", vb.) yoksun bir "masal" tasarlamak güçtür. Yazılı yazınlarımızda "söylemin biçimleri" (bunlar gerçekte anlatısallık göstergeleridir) çok erkenden saptanmıştır: İlk Platon tarafından belirlenen, daha sonra da Diomedes⁵⁷ tarafından yeniden ele alınan yazarın müdahale biçimlerinin sınıflandırılması, anlatı başlangıçlarının ve bitişlerinin kodlanması, değişik gösterim biçimlerinin (*oratio directa*'nın *inquit*'leriyle *oratio indirecta*'nın, *oratio tecta*'nın⁵⁸)* tanımlanması, "bakış açıları"nın incelenmesi, vb.. Bütün bu öğeler, anlatma düzeyine bağlıdır. Kuşkusuz buna yazıyı bütünüyle katmak gerekir, çünkü yazı'nın görevi anlatıyı "aktarmak" değil ama onu gözler önüne sermektir.

Gerçekten de, alt düzey birimleri, anlatının gözler önüne serildiği bu aşamada bütünleşirler: Anlatının, anlatı olarak ulaştığı en son biçim, tam anlamıyla anlatısal içeriklerini ve biçimlerini (işlevler ve eylemler) aşar. Bu da anlatma kodunun, çözümlememizin ulaşabileceği en son düzey olduğunu gösterir (anlatı-nesne'den çıkmak, yani çözümlemenin temelini oluşturan içkinlik kuralını çiğnemek söz konusu olsa bile). Anlatma, gerçekten de anlamını ancak kendisini kullanan dünyadan alır: Anlatma düzeyinin ötesinde, dünya başlar, yani öğeleri yalnızca anlatılar değil ama bir başka tözün (tarihsel olgular, belirlemeler, davranışlar, vb.) birimleri olan farklı dizgeler (toplumsal, iktisadi, ideolojik dizgeler) başlar. Dilbilim nasıl tümce düzeyini aşmıyorsa, anlatı çözümlemesi de söylem düzeyini aşmaz: Bundan sonra bir başka gösterge dizgesine geçmek gerekir. Dilbilimde ayrıntılarıyla incelenmediyse de, *durum* adı altında öngerçek olarak ortaya atılmış olan bu tür sınırlar bilinir. Halliday "durum"u (bir tümceye göre) birleşmemiş⁵⁹ dilsel olgular bütünü olarak tanımlar. Prieto'nun tanımıysa şöyledir: "Belirtme edimi sırasında ve bu edimden bağımsız olarak, alıcı tarafından tanınan olgular bütünü"⁶⁰. Biz de aynı biçimde şöyle diyebiliriz: Her anlatı, bir "anlatı durumu"na bağlıdır; bu da

* *Oratio directa*: dolaysız anlatım; *inquit*: der, söyler; *oratio indirecta*: dolaylı anlatım; *oratio tecta*: örtülü anlatım. (Ç.N.)

anlatının tüketilme biçimlerini belirleyen kurallar bütünüdür. "Arkaik" denilen toplumlarda anlatı durumu iyice kodlanmıştır⁶¹. Günümüzde yalnızca öncü yazın hâlâ okuma kurallarını düşler; bu kurallar, kitabın kesin bir kurallar bütününe göre dinleyiciler önünde ezberden okunmasını isteyen Mallarmé'de gösterimsel olarak çarpıcı; kitabı kendine özgü göstergeleriyle birlikte sunmaya çalışan Butor'da ise tipografik özellikler taşır. Ama günümüzde, toplumumuz olabildiğince özenli bir biçimde anlatı durumunun kodlanmasını yok etmeye çalışır. İlerde devam edecek olan anlatıyı, doğal bir nedene bağlanıyormuş gibi göstererek, bir başka deyişle, ona başlanamış süsü vererek kendine mal etmeye çalışan anlatma yöntemlerine artık önem verilmemektedir. Buna örnek olarak da mektup biçiminde romanlar, bulunmuş süsü verilen el yazmaları, anlatıcıyla karşılaşan yazar, öykülerini jenerikten önce veren filmler gösterilebilir. Kodlarını açıkça göstermekten kaçınmak, burjuva toplumu ile bu toplumdan kaynaklanan kitle kültürünün özelliğidir. Her ikisine de gösterge havası taşımayan göstergeler gerekir. Oysa bu, terim yerindeyse, yapısal bir yan olgudur: Bir romanı, bir gazeteyi ya da bir televizyonu açmak, günümüzde ne kadar alışıl gelmiş, ne kadar önemsiz bir olgu olursa olsun, bu sıradan edimin, ileride gereksinim duyacağımız anlatı kodunu bize yerleştirmesini, hem de bir anda ve bütünüyle yerleştirmesini, hiçbir şey engelleyemez. Böylece, anlatma düzeyi, anlamı belirsiz bir rol edinir: Anlatı durumu yakın olan (ve hatta onu bazen içine alan) anlatma düzeyi, anlatının çözül-düğü (tüketildiği) dünyaya açılır; ama aynı zamanda, daha önceki düzeyleri kuşatarak anlatıyı kapatır, kendi üstdilini öngören ve taşıyan bir dilin sözü olarak anlatıyı kesinlikle oluşturur.

V. Anlatının Dizgesi

Gerçek anlamıyla dil, iki temel sürecin yardımıyla tanımlanabilir: Birimler (Benveniste'e göre *biçimdir* bu) üreten eklemlleme ya da bölümlleme; bu birimleri bir üst düzeyin (*anlamdır* bu) birimleri ile bir araya getiren bütünleştirme. Bu ikili süreç, anlatının dilinde de rastlanır; onda da bir eklemlleme ve bir bütünleştirme, bir biçim ve bir anlam vardır.

1. Gerilme ve Yayılma

Anlatının biçiminde özellikle iki güç dikkati çeker: Göstergelerini öykü boyunca germe gücü ile bu gerilmeler arasına beklenmedik yayılımlar

katma gücü. Bu iki güç, özgürlük gibi görünür ama, anlatının ayırıcı niteliği, bu "sapmalar"ı kendi dili içine sokmaktır kesinlikle.⁶²

Göstergelerin gerilmesi doğal dilde de vardır; bu durumu Bally Fransızca ve Almanca açısından incelemiştir.⁶³ Bir bildirinin göstergeleri yan yana sıralanmadıkları an, mantıksal çizgisellik sarsıldığı an (yüklem sözelimi özneden önce geldiğinde) sıralanma bozukluğu vardır. Sıralanma bozukluğunun önemli bir biçimine, aynı göstergenin bölümleri arasında bildiri zinciri boyunca başka göstergeler girdiğinde rastlanır (sözelimi Fransızca'da *elle ne nous a jamais pardonné* "o [kadın] bizi hiç bağışlamadı" tümcesinde, *ne jamais* "asla, hiç" olumsuzluğu ile *a pardonné* "bağışladı" eylemi). Burada gösterge parçalara ayrıldığı için, gösterileni de, birbirinden uzakta olan ve tek başlarına ele alındıklarında anlaşılamayacak gösterenlere dağılmıştır. İşlevsel düzey konusunda da gördüğümüz gibi bu tam olarak, anlatıda da böyledir: Bir kesitin birimleri, doğrudan bu kesit düzeyinde bir bütün oluştursalar bile, başka kesitlerden gelen birimlerin araya katılması sonucu birbirlerinden ayrılırlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi, işlevsel düzey yapısı füg yapısını andırır.⁶⁴ Almanca gibi sıralanma bozukluğunun egemen olduğu bireşimli diller ile Fransızca gibi mantıksal çizgiselliğe ve tekanamlılığa daha çok uyan çözümleyici dilleri birbiriyle karşılaştıran Bally'nin terimleriyle belirtecek olursak, anlatı, temelde, bir yerleştirme ve örtme sözdizimi üstüne dayalı iyice bireşimsel bir dil olacaktır. Bu durumda anlatının her noktası aynı anda birçok yöne yayılır: Sözelimi, James Bond, uçağı beklerken bir viski ısmarladığında, bu viskinin bir belirti olarak çokanlamlı bir değeri vardır; birçok gösterileni (modernlik, zenginlik, işi gücü olmama) bir araya getiren bir çeşit simgesel düğümdür bu. Ama işlevsel bir birim olarak, viskinin ısmarlanması, son anlamına kavuşabilmek için, yavaş yavaş birçok ara noktayı (bir şey içme, bekleme, hareket etme, vb.), katetme zorundadır: Birim bütün anlatı tarafından "yakalanır" ama, anlatı da ancak birimlerinin gerilmesi ve yayılmasıyla "ayakta durur".

Gerilme genelleştirildiğinde, anlatının diline kendi özelliğini verir: Çoğunlukla uzak bir bağıntı üstüne kurulu olduğundan ve zihinsel bellekte bir çeşit güven duygusunu harekete geçirdiğinden, tam anlamıyla mantıksal bir olgu olan gerilme, anlatılan olayların katıksız ve yalın kopyasının yerine, sürekli olarak, anlamı oturtur. "Yaşam biçimi"ne göre, herhangi bir rastlaşmada, oturma olgusunun, "buyrun, oturun" denmesini hemen izlememesi pek olası değildir. Anlatıda, bir benzerleşme bakış açısına göre bitişik olan bu birimler, apayrı işlevsel alanlara bağlı, uzun bir katma öğeler dizisiyle birbirinden ayrılırlar: Böylece, gerçek zamanla pek az bağıntısı bulunan bir çeşit *mantıksal zaman* düzenlenmiş olur; bu durumda da, birimlerin görünüşteki dağınıklığı, kesitin çekirdeklerini birleştiren bir

mantık altında her zaman için şaşmaz bir biçimde korunur. "Geciktirim", gerilmenin kuşkusuz ayrıcalıklı ya da terim yerindeyse yoğunlaşmış biçimidir: Bir yandan, bir kesiti, geciktirme ve yeniden başlatma gibi abartmalı yöntemlerle açık tutarak, okurla (dinleyiciyle) bağlantıyı güçlendirir, açıkça bir ilişki işlevini üstlenir; öte yandan da, onu bitmemiş bir kesitle, açık bir dizi tehlikesiyle (her kesitin iki kutbu olduğuna inanıyorsak), yani mantıksal bir bulanıklık ile karşı karşıya getirir; iç sıkıntısıyla ve haz alınarak (çünkü her zaman sonuçta bu bulanıklık giderilir) tüketilen de işte bu bulanıklıktır. Demek ki, "geciktirim", yapıyla oynanan, terim yerindeyse, onu tehlikeye atan ve yücelten bir oyundur. Zihinsel olarak kavranabilecek olanın gerçek bir "thrilling*"ini oluşturur: Dizilişi değil de bütün dayanıksızlığı içinde düzeni verirken doğrudan doğruya dil düşüncesini de gerçekleştirir: Böylece en dokunaklı görünen şey, aynı zamanda en zihinsel olan şeydir: Geciktirim insanı "kafası"ndan yakalar, "karnı"ndan değil.⁶⁵

Ayrılabilir olan şey, doldurulabilir de. Gerilmiş olan işlevsel çekirdekler, sınırsız denebilecek ölçüde doldurulabilecek ara uzamlar sunarlar; bunların küçük aralıkları çok sayıda bütünleyimle doldurulabilir; bununla birlikte, burada, yeni bir tipoloji işin içine karışabilir, çünkü bütünleyim özgürlüğü, işlevlerin içeriğine (bazı işlevler, bütünleyime, öbürlerine oranla daha uygundur: Sözgelimi *Bekleme*⁶⁶ ve anlatının tözüne göre ayarlanabilir (yazı'nın filminkilere göre çok daha fazla ikilenme —dolayısıyla da bütünleyim— olanakları vardır: Anlatılan bir el-kol-baş hareketi, görselleştirilen aynı el-kol-baş hareketlerinden çok daha kolaylıkla "kesilebilir").⁶⁷ Anlatının bütünleyim gücünün doğal sonucu onun eksiltili gücüdür. Bir yandan, bir işlev (*iyi bir yemek yedi*) kapsadığı (yemeğin ayrıntısı)⁶⁸ tüm gücül bütünleyimleri çok iyi kullanır; öte yandan da bir kesiti çekirdeklerine, bir kesitler aşamalanmasını da öykünün anlamını bozmaksızın, üst öğelerine indirgemek olanaklıdır: Bir anlatı, dizimi tümüyle eyleyenlerine ve büyük işlevlerine (işlevsel birimlerin giderek artan yükselişinden doğdukları biçimiyle) indirgense bile, belirlenebilir.⁶⁹ Bir başka deyişle, anlatı özetlenmeye olanak tanır (buna eskiden Fransızca'da *argument* "konu özeti" denirdi). İlk bakışta, her söylem için bu böyledir; ama her söylemin kendine özgü özet türü vardır; sözgelimi, lirik şiir, bir tek gösterilenin⁷⁰ geniş çaplı eğretilmesinden başka bir şey olmadığından, onu özetlemek demek, söz konusu gösterileni vermek demektir ve bu işlem o kadar zorlayıcıdır ki, şiirin kimliğini yok eder (özetlendiklerinde lirik şiirler *Aşk* ve *Ölüm* gösterilenlerine indirgenirler): Buradan da bir şiirin özetlenemeyeceği kanısı doğar. Tersine, anlatının özeti (yapısal öl-

* *Thrilling*: *Heyecan verici, coşturucu, heyecanlı* (olan) anlamına gelen İngilizce sözcük. (Ç.N.)

çütlere göre yapılrısa) bildirinin özgnlüğünü korur. Bir başka deyişle, anlatı, temel yapısı bozukluğa uğratılmadan *çevrilebilir*: Çevrilemez olan, ancak son düzeyde, anlatma düzeyinde belirlenir. Anlatısallık gösterenleri, sözgelimi, romandan filme güçlkle geçebilir (filmde kişinin işlenmesine çok ender olarak rastlanır)⁷¹ ve anlatma düzeyinin son katmanı (yani yazı) bir dilden öbürüne geçemez (ya da oldukça kötü bir biçimde geçer). Anlatının çevrilebilirliği, dilin yapısından kaynaklanır; demek ki, ters bir yol izleyerek, anlatının değişik biçimlerde çevrilebilir ve çevrilemez öğelerini ayırt edip sınıflandırarak, bu yapıya yeniden ulaşılabilir. Günümüzde değişik ve birbiriyle yarışan gösterge dizgelerinin (yazın, sinema, çizgi resim, radyo yayını) varlığı bu çözümleme yolunu çok kolaylaştıracaktır.

2. *Mimesis ve Anlam*

Anlatı dilinde, ikinci önemli süreç bütünleşmedir: Belli bir düzeyde (sözgelimi bir kesit) ayrılmış olan şey, çoğunlukla bir üst düzeyde (aşamalanma açısından daha yüksek bir kesit, bir belirtiler dağılımının bütünsel gösterileni, bir kişiler sınıfının eylemi) birleşmiş olur. Bir anlatının karmaşıklığı, geriye dönüşler ile ileriye sıçrayışları bünyesine katabilen bir organigram*'ın karmaşıklığıyla karşılaştırılabilir; ya da daha doğrusu, bir düzeydeki birimlerin denetlenemeyecek gibi görünen karmaşıklığının giderilmesini sağlayan şey değişik biçimlerdeki bütünleşmedir. Kesintili, bitişik ve ayrışık öğelerin (yalnızca, tek bir boyutu, art arda dizilişi tanıyan dizim tarafından verildikleri biçimiyle) kavranmasını yönlendiren de bu bütünleşmedir. Greimas'ın terimiyle anlamlama birimini (sözgelimi bir gösterge ile bağlamını içinde taşıyan birim) *yerdeşlik* diye adlandıracak olursak, bütünleşmenin bir yerdeşlik etkeni olduğu söylenebilir: Her bütünleyici düzey, kendi yerdeşliğini, alt düzeyin birimlerine verir, "salınma"yı engeller —ama düzeyler arasındaki farklılık göz önüne alınmazsa bu yine gerçekleşmekten geri kalmaz. Bununla birlikte, anlatısal bütünleşme, bakımlı zikzaklar yardımıyla sonsuz sayıdaki yalın öğeden birkaç karmaşık öğeye ulaşacak güzel bir mimari yapı gibi, tam bir düzen içinde ortaya çıkmaz. Çoğu kez, aynı birimin, biri bir düzeyde (bir kesitin işlevi) öbürü bir başka düzeyde (bir eyleyene gönderen belirti) iki bağlaşıklık öğesi bulunabilir. Anlatı böylece, iyice iç içe geçmiş bir dolaylı ve bir dolaysız öğeler dizisi biçiminde ortaya çıkar. Sıralanma bozukluğu "yatay" bir okumayı yönlendirir, ama bütünleşme onun üstüne "dikey" bir okuma oturtur. Bu durumda, gizil güçlerin durmak bilmeyen bir hareketine ben-

* Örgütlenme şeması; toplumsal bir örgütün işleyişini gösteren çizelge. (Ç.N.)

zeyen bir çeşit yapısal "denge oynaması"ndan söz edilebilir; öyle ki, bu gizil güçlerin çeşitli düşüşleriyle, anlatı "canlılığı"nı ya da enerjisini kazanır. Her birim, açılımı ve derinliğiyle algılanır ve anlatı, bu biçimde "yürür": Bu iki yolun işbirliğiyle, yapı dallanır, çoğalır, açıklık kazanır —ve kendini toparlar: Düzey* sürekli düzenli kalır. Kuşkusuz her konuşucunun kendi dili karşısında bir özgürlüğünün bulunması gibi, anlatının da bir özgürlüğü vardır ama bu özgürlük, sözcüğün tam anlamıyla *sınırlıdır*: Dilin güçlü kodu ile anlatının güçlü kodu arasında, terim yerindeyse bir boşluk oluşur: Tümcedir bu. Yazılı bir anlatının bütününe kucaklamaya çalıştığımızda, bu anlatının en çok kodlanmış olan düzeyden (sesbirimsel düzey) kalkarak yavaş yavaş birleştirme özgürlüğünün uç noktası olan tümceye kadar yayıldığı, daha sonra, özgürlüğünün hâlâ en üst aşamasında bulunan küçük tümce öbeklerinden (küçük kesitler) kalkarak güçlü ve sınırlı bir kod oluşturan büyük eylemlere kadar uzandığı görülür. Anlatının yaratıcılığı (en azından "yaşam"la ilgili mitsel görünümü altında) böylece *iki kod arasında* yer alır: Dilbilimin kodu ile dilbilim-ötesinin kodu arasında. Bu nedenle, aykırı bir biçimde, terimin romantik anlamıyla *sanatın*, ayrıntı sözceleri işi olduğu, *imgelemin* ise kodun denetimi olduğu söylenebilir: "Sözün kıyası, diyordu Poe, becerikli kimsenin, her zaman, imge gücüyle dolu olduğu ve *gerçek anlamda* imge gücüne sahip olan kimsenin de bir çözümlemeciden başka bir şey olmadığı görülecektir..."⁷².

Demek ki, anlatının "gerçekçiliği" konusundaki savlardan vazgeçmek gerekir. Yazar bize, bürosunda çalışırken telefonu çalan Bond'un "*Hong-Kong'la telefon bağlantısı kurmak her zaman bu kadar kötü ve bu kadar güçlü*" diye "düşündüğü"nü söyler. Oysa, ne Bond'un bu "düşüncesi", ne de telefon bağlantısının kötülüğü gerçek bilgiyi oluşturur; bu olasılık, belki duruma "somutluk" kazandırır ama, daha sonra filizlenecek olan gerçek bilgi, telefonun geldiği yer, yani Hong-Kong'dur. Böylece, her anlatıda öykünme olası olarak kalır;⁷³ anlatının işlevi "temsil etmek" değil, bize göre hâlâ gizemini koruyan, ama benzerleşme düzleminde yer alamayacak olan bir gösterimi oluşturmaktır. Bir kesitin "gerçekliği" kendisini oluşturan eylemlerin "doğal" dizisi içinde değil ama burada ortaya çıkan, tehlikeye düşen ve doyuma ulaşan mantıksal yapıdadır. Bir başka deyişle, bir kesitin kaynağı, gerçekliğin gözlemlenmesi değil ama, insana sunulmuş olan ilk *biçimi* (yani yinelemeyi) çeşitlendirmek ve aşmak zorunludur: Bir kesit, her şeyden önce yapısında hiçbir şeyin yinelenmediği bir bütündür. Burada mantıksal yapının —ve bununla birlikte anlatının— özgür kılıcı bir değeri vardır. İnsanlar anlatıya öğrendikleri, yaşa-

* Burada 1977 baskısına dayanarak "Düzey sürekli düzenli kalır" biçiminde çevirdiğimiz "le niveau ne cesse d'être régulier" tümcesi, 1966, 1981 ve 1985 baskılarında "le nouveau ne cesse d'être régulier" ("yeni olan, hep düzenli kalır") olarak çıkmıştır. (Ç.N.)

dıkları şeyleri sürekli olarak yeniden katarlar: En azından, yinelemenin üstesinden gelen ve bir oluşun örnekçesini kurmuş olan bir biçim içinde. Anlatı göstermez, öykünmez; bizi bir romanı okumaya coşkuyla itebilen tutku, bir "görme"nin tutkusu (gerçekte hiçbir şey "görmeyiz") değil, anlamın tutkusudur, yani, kendine özgü coşkuları, umutları, tehlikeleri, başarıları olan ve üst düzeyde yer alan bir anlatının tutkusudur: Anlatıda "olup biten", göndergesel (gerçek) bakış açısına göre, sözcüğün tam anlamıyla hiçtir;⁷⁴ "olagelen" yalnızca dildir, gelişmesi her zaman için sevinçle karşılanan dilin serüvenidir. Anlatının kökeni üstüne bildiklerimizin, dilin kökeni üstüne bildiklerimizden daha fazla olmamasına karşın, anlatının, diyalogdan daha sonra yaratıldığı sanılan monologla çağdaş olduğu pekâlâ ileri sürülebilir. Sonuç olarak, soyoluş varsayımını zorlamaksızın, insan yavrusunun tümceyi, anlatıyı ve Oidipus'u aynı anda (üç yaşına doğru) "keşfetmiş olması" anlamlı olabilir.

Communications, sayı 8, 1966.

Notlar

1. Bu durumun, tüketicilerin kültür düzeyine bağlı olan şiir ve deneme için geçerli olmadığını anımsatmak gerekir.
2. Kuşkusuz, bir anlatıcı "sanat"ı vardır: Bu, yapıdan (koddan) kalkarak anlatılar (bildiriler) üretme gücüdür. Söz konusu sanat, Chomsky'nin *edim* (*performs*) kavramına denk düşer; bu kavram da bir yazarın, romantik açıdan bireysel bir sır olarak düşünülen, pek az açıklanabilir nitelikteki dehasından oldukça farklıdır.
3. Bkz. Saussure tarafından ilke olarak ileri sürülen ve gerçekte elli yıl sonra E.Benveniste tarafından (*Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966, s. 35) ortaya çıkarılan Hititçe'deki *a*'nın öyküsü.
4. Dilbilimsel betimlemenin günümüzdeki koşullarını anımsatalım: "...Dilsel yapı, her zaman için, yalnızca bütüncenin verilerine değil ama, bu verileri betimleyen dilbilgisel kurama da bağlıdır (E. Bach, *An Introduction to Transformational Grammars*, New York, 1964, s.29). Benveniste'in görüşü (*Problèmes de linguistique générale*, a.g.y., s. 119)de şöyledir: "...Dilin, biçimsel bir yapı olarak betimlenmesi gerektiği, ama bu betimlemenin her şeyden önce uygun yöntemler ve ölçütlerin belirlenmesini zorunlu kıldığı ve kısacası konunun gerçekliğinin, kendisini tanımlayacak yöntemden ayıramayacağı kabul edilmiştir."
5. Ama, böyle bir şey hiç de zorunlu değildir (bkz. Cl.Bremond'un dilbilimsel olmaktan çok, mantıksal temele dayanan "La Logique des possibles narratifs" başlıklı yazısı, *Communications*, sayı 8, 1966). ["Points" dizisi, 1981.]
6. "Réflexions sur la phrase", *Language and Society* (*Mélanges Jansen*), Kopenhag, 1961, s. 113.
7. Jakobson'un da belirttiği gibi, tümce ve ötesi arasında geçişlerin bulunması doğaldır: Sözelimi bağımsız sıralanmanın etkisi tümcenin çok ötesinde de sürer.
8. Bkz. özellikle: Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, a.g.y., X.bölüm.—Z.S.Harris, "Discourse Analysis", *Language*, 28, 1952, s. 1-30. —N. Ruwet [*Langage, Musique, Poésie*, Paris, Seuil, 1972, s.151-175].
9. Bir söylemler tipolojisi kurmak, kesinlikle söylem dilbiliminin çabalarından biri olacak-

tır. Geçici olarak, üç büyük söylem türü kabul edilebilir: Düzdeğişmeceli söylem (anlatı), eğretilemeli söylem (lirik şiir, kutsal bilgelik söylemi), örtük taşımılı söylem (zihinsel gidimli düşünme).

10. Bkz. *aşağıda*, III, 1.

11. Burada Mallarmé'nin bir dil çalışması tasarladığı sırada oluşan şu sezgisini anımsatmak gerekir: "Dil ona kurmacanın aracı gibi geldi: Dilin yöntemini izleyecektir o (bu söz konusu yöntemi belirlemek demektir). Dilin yansıma özelliği vardır. Kısacası, o, kurmacanın, insan düşüncesinin yolu yordamı olduğunu sanmaktadır —her yöntemi işin içine karıştıran odur ve insan iradeye indirgenmiştir" (*Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, "Pléiade", s. 851). Mallarmé'yle ilgili olarak şunu da anımsatalım: "La Fiction ou Poésie" (ay. y., s. 335).

12. "Dilbilimsel betimlemeler hiçbir zaman tekdeğerli değildir. Bir betimleme, doğru ya da yanlış değildir, ya çok iyidir ya da çok kötüdür, az çok yararlıdır." M.A.K. Halliday, "Linguistique générale et linguistique appliquée", *Études de linguistique appliquée* 1, 1962, s.12.

13. Bütünleşme düzeyleri Prag Okulu tarafından bir ilke olarak ortaya atılmış (bkz. J. Vachek, *A Prague School Reader in Linguistics*, Indiana Univ. Press, 1964, s. 468) ve o tarihten bu yana pek çok dilbilimci tarafından ele alınmıştır. Bize göre, bu konuda en aydınlatıcı çözümlemeyi Benveniste yapmıştır (*Problèmes de linguistique générale*, a.g.y., X. bölüm).

14. "Kesin olmayan terimlerle belirtecek olursak, bir düzey anlatımları göstermek için kullanmak zorunda olduğumuz simgeler, kurallar, vb. dizgesi olarak kabul edilebilir." (E.Bach, *An Introduction to Transformational Grammars*, a.g.y., s. 57-58).

15. Retoriğin üçüncü bölümü olan *buluş* (*inventio*) dille ilgili değildi: *Şeylere* (*res*) yöneltti, *sözlere* (*verba*) değil.

16. *Anthropologie structurale*, s. 233. [Paris, Plon, 1958.]

17. "Les catégories du récit littéraire", *Communications*, sayı 8, 1966. ["Points" dizisi, 1981.]

18. Bkz. özellikle B.Tomachevski, "Thématique" (1925) [Fransızca çeviri] *Théorie de la littérature*'de Paris, Seuil, 1965. —Kısa bir süre sonra, Propp, işlevi "bir kişinin, olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından tanımlanmış eylemi" olarak tanımlıyordu (*Morphologie du conte* [Fransızca çeviri] Paris, Seuil, "Points" dizisi, 1970, s. 31. [Türkçe çevirisi: *Masalın Biçimbilimi*, İstanbul, BFS yay., 1985, s. 31, Ç.N.]). T.Todorov'un tanımı da şöyledir: "Yapıtın bir ögesinin anlamı (ya da işlevi), bu yapıtın, başka öğeleriyle ve yapıtın bütünüyle ilişki içine girebilmesidir" ("Les catégories du récit littéraire", a.g.y.). Bu konuda yaptığı açıklamalarla A.J. Greimas da birimi dizisel bağlaşımına, ama aynı zamanda da, bir bölümünü oluşturduğu dizimsel birimin içindeki yerine göre tanımlar.

19. Bu nedenle, yalnızca "bozulmuş, karışmış" bildirişimlerin bulunduğu bir yaşam olamaz. "Karışmış olan" (ötesi görülmeyen şey) sanat alanında var olabilir, ama bu durumda kodlu bir öğedir (sözgelimi Watteau)söz konusu olan; ama bu "karışmış olan", yazılı kodda yoktur. Yazı kaçınılmaz olarak açık seçiktir.

20. Bu durum en azından yazın için geçerlidir; çünkü, yazında belirtme, açıklama özgürlüğü (eklemli dilin soyut özelliğinden dolayı) sinema gibi "örneksemeli" sanatlardakinden çok daha güçlü bir sorumluluğa yol açar.

21. Anlatısal birimin işlevsellliği, yer aldığı düzeye göre az çok dolaysızdır (demek ki açıkça ortadadır): Birimler aynı düzeye yerleştiklerinde (sözgelimi geciktirim durumunda) işlevsellik çok belirgindir; işlev, anlatısal düzeyde doyum noktasına ulaştığındaysa daha az belirgindir: Anlatılan öykü düzleminde pek anlam taşımayan modern bir metin, ancak yazı düzleminde büyük bir anlam gücüne kavuşur.

22. "Tümceenin ötesindeki sözdizimsel birimler gerçekte içerik birimleridir" (A.J. Greimas, *Cours de sémantique structurale*, çoğaltılmış ders notları, VI, 5). [Bu ders notları sonradan *Sémantique structurale* adıyla yayımlanmıştır, Paris, Larousse, 1966. Ç.N.] —İşlevsel düzeyin araştırılması, demek ki, genel anlambilimin bir bölümünü oluşturur.
23. "Sözcüğü, yazın sanatının bölünemez bir ögesi olarak görmemek, onu yapının oluşturulmasına yarayan tuğla gibi değerlendirmemek gerekir. Sözcük, çok daha ince 'dilsel öğeler'e ayrıştırılabilir" (J.Tinyanov, aktaran T.Todorov, *Langages*, I, 1966, s. 18).
24. Bu adlandırmaların tümü de tıpkı daha sonra gelenler gibi, geçici olabilir.
25. Bu *sonuç olarak*, Lévi-Strauss ve Greimas'tan beri kabul edildiği gibi, işlevlerin dizimsel yayılımının, birbirinden ayrı işlevler arasındaki dizisel ilişkileri kucaklamasını engellemez.
26. İşlevler, Eylemlere (fiiller), Belirtiler de niteliklere (sıfatlar) indirgenemez, çünkü bir karakterin, bir genel izlenimin vb.'nin "göstergeler"i olan belirtisel eylemler vardır.
27. Valéry "oyalayıcı göstergeler"den söz ederdi. Polis romanında, bu "yolundan saptırıcı" birimlerden büyük ölçüde yararlanır.
28. N.Ruwet, bütün bir müzik parçası süresince değişmeyen bir ögeyi (sözgelimi, Bach'ın bir allegrosunun temposu, bir solonun eşiksiz olma özelliği) parametre ögesi olarak adlandırır.
29. G.Genette iki çeşit betimleme ayırt eder: Süsleyici ve anlamlayıcı (bkz. "Frontières du récit" [*Communications*, sayı 8, 1966; "Points" dizisi, 1981; ve] *Figures II*, Paris, Seuil, 1969 ["Points" dizisi, 1979]). Anlamlayıcı betimleme kuşkusuz öykü düzeyine, süsleyici betimleme de söylem düzeyine bağlanmalıdır; bu da betimlemenin, uzun süre, kuralları tam olarak belirlenmiş bir retorik "parçası" oluşturduğunu açıklar: Yeni-retorik'in çok değer verdiği bir alıştırma olan *betimleyiş* (*descriptio* ya da *ekphrasis*).
30. *Poétique* (Fransızca çeviri), 1459 a.
31. Aktaran Cl. Bremond, "Le message narratif" *Communications*, sayı 4, 1964. [*Logique du récit*, Paris, Seuil, 1973.]
32. *Quant au Livre, Œuvres complètes*, a.g.y., s. 386.
33. Valéry, her zamanki gibi keskin ama işlenmemiş nitelikteki kendine özgü tarzıyla, anlatı zamanının durumunu iyice açıklamıştır: "Zamanın etken ve ipucu olduğuna inanma düşüncesi, *belleğin ve düzenlenmiş söylemin mekanizması üstüne kuruludur*" (*Tel Quel*, II, s. 348 [Paris, Gallimard, 1943]; altını çizen biziz): Yanılsama gerçekten de söylemin kendisi tarafından üretilir.
34. Bu kavram Aristoteles'in bir görüşünü anımsatır: Yerine getirilecek eylemlerin akılcı seçimi olan *proairesis*, *poiesis*'in tersine, etkenden farklı hiçbir yapıt üretmeyen kılğısal bilimi yani praksis'i kurar. Bu terimler çerçevesinde, çözümlemecinin, anlatının iç *praksis*'ini yeniden oluşturmaya çalıştığı söylenebilir.
35. Seçenek (*bunu ya da şunu yapmak*) üstüne kurulu olan bu mantığın oyunlaştırma sürecini açıklama gücü vardır; bu oyunlaştırmının merkezini de normal olarak anlatı oluşturur.
36. Hjelmslev'in kullandığı ikili içirme anlamında: İki öge karşılıklı birbirini varsayar.
37. Bu son derece küçük düzeyde bile, iki öge arasında olmasa da, en azından, kesitin iki kutbu arasında, bir dizisel örnekçe karşılığı bulmak son derece olanaklıdır: Sigara ikramı kesiti, *Tehlike/Güvenlik* (bu, Sherlock Holmes çevrimi incelemesinde Chtcheglov [Şçeglov] tarafından ortaya konmuştur), *Kuşku/Korunma*, *Saldırganlık/Dostluk* dizisini geciktirerek yayar.
38. Kontrapunto biçimindeki bu düzeni Rus biçimcileri sezmişler, tipolojisini tasarlamışlardır; söz konusu düzentümce'nin başlıca "dolambaçlı, girift" yapılarını (bkz. *aşağıda*, V, 1) anımsatır.
39. Unutmayalım ki klasik trajedi henüz "oyuncular"ı tanımaktadır, "anlatı kişileri"ni değil.
40. "Kişi nitelikli anlatı kişisi"ne burjuva romanında rastlanır: *Savaş ve Barışta* Nikolay

Rostov, daha başlangıçta, iyi, namuslu, cesur, ateşli bir delikanlı olarak belirir; prens Andrey, kibar, düş kırıklığına uğramış, vb. biridir: Başlarına gelen şeyler onları yaratmaz ama tanımalarını sağlar.

41. Çağdaş yazın'ın bir kesiminin "kişi" kavramına saldırmayı, onu, yıkmak (olanaksız bir şeydir bu) için değil, onu kişisizleştirmek içindir; bu da apayrı bir şeydir. Sözgelimi Philippe Sollers'in *Drame*'i gibi görünüşte anlatı kişisi bulunmayan bir roman, kişiyi dil yararına tümüyle reddeder, ama sözün eylemine karşı temel bir eyleyenler oyununu da sürdürür. Bu yazında her zaman bir "özne" vardır ama bu "özne" bundan böyle dilin öznesidir.
42. T.Todorov, *Littérature et signification*, Paris, Larousse, 1967.
43. A.J. Greimas, *Sémantique structurale*, a.g.y., s. 129 ve ötesi.
44. Psikanaliz bu yoğunlaştırma işlemlerini büyük ölçüde doğrulamıştır. —Mallarmé *Hamlet* konusunda daha o zaman şöyle diyordu: "Konuşmayan oyuncular! Gereklidir bu! Çünkü ideal sahne ortamında, tiplerin kendi aralarındaki simgesel bir karşılıklılığa göre ya da tek bir figüre göre, her şey, hareket eder." (*Crayonné au théâtre, Œuvres complètes*, a.g.y., s. 301).
45. Sözgelimi: Nesne ve öznenin aynı anlatı kişisinde birbirine karıştığı anlatılar, kendi kendini, kendi öz kimliğini arayış anlatılarıdır (*Altın Eşek*); öznenin, art arda gelen nesneleri izlediği anlatılar (*Madame Bovary*), vb.
46. James Bond çevriminin U.Eco tarafından *Communications*, sayı 8'de ["Points" dizisi, 1981] yapılmış olan çözümlemesi dilden çok, oyuna başvurur.
47. Bkz. Benveniste'in vermiş olduğu kişi çözümlemeleri (*Problèmes de linguistique générale*, a.g.y.).
48. *Bangkok'ta Çifte Gümbürtü*. Buradaki tümce okura bir "göz kırpma" gibi, sanki kendisine dönülyormuş gibi işlev görür. Ancak, "Böylece, Léo henüz çıkmış oluyordu" sözcüğü, bir anlatıcı göstergesidir, çünkü bu, bir "kişi"nin düşünme yolunun bir parçasını oluşturur.
49. Todorov, zaten, anlatıcının görüntüsü ile okurun görüntüsü konularını işler. ["Les catégories du récit littéraire", a.g.y.]
50. "Ne zaman, üst düzeyde bir alaycı bakış açısından, bir başka deyişle Tanrı'nın onları tepeden gördüğü gibi, yazmaya başlanacaktır?" (Flaubert, *Préface à la vie d'écrivain*, Paris, Seuil, 1965, s. 91).
51. Bu ayrım, bizi ilgilendirdiği kadarıyla tarihsel açıdan yazarsız yığınla anlatı (sözlü anlatılar, halk masalları, eski ozanların lir eşliğinde dile getirdikleri, söyledikleri destanlar, vb.) söz konusu olduğundan, daha da gerekli bir ayrımdır.
52. J.Lacan: "Konuştuğum zaman kendisinden söz ettiğim özne, konuşanla aynı mıdır?"
53. E.Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, a.g.y..
54. Kişili kip: "Hatta Burnaby'ye hiçbir şey değişmemiş gibi geliyordu", vb. —Bu yöntem Roger Ackroyd'ın *Öldürülmesi*'nde çok daha kaba bir biçimde uygulanmıştır; çünkü bu anlatıda katil açıkça ben der.
55. Edimsel-olan konusunda bkz. T.Todorov, "Les catégories du récit littéraire", a.g.y.—Edimsel-olan konusundaki alışılmış örnek *savaş ilan ediyorum* sözcüğüdür; bu sözce hiçbir şey "saptamadığı" gibi hiçbir şey de "betimlemesi", ama anlamını, kendi öz söyleyişi içinde tüketir (buna karşılık *kral savaş ilan etti* sözcüğü, saptayıcı, betimleyicidir).
56. Logos ve lexis karşıtlığı konusunda bkz. G.Genette, "Frontières du récit", a.g.y..
57. *Genus activum vel imitativum* (anlatıcının söyleme müdahale etmediği tür: Sözgelimi tiyatro); *genus ennarativum* (yalnızca şairin konuştuğu tür: Özdeyişler, öğretici şiirler); *genus commune* (her iki türün karışımı: Destan).
58. H.Sörensen, *Mélanges Jansen*, a.g.y., s. 150.

59. M.A.K. Halliday, *Linguistique générale et linguistique appliquée*, a.g.y., s. 6.
60. L.J. Prieto, *Principes de noologie*, Mouton, 1964, s. 36.
61. L.Sebag, masalın her an ve her yerde söylenebileceğini, ama mitsel anlatı için böyle bir şeyin geçerli olmadığını belirtiyordu.
62. Valéry: "Roman biçimsel olarak düşe yaklaşır; bunların her biri de şu ilgi çekici özellik dikkate alınarak tanımlanabilir: "*Bütün sapmaları kendilerine aittir*".
63. Ch. Bally, *Linguistique générale et Linguistique française*, Bern, 4. baskı, 1965.
64. Bkz. Lévi-Strauss (*Anthropologie structurale*, a.g.y., s. 234): "Aynı kümeden olan bağlantılar, artsüremli bir bakış açısına yerleştığımızda, uzun aralıklarla belirebilirler." -A.J. Greimas, işlevlerin birbirinden uzaklaşması üstünde durmuştur (*Sémantique structurale*, a.g.y.).
65. J.P. Faye, Klossowski'nin *Baphomet*'si konusunda şöyle der: "Kurmaca (ya da anlatı) her zaman için ne olduğunu, böylesine açık seçik biçimde ender olarak ortaya koymuştur: Zorunlu olarak 'düşünce'nin 'yaşam' üstüne bir deneyimidir kurmaca" (*Tel Quel*, 22, s. 88).
66. *Bekleme*'nin mantıksal olarak yalnızca iki çekirdeği vardır: 1. Süren bekleme; 2. istenilen sonucu alınmış ya da istenilen sonucu alınmamış bekleme; ama birinci çekirdek geniş ölçüde, hatta kimi kez de sürekli bir biçimde bütünleyime uğrayabilir (*Godot'yu Bekleyen*): İşte yine yapıyla oynanan bir oyun, ama bu kez aşırıya kaçan türden.
67. Valéry: "Proust, öbür yazarların geçiştirmeye alıştıkları şeyleri böler —bize de belirsiz sayıda bölme duygusunu verir."
68. Burada da töze göre değişen özelleşmeler bulunur: Yazın'ın erişilmez bir eksilti gücü vardır; sinemanın yoktur.
69. Bu indirgeme, kitabın bölümlere ayrılmasına denk düşmez zorunlu olarak; tersine bölümlerin giderek kopukluklar yani geciktirimler yerleştirme işlevi olduğu sanılır (tefrika tekniği).
70. N.Ruwet (*Langage, musique, poésie*, a.g.y., s.199). "Şiir 'Seni seviyorum' tümcesine uyulanan bir dizi dönüşümün sonucuymuş gibi algılanabilir." Ruwet burada, Freud'un başkan Schreber konusunda yaptığı paranoya sayıklamasının çözümlemesine telmihte bulunur (*Beş Psikanaliz*).
71. Bir kez daha belirtelim ki, anlatıcının dilbilgisel "kişisi" ile bir sahneye koyucunun, bir öyküyü sunma biçiminde ortaya koyduğu kişilik (ya da öznelilik) arasında hiçbir bağıntı yoktur: Sinema tarihinde, sürekli olarak bir kişinin gözüyle özdeşleşen *ben-kamera* alışılmamış bir olgudur.
72. *Double Assassinat dans la rue Morgue*, Ch. Baudelaire çevirisi. [Paris, NRF; Livre de Poche, 1969.][1966, 1977, 1981 baskılarında bu çeviri kitabın adı *Le Double Assassinat de la rue Morgue* biçiminde verilmiştir (Ç.N.).]
73. G.Genette ("Frontières du récit", a.g.y.) *mimemis*'i aktarılan diyalog parçalarına indirgemekte haklıdır; bununla birlikte, diyalogda, her zaman için benzerleşme nitelikli bir işlev değil, anlama yoluyla kavranılabilen bir işlev ortaya çıkarır.
74. Mallarmé (*Crayonné au théâtre, Œuvres complètes*, a.g.y., s. 296): "...Bir sahne yapıtı, perdenin dış sahnelerinin birbirini izlemesini, hiçbir anın gerçeklikten iz taşıyacağı ve sonuç olarak hiçbir şeyin olup bitmeyeceği biçiminde gösterir."

*Anlatının Yapısal Çözümlemesi**

Amacım, daha şimdiden genel olarak Anlatının Yapısal Çözümlemesi diye adlandırılan etkinliği sunmak. Burada adın olgudan önce geldiğini kabul etmek gerekir. Günümüzde böyle adlandırılabilir olan şey, bir bilim hatta daha doğrusu bir bilim dalı değil, ancak bir araştırma öbeğidir. Çünkü bir bilim dalı, Anlatının Yapısal Çözümlemesi'ne ilişkin bir öğretimin var olmasını gerektirir, oysa şu an için böyle bir şey söz konusu değil. Dolayısıyla, burada yapacağım sunuşun ilk sözleri bir uyarı niteliğinde olmak zorunda: Bugün için anlatının bilimi (hatta "bilim" sözcüğünü çok geniş bir anlamda kullansak bile) yoktur; bugün için "öykübilim"*** diye bir şey yoktur. Bunu daha başta belirtmek ve bazı açılardan düş kırıklıkları olabileceğini önceden haber vermek istedim.

Anlatının Yapısal Çözümlemesinin Kökeni

Bu etkinliğin kökeni karmaşık değil de en azından "kullanılabilir" niteliktedir. Anlatının ve metinlerin çözümlemesine yön veren anlayışı eğer Aristoteles'çi Yazınbilime (Poetik) ve Sözbilime (Retorik) kadar götürürsek, bu kökenin çok uzaklarda bulunduğunu kabul edebiliriz. Eğer söz konusu anlayışı Aristotelés sonrası klasik dönemdeki, türlerin kuramcılarına kadar götürürsek, o zaman kökenin daha az uzakta olduğunu kabul edebiliriz. Ve yine eğer bu anlayışın, günümüzdeki biçimiyle, Rus biçimcileri diye adlandırılan ve yapıtları Fransızca'ya Tzvetan Todorov¹ tarafından

* Bu yazı, R.Barthes'ın "L'analyse structurale du récit. A propos d'Actes 10-11" ("Anlatının Yapısal Çözümlemesi. [Havarilerin] İşleri 10-11 Konusunda") başlığıyla yayımladığı çalışmanın, kuramsal açıklamalar içeren giriş bölümünün çevirisidir: Biz burada, R.Barthes'ın Yeni Ahit'teki (İncil) "Havarilerin İşleri" bölümünün 10.ve 11. Bablarının Fransızca çevirisine uyguladığı çözümlemeyi değil de, anlatının yapısal çözümlemesiyle ilgili görüşlerini içeren bu giriş bölümünü dilimize aktardık yalnızca. (Ç.N.)

** Öykübilim terimini *diégétologie* karşılığında kullanıyoruz. (Ç.N.)

çevrilmiş bulunan topluluğun çalışmalarına uzandığını kabul edersek, o zaman da kökenin daha yakın, hatta çok daha yakın ve daha belirgin bir geçmişte yer aldığını görürüz. Bu Rus biçimciliği, 1920-1925 yıllarında, yapının büründüğü biçimler üstüne çalışmalar yapmış şairler, yazın eleştirmenleri, dilbilimciler ve halkbilimcilerden oluşuyordu (bu çeşitlilik bizim için önemlidir): Topluluk daha sonra kültür alanındaki Stalin'ciliğin etkisiyle dağılmış, özellikle Prag Dilbilim Çevresi'nin aracılığıyla da yabancı ülkelere yayılmıştır. Rusların oluşturduğu bu biçimci araştırma topluluğunun anlayışı özellikle günümüzün büyük dilbilimcisi Roman Jakobson'un* çalışmalarında görülmektedir.

Tarihsel açıdan değil de yöntembilimsel açıdan, Anlatının Yapısal Çözümlemesi'nin kökeni, kuşkusuz yapısal diye adlandırılan dilbilimin yeni gelişmelerinde yer alır. Bu dilbilimden kalkarak ve Jakobson'un çalışmaları aracılığıyla şiirsel bildirinin ya da yazınsal bildirinin incelenmesine doğru "yazınbilimsel" bir genişleme olmuştur. Öte yandan, Lévi-Strauss'un, mitler üstüne yaptığı incelemelerle ve yine, anlatı incelemesi alanında Rus biçimcilerinin en önemlilerinden biri olan halkbilimci Vladimir Propp'u yeniden ele alıp gözden geçirmesiyle de insanbilimsel bir genişleme gerçekleşmiştir. Günümüzde, Fransa'da, bu alandaki araştırmalar, eğer haksızlık etmiyorsam, özellikle École pratique des hautes études'e bağlı Centre d'études des communications de masse'da (Kitle İletişim İncelemeleri Merkezi) ve dostum, meslektaşım Greimas'ın** yönettiği Göstergebilim-Dilbilim Topluluğu tarafından sürdürülmektedir. Bu türden çözümleme, üniversite öğretimine, özellikle de Vincennes Üniversitesi'ndeki öğretime yeni yeni girmeye başlamıştır. Başta Rusya, A.B.D. ve Almanya olmak üzere yabancı ülkelerde de belli bir kuruma bağlı olmayan araştırmacılar bu doğrultuda çalışmalar yapmaktadırlar. Söz konusu araştırmaların düzenlenmesiyle ilgili birkaç girişimi burada belirtmek istiyorum: Fransa'da Tzvetan Todorov ve Gérard Genette'in yönetiminde bir Yazınbilim (Jakobson'cu anlamda kuşkusuz) Dergisi'nin*** yayımlanması, İtalya'da, Urbino kentinde her yıl Anlatı Çözümlemesi üstüne bir kolokyum düzenlemesi; bir de son olarak, büyük çapta, bir Uluslararası Göstergebilim Derneği'nin (göstergebilim sözcüğü burada anlamlamalar bilimi demektir) kısa süre önce kurulmuş olması (derneğin, Anlatı Çözümlemesi'yle ilgili sorunları sık sık tartışacağı, *Semiotica* adında bir dergisi de vardır).

* 1896'da Moskova'da doğan R. Jakobson 1982'de Boston'da ölmüştür. (Ç.N.)

** Litvanya kökenli Fransız göstergebilimcisi Algirdas Julien Greimas (Tula, 1917-Paris, 1992). (Ç.N.)

*** Bu derginin adı *Poétique*'tir. (Ç.N.)

Ne var ki bu araştırma günümüzde bir dağılma göstermektedir ama bu dağılma da bir bakıma söz konusu araştırmayı oluşturuca bir özellik taşıyor —en azından benim görebildiğim kadarıyla böyledir. Bir kere her şeyden önce, bu araştırma bireysel bir çalışma olarak kalmaktadır; ama bu, bireycilikten kaynaklandığı için değil de çalışmanın doğruluk, kesinlik gerektirmesinden dolayı böyledir. Metindeki anlamı ya da anlamları işlemek (Anlatının Yapısal Çözümlemesi bu demektir çünkü) fenomenolojik bir kalkıştan koparılamaz. Anlamı okuyacak bir makine yoktur. Gerçi çeviri makineleri vardır, bunlar da kendi yapılarında daha şimdiden okuma makineleri içerirler, ilerde de kaçınılmaz olarak içereceklerdir. Ama bu çeviri makineleri, düzanlamları, gerçek anlamları dönüştürebilme yeteneğine sahip olabilmekle birlikte, bir metindeki ikincil anlamlar üstünde, yananlamsal ve çağrışımsal düzey üstünde hiçbir biçimde etkili olamazlar. Dolayısıyla kalkışta her zaman için bireysel bir okuma işlemi gerekir; bu düzlemde, bir "ekip" kavramının son derece "aldatıcı" olduğunu sanıyorum. Çünkü Anlatının Yapısal Çözümlemesi, biyoloji ve hatta toplumbilim gibi bir bilim dalı biçiminde ele alınamaz. Önceden belirlenmiş kurallara uygun bir açıklama olası değildir, bir araştırmacı bir başkasının adına tam olarak konuşamaz. Öte yandan, bu bireysel araştırma, her araştırmacı düzeyinde, oluşum halindedir. Her araştırmacının kendi tarihi vardır; bu tarih de, içinde yer aldığı yapısalılık tarihinin hızlı bir gelişim göstermesi oranında değişikliğe uğrayabilir. Kavramlar hızla değişmekte, ayrımlar hızla ortaya çıkmakta, tartışmalar çabucak şiddetlenmekte, bütün bunlar da kuşkusuz araştırmayı etkilemektedir.

Son olarak, gerçek düşüncem olduğu için söylemeden edemeyeceğim bir şey daha var: Kültürel bir dilyetisini, yani anlatının dilini incelemek söz konusu olduğu için, çözümleme, kendi ideolojik içermelerine karşı hemen duyarlıdır. Günümüzde "yapısalcılık" olarak ortaya çıkan şey, aslında, birleştirici bir okul görmeye çalışıldığı ölçüde son derece toplumbilimsel nitelikli ve son derece uydurulmuş bir kavramdır. Oysa durum hiç de böyle değildir. Fransız yapısalılık düzeyini ele alırsak, aynı yapısalıcı anlayış içine sokulan değişik temsilcileri arasında, sözgelimi Lévi-Strauss, Derrida, Lacan ve Althusser arasında, ne olursa olsun derin ideolojik ayrımlar vardır. Dolayısıyla bir yapısalıcı fraksiyonculuk söz konusudur; böyle bir etkinliğin konumunu saptamak gerekirse (ama benim buradaki amacım bu değil) öyle sanıyorum ki, bu, "Bilim" kavramı çevresinde belirginleşecektir.

Ben bütün bunları, bir düş kırıklığına düşülebileceğini olabildiğince önceden haber vermek ve bir yöntem kimliğini çok yeni kazanmış ama elbette bu aşamada henüz bilim sayılamayacak bir bilimsel yönetime fazla

umut bağlamayı özendirmemek için söyledim. [...]»* Burada şimdi, günümüzde Anlatının Yapısal Çözümlemesi'yle ilgilenen herkesin kabul edebileceğini düşündüğüm üç genel ilkedен söz etmek istiyorum. Bunlara ayrıca çözümlemenin işlemsel olarak düzenlenmesiyle ilgili bazı açıklamaları da ekleyeceğim.

I. Genel İlkeler ve Çözümlemeyle İlgili Düzenlemeler

1. Biçimselleştirme İlkesi

Soyutlama ilkesi olarak da adlandırılabilir bu ilke, Saussure'ün ortaya atmış olduğu *dil* ve *söz* karşıtlığından doğmuştur. Bilindiği gibi, dünyada, dünya tarihinde ve yeryüzündeki bütün halkların tarihinde, insanlar tarafından üretilmiş anlatılar sayılamayacak kadar çoktur. Görünüşte karma-karışık olan bu anlatı yığınınındaki her anlatının Saussure'ün verdiği anlamda söz olduğunu, anlatının genel bir dilinin bildirisi olduğunu kabul ederiz. Anlatının bu dili, kuşkusuz, gerçek anlamda dilin, yani dilbilimcilerin incelediği dilin ötesinde saptanabilir. Ulusal dilleri (bu dillerle de anlatılar yazılmıştır) inceleyen dilbilim, bir dilbilimcinin ele alabileceği son birim olan tümce üstünde çalışır. Tümcenin ötesindeki yapı artık dilbilimin değil de ikincil bir dilbilimin, bir dilbilimötesi'nin yetki alanına girer. Bu da, anlatı çözümlemesinin yapıldığı yerdir yani tümce ötesinde, birçok tümcenin bir araya getirilmesiyle oluşan yerdir. Peki bu durumda ne olur? Henüz ne olduğu bilinmemektedir. Gerçi çok uzun süredir bilindiği sanılıyordu ve bu konuda Aristoteles'çi ya da Cicero'cu sözbilim (retorik) bizi aydınlatıyordu. Ama bu sözbilimin kavramları, özellikle kuralcı kavramlar olduğundan, günümüzde artık aşılmıştır. Geçerliliği kalmamış olmakla birlikte, bu klasik sözbilimin yerine yenisi henüz konmamıştır. Dilbilimcilerin kendileri de böyle bir şeye girişmemişlerdir. Benveniste bu konuda, her zaman olduğu gibi son derece zekice bazı bilgiler vermiştir; bazı Amerikalılar da *speech-analysis*'le yani söylem çözümlemesiyle ilgilenmişlerdir. Ama bu dilbilim henüz kurulmuş değildir. Dolayısıyla, anlatının çözümlemesi, anlatının dili, en azından ilke olarak, gelecekte kurulacak olan dilbilimötesi etkinlik alanına bağlıdır.

* Çözümleme metninin çevirisini vermeyeceğimiz için, çözümlemeye gönderme yapan buradaki ara tümceyi dipnot olarak vermeyi uygun gördük: (Bizi ilgilendiren *Havarilerin İşleri* adlı metne geçmeden önce). (Ç. N.)

Bu soyutlama ilkesi (söz konusu ilke adına da bir anlatı dili oluştur-maya çalışıyoruz) pratikte, bir metni tek başına kendi içinde çözümleyemeyeceğimiz, tek başına kendi içinde çözümlemek istemeyeceğimiz sonucunu doğurmuştur. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, ben de size burada bir tek metinden söz edeceğim: Bundan rahatsızlık duyuyorum çünkü anlatı üstünde çalışan klasik bir çözümlemecinin tutumu bir tek metinle ilgilenmek değildir. Bu bakımdan, Anlatının Yapısal Çözümlemesi ile gele-neksel olarak^{*} metin açıklaması diye adlandırılan şey arasında temel bir ayrım vardır. Bir metin, bizim için, bir dile gönderme yapan bir sözdür, bir koda gönderme yapan bir bildiridir, bir edince (kompetans) gönderme yapan bir edimdir (performans) —bütün bu sözcükler de dilbilimcilerin sözcükleridir. Anlatının Yapısal Çözümlemesi, özü bakımından, oluşumu bakımından karşılaştırmalı bir etkinliktir: Bir içeriği değil de biçimleri araştırır. [Bir metni ele aldığımızda]*, yapacağımız iş, bu metni açıklamak değil, bir dilbilgisi kurmak için gereçleri biraraya getiren bir araştırmacı gibi, bu metnin karşısına geçmektir. Nitekim, dilbilimci, bu amaçla, tüm-celeri biraraya getirmeye, tümcelerden oluşan bir bütüncüyü oluşturmaya çalışır. Anlatı çözümlemesi de tam olarak aynı işi yapar: Anlatıları birara-ya getirmeye, anlatılardan oluşan bir bütüncüyü oluşturmaya, bu bütünce-den de bir yapı elde etmeye çalışır.

2. Ayrıcılık İlkesi

Bu ikinci ilkenin kökeni sesbilimdedir. Sesbilim, sesbilgisine karşıt olarak, bir dilde çıkarılan her sesin gerçek niteliğini, sesin fiziksel ve akustik niteliğini incelemeye değil de bir dildeki seslerin ayrımlarını belirlemeye çalışır. Bunu yaparken de yalnızca bir tek şeyi ölçü olarak alır: Söz konu-su ses ayrımlarının anlam ayrımlarına yol açıp açmadığına bakar. Ayrıcılık** ilkesidir bu. Demek ki, içerik ayrımlarıyla kanıtlanmış biçim ayrımları bulmaya çalışılır; bu ayrımlar ayırıcı özellikler ya da ayırıcı olmayan özelliklerdir. Ben şimdi burada, bir açıklama yapmak, bir örnek vermek ve bir çeşit uyarıda bulunmak istiyorum.

Önce *anlam* sözcüğü üstüne bir *açıklama*. Anlatı çözümlemesinde, dolu olarak adlandıracağım gösterilenler, sözcüksel gösterilenler, sözcü-ğün yaygın kullanımıyla anlamlar bulmaya çalışılmaz. Bizim anlam diye

* R.Barthes burada "*Havayilerin İşleri*"yle ilgili metinden söz edeceğim zaman" diye yazı-yor. Biz yazısının çözümleme bölümünü çevirmeyeceğimiz için söz konusu tümceyi bağlama uyarlayarak dilimize aktardık. (Ç.N.)

** Fransızca *pertinence* sözcüğü karşılığında kullandığımız *ayrıcılık* için *belirginlik* de denilebilir. (Ç.N.)

adlandırdığımız şey, her çeşit metiniçi ya da metindışı bağlılışımdır, yani anlatının bir başka anına ya da anlatıyı okumak için gerekli olan kültürün bir başka yerine ileten, anlatıya özgü her çeşit özelliktir: Bütün anaför, katarfor, kısacası "diyafor" (eğer bu sözcüğü kullanmama izin verilirse) türleri, bütün bağıntılar, bütün dizisel ve dizimsel bağlılışimler, bütün anlamlama olguları ve bütün dağılım olguları. Tekrar ediyorum, anlam bir sözlükte (Anlatının sözlüğü bile olsa) bulabileceğim biçimiyle dolu bir gösterilen değildir. Anlam, her şeyden önce bir bağlılışımdır ya da bir bağlılışımın ögesidir, bir bağlılışık öğedir veya bir yananlamdır. Anlam benim için (araştırmada da ona böyle yaklaştım) her şeyden önce bir *alınılama**dır, bir kodun kalkış noktasıdır, bir koda doğru hareket etmemizi sağlayan ve bir kod içeren şeydir; bu kodun yeniden oluşturulmamış olması ya da yeniden oluşturulamaz olması durumu değiştirmez [...]**.

Şimdi de bir örnek: Anlatının Yapısal Çözümlemesi için, en azından bana göre (ama yine de bu tartışılabilir) çeviri sorunları dizgesel olarak ayırıcı nitelik taşımaz. Nitekim Cornelius ile Petrus'un gönül gözüyle görme (rüyet)*** olaylarının yer aldığı anlatıya ilişkin olarak, çeviri sorunları çözümlemeyi ancak belli sınırlar içerisinde ilgilendirir: Bu da yalnızca çevirideki ayrımlar eğer yapısal bir değişiklik içeriyorsa, yani bir işlevler bütününde ya da bir kesitte değişikliğe yol açıyorsa, söz konusu olur. Burada, sıradan da olsa, bir örnek vermek istiyorum: Bunun için çözümleme metnimiz olan *Havarilerin İşleri*'ne ilişkin iki çeviriyi**** ele alalım. Bu çevirilerden ilkinin, İncil'in ökümenik versiyonu için çalışma yapan Edgar Haulotte'un değerli katkısına borçluyum:

"Dans sa piété [il s'agit de Corneille] et sa révérence envers Dieu, que toute sa maison partageait, il comblait de largesses le peuple juif, et il invoquait Dieu en tout temps" (Act. 10,2)

(Sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi: *"Dindarlığı [Cornelius söz konusu] ve bütün ailesinin de paylaştığı Allah saygısıyla, Yahudi halkını başısa boğar ve her zaman Allah'a yalvarıp yakarırdı" (Havarilerin İşleri, 10, 2)).*

Ben bu metni Lemaistre de Sacy'nin (XVII. yy.) yapmış olduğu, hem

- * *Alınılama* terimini, R.Barthes'ın, metninde yer verdiği Fransızca *citation* sözcüğünün karşılığı olarak *anma*, *adını anma*, *zikretme*, *aktarma*, *belirtme* anlamlarında kullanıyoruz. *Citation* terimini, bu metinde, aynı doğrultuda kullanıldığı yerlerde, tümce-nin akışına göre söz konusu sözcüklerden biriyle ya da türevleriyle karşılayacağız. (Ç.N.)
- ** R.Barthes burada "aynı konuya ilerde yeniden değineceğim" diye yazıyor. Biz çözümleme bölümünü vermeyeceğimiz için bu tümceyi dipnotta belirtmeyi uygun gördük. (Ç.N.)
- *** *Gönül gözüyle görme (rüyet)* sözcüklerini Fransızca *vision* karşılığında kullanıyoruz. (Ç.N.)
- **** Fransızca'ya yapılmış çeviriler söz konusu. (Ç.N.)

de çok güzel olan eski çevirisi üstünden çözümlemeye başlamıştım. Bu çeviride aynı bölüm şöyle verilmiş:

"Il était religieux et craignant Dieu avec toute sa famille, il faisait beaucoup d'aumônes au peuple, et il priaït Dieu incessamment."

(Sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi: *"O dindardı ve bütün ailesiyle birlikte Allah'tan korktuğu için halka çok sadaka verirdi ve durmadan Allah'a dua ederdi."*)

Diyebiliriz ki iki çeviride ortak olan birkaç sözcük var ancak, sözdizimsel yapılar da bir çeviriden öbürüne tümüyle farklı. Ama, karşımızdaki durum açısından, bu farklılığın, kodların ve işlevlerin dağılımı üstünde hiçbir etkisi yok çünkü parçanın yapısal anlamı her iki çeviride de tamamiyle aynı. Burada ruhsal yapıya, karaktere ya da hatta daha kesin olarak İncil'e ilişkin denilebilecek türden bir gösterilen söz konusudur çünkü İncil tamamiyle kodlanmış belli bir diziyi (paradigma) son derece özel bir biçimde işler. Bu da üç ögeli bir karşıtlıktır: sünnetliler/sünnetsizler/ "Allah'tan Korkanlar". Bu sonuncular, eğer dilbilim terimiyle belirtceek olursam, yansız olan ve tamamiyle metnimizin odak noktasında yer alan üçüncü kategoriye oluşturur: Demek ki burada ayırıcı olan, diziye giydiren tümceler değil dizi'nin kendisidir.

Buna karşılık, peder Haulotte'un çevirisi ile Lemaistre de Sacy'nin çevirilerini başka açılardan karşılaştıracak olursak, yapısal ayrımların ortaya çıktığını görürüz. Haulotte'un çevirisinde melek Cornelius'a Petrus'u arattırır ama bulduğunda ondan ne isteyeceğini söylemez. Sacy'nin çevirisindeyse o bölüm şöyledir: "Melek, ne yapmanız gerekeceğini size söyleyecektir" (6.ayet). Demek ki çevirilerden birinde öğelerin eksikliği, öbüründeysse öğelerin var olması söz konusudur (aynı durum daha sonraki 22. ve 33. ayetler için de geçerlidir). İki çevirideki ayrımın yapısal bir değer taşıdığı olgusu üstünde ısrarla duruyorum çünkü, meleğin verdiği buyrukla ilgili kesitte bir değişiklik olmaktadır. Sacy'nin çevirisinde meleğin verdiği buyruğun içeriği belirtilmiştir: Burada, önceden bildirilen (Petrus'un görevi, kelim görevi) ile ilerde gerçekleşecek olanı (*Petrus bir kelamı getirecektir*) bir tür bağdaşık kılma isteği vardır. Doğrusu ben bu çevirinin kökenini bilmediğim gibi onunla ilgilenmiyorum da. Gördüğüm şey, Sacy'nin çevirisinin bildirinin yapısını usçullaştırmasıdır; öbür çevirideyse, meleğin buyruğu, tam belirtilmemiş olduğu için, eksiklik içermekte, bu yolla da, Cornelius'un buyruğa itaat etmesini, abartılı bir biçimde vermektedir. Çünkü Cornelius adamlarını Petrus'u aramaya sanki körü körüne ve nedenini bilmeden göndermektedir. Haulotte'un çevirisinde, eksiklik, bir kararsızlık yaratan, metnin kararsızlığını güçlendirip abartan bir özellik işlevini görmektedir. Daha az anlatısal, daha az dramatik, ama daha çok usçul olan Sacy'nin çevirisindeyse böyle bir durum söz konusu değildir.

Son olarak da bir önlem ve bir *uyarı*: Açıklamaların *doğallığı*'na güvenmemek gerekir. Bir metni çözümlerken, yazılmış olanın apaçıklık etkisine ve bizde bıraktığı "hiç kuşku yok ki bu doğal olarak böyledir" izlemine karşı her an tepki göstermemiz gerekir. Her sözce, ne kadar önemsiz ve ne kadar olağan olursa olsun, zihinsel bir değiştimin sınamasıyla yapı bakımından değerlendirilmektedir. Bir sözcenin, bir tümce parçasının karşısında, eğer şu özellik belirtilmemiş olsaydı ya da farklı olsaydı, durum ne olurdu diye düşünmek gerekir her zaman. İyi bir anlatı çözümlemecisinin bir çeşit *karşı-metn* oluşturma hayalgücüne, metnin sapmasını yakalayabilecek bir hayalgücüne, anlatısal açıdan skandal olabilecek şeyi hayal etme gücüne sahip olmalıdır. Gerçekten de mantıksal, anlatısal "skandal" kavramına duyarlı olmak gerekir; çünkü doğrudan doğruya bu yolla, çözümlemenin çoğu kez son derece sıradan, ağır ve apaçık olan özelliğini üstlenmek için daha fazla cesaret elde etmiş oluruz.

3. Çoğulluk İlkesi

Anlatının Yapısal Çözümlemesi (en azından benim tasarladığım biçimiyse) metnin "genel" olarak anlamını ortaya koymaya çalışmadığı gibi metnin "bir" anlamını da ortaya koymaya çalışmaz. Filolojik incelemeden tamamiyle ayrılır çünkü geometrik yer diye adlandıracağım anlamların yerini, metnin olasılıklar yerini çizmeye çalışır. Bir dilin bir sözler olasılığı olması gibi (bir dil, belli sayıdaki, gerçeği söylemek gerekirse, sonsuz sayıdaki sözlerin olası yeridir), çözümlemecinin, anlatının dilini araştırırken ortaya koymaya çalıştığı şey de anlamların olası yeridir ya da anlamın çoğulluğu veya çoğul olarak anlamdır. Çözümleme, anlamı bir olasılık olarak araştırır ya da tanımlar dediğimizde, serbestçe gerçekleştirilen bir davranış ya da bir seçme söz konusu değildir. Benim için, her ne olursa olsun, gerçeğin olasılık koşullarını serbestçe belirlemek ve filolojik bir biline-mezcilik söz konusu değildir. Ben anlam olasılığını, kesin bir anlama karşı hoşgörölü ve serbest bir ön koşul olarak görmem. Benim için, anlam, bir olasılık değil, *bir* olası durum değil, *olasının ta kendisidir*, çoğulluğun ta kendisidir (yoksa bir, iki ya da birçok olasılık değildir).

Bu koşullarda, yapısal çözümleme bir yorumlama yöntemi olamaz; yapısal çözümleme metni yorumlamaya, metnin olası anlamını önermeye çalışmaz; metnin gerçekliğine, derin yapısına, gizine doğru uzanan *anagojik** bir yol izlemez. Dolayısıyla, Marx'çı ya da psikanalizci türde yorumlayıcı bir eleştiri olan yazınsal eleştirilerden tümüyle ayrılır. Metnin

* *Anagoji* (Fr. *anagogie*) terimi düz anlamdan kalkarak gizemli anlama yükselen Kutsal Metin yorumu demektir. *Anagojik* (Fr. *anagogique*) ise bu terimin sıfatıdır. (Ç.N.)

yapısal çözümlemesi söz konusu eleştirilerden farklıdır çünkü metnin giniini araştırmaz: Ona göre, metnin bütün kökleri havadadır; dolayısıyla ana kökü bulmak için bütün bu kökleri bulup ortaya çıkarmasına gerek yoktur. Kuşkusuz, eğer bir metinde, bir anlam, bir tekanamlılık, bir anagojik süreç varsa (*Havarilerin İşleri* adlı metnimizde de tam anlamıyla böyle bir şey söz konusudur), bu anagojiyi metnin bir kodu olarak (öbür kodlar arasında) ve metin tarafından böyle sunulmuş olarak ele alırız.

4. İşlemsel Düzenlemeler

Ben bu deyişi daha göz korkutucu olan *yöntem* deyişine yeğliyorum çünkü elimizde bir yöntem bulunduğundan emin değilim. Ama buna karşılık, araştırmada sözünü etmemiz gereken belli sayıda işlemsel düzenleme var. Bana öyle geliyor ki (bu da değişebilecek kişisel bir görüştür), eğer bir tek metin üstünde çalışılırsa, yukarıda sözünü etmiş olduğum karşılaştırmalı çalışmadan önce (bu da zaten Klasik Yapısal Çözümleme'nin sonudur), üç işlem öngörmek gerekir.

1.Kesitleme: Metnin, yani özdeksel gösterenin parçalara ayrılması. Bu kesitleme işlemi bana göre, tümüyle keyfi (rastlantısal) olarak yapılabilir. Araştırmancının belli bir durumunda, bu keyfilikte hiçbir sakınca yoktur. Kesitleme, metni bir çeşit karelere ayırma işlemidir, böylece üzerinde çalışacağımız sözce parçaları elde edilmiş olur. Böyle bir çalışma da İncil için, hatta bütün Kutsal Kitap için kesinlikle yapılmış durumdadır çünkü Kutsal Kitap ayetlere ayrılmıştır (Kur'an da ayetlere ayrılmıştır*). Ayet, anlamın en iyi çalışma birimidir; anlamların, bağlaşımların *kaymağını almak* söz konusu olduğuna göre, ayetin eleği eşsiz bir boyuttur. Ayrıca ayetlere ayırmanın nereden kaynaklandığını, bu tür bir kesitlemenin Kelam'ın alıntısall niteliğine bağılı olup olmadığını, Kutsal Kitap'taki sözlerin alıntısall niteliğı ile ayet arasındaki kesin bağların, yapısal bağların ne olduğunu bilmek de ilgimi çekerek doğrusu. Başka metinler için, üzerinde çalışılacak sözce parçalarını ben "okumabirimler" diye adlandırmayı önerdim. Bir ayet de bizim için bir *okumabirim*'dir.

2.Döküm: Metinde belirtilmiş kodların dökümü. Buna dökümün yanı sıra toplama, saptama ya da benim az önce belirttiğim gibi kaymağını alma da denilebilir. Bir okumabirimden öbürüne, bir ayetten bir başkasına, belirttiğim niteliğıyle anlamların, bağlaşımların ya da o sözce parça-

* R.Barthes bu tümcede Kutsal Kitap'ın (İncil ve Tevrat) ayetlere (Fr. *verset*) Kur'an'ın da surelere (Fr. *sourate*) ayrıldığını belirtir. Ancak, burada küçük tümcelere yani okumabirimlere ayrılma söz konusu olduğundan Kur'an için de, bu bağlamda surelere değil, ayetlere ayrılma söz konusudur. Biz de düzelterek çevirdik. (Ç.N.)

sında var olan kodların kalkış noktalarının dökümünü yapmaya çalışırız. [...]*

3.Düzenleme: Çoğu kez birbirinden ayrılmış, üstüste binmiş, birbirine karışmış ya da örülmüş birimlerin, işlevlerin saptanarak aralarındaki bağlaşımların düzenlenmesi. Örülmüş sözcüğünü kullandım çünkü bir tekst**, sözcüğün kökeninin de belirttiği gibi bir dokudur, bir bağlaşıklık öğeler örgüsüdür; bu bağlaşıklık öğeler, araya başka bütünlere ait başka bağlaşıklık öğelerin girmesiyle birbirlerinden uzaklaşmış olabilirler. İki büyük bağlaşıklık türü vardır: İç bağlaşımlar ve dış bağlaşımlar. Metiniçi bağlaşımlara örnek olarak şunu verebilirim: Eğer bize meleğin görüldüğü söylenirse, *görünme* bir öğedir, bunun bağlaşıklık öğesi de zorunlu olarak *kaybolma*'dır. *Görünme* ve *kaybolma* aynı metin içinde yer aldığından, metiniçi bir bağlaşıktır bu. Meleğin kaybolmaması durumunda tam anlamıyla anlatsal bir skandal söz konusu olurdu. Demek ki, kesiti *görünmek/kaybolmak* diye belirtmek gerekir çünkü okunabilirlik işte budur: Bazı öğelerin var olmasının gerekli olduğudur. Bir de dış bağlaşımlar var: Sözcenin bir özelliği ayırıcı, parçalarüstü, sözcük yerindeyse global bir bütünselliğe göndermelidir (bu bütünsellik metinüstü bir özelliktir); yine bir sözcenin bir özelliği bir kişinin global karakterine, bir yerin global havasına ya da burada, bizim metnimizde olduğu gibi (yani Dinsizlerin Kilise'ye katılması) anagojik bir anlama gönderebilir. Hatta, bir özellik başka metinlere de gönderme yapabilir: Bu durumda da *metinlerarası ilişkiler (metinlerarasılık)* söz konusudur. Bu kavram oldukça yenidir ve Julia Kristeva tarafından ortaya atılmıştır. Metinlerarası ilişkiler kavramı sözcenin herhangi bir özelliğinin, sözcüğün hemen hemen sonsuz anlamıyla bir başka metne göndermesi olgusunu içerir: Burada bir metnin kaynaklarıyla (bunlar sözünü ettiğimiz alıntılama olgusunun en küçük biçimidir) sonsuz bir metne (insanlığın kültür metni) bir tür saptanamayacak gönderme olan alıntılama (anmayı) birbirine karıştırmamak gerekir. Bu söylediğimiz, son derece çeşitli klişelerle örülmüş olan, dolayısıyla da önceki kültüre ya da çevre kültüre gönderme, onları anma, alıntılama olgusunu çok sık taşıyan yazınsal metinler için geçerlidir. Metinlerarası ilişki denen olgu içine daha sonra gelen metinleri de katmak gerekir: Çünkü bir metnin kaynakları, yalnızca kendinden önce gelenler değil, aynı zamanda kendinden *sonra* gelenlerdir. Bu, Lévi-Strauss'un da, son derece inandırıcı

* R.Barthes burada "İlerde bu konuya yeniden değineceğim çünkü söz konusu çalışmayı birkaç ayet üstünde yapacağım" diye yazıyor. Biz çözümleme bölümünü vermeyeceğimiz için bu tümcüyü dipnotta belirtmeyi uygun gördük. (Ç.N.)

** Türkçe'de *metin* anlamına gelen Fransızca *texte* sözcüğünü burada Latince kökeniyle (Lat. *textus*: doku, içiçe geçme, örü, düzenleniş) olan bağlantısını göstermek için *tekst* biçiminde yazdık. (Ç.N.)

cı bir biçimde benimsemiş olduğu bakış açısıdır. Lévi-Strauss'a göre, Oidipus mitinin Freud'cu yorumu Oidipus mitinin bir parçasıdır: Sophokles'i, Freud'un anılması, Freud'u da Sophokles'in anılması olarak okumalıyız.

(. . .)

1969. *Exégèse et Herméneutique*'te
Paris, Seuil, 1971.

Notlar

1. T. Todorov, *Théorie de la littérature*, Paris, Seuil, 1965.

Eylem Dizileri*

Anlatıya ilişkin ilk yapısal çözümlemelere göre, biliyoruz ki, bir masal, az sayıda kişi arasında bölüştürülmüş olan ve işlevi bir öyküden öbürüne aynı kalan dizgeli bir eylem dizisidir. Birkaç yüz Slav masalını çözümleyen Vladimir Propp halk masalının *biçim*'ini kesin olarak oluşturan öğelerdeki (kişiler ve eylemler) ve bağıntılardaki (eylemlerin dizilişi) sürekliliği ortaya koyma onurunu taşır. Ancak, bu biçim, Propp'ta, eylemin, değişik masallardaki gelişme yollarının soyutlanması sonucu ortaya çıkan bir *taslak*'tır (*şema*), dizimsel bir çizimdir. Lévi-Strauss ve Greimas, Propp'u tamamlayıp düzelterek, bu gelişme yolunu yapılandırmaya çalışmışlardır. Bu amaçla da masalın akışı içinde başka eylemlerle ve belli bir zaman aralığıyla birbirinden ayrılmış ama karşıtlıkların dizisel bağlantısıyla da birbirine bağlanmış, anlatı dizisi içindeki eylemleri ikişer ikişer biraraya getirmişlerdir: Sözelimi, *kahramanın birdenbire karşılaştığı eksiklik / bu eksikliğin giderilmesi*. Öte yandan, Bremond da anlatı eylemlerinin mantıksal bağıntısını incelemiş, bu incelemesini de söz konusu bağıntının insan davranışlarındaki belli bir mantığa dayanması ve sözelimi *kurnazlık*'ın ya da *hile*'nin (masalda çok sık rastlanan olaylardır bunlar) belli bir değişmez yapısını ortaya koyması ölçüsünde gerçekleştirmiştir.¹

Biz de burada, halk masalından değil de yazınsal bir anlatıdan alınan olay dizilerini çözümleyerek, anlatının yapısal çözümlemesi için kesinlikle temel nitelikli olan bu soruna bir katkıda bulunmaya çalışacağız: Göz önünde bulunduracağımız örnekler Balzac'ın *Scènes de la Vie parisienne*'inde (Paris Yaşamından Sahneler) yer alan *Sarrasine* adlı öyküden alınmıştır. Burada, ne olursa olsun, Balzac'ın sanatıyla ya da hatta gerçekçi sanatla ilgilenmeyeceğiz: Bizim için, tarihsel özellikler ya da yazarın başarıları değil anlatı *biçimler*'i söz konusu olacak yalnızca.

Önce iki *açıklamada* bulunacağım. Birincisi şu: Masalların çözümlemesi öykü boyutundaki büyük eylemleri, başlıca ekleme öğelerini

* Fransızca'sı: "Les suites d'actions". (Ç.N.)

(sözleşmeler, sınamalar ya da kahramanın yaşamak zorunda kaldığı serüvenler) ortaya çıkarmıştır; ama yazınsal anlatıda, bu büyük eylemler bir kez saptandıktan (bu işin kolay olduğunu farzedelim) sonra da geriye, görünüşte çoğunlukla önemsiz olan ve istem dışı gerçekleşmiş izlenimi veren bir sürü küçük olay kalır: Sözelimi *bir kapıya vurmak, biriyle konuşmaya başlamak, bir randevu vermek*, vb.. Bu ikinci dereceden eylemleri bir çeşit anlamsız dipdüzey olarak mı ele almalı ve söylemin, bunları, *doğal olarak*, iki temel olayı birbirine bağlamak için dille getirdiğini ileri sürüp çözümleme dışı mı tutmalıyız? Hayır, çünkü böyle bir şey yapmak, anlatının sonuçtaki yapısı hakkında önceden karar vermek ve bu yapıyı birleştirici, aşamalı bir yöne kaydırmak olacaktır. Biz ise, tersine, bir anlatıdaki *bütün* eylemlerin, ne kadar önemsiz görünürlerse görünsünler, çözümlenmeleri gerektiğini ve betimlenmesi uygun bir düzen içine katılmaları gerektiğini düşünüyoruz: Sözlü anlatının tersine, metinde, hiçbir söz özelliği anlamsız değildir.

İkinci açıklamam ise şu: Yazınsal anlatıdaki eylem dizileri, halk masalındakinden çok daha fazla olarak, başka "ayrıntılar"la, hiçbir bakımdan *eylem* sırasında yer almayan başka özelliklerle dolup taştan bir akışa kapılmıştır. Bunlar ya bir kişinin veya bir yerin özelliğini gösteren ruhsal belirtirlerdir, ya karşılıklı olarak görüşen kişilerin aynı noktada birleşmek, birbirlerini ikna etmek veya yanıltmak için başvurdukları konuşma oyunlarıdır, ya bazı gizleri ortaya atmak, çözümünü ertelemek veya çözmek için söylemin sunduğu işaretlerdir, ya bir bilgi veya bilgeliğin kaynaklanan genel düşüncelerdir ya da çözümlemenin genellikle yapının simgesel alanı içine katmak zorunda olduğu dil buluşlarıdır (sözelimi eğretileme). Bu özelliklerden hiçbirisi "istem dışı" ya da "anlamsız" değildir: Her biri "düşünme biçimleri"nin, yani ortak kuralların ve yinlemelerin, ya da büyük bir kültür kodunun (Duyuş ve Düşünüş Biçimi, Bilgi, Bilgelik, Belagat, Yorum, vb.) oluşturduğu düzenli bir bütünden kendine düşen gücü ve serbestliği alır. Başka göstergelerin bu yokluğu içinde, kişilerin davranışları (tutarlı diziler biçiminde birbirlerine bağlandıkları kadarıyla) özel bir koda, bir olaylar mantığına bağlıdır. Bu kod ya da mantık da, kuşkusuz, metni derinden yapılandıran, ona "okunabilir" olma durumunu, anlatısal usallık görünümünü, eskilerin dedikleri gibi *gerçeğebenzerliği*'ni kazandıran bir özelliktir ama bu özellik, yazınsal anlatının bütün anlam düzeyini kaplamaktan da uzaktır. Sözelimi sayfalar boyunca, pekâlâ *hiçbir şey olmayabilir* (yani hiçbir olay anlatılmayabilir) ve öte yandan da, ardıl bir eylem öncelinden büyük bir göstergeler yığınıyla ayrılmış ve bu göstergeler de eylem kodundan farklı olan kodlardan kaynaklanmış olabilir. Ayrıca eylemlerin, yalnızca, bir karakterin (*onun... alışkanlığı vardı*) belirtilebilir sıfatıyla anlatılabileceklerini de unutmamak gerekir: Bu durumda söz

konusu olaylar mantıksal bir düzenle değil de bir yığılma süreciyle birbirlerine bağlanmışlardır ya da en azından bağlı oldukları bir mantık varsa, bu, edimsel türden değil, ruhsal türdendir.

Yazınsal anlatının büyük bir bölümünü temsil eden bütün bunları bir yana bırakırsak, klasik metinde (modernliğin yarattığı kesintiden önceki) birbirlerine *mantıksal-zamansal* (şu'nun ardından gelen *bu* aynı zamanda onun bir sonucudur) bir düzenle bağlanmış, belli sayıdaki ilgili bilgiler kalır yine de geriye. Tek tek diziler ya da kesitler biçiminde düzenlenmiş bu eylemlerle ilgili bilgilerin (sözgelimi: 1. *Bir kapıya varmak*; 2. *Bu kapıya vurmak*; 3. *Oraya birinin çıktığını görmek*), iç gelişmesi (başka koşut kesitlerin içine girmiş olsa bile), anlatılan öykünün ilerlemesini sağlar ve anlatıyı, kendi "son"una ya da "sonuç"una doğru gelişen süreçsel bir organizma durumuna getirir.

Bazıları önemli görünen ve büyük bir romansı yoğunlukla donatılmış olan (*öldürmek, bir kurbanı kaçırmak, ilanı aşk etmek, vb.*), bazıları da son derece önemsiz olan (*bir kapıyı açmak, oturmak, vb.*) anlatısal eylemlerin bu genel kodunu, metnin içinde yer alan başka kültür kodlarından ayıracak biçimde nasıl adlandırabiliriz (kuşkusuz böyle bir ayrımın yalnızca çözümsel bir değeri vardır, çünkü metin bütün kodları karışık ve *örülmüş* bir biçimde sunar)? Aristoteles'çi sözcükdağarcığından bir terime başvurarak (Aristoteles, sonuçta, yapıtlara yönelik yapısal çözümlemenin babasıdır), anlatı eylemlerinin bu kodunu *proairetik kod* olarak adlandırmayı önerdim.² Eylem bilimini ya da *praksis*'i kuran Aristoteles, gerçekte, bunun önüne ek bir bilim dalı olan *proairesis*'i koymuştur: *Proairesis*, bir eylemin sonucunu önceden tartışmak, bir seçeneğin iki ögesi arasından, gerçekleştirilecek olanı *seçmek* (köken anlamıdır bu) konusundaki insan yeteneğidir. Eylem dizilerinin her düğüm noktasında, anlatının kendisi de (burada anlatının başarısına değil de bir anlatı *dil*'ine başvurduğumuz için yazar yerine anlatıdan söz etmek daha yerinde olur) birçok olasılık arasında bir "seçme yapar" ve bu seçim de, anlatılan öykünün geleceğini bağlar her an: Kuşkusuz, anlatılan öykü de, vurulan kapının açılıp açılmamasına, vb'ne göre değişir (bu seçenekli yapı Cl. Bremond tarafından özellikle incelenmiştir). Her eylemde bir seçeneğin karşısında kalan (eylemi şu ya da bu doğrultuda geliştirmek) anlatının, her zaman yalnızca kendi yararlanabileceği, yani *yaşamını anlatı olarak sürdürmesini sağlayan* ögeyi seçmesi pek doğal bir şeydir. Anlatı hiçbir zaman öyküyü bitirecek, kısa kestirecek bir ögeyi (gerçekleşmiş olduğunu dile getirerek) belirtmez. Anlatının neredeyse gerçek bir kendine saklama içgüdüğü vardır denilebilir çünkü, anlatı, dile getirilen bir eylemin içerdiği olası iki sonuçtan, her zaman, öyküyü "yeniden alevlendirecek" olanı seçer. Sıradan ama işin doğrusu pek incelenmemiş olan bu gerçekliği anım-

satmak yararsız değildir, çünkü anlatı *sanatı* (bir kodun başarıya ulaşması, uygulanması) bu yapısal belirlemelere (anlatı kişilerinden birinin değil de yalnızca anlatının "esenliği"ni düşünen belirlemeler) genellikle ruhsal, ahlaksal, tutkusal, vb. nedenlerin desteğini (kanıtını) sağlamak demektir kesinlikle. Anlatının gerçekte kendi yaşamını sürdürme yolunu seçtiği yerde, kendi yazgısını seçiyormuş gibi görünen, anlatı kişisidir: Birinin kendine saklama içgüdüğü, öbürünün özgürlüğü altında gizlidir: Yani anlatının *düzeni* (para düzeni kadar zorlayıcıdır) insanın özgür iradesi düzeyine yükselir. İşte bütün bunlar, tutarlı ve türdeş bir dizi içine karışmış her anlatı eylemine uygulamayı önerdiğim bu *proairetizm* teriminin içerdiği anlamlardır.

Bilinmesi gereken bir başka şey de bu dizilerin nasıl oluşturulabileceği, bir eylemin şu dizi içinde değil de bu dizi içinde yer aldığına nasıl karar verileceğidir. Gerçekte, dizinin bu oluşumu, adlandırılmasına sıkı sıkıya bağlıdır; buna karşılık, bir dizinin çözümlenmesi de, kendisi için bulunmuş adın açılımına bağlıdır. Sözelimi *girmek*, *yolculuk etmek*, *varmak*, *kalmak* gibi değişik eylemlerin, genel *Yolculuk* adı altında toplanabileceğini kendiliğinden düşündüğüm için, dizi kararlılık kazanıp belirginleşir (öteki dizilerle, öteki adlarla karşıtlaşır). Buna karşılık, belli bir pratik deneyimin beni etkilemesine bağlı olarak da *Randevu* terimi altında genellikle *önermek*, *kabul etmek*, *onurlandırmak* gibi bir dizi eylem yer alır; ayrıca bu *Randevu* terimini şu ya da bu biçimde metinden esinlenerek verdiğimden, bu terim içinde kesitin taslağını özel olarak gözlemleyebilme hakkım vardır biraz. Çok karışık özellikli olduğunu söylediğimiz metnin anlamsal yığını içinden kesitleri ortaya çıkarmak, eylemleri bir tür adı altında derleyip toplamak demektir: Sözelimi *Randevu*, *Yolculuk*, *Gezinti*, *Cinayet*, *Kaçırma*, vb. Bu kesitleri çözümlemekse, söz konusu tür adının bileşenlerini açıp sergilemek demektir. Bu basit *adlandırma*'nın, gözlemlenecek olgunun oluşturulması için yeterli bir ölçüt olması, oldukça önemsiz, çözümlemecinin tamamıyla öznel keyfine bırakılmış, kısacası pek az "bilimsel" olan bir işlem olarak görülebilir. Böyle bir işlem, bir bakıma, her dizi için, "Ben sizi adlandırdığım için siz varsınız; sizi böyle adlandırıyorum çünkü keyfim öyle istiyor" demek değil midir? Bu soruya şöyle bir yanıt vermek gerekir: Anlatının bilimi (eğer böyle bir bilim varsa) kesin ya da deneysel bilimlerin ölçütlerine boyun eğmez. Anlatı bir dil etkinliğidir (anlamlama ya da simgeleştirme etkinliği) ve dile ilişkili olarak, dile göre çözümlenmelidir: Bu bakımdan, çözümlemeci için *adlandırmak*, tıpkı geometrici için ölçmek, kimyacı için tartmak, biyolog için mikroskopla bakmak gibi usa yatkın ve nesnesiyle türdeş bir işlemdir. Ayrıca, kesit için bulduğumuz ve onu oluşturan ad dizgesel bir taktır; kendisi de doğrudan doğruya, dilin olduğu geniş sınıflandırma et-

kinliğinden kaynaklanır. Herhangi bir diziye *Kaçırma* diye adlandırıyor- sam, bunun nedeni, dilin kendisinin de bazı eylemlerdeki çeşitliliği bir tek kavram altında sınıflandırıp toplamış olması ve bana bu kavramı aktarıp onun tutarlı olduğunu göstermesidir. Metin içindeki dağınık eylem parça- cıklarından kalkarak oluşturduğum *Kaçırma* kavramı da, daha önce oku- muş olduğum bütün kaçırmalara uygun düşer. Ad, *daha önce yazmış, da- ha önce okumuş, daha önce yapmış olma*'nın kesin, çürütülmez, bilimsel bir olgu kadar sağlam bir izidir. Demek ki, ad bulmak, benim gelip geçici hevesime bırakılmış, keyfe bağlı bir işlem değildir asla. Ad bulmak, kodu oluşturan şu *daha önce*'yi yakalamak, metin ile anlatı dilini oluşturan bü- tün öbür anlatılar arasındaki bağlantıyı sağlamak demektir; çünkü dilbi- limsel ya da göstergebilimsel çalışma, dilin öncesi ile metnin şimdisi ara- sında bağlantı kuran *geçiş*i bulmaktan başka bir şey olamaz hiçbir za- man. Sonuç olarak, çözümlemeci, kesiti adlandırırken, okurun kendi yap- tığı çalışmayı daha özenli ve daha fazla düşünülmüş bir biçimde yeniden gerçekleştirmekten başka bir şey yapmaz ve çözümlemecinin "bilgилiliği" bir okuma fenomenolojisi içine yerleşir: Bir anlatıyı okumak, gerçekten de, onu, okumanın ritmine uyarak yapı parçacıkları biçiminde düzenle- mek, göstergelerden oluşan yoğun anlatım dizisini az çok "özetleyen" ad- lara doğru ulaşmaya çalışmak, tam öykünün "tüketilmekte" olduğu sırada birtakım ad düzenlemelerine girişmek, okunan şeyin yeniliğini, okumanın daha önceki geniş kodundan kaynaklanan bildik adlarla sürekli olarak da- ha alışılmış, daha uysal kılmaktır. Bazı belirtiler, bende *Cinayet* adının çok çabuk ortaya çıkmasına yol açtığı için, öyküyü alımlamam da gerçek- ten bir *okuma* özelliği kazanır; bu alımlama anlatısal anlamı değil de dil- sel anlamı kavramamı sağlayacak olan, tümcelerın basit algılanması olayı değildir. Okumak, adlandırmak demektir (bu nedenle, en azından bazı modern metinlere bakarak, şunu bile söyleyebiliriz: Okumak, yazmak de- mektir).

Bütün eylem mantığını kucaklama ve hatta bu mantığın da tek oldu- ğunu ileri sürme savında bulunmadan, birkaç *proairetik* kesiti, az sayıda yalın bağıntıya indirgeyelim. Böylece, klasik anlatının belli bir usçul işle- yişi konusunda ilk fikri edinmiş oluruz.

1. Ardışık bağıntı. Anlatıda katıksız bir artarda geliş yoktur (belki de anlatının belirtisidir bu): Zamansal olan hemen mantıksal olanla dolar, *ardışık* olan da aynı anda *vargısal*'dır.³ Anlatıda *sonra* gelen, *önce* ge- len tarafından üretilmiş havası taşır. Bununla birlikte, bazı hareketlerin ayrıştırılmasında, katıksız zamansala yaklaşılr: Bir nesnenin, sözgelimi bir resmin algılanmasında durum böyledir (çevreye bir göz atmak/nesneyi fark etmek). Zaten, ender olarak rastlanan bu kesitlerin hafifçe mantıksal olan özelliği, her ögenin sonuçta, tıpkı bir dizideki gibi (bu da bir yapı de-

ğildir) önce geleni yinelemekten başka bir iş görmemesinden anlaşılır: *Bir ilk yerden çıkmak* (sözgelimi bir odadan)/*bir ikinci yerden çıkmak* (içinde bu odanın da bulunduğu binadan). Ama yine de mantıksallık pek uzakta değildir, bir içerme bağıntısıyla kendini gösterir: "farketmek" için önce "görmek" gerekir. "Bir odaya girmek" için önce "binaya girmek" gerekir. Hele hareket bir geri dönüş içeriyorsa (*Gezinti, Aşk Gezintisi*), yapı, yani *gitmek* ve *geri dönmek* yapısı, bu durumda, yalın olduğundan, son derece önemsizdir. Anlatının hemen taşıyıcılık görevini üstleneceği mantıksal skandalın boyutlarını görebilmek için, öğelerden *birinin* belirtilmemiş olduğunu düşünmek yeterlidir: *Dönüşü olmayan yolculuk* (sözgelimi dizideki öğelerden birinin eksikliği), anlatılabilecek en anlamlı olaylardan biridir.

2. Vargısal bağıntı. Birinin öbürünü belirlediği iki eylem arasındaki klasik bağıntıdır bu (ama burada da, bir önceki bağıntıyla bakışımı ve ona karşıt olarak, çoğu kez, nedensel bağ zamansallıkla dolar). Vargısal eklemleme kuşkusuz en zengin bağıntılardan biridir çünkü neredeyse anlatının "özgürlüğü"nü yüklenir: Bir vargının olumlu ya da olumsuz olması, öykünün bütün yazgısını değiştirir.

3. İsteksel bağıntı. Bir eylemin (sözgelimi: *giyinmek*), gerçekleşmesinden hemen önce bu eylemle ilgili bir niyet ya da istek açıklamasında bulunulur (*giyinmek istemek, giyinmeye karar vermek*). Burada da, eğer bir sonraki kesitte ortaya çıkan bir olay önceki kesitin mantıksal oluşumunu sarsarsa (bizim için önemli olan bu olayın her zaman belirtilmiş olmasıdır), bağıntı burada da yolundan sapabilir, istek gerçekleşme aşamasına ulaşmayabilir (*giyinmek istemek ve bunu yapmamak*).

4. Tepkisel bağıntı. Bir eylemin (sözgelimi: *dokunmak*) ardından, yarattığı tepki (*bağırarak*) gelir; bu, vargısal bağıntı taslağının bir çeşitidir ama buradaki model daha belirgin biçimde biyolojiktir.

5. Süresel bağıntı. Söylem bir eylemin (ya da bir durumun) başladığını ya da sürdüğünü açıkladıktan sonra, kesintiye uğradığını ya da durduğunu belirtir: *gülmekten patlamak / gülmeyi kesmek; gizlenmek / gizlendiği yerden çıkmak; derin düşünceye dalmak / derin düşünceden uyanmak*, vb.. Burada da anlamlı olan şey, yine, dizilerin sıradanlığıdır; çünkü, eğer anlatı bir durumun ya da eylemin sonunu belirtmeyecek olursa, anlatı açısından gerçek bir skandal meydana gelir: Kesintinin belirtilmesi, anlatı dilinin gerçek bir zorunluğu olarak belirir ya da söylem düzlemine aktarır-sak, Jakobson'un dil konusunda sözünü ettiği *zorunlu belirtmeler*'den biri olarak görülür.

6. Eş öğeli bağıntı. Bizim de yaptığımız gibi çekirdek yapılarına indirgenmiş az sayıdaki dizi sözlükte var olan karşıtlıkları yerine getirirler yalnızca: *sormak / yanıtlamak* (ya da: *kendine bir soru sormak / doğru-*

lamak) için durum böyledir. Kuşkusuz iki öge birbirine basit bir mantıksal içerme bağıntısıyla bağlıdır (yanıt verilir çünkü soru sorulmuştur) ama buradaki yapı, karşıt sözcük çiftlerinde görülen biçimsel bir *bütünleyici*'nin yapısıdır.

Eylem dizilerinde elbette başka mantıksal bağıntılar da vardır; öte yandan saptadığımız altı bağıntı da, kuşkusuz, daha da öze indirgenip daha da biçimselleştirilebilir. Ama çözümleme için önemli olan mantıksal bağıntının *öz niteliği*'nden çok onun belirtilmiş olmasıdır; anlatı "okunamaz" bir duruma gelse bile, bağıntının iki ögesini belirtmek *zorundadır*. Ama eğer mantıksal bağıntı, dile getiriliş biçiminden daha az belirginse, bu durumda, anlatının başvurduğu mantık *daha önce okumuş olma*'nın mantığından başka bir şey değildir. Çok eski bir kültürden gelen kalıp düşünce (stereotip), anlatı dünyasının gerçek nedenidir; bu anlatı dünyası da bütünüyle, deneyimin (pratikten çok kitaplara dayanan bir deneyim) okurun belleğinde bıraktığı ve bu belleği oluşturan izler üzerinde kurulmuştur. Bu nedenle, diyebiliriz ki, eksiksiz kesit, okura en güçlü mantıksal kesinliği sağlayan, içinde bütün okumaların ve konuşmaların hemen görüldüğü en "kültürlü" kesittir. Balzac'ın öyküsündeki *Meslek (Kariyer)* kesiti de böyle bir kesittir: *Paris'e gitmek / büyük bir ustanın yanına girmek / ustadan ayrılmak / bir ödül kazanmak / büyük bir eleştirmen tarafından benimsenmek / İtalya'ya gitmek*. Bu dizi kimbilir kaç kez belleğimize kaydedilmiştir? Şunu kabul etmek gerekir ki, anlatı mantığı Aristoteles'çi *olası*'nın (bilimsel gerçek değil de ortak düşünce) geliştirilmesinden başka bir şey değildir. Anlatı konusunda çalışan ilk klasik kuramcılarının, bu mantığın doğru olduğunu belirtmeye (birtakım zorunluklar ve estetik değerler biçiminde) çalıştıklarında, yine Aristoteles'çi bir kavramı ileri sürmüş olmaları da olağandır: *Gerçeğe benzerlik* kavramıdır bu.

Şimdi geriye, eylem dizilerinin metinde ne tür bir biçimde ortaya çıktıklarını söylemek kalıyor.

1. Yukarıda yaptığımız çözümleme birkaç mantıksal çekirdeğe yöneliktir ve dizilerin, tanımları gereği, dizimsel bir düzenden kaynaklandıklarını gösterse de, yine de ikili bir yapı (dizisel yapı) taşıdıkları izlenimini uyandırabilir. Ama bu çözümleme açısından bir yanılısama olur. Eğer dizinin ölçütü olarak, adlandırılmaya yatkın olmasını (yani, kültür olarak ele alacağımız sözlükten kaynaklanan genel bir terimle [tür adı] kuşatılabilmeye yatkın olması) kabul edecek olursak, öge sayısı çok değişik dizilerin var olacağını da benimsemek gerekir. Eylem dizisi sıradan, önemsiz bir işlemi belirtirse, öğeleri de genellikle az sayıdadır; büyük bir roman modeline (*Aşk Gezintisi, Cinayet, Kaçırma*, vb.) gönderdiğindeyse durum bunun tersidir. Hem zaten bu tür büyük kesitlerde, farklı yapılar üst üste binebilir: Sözgelimi, söylem "gerçek" olayların belirtilmesiyle (kendi

mantıksal-zamansal dizilişi içinde) sözbilimsel *düzenleyiş*'in (*dispositio*) sıradan öğelerini (bildirme, bölümleri sunma, özet verme) birbirinin arasına karıştırabilir; bu durum da, dizinin dağılmadan uzamasına yol açar. Söylem birbirinden farklı temel öğelerden ikisini ya da üçünü ortaya atıp her birini birçok kez yineleyebilir (gösterenlerini değiştirerek): Sözelimi bir kişi, belli bir duruma uygun olarak, *umut edebilir / hayal kırıklığına uğrayabilir / bir şeyi gidermeye çalışabilir*, ama umut, hayal kırıklığı ve giderme birçok kez belirtilebilir (kişinin düşüncelerinin ritmine uygun olarak ve geriye dönüş tekniği yardımıyla). Ayrıca, öğelerin yinelenmesinin (dizinin çoğalmasının nedenidir) anlamsal bir değer taşıyabileceğini (yineleme olarak özel bir içerikle donanmış olma) de unutmamak gerekir. Sözelimi *Tehlike* ve *Tehdit* kesitlerinde durum böyledir: Aynı öğenin çoğalmasının (*bir tehlikeye atılmak, bir tehditle karşı karşıya kalmak*) dramatik bir baskı değeri vardır.

2.Yapısal anlatı çözümlemesi, genellikle, eylemleri (Propp bunları *işlevler* diye adlandırır) gerçekleştiren ya da etkilenen kişilere göre belirlemeden önce sınıflandırmaz. Böyle düşünüldüğünde, çözümlemenin dizilerde hemen her zaman iki ya da üç kişinin rol oynadığını belirtmesi gerekir. *Davranmak / tepki göstermek* gibi bir dizide, kuşkusuz birbirinden farklı iki etken kişi vardır; ama bu, çözümlemenin bir sonraki aşamasında ele alınacak bir özelliktir. Yalın bir yapılandırma açısından (bizim de burada yapmaya çalıştığımız zaten bu), eylemsel öğeyi, her türlü kişisel olaydan bağımsız olan ve katışıksız kökanlamıyla (semantem) kavranan bir fiil olarak kabul etmek yerinde (ve kuşkusuz verimli) bir davranış olacaktır (zaten, bazı fiillerin anlamsal yükü, kendi içinde etken kişilerin ikiliğini içerir: *kavuşmak* fiili böyledir).

3. Bir dizi, biraz uzun olduğunda, kendi genel gelişmesi içine "alt programlar" (...) * olarak katılmış ek diziler içerebilir. *Anlatmak* kesiti, belli bir anda, *Randevu* (*sorunu anlatmak için randevu istemek*) öğesini içerebilir; bu öğe de içinde bir başka kesiti kucaklayabilir (*bir randevu istemek / bu isteği kabul etmek / bu isteği geri çevirmek / bu isteğe saygı göstermek / vb.*) Eylem ağı, gerçekten de, ilke bakımından, duruma göre güçlendirici ya da indirgeyici bir değiştirim işlemiyle kurulur: Söylem kimi kez bir öğeyi *ayrıştırır* ve böylece yeni bir eylem dizisi oluşturur; kimi kez de birçok işlemi bir tek sözcük altında *özetler*. Bu değişebilme özgülüğü dilin bir özelliğidir (bu özgürlük sözelimi sinema dilinde daha fazla bir gözetim altındadır).

4. Bir dizi belli bir mantıksızlık sergilediğinde, o dizinin ussallığını yeniden kurmak için, çözümlemeyi ilerletip bazı temel değiştirimlere baş-

* R.Barthes burada araç içinde "alt programlar"ın (Fr. "*sous-programmes*") sibernetikte "briques" (Fransızca'da) olarak adlandırılmış olduğunu da belirtir. (Ç.N.)

vurmak yeterli olur çoğu kez. *Anlatmak* kesitinde, *istenilen randevuyu kabul etmek* ögesi, *söz konusu edilen sorunun size anlatılmasını kabul etmek* ile eşdeğerlidir. Eğer bir sorunun anlatılması düzeni ile bu sorunun yaratacağı etki (dinleyen kişi üstündeki etkisi) arasında bir "boşluk" ortaya çıkarsa, bu, anlatma eylemi, açıkça belirtilmeden, doğrudan doğruya sorunun metni tarafından ortaya konuyor demektir: Eksik olan öge, bu durumda, bütün sorunun kendisidir ve sorun bu haliyle sözceyi açan tırnak işaretleriyle belirtilmiştir.

5. Bu değiştirimleri (aslında bu "düzeltmeler"i demeliyiz) kural olarak benimsemek gerekir çünkü, klasik anlatıda, dizinin anlatılan olayı bildiğince bütünüyle kucaklamak eğiliminde olduğu kuşku götürmez: Bu tür anlatılarda, olayı, olabilecek en çok sayıdaki belirlemelerle kuşatmak gibi bir anlatısal takınak vardır. Sözgelimi *Anlatmak* eyleminden önce, bu eylemin *koşulları* ile *nedenleri* aynı anda verilir; böylece olay (ya da dile gelmesini sağlayan eylem çekirdeği) daha önce geçmiş öğelerin anlatılmasıyla sürekli olarak uzatılır (bu sürecin en belirgin örneği geriye-dönüştür). Eylemsel bakış açısına göre, anlatı sanatının ilkesi (anlatı sanatının töresel ilkeleri diyebiliriz) *bütünleme* özelliğidir: Çünkü anlatı sanatında *bütünlük*'ün gereklerini en iyi biçimde yerine getirecek ve okuru "boşluğa düşme korkusu"ndan kurtaracak bir söylem üretmek söz konusudur.

Anlatmanın (öykülemenin) belli bir düzeyine ilişkin olarak yaptığımız ama daha birçok düzeyini de içeren bu birkaç açıklamanın amacı açık seçik olan gerçekliklerin bir tür ön dökümünü vererek, kesin olan şu soruna ulaşmaktır: Bir anlatıyı "okunabilir" kılan özellik nedir? Bir metnin "okunabilirliği"nin yapısal koşulları nelerdir? Burada şu ana kadar saptamış olduklarımız "kuşkusuz doğal" gibi görülebilir; ama eğer anlatının bu koşulları "doğal" gibi görünüyorsa, o zaman derinde gücül olarak anlatının bir "karşı-doğası" var demektir (bazı modern metinler de bu karşı-doğanın yeni bir deneyimini oluşturmaktadır kuşkusuz). Eylem dizilerinin uçsallığını belirlerken, anlatının *sınırlar*'ına yaklaşmaktayız; bu sınırların ötesinde de yeni bir sanat, anlatının kurallarını çiğnemenin sanatı başlar. Oysa, eylem dizileri, bir bakıma, söz konusu okunabilirliğin ayrıcalıklı temsilcisidir: Çünkü bir anlatı bize kendi eylem dizilerindeki sözde-mantıksallık sayesinde "normal" (okunabilir) görünür. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu mantık deneyimsel (ampirik) bir mantıktır, insan düşüncesinin bir "yapısı"na bağlanamaz. Bu deneyimsel mantıkta önemli olan, anlatılan olaylar dizisi içinde mantıksal ve zamansal açıdan *geri döndürülemez bir sıra*'yı sağlamasıdır: *Klasik anlatının okunabilirliğini yaratan da geridöndürülemezliktir*. Bundan dolayı, anlatının, kendi genel yapısı içinde, geridöndürülebilirlik çalışmasını yoğunlaştırarak altüst olduğunu (modernleştğini) görürüz. En yetkin göredöndürülebilir düzey de

simgeler düzeyidir (sözelimi düş, mantıksal-zamansal sıralamadan kaçıp kurtulur). Balzac'ın arada bir başvurduğumuz metni, romantik bir yapıt olarak, tarihsel açıdan, eylemsel ile simgeselin kavşak noktasında yer alır: Bu metin, klasik türden eylemlerin zorlayıcı geridöndürülemezliği ile belirgin kılınmış yalın okunabilirlikten, zamanı ve usçuluğu yıkan simgesel öğelerin dağılma ve geridöndürebilme güçlerine bağlı kalmış karmaşık (tehlikede) bir okunabilirliğe geçişi temsil eder tam olarak.

1969, *Patterns of Literary Style*'de, yayımlayan Joseph Strelka, The Pennsylvania State University Press, 1971. (Fransızca olarak ilk kez *L'aventure sémiologique*'te Paris, Seuil, 1985 yayımlanmıştır.)

Notlar

1. Özellikle bkz.: A.J.Greimas, "Éléments pour une théorie de l'interprétation du récit mytique", *Communications*, sayı 8, 1966, s.28-59 ["Points" dizisi, 1981; ve *Du Sens*, Paris, Seuil, 1970]; Cl.Bremond, "Le message narratif", *Communications*, sayı 4, 1964, s.4-32 [*Logique du récit*, Paris, Seuil, 1973]; ve "La logique des possibles narratifs", *Communications*, sayı 8, 1966, s. 60-76 ["Points" dizisi, 1981].
2. *Sarrasine*'in yapısal çözümlemesinin yer aldığı bir kitapta. [S/Z, Paris, Seuil, 1970; "Points" dizisi, 1976.]
3. Bkz. "Introduction à l'analyse structurale des récits", *Communications*, sayı 8, 1966. (Bu yazının Türkçe çevirisi için bkz. yukarda "Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş" s.83. Ç. N.)

Metinsel Çözümleme*

Anlatının yapısal çözümlemesi günümüzde tam bir gelişme içinde. Bu alandaki bütün araştırmaların bir tek bilimsel kaynağı var: Göstergebilim ya da anlamlamalar bilimi. Ama bu araştırmalar, göstergebilimin bilimsel statüsüne, yani onun söylemine yönelttikleri eleştirel bakış açılarına göre, daha şimdiden aralarında ayrılıklar gösteriyorlar (iyi ki de gösteriyorlar). Bu yapıcı ayrılıklar iki büyük eğilim altında toplanabilir: Birinci eğilime göre, dünyadaki bütün anlatıların karşısında, çözümleme, kuşkusuz biçimsel olan bir *anlatı örnekçesi* (*anlatı modeli*) oluşturmaya, anlatının bir yapısını ya da bir dilbilgisini kurmaya çalışır. Bunlardan kalkarak da (bulunmalarından sonra elbette) her özel anlatı sapmalara göre çözümlenecektir. İkinci eğilime göre, anlatının doğrudan doğruya (en azından elverdiğinde) "Metin" kavramı altında yer aldığı düşünülür. Bir uzam, işleyiş durumundaki anlamlamalar süreci, tek sözcükle *anlamlılık* (bu sözcüğü ilerde yeniden ele alacağız) olan Metin, bitmiş, sona erdirilmiş bir ürün olarak değil de, oluşum halinde bulunan, başka metinlerle, başka kodlarla "bağlantıda olan" (*metinlerarası ilişki*'dir bu), böylelikle de, topluma, Tarih'e, gerekirci yollarla değil de alıntılama (adını anma, belirtme, zikretme, aktarma) yollarıyla bağlanan bir üretim olarak gözlemlenir. Demek ki, birbirlerine karşıt olduklarını söylemeksizin, burada bir bakıma *yapısal çözümleme* ve *metinsel çözümleme*¹ ayrımını yapmak gerekir: Gerçek anlamdaki yapısal çözümleme özellikle sözlü anlatıya (mite) uygulanır; [...] ** metinsel çözümleme ise yalnız ve yalnız yazılı anlatıya uygulanır.

* Bu yazı, R. Barthes'ın "Analyse textuelle d'un conte d'Edgar Poe" ("Edgar Poe'nun Bir Öyküsünün Metinsel Çözümlemesi") adıyla yayımladığı çalışmadaki, kuramsal açıklamalar içeren "Analyse textuelle" başlıklı giriş bölümünün çevirisidir. Biz burada, R. Barthes'ın, Poe'nun Fransızca'ya çevrilmiş öyküsünü çözümlemesini, yani Fransızca metne yönelik uygulama çalışmasını değil de, metinsel çözümleme ile ilgili görüşlerini içeren bölümü dilimize aktardık yalnızca. (Ç.N.)

** R. Barthes burada "ilerdeki sayfalarda uygulamaya çalışacağımız" diye yazıyor. Biz çözümle bölümünü vermeyeceğimiz için bu tümceyi dipnotta belirtmeyi uygun gördük. (Ç.N.)

Metinsel çözümleme, bir yapının yapısını betimlemeye çalışmaz; burada bir yapıyı saptamak değil, ama daha çok metnin devingen bir yapılanmasını (Tarih boyunca okurdan okura geçen bir yapılanma) üretmek, yapının anlamlı kapsamında, *anlamlılığı* içinde kalmak söz konusudur. Metinsel çözümleme, metnin ne ile belirlendiğini (yani bir nedenselliğe bağlı olarak nasıl bütünleştiğini) öğrenmeye değil de daha çok nasıl parçalanıp yayıldığını öğrenmeye çalışır. Biz de burada bir anlatı metnini, bir anlatıyı ele alacağız ve onu gerektiği kadar yavaş okuyacağız; ne kadar gerekiyorsa o kadar sık durmaktan kaçınmayacağız (*rahat çalışma*, işimizin temel boyutudur); metnin bütün anlamlarını değil de (bütün anlamları değil, olanaksızdır bu, çünkü metin sonsuza açıktır: hiçbir okur, hiçbir özne, hiçbir bilim metni durduramaz) anlamları olanaklı kılacak biçimleri, kodları, *kesin olmayan biçimde* saptamaya, sınıflandırmaya çalışacağız. *Anlamın yolları*'nı saptamaya çalışacağız. Amacımız metnin ne *anlamını*, ne de *bir anlamını* bulmaktır. Çalışmamızın da, metni, içindeki, saklı olduğuna inandığı bir gerçekliğe göre yorumlamaya çalışan yorumbilimsel türden bir yazınsal eleştiriyle (sözgelimi marksist eleştiri ya da psikanalitik eleştiride olduğu gibi) hiçbir ilişkisi yok. Bizim amacımız, metnin çoğulluğunu, anlamlılığın açıklandığını tasarlamak, hayal etmek, yaşamaktır. Bu çalışmanın beklentisi, metnin ne üniversitede uygulanan bir biçimde ele alınmasıyla (açıkça yöntemli olsa bile) sınırlıdır (bu da zaten hissedilmektedir) ne de genel olarak yazınla; insanlarla göstergeler arasındaki çatışmaya katılmış olan bir kuramı, bir uygulamayı, bir seçimi ilgilendirir.

Bir anlatının metinsel çözümlemesine girişmek için belli sayıda işlemsel düzenlemelere uyacağız (yöntemsel ilkelerden çok temel işleme kurallarından söz etmek gerekir burada; "yöntem"in, çoğunlukla pozitivist bir sonucu ilke olarak ortaya atması ölçüsünde, bu sözcüğü kullanmak fazlasıyla iddialı, özellikle de ideolojik açıdan tartışma konusu olacaktır). Bu düzenlemeleri biz, kısaca açıklayacağımız dört aşamaya indirgeyecek, kuramı doğrudan doğruya metnin çözümlemesi içinde kendi işleyişine bırakacağız. Şimdilik, seçtiğimiz öykünün çözümlemesine bir an önce *başlamak* için yalnızca gerekeni söylemekle yetineceğiz.

1. İncelemek üzere önerdiğim metni birbirini izleyen ve genellikle çok kısa kesitlere (bir tümce, bir tümce parçası, en fazla üç dört tümcelik bir öbek) ayıracağız ve parçaları 1'den başlayarak numaralayacağız (yaklaşık 10 sayfa için 150 kesit belirledik). Bu kesitler okuma birimleridir, bu nedenle de ben *okumabirimler*² (Fr. *lexies*) olarak adlandırılmalarını önerdim. Bir okumabirim, bir metinsel gösterendir kuşkusuz; ama bizim buradaki amacımız gösterenleri değil de (çalışmamız biçimle ilgili bir çalışma değildir) anlamları gözlemek olduğu için, kesitlemenin kuramsal

olarak temellendirilmesi gerekmez (*dil*'de değil de *söylem*'de olduğu-muzdan gösteren ile gösterilen arasında kolayca farkedilebilecek bir işlev-deşlik bulunması beklenmemelidir: Birinin öbürüne nasıl denk düştüğünü bilmiyoruz, dolayısıyla da, göstereni kesitlemeyi, gösterilenin gizli kesit-lemesinden yararlanmadan kabul etmemiz gerekir). Kısacası, anlatısal metnin, okumabirimlere ayrılması tam anlamıyla deneyimseldir, rahat ça-lışma kaygısıyla benimsenmiştir: Okumabirim keyfi bir üründür, içinde anlamların dağılımının gözlemlendiği bir kesittir yalnızca; cerrahların ameliyat alanı (müdahale alanı) olarak adlandıracakları şeydir. Yararlı okumabirim ancak bir, iki ya da üç anlamın (metin parçasının *oylum*'u içinde üst üste binmiş olarak) geçtiği okumabirimidir.

2. Her okumabirim için, burada yaratılmış olan anlamları gözlemle-yeceğiz. *Anlam* sözcüğünden, sözlüğün ve dilbilgisinin, kısacası Fransız-ca bilgisinin açıklamaya yeterli olacağı sözcükler ya da sözcük öbekleri-nin anlamını anlamıyoruz kuşkusuz. Okumabirimin *yananlamlar*'ından da, ikincil anlamları anlıyoruz. Bu yananlamlar, *çağrışımlar* olabilir (söz-gelimi, bir kişinin, birçok tümceye yayılmış fiziksel betimlemesinin ancak bir tek yananlam gösterileni bulunabilir, bu da her ne kadar sözcük düzan-lam boyutunda belirmemiş olsa da, söz konusu kişinin "sinirliliği"ni belir-tebilir). Bu yananlamlar *ilişkiler* de olabilir, metnin kimi zaman birbirin-den oldukça uzak iki yerinin birbiriyle bağıntıya girmesinden doğabilir (belli bir yerde başlayan bir eylem çok daha ilerdeki başka bir yerde ta-mamlanabilir, bitebilir). Bizim okumabirimlerimiz, sözcük yerindeyse, olabildiğince ince elekler olacaktır, bunlar sayesinde anlamların "kayma-ğını çıkaracağız", yananlamları elde edeceğiz.

3. Çözümlememiz yavaş yavaş ilerleyerek gelişecek: Metni boydan boya, adım adım aşacağız; en azından ilkece böyle olacak; çünkü yer so-runu nedeniyle burada ancak iki çözümleme parçasını verebileceğiz. Yani metnin retorikle ilgili büyük yığınlarını ortaya çıkarmayı amaçlamayaca-ğız; metnin bir planını oluşturmayacağız ve tematiğini araştırmayacağız; kısacası, metnin bir *açıklama*'sını (Fr. *explication*) yapmayacağız; ama Fransızca'daki "explication"* sözcüğünün köken anlamına bağlı kalarak, diyebiliriz ki, *metni açma*, metnin katlarını açma anlamında bir çalışma yapacağız. Çözümlememizi *okuma*'nın akışına bırakacağız, yalnız bu okuma, bir bakıma *ağır çekim* bir film gibi olacak. Böyle bir çalışma bi-çimi kuramsal olarak önemlidir: Bizim, metnin yapısını yeniden oluşturma-yı değil de yapılanmasını izlemeyi amaçladığımız ve okumanın yapı-lanmasının, "kompozisyon"un (retorikle ilgili ve klasik nitelikli kavram) yapılanmasından daha önemli olduğunu kabul ettiğimiz anlamına gelir.

* Fransızca'daki "explication" sözcüğünün kökeni, Latince *plicare*'den (katlamak) üretil-miş Latince *explicare* (katlanmış olanı açmak) fiiline dayanır. (Ç.N.)

4. Son olarak eğer yaptığımız saptamalarda anlamları "unuttuğumuz" olursa, bununla pek öyle aşırı derecede ilgilenmeyeceğiz. Anlamların unutulması, bir bakıma okumanın bir parçasıdır: Bizim için önemli olan, anlamların *kalkışlar*'ını göstermektir, *varışlar*'ını değil. (Aslında anlam kalkıştan başka bir şey midir ki?) Metni temellendiren şey, kapalı, hesaplanabilecek bir iç yapı değildir ama, metnin başka metinlere, başka kodlara, başka göstergelere *açılma noktası*'dır; metni yapan şey, metinlerarası ilişkidir. Bu alandaki araştırmaların, çok uzun süredir çelişkili olarak görünen iki kavramın (yapı kavramı ve sonsuz üretim çekirdeği kavramı) birleşmesine yavaş yavaş alışması gerektiğini, öbür bilimler aracılığıyla sezmeye başlıyoruz. İleri sürülen bu iki postulatı artık uzlaştırmamız gerekmektedir, çünkü daha iyi tanımaya başladığımız dil, aynı zamanda hem sonsuzdur hem de yapıldır.

Bu uyarıların, metinsel çözümlemeye başlamak için yeterli olacağını sanıyorum (kendimizi her zaman için metnin sabırsızlığına bırakmak, incelemenin buyrukları ne olursa olsun, yasamızın metnin verdiği *haz* olduğunu unutmamak gerekir). Seçtiğimiz metin, Edgar Poe'nun, Fransızca'ya Baudelaire çevirisiyle aktarılan kısa bir anlatısıdır: *La Vérité sur le cas de M. Valdemar*.³ Bu metni seçmem —en azından bilinçli olarak yaptığımı sanıyorum bu seçimi, ama belki de gerçekte seçimi yapan bilinçdışımdı— öğretici amaçlı iki düşünceden kaynaklanıyordu: Anlam belirtme yüzeyine (okumabirimler dizisi) tümüyle egemen olabilmek için bana çok kısa ve simgesel açıdan çok yoğun bir metin gerekiyordu, öyle ki çözümlenen metin, her türlü özel durumun ötesinde, bizi sürekli olarak etkilemeliydi: "Konusu" ölüm olduğu açıkça belirtilen bir metinden kim etkilenmez ki?

Şunu da eklemeliyim açık yüreklilikle: Bir metnin anlamlılığını çözümlerken, bazı sorunları ele almaktan isteyerek kaçınacağız; yazardan, Edgar Poe'dan söz etmeyeceğiz, bağlı olduğu yazın tarihinden de söz etmeyeceğiz; çalışmanın bir çeviri üstünde yapılması gerçeğini de göz önüne almayacağız: Metni olduğu gibi, okuduğumuz gibi ele alacağız. Böyle bir metnin bir Fakültede, Fransız dili ve yazını uzmanlarından ya da felsefecilerden çok İngiliz dili ve yazını uzmanlarına seslenip seslenmediğiyle de ilgilenmeyeceğiz. Bu durum söz konusu sorunların çözümlememizde zorunlu olarak geçmeyeceği anlamına gelmez; tersine, sözcüğün gerçek anlamıyla *geçeceklerdir* bunlar: Çözümleme metnin baştan başa *geçilmesi*'dir; bu sorunlar, belirleyici özellikler olarak değil de kültür alıntıları, kodların hareket noktaları olarak saptanabilir.

Belki de bir yakarma, bir kurtuluş olabilecek son bir söz söylemek istiyorum: Çözümleyeceğimiz metin ne şiirseldir, ne siyasal, aşktan da söz etmez, toplumdan da, ama ölümden söz eder. Bu da özel bir yasaklamayı (sansür), *uğursuz* ve *ölümcül* olan ile ilgili bir yasaklamayı kaldırmamızı

gerektirecektir. Biz bunu, her yasaklamanın başkaları için de geçerli olduğuna inanarak yapacağız: Ölümden, her türlü dinin çerçevesi dışına çıkarak söz etmek, hem dinsel yaşağı hem de akılcı yaşağı kaldırmak demektir.

(...)

Sémiotique narrative et textuelle'de, sunan
Claude Chabrol, Paris, Larousse, 1973.

Notlar

1. Bütün bir anlatının metinsel çözümlemesine *S/Z* (Paris, Seuil, 1970 ["Points dizisi, 1976]) başlıklı kitabımda giriştim (yer darlığı nedeniyle burada böyle bir şey yazmak söz konusu değil).
2. *Okumabirim* kavramının daha yoğun bir incelemesi ve ilerde yer alacak işlemsel düzenlemeler için *S/Z'e* (a.g.y.) gönderme yapmak zorundayım.
3. *Histoires extraordinaires*, Fransızca'ya çeviren: Ch. Baudelaire, Paris, NRF; Livre de poche, 1969, s. 329-345.

II

Alanlar

Saussure, Gösterge, Demokrasi*

Halk dili ve hatta Rousseau "trayait" (ilgili adıyla birlikte kullanılırsa "sağ-yordu, sağardı") yerine "traisait" der: Yani "traire" ("sağmak") fiili, şimdiki zaman hikâyesi "plaisait" (ilgili adıyla birlikte kullanılırsa "hoşa gidi-yordu, hoşa giderdi") olan "plaire" ("hoşa gitmek") fiili örnek alınarak çekilmiştir. Bu, Saussure'ün *örnekseme* (Fr. *analogie*) diye adlandırdığı dört ögeli bir orantıdır. (*Analogia* [Yun. ve Lat. sözcük] gerçekten de *oran*, *orantı* demektir ama biz bugün daha çok bir *işlevdeşlik*ten** söz ederiz.)

Saussure, örneksemenin, dilin temel içgücü, varlığı olduğunu düşünür: "Örneksemenin işlevi çok büyüktür"; "Örneksemenin ilkesi, aslında, dilin düzeneğiyle özdeştir." Bu üstün olma durumunu, Saussure coşkulu bir biçimde dile getirmiştir: Gerçekten de örneksemeyi anlatırken güçten, erdemden, bilgelikten söz eder; örneksemeyi yaratıcı, *демиургос* nitelikli bir ilke düzeyine yükseltir ve böylece zamanındaki dilsel aşama sırasını yeniden biçimlendirir. Örneksemeli olguların çok sayıda olmasının, ses değişikliklerinden (önceki dilbilimin dönüp dolaşıp üstünde durduğu konudur bu) daha önemli olduğunu düşünür Saussure. Ona göre, birkaç yüzyıllık evrim süreci içinde, dildeki öğeler varlıklarını korumuş, yalnızca dağılımları farklılaşmıştır. Saussure, dilin direncini, değişmezliğini, kimliğini yüceltir (her zaman artsüremliliği eşsüremlilik içinde eritmeye yönelmiştir) ve yine ona göre bu sürekliliğin nedeni de örneksemedir: "Örnekseme son derece tutucu, eskiyi koruyucudur"; "Örneksemenin getirdiği yenilikler gerçek olmaktan çok görünüştedir. Dil kendi kumaşından yapılmış yamalarla kaplı bir giysidir": "Fransızca'nın beşte dördü Hint-Avrupa kökenlidir." Örnekseme dilin içine bir sonsuzluk getirir.

* Fransızca'sı: "Saussure, le signe, la démocratie". (Ç.N.)

** Fransızca *homologie* karşılığında kullandığımız *işlevdeşlik* için *türdeşlik* ve *benzeşiklik* de denilebilir. (Ç.N.)

Örneksemenin bu coşkulu yüceltilişi, derinde, genetikte karşı büyük bir düşmanlığın yattığını gösterir. Saussure ile birlikte, bilimkuramsal bir değişiklik olmuş, örnekseme evrimciliğin yerini, öykünme de türetmenin yerini almış ve artık şöyle denmeye başlanmıştır: Siz de herkes gibi "magasinier" nin ("ambarcı") "magasin"den ("ambar", "dükkân", "mağaza") geldiğini söylemeyin de "magasin/magasiner"nin, "prison/prisonnier" ("tutukevi/tutuklu") örneğine göre oluşturulduğunu söyleyin. Yine, köken biliminin konusunun güncel bir biçimden, başlangıçtaki ilk biçime "uzanmak" olduğunu söylemeyin; sözcüğü, zamanın —bu onun çelimsiz gücüdür— topolojik olarak bozmaktan başka birşey yapamadığı bir komşu öğeler düzeni içine, bir bağıntılar ağı içine yerleştirmekle yettiniz.

Böyle bir anlayışın ideolojisini sezinlemek kolaydır (gerçekten de çoğu kez hiçbir şey dilbilim kadar *doğrudan doğruya* ideolojik değildir). Bir yandan, örneksemenin yüceltilmesi, kuralları, zamanında, Tarde (kuşkusuz Saussure, Tarde'ı Durkheim'den daha çok okumuştur) tarafından belirlenmiş olan ve kitle toplumunun ilk dönemiyle çok iyi anlaşılan Öykünme'nin toplumbilimine bağlanır. Kültür düzeni açısından, özellikle de giysi kültürü düzeni bakımından, orta sınıflar burjuva değerlerine öykünerek, bunları kendilerine mal etmeye başlarlar. Sürekli olarak yetişilen bir yenilenmeye çılgınca öykünme olan Moda, bu toplumsal öykünmenin en büyük başarısıdır (bu öykünme, burjuvaziyi Moda dışında yalın ama güçlülükle ulaşılabilen bir "seçkinlik" içinde kendini göstermeye zorlar). Saussure, Spencer'den Mallarmé'ye kadar birçok çağdaşı gibi Moda'nın taşıdığı önemden etkilenmiş, bunu *birleştirici güç** olarak adlandırmıştır. Öte yandan, Saussure, dili ölümsüzleştirerek Köken'i bir bakıma kendi alanından kovar (kökenbilime karşı duyduğu ilgisizlik de buradan kaynaklanır). Saussure, dili bir soy zinciri içinde ele almaz, dilde kalıt sorununa değeri vermez; bilimsel yöntem açıklayıcı (soy zincirini izleyen, nedeni ve önceliği araştıran) olmayı bırakarak betimleyici olur: Sözcüğün uzamı artık yukarı (öncekiler) ya da aşağı (sonrakiler) uzanan bir soy zincirinin uzamı değil, yanal ilişkilerin uzamıdır; dilin öğeleri —dilnin bireyleri— artık birbirlerinin çocukları, torunları değil, birbirlerinin hemşerileridir. Dil, kendi evrimi içinde bile, bir senyörlük değil bir demokrasidir: Sözcüklerin hakları ve görevleri (sözcüklerin anlamlarını da sonuçta bunlar oluşturur), eşit bireylerin birlikte var olması, birlikte yaşamasıyla sınırlanmıştır.¹

* R. Barthes, F.de Saussure'ün burada *inter-course* sözcüğünü kullandığını belirtir. Gerçekten de F.de Saussure İngilizce kökenli *intercourse* ("toplumsal ilişkiler", "fikir alışverişi", vb.) sözcüğünü kullanır ve buna *dar anlayış*'in ("esprit de clocher") ya da *ayrılıkçı güç*'ün ("force particulariste") karşısı olarak *birleştirici güç* ("force unifiante", "principe unifiant") anlamını verir. (Bkz. F.de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Tullio de Mauro'nun hazırladığı eleştirili basım, Paris, Payot, 1972, s.281-282; ve Dizin bölümü s.499-500.) [Ç.N.]

Örnekseme ilkesi, Saussure'de son derece güçlü olmakla birlikte, bir nedene dayanır: Göstergenin statüsünden kaynaklanır. Dilde, gösterge "keyfi" dir, gösteren ile gösterilen arasında hiçbir doğal bağ yoktur ve bu keyfiliğin dengeleyici bir güçle giderilmesi gerekir: Bu da örneksemedir. Çünkü gösterge doğal olarak "ayakta duramaz" (anlamsal dikeyliği aldatıcıdır), var olabilmek için çevresindekilere dayanması gerekir. Komşuluk (hemşerilik) bağıntıları anlam bağıntılarının yerini alacak ve belirsiz olduğu için tükenen doğanın yerine de sözleşme geçecektir. Burada, Saussure'ün izlediği, küçük bir bilimsel dram görünümü alan yolu anımsayalım: Saussure, bir dilbilimci olarak, kendi değer kuramını aydınlatmayı başarmazdan önce, anlam(lama) sorunuyla ilgili boşluklardan çok çekmiş gibi görünüyor.

Saussure, göstergeleri, bölünmüş, tek başına kalmış ve kapalı bireyler biçiminde görür; gerçek monatlarıdır ona göre göstergeler. Her biri de kendi alanı —kendi varlığı— içinde bir gösteren ve bir gösterileni kuşatır: Anlamdır bu. Böyle olunca da iki engel çıkar ortaya. Bir yanda şöyle bir durum vardır: Eğer dil, yalnızca monatları üstünde eklemellenmiş olsaydı, ölü göstergeler topluluğundan, bir adlar dizininden başka bir şey olmayacaktı —hiç kuşku yok ki, dil böyle bir şey değildir. Öte yandan eğer anlamı, dikey ve bir gösteren ile bir gösterileni içeren bir bağıntıya indirgeyecek olursak, böyle bir bağıntı doğal olmadığı için, dilin değişmezliğini anlayamayız: "Bir dil [eğer bir monatlar dizisinden başka bir şey değilse] gösteren ve gösterilen bağıntısını her an yerinden oynatan etkenlere karşı kendini savunmada kesin olarak güçsüz kalır. Bu, göstergenin keyfiliğinin yarattığı sonuçlardan biridir". Demek ki, eğer anlam ile yetinecek olsaydık, Zaman, Ölüm sürekli olarak dili tehdit edeceklerdi. Bu tehlike ise, Saussure'ün de bir türlü kendine teselli bulamamış gibi görüldüğü bir çeşit İlk Hata'nın ürünüdür, yani göstergenin keyfiliğidir. Bir göstergenin hiçbir insan sözleşmesinin, hiçbir toplumsallığın yardımı olmadan, sonsuza kadar kendi gösterileni için geçerli olacağı, ücretin emeğin "tam" bedeli olacağı, kağıt paranın da sonsuza dek altına çevrilebilecek değerde olacağı bir çağ, bir düzen, bir dünya, bir dil ne kadar güzel olurdu! Burada değiş-tokuş üstüne genel bir düşünme biçimi söz konusudur: Saussure'e göre, Anlam, Emek ve Altın, Ses'in, Ücret'in ve Kağıt Para'nın gösterilenleridir: *Gösterilenin Zenginliği**! İşte bu, bütün Yorumbilimlerin, yani anlam üstünde duran göstergebilimlerin haykırışıdır: Bunlara göre, iyi bir mali düzende altının parayı temellendirmesi gibi, gösterilen de göstereni *temellendirir*. Bu da tamamiyle De Gaulle'cü bir anlayıştır: *Altın standardını koruyalım ve Açık olunuz* generalin iki parolasıydı.

* Bu deyişi, Fransızca *L'Or du Signifié* (Gösterilenin Altın Değeri) karşılığında kullanıyoruz. (Ç.N.)

Saussure'ün küçük dramı, o muhteşem tutucuların tersine, Gösterge'ye de Altın'a da güven duymamasaydı: O, kağıt paranın altın'a, göstere-nin gösterilene bağlanması olayının değişken, geçici olduğunu çok iyi görüyordu. Hiçbir şey böyle bir olayı kesin olarak sağlayamazdı çünkü bu olay zamanın, Tarih'in değişkenlikleriyle karşı karşıyaydı. Saussure, kendi anlam kavramı çerçevesi içinde, aslında, günümüzdeki şu para krizi noktasına ulaşmıştı: Altın ve onun yapay karşılığı olan dolar çökmekte ve paraların doğal bir ölçü, standart göz önünde bulundurulmadan kendi aralarında birbirini tutacağı bir sistem (dizge) düşlenmektedir. Demek ki, sonuç olarak Saussure "Avrupalı" dır.

Bu dayanak dizgesini, sonunda, Avrupa'daki günümüz siyaset bilimcilerinden daha şanslı olan Saussure bulmuştur. Tümcenin, söz zinciri boyunca, kendi üstlerine kapalı göstergelerin basitçe yan yana gelmesinden farklı bir biçimde çalıştığını ve dilin "tutması" için, başka şeyin gerektiğini saptayan Saussure değer kavramını bulmuş ve böylece anlam çıkmazından kurtulabilmiştir: Gösterilen (altın) ile olan bağıntı belirsiz, dayanıksız olduğundan, dizgenin (dil ve para ile ilgili) bütünü, göstergelerin (paraların) kendi aralarındaki tutumlarıyla dengelenir.

Nedir değer? Anımsatmaya gerek yok, Saussure'ün *Dersler*i bu bakımdan açık seçiktir. Biz burada yalnızca dilbilim elkitablarındakinden (*sheep/mutton*)* farklı bir örnek vereceğiz: Cenevre Üniversitesi'nin tuvaletlerinde son derece tuhaf (son derece resmi olmasına karşın) bir yazıyla karşılaşılır: Tuvaletlerdeki iki kapıdan birinin (bu kapıların zorunlu ikilikleri genellikle cinsiyet farkını gösterir) üzerinde "Baylar" öbüründeyse "Hocalar" diye yazılıdır. Katıksız bir anlam belirtme olayına indirgendiğinde, buradaki yazıların hiçbir anlamı yoktur: Hocalar da "baylar" değil midir? Tuhaf olduğu kadar ahlaksal nitelik de içeren karşıtlık, değer düzleminde açıklanabilir: Burada yalnızca kalıntıları okuyabildiğimiz iki dizi (paradigma) çatışmaya girer: *baylar/ bayanlar// hocalar/ öğrenciler*. Dilin işleyişi alanında, duyarlı, simgesel ve toplumsal yükü, burada da öğretim ve cinsiyetle ilgili ayrımın yükünü elinde tutan değerdir (anlam belirtme değil).

Saussure'ün girişiminde, değer, dilin sürekliliğini kurtarma ve *itibari kaygı* diye adlandırılması gereken şeyi aşma olanağı veren şu kurtarıcı kavramdır. Saussure'ün dil konusundaki anlayışı Valéry'ninkine çok yaklaşıyor ya da Valéry'ninki onunkine: Bu önemli değil çünkü birbirleri hakkın-

* İngilizce sözcükler: *sheep* (koyun) ve *mutton* (koyun eti, hazırlanarak sofraya getirilen koyun eti). F. de Saussure *Genel Dilbilim Dersleri*'nde, daha sonra da R. Barthes *Göstergebilim İlkeleri*'nde, değer kavramını açıklamak için bu İngilizce sözcüklerin taşıdıkları anlamlardan yararlanmıştır. (Ç.N.)

da hiç bilgileri yoktu. Valéry için de ticaret, dil, para ve hukuk aynı düzenle, karşılıklı olma düzeniyle tanımlanır: Toplumsal bir sözleşme olmadan varlıklarını sürdüremezler çünkü yalnızca sözleşme ölçü hatasını düzeltebilir. Dilde de, bu hata, Saussure'ün (Valéry daha kaygılıdır bu konuda) kafasına bir saplantı olarak girmiştir: Göstergenin keyfiligi dile her an Zaman, Ölüm, Anarşi'yi sokma tehlikesini yaratmaz mı? İşte, dil için, onun gerisinde de toplum için bir kurallar dizgesi ortaya koyma gerekliliği de buradan doğar; yaşamsal bir gerekliliktir bu, her ikisinin de ölümsüz olmalarına bağlıdır: İktisadi, demokratik ve yapısal kurallardır (örnekseme ve değerle ilgili) bunlar ve söz konusu dizgelerin her birinin bir oyuna benzemesini sağlarlar (satranç oyunu, Saussure'cü dilbilimin temel eğretilmesidir). Dil, iktisadi sisteme, ancak bu sistem altın standardını bıraktığı an, siyasal sisteme de, toplum, hükümdar ile uyrukları arasındaki *doğal* (öncesiz ve sonrasız) ilişkiden yurttaşların kendi aralarındaki toplumsal sözleşmeye geçtiği an yaklaşır. Saussure'cü dilbilimin modeli demokrasidir. Ama Avrupa'nın en eski demokrasilerinden birinden gelen, bağlı olduğu bu ulus içinde de Rousseau'nun kentinden olan ve Cenevre'nin önemli kişilerinden biri sayılan Saussure'ün yaşam öyküsünün durumuna bakıp da bir sonuç çıkarmayalım. Yalnızca, bilimkuramsal düzeyde, toplumsal sözleşme ile dilsel değişmeyi bağlayan tartışmasız benzeşikliği, işlevdeşliği dikkate alalım.

Bilindiği gibi Saussure'ün bir başka yanı daha vardır, o da *Anagrammes*'ı (Çevriklemeler) yazmış olmasıdır. Saussure bu yanıyla, modernliği, daha o zamanlar eski dizelerin ses ve anlam kaynaşması içinde *duymuştur*. Yani sözleşme de, açıklık da, örnekseme de, değer de söz konusu değildir artık: Gösterilenin zenginliğinin yerini, artık parasal değil de şiirsel bir cevher olan gösterenin zenginliğini alır. Bu dinleyiş'in Saussure'ü ne kadar çılgına döndürdüğü bilinmektedir: Gerçekten de Saussure yaşamını, yitirilmiş gösterilenin kaygısı ile katışıksız gösterenin ürkütücü dönüşü arasında geçirmiş gibi görünmektedir.

Le Discours social,
sayı 3-4, Nisan 1973,
"Socialité de l'écriture".

Notlar

1. Bilindiği gibi Chomsky, bir başka ilke adına, yani yaratıcılık ilkesi adına Saussure'ün örnekseme ilkesine karşı çıkar. Bu da yeni bir ideolojik seçim demektir. Chomsky'ye göre, insanı hayvandan ve makineden ayırt etmek önemlidir; bu ayrıma *bilimlerde olduğu gibi yönetimde* de uymak gerekir. Chomsky'ci dilbilim ile Chomsky'nin otoriter, teknokrat ve savaşıçı devlete karşı koyan tutumunu birlikte temellendiren akım da buradan kaynaklanmaktadır.

Anlamanın Mutfağı*

Bir giysi, bir otomobil, hazırlanmış bir yemek, bir el-kol-baş hareketi, bir film, bir müzik, bir reklam görüntüsü, bir döşeme takımı, bir gazete başlığı: İşte görünüşte birbirinden iyice farklı nesneler.

Ortak yanları ne olabilir bunların? En azından şu olabilir: Hepsi birer göstergedir. Sokakta dolaşırken —ya da yaşamımı sürdürürken— bu nesnelere rastladığımda, gerektiğinde hiç de farkında olmadan, her birine aynı etkinlikle yaklaşırım. Belli bir *okuma* etkinliğidir bu: Modern insan, kentlerin insanı yaşamını okumakla geçirir. Öncelikle ve de özellikle görüntüleri, el-kol-baş hareketlerini, davranışları okur: Şu otomobil bana sahibinin toplumsal statüsünü, şu giysi bana şaşmaz biçimde onu giyenin konformizm ya da eksantriklik derecesini, şu aperitif (viski, perno** ya da beyaz şarap ile frenk üzümü likörü karışımı) de konuğumun yaşam tarzını belirtir. Yazılı bir metin söz konusu olduğunda bile, bize sürekli olarak, birinci bildirinin satır aralarından ikinci bir bildiriye okuma olanağı sunulmuştur. Büyük başlık olarak atılmış *Paul VI korkuyor* tümcesini okuduğumda bu aynı zamanda "*eğer devamını okursanız, nedenini de öğrenebilirsiniz*" demektir.

Bütün bu "okumalar" yaşamımızda öylesine önemlidir, toplumsal, ahlaksal, ideolojik açıdan öylesine değerler içerir ki, zorunlu olarak sistematik bir düşünce tarafından üstlenilmeye çalışmaları gerekir: En azından şimdilik *göstergebilim* (Fr. *sémiologie*) diye adlandırdığımız da işte bu düşüncedir: Toplumsal bildirilerin mi? Kültürel bildirilerin mi? İkincil bilgilerin mi bilimidir bu? Ya da görkemli kilise töreninden Beatles'ların saç biçimine, gece giyilen pijamadan uluslararası siyaset çatışmalarına kadar dünyada "tiyatro" olan her şeyin kavranması mıdır? Tanımlardaki çeşitliliğin ya da kararsızlığın pek önemi yok şimdilik.

* Fransızca'sı: "La cuisine du sens". (Ç.N.)

** Fransızca yazılışı *pernod*. (Ç.N.)

Önemli olan, görünüşte düzensiz durumdaki çok büyük olaylar kütesini bir sınıflandırma ilkesi altında toplayabilmektir; bu ilkeyi sağlayacak olan da anlamlamadır. Çeşitli belirlemelerin (iktisadi, tarihsel, ruhsal) yanı sıra, bundan böyle, olgunun yeni bir niteliği öngörülmalıdır: Anlamdır bu.

Dünya göstergelerle doludur, ama bu göstergelerin hepsi alfabenin harfleriyle, ulaşım kodundaki işaret levhalarıyla ya da askeri üniformalarla aynı yalınlık içinde olamaz: Sonsuz kez daha girift, daha karmaşık olanları vardır. Çoğu zaman biz onları "doğal" bilgiler olarak kabul ederiz. "Kongolu ayaklanmacıların ellerinde Çek yapımı bir makineli tüfek bulundu" dendiğinde ortada tartışılmaz bir bilgi vardır. Ama hükümet yanlılarının kullandıkları Amerikan silahlarının sayısını da aynı anda anımsamadığımızda, söz konusu bilgi ikincil bir gösterge olur, siyasal nitelikli bir seçme'nin söz konusu olduğunu *gösterir*. Dünyadaki göstergeleri çözmek, nesnelerin belli bir saflığıyla mücadele etmek demektir, her zaman. Bizler hepimiz Fransızca'yı öylesine "doğal olarak" anlarız ki, Fransız dilinin çok fazla karmaşık, gösterge ve kural bakımından çok az "doğal" bir dizge olduğu hiçbir zaman aklımıza gelmez. Aynı biçimde, bildirilerin içeriğine değil de yapılarına uyum sağlayabilmesi için gözlemin sürekli bir sarsıntı geçirmesi gerekir: Kısacası göstergebilimci, tıpkı dilbilimci gibi "anlamın mutfağı" na girmelidir.

Bu da çok büyük bir girişimdir. Neden mi? Çünkü bir anlam hiçbir zaman tek başına ele alınıp çözümlenemez. Blucin'in belli bir gençlik şıklığının göstergesi olduğunu, ya da lüks bir dergide fotoğrafı yayımlanmış sebzeli sığır eti haşlamasının oldukça abartmalı bir kırsallığın göstergesi olduğunu ortaya koyarsam ve hatta bir sözlüğün sütunlarına benzer gösterge dizgeleri oluşturmak amacıyla bu eşdeğerlilikleri çoğaltırsam, hiçbir şey keşfetmiş olmam. *Göstergeler ayrımlardan oluşur*.

Göstergebilimsel tasarımın başlangıcında, temel çabanın, Saussure'ün belirttiği gibi, toplum içindeki göstergelerin yaşamını incelemek ve dolaşısıyla nesnelerin (giysiler, yiyecekler, görüntüler, toplumsal kural ve alışkanlıklar, protokoller, müzikler, vb.) anlamsal dizgelerini yeniden oluşturmak olduğu düşünülmüştü. Bu yapılması gereken bir şeydi. Ama zaten çok büyük olan bu tasarı içinde ilerlerken, göstergebilim yeni çabalara girmek durumunda kaldı. Sözelimi, herhangi bir bildirinin "yan anlam" diye adlandırılan ikincil, belirsiz, genellikle ideolojik bir anlamla dolmasını sağlayan gizemli işlemi incelemeye girişti: "Bombay'da ne lüksü ne de kendinden son derece emin olmayı dışlayan bir coşku havası ege-men" gibi bir başlık okursam, kuşkusuz Ökaristi Kongresi'nin atmosferi üstüne sözcüğün gerçek anlamıyla bir bilgi edinirim; ama aynı zamanda olumsuzlukların ince bir dengesiyle kurulmuş olan ve beni bir çeşit den-

geleyici bir dünya görüşüne ileten belli bir tümce kalıbını da algılamış olurum. Bunlar değişmez olgulardır; dilbilimin bütün kaynaklarından yararlanılarak şimdiden geniş çapta incelenmeleri gerekir.

Eğer göstergebilimin çabaları aralıksız olarak büyüyorsa, bu, gerçekte, dünyadaki anlamlamanın önemini ve yayılımını daha iyi fark ediyoruz demektir. Anlamlama artık modern dünyanın düşünme biçimi durumuna gelmektedir; bu biraz da, "olay"ın, daha önceleri pozitif bilimin düşünce birimini oluşturmuş olması gibi bir şeydir.

Le Nouvel Observateur,
10 Aralık 1964.

Reklam Bildirisi*

Her reklam bir bildiridir: Gerçekten de reklamın bir çıkış kaynağı (piyasa-ya sürülen ve övülen ürünün ait olduğu firma), bir alış noktası (halk) ve bir aktarım kanalı (yani reklam iletme aracı denilen şey) vardır. Bildirilerin bilimi günümüzde gündemde olduğuna göre, reklam bildirisine, bize çok yeni olarak dilbilimden gelen çözümleme yöntemini uygulamaya çalışabiliriz. Bunun için, incelemek istediğimiz nesneye *içkin* bir konum benimsemek, yani bildirinin çıkarılması ya da alınmasıyla ilgili her çeşit gözlemi isteyerek bir yana bırakmak ve doğrudan doğruya bildirinin düzeyine yerleşmek gerekir: Bir reklam metni, anlamsal açıdan, yani bildirilişim açısından nasıl oluşmuştur (bu soru, görüntü için de geçerlidir ama o zaman çözümü çok daha güçtür)?

Her bildirinin, bir anlatım ya da gösteren düzlemi ile bir içerik ya da gösterilen düzleminin birleşiminden oluştuğunu bilmekteyiz. Bir reklam tümcesini inceleyecek olursak (çözümleme daha uzun metinler için de aynı kalacaktır), böyle bir tümcenin gerçekte *iki* bildiri içerdiğini ve reklam dilini kendi özelliği içinde oluşturanın da bu üst üste yığılma olduğunu hemen anlarız. İşte biz de, burada, yalınlıkları nedeniyle örnek olarak ele aldığımız şu iki reklam sloganı konusunda bu özelliği saptamaya çalışacağız: *Cuisinez d'or avec Astra* (Astra ile Altın [Gibi] Pişiriniz) ve *Une glace Gervais et fondre de plaisir* (Bir Gervais Dondurması ve Zevkten Erimek)**.

Birinci bildiri (bu bir rastlantısal çözümleme sırasındır), tümcenin, taşıdığı reklam amacından tam olarak soyutlanıp sözcüklere sıkı sıkıya bağlı kalınarak kavranmasıyla (böyle birşey söz konusu olabilseydi eğer) olu-

* Fransızca'sı: "Le message publicitaire". (Ç.N.)

** Bu iki reklam sloganının Fransızca'da ne anlamlara geldiğini R. Barthes ilerde açıklıyor. Biz burada, söz konusu sloganların sözcüğü sözcüğüne çevirisini vermekle yetiniyoruz. (Ç.N.)

şur. Bu birinci bildiriyi soyutlayarak ele almak için, bir Huron*un ya da bir Marslının, kısacası bir başka dünyadan gelip birdenbire bizim dünyamıza girmiş, bir yandan Fransız dilini (retoriğini değilse de en azından sözcükdağarcığını, sözdizimini) çok iyi bilen ama öte yandan da ticaret, aşçılık sanatı, yemek yemeğe düşkünlük ve reklam konusunda hiçbir şey bilmeyen birini tasarlamak yeterlidir. Bu bilgi ve bu bilgisizlikle büyüleyici olarak donanmış olan söz konusu Huron ya da Marslı, tamamıyla açık seçik bir bildiri algılayacaktır (ama *bilen* bizler için durum son derece tuhaftır). Astra söz konusu olduğunda, bu kimse yemek pişirmeye koyulmayı gerçek anlamda bir buyruk olarak algılayacak ve böyle bir pişirmenin altın diye adlandırılan madene benzer bir madde ortaya çıkaracağına tartışmasız olarak güvenecektir. Gervais söz konusu olduğundaysa, belli bir dondurmanın yutulmasının ardından mutlaka insanın bütün varlığının zevkin etkisiyle eriyeceğini öğrenir. Kuşkusuz, Marslımız, tasarlama eyleminde, dilimizin eğretilmelerini hiçbir biçimde hesaba katmaz. Ama bu özel duymazlık da onun eksiksiz olarak oluşmuş bir bildiri algılamasına kesinlikle engel olmaz; çünkü bu bildirinin de bir anlatım düzlemi (sözcüklerin sessel ya da çizimsel tözü, algılanan tümcenin sözdizimsel bağıntıları) ile bir içerik düzlemi (aynı sözcüklerin ve aynı bağıntıların gerçek anlamı) vardır. Kısacası, burada, bu birinci düzeyde, yeterli bir gösterenler bütünü söz konusudur ve bu bütün hiç de daha az yeterli olmayan bir gösterilenler topluluğuna iletir. Her dilin "aktardığı" kabul edilen gerçeğin karşısında, bu birinci bildiri *düzanlam* bildirisi olarak adlandırılır.

İkinci bildiri ise birinci bildiri gibi çözümsel bir özellik sunmaz kesinlikle. Bütünsel (global) bir bildiridir ve bu bütünselliği de gösterileninin tekil özelliğinden alır. *Bu gösterilen tektir ve bütün reklam bildirilerinde her zaman aynıdır*: Bir tek sözcükle belirtecek olursak, ilan edilen ürünün mükemmelliği bu. Çünkü, her ne kadar Astra ya da Gervais hakkında gerçek anlamda bir şey söylenmiş olsa da, *sonuçta* bana bir tek şey söylenmiş olur: Astra yağların en mükemmeli, Gervais de dondurmaların en mükemmelidir. Bu tek gösterilen neredeyse bildirinin temelini oluşturur, bildiri sunmadaki amacı tümüyle tüketir: Bu ikinci gösterilen algılandığı anda, reklamın yapılmasındaki amaca da ulaşılmış olur. Peki, gösterileni, ürünün mükemmelliği olan bu ikinci bildirinin göstereni nedir? Her şeyden önce, retorikten (biçem oyunları, eğretilmeler, tümce durakları, sözcük birleşimleri) kaynaklanan biçem özellikleridir bu gösteren. Ama bu özellikler bütünsel bildiriden soyutlanmış olduğumuz asıl tümcenin içine katıldıklarından (hatta bazen tümceyi tamamıyla etkileyebilirler; örneğin uyaklı ya da ritimli bir reklam söz konusu olduğunda durum böy-

* Huron: Kuzey Amerika'da Ontario gölü ile Huron gölü arasında yaşayan yerli kavim (Huronlar) üyesi. (Ç.N.)

ledir), ikinci bildirinin göstereninin gerçekte *bütünüyle birinci bildiri*'den oluşmuş olduğu sonucu ortaya çıkar. Buna dayanarak da ikinci bildirinin, birinci bildirinin *yananlamı olduğu* söylenir (birinci bildirinin basit bir düzanlam olduğunu da yukarda gördük). Demek ki burada, bildirilerin basit bir biçimde birbirine katılması ya da birbirini izlemesi değil, gerçek anlamda bir yapı oluşturmaları karşısındayız: Kendisi de gösterenler ile gösterilenlerin birleşiminden oluşan birinci bildiri, bir çeşit kopma, uzaklaşma hareketiyle ikinci bildirinin basit bir göstereni durumuna gelir, çünkü ikinci bildirinin bir tek ögesi (göstereni) birinci bildirinin bütününe yayılır.

Bu "kopma" ya da "yananlam" olgusu son derece büyük önem taşır ve reklam olgusunun çok ötesine uzanır. Gerçekten de yananlam olgusu uygarlığımızdaki gelişmesini iyi bildiğimiz kitle haberleşme olayına sıkı sıkıya bağlıymış gibi görünmektedir: Gazetemizi okurken, sinemaya gittiğimizde, televizyon izlerken ve radyo dinlerken, satın aldığımız ürünün ambalajına göz gezdirirken, her zaman yalnızca yananlamsal bildiriler aldığımız ve algıladığımız aşağı yukarı kesindir. Yananlamanın değişik biçimlerde, bütün tarihlere ve bütün toplumlara özgü bir insanbilimsel olgu olup olmadığına karar vermeden önce, diyebiliriz ki, bizler, XX. yy.'ın insanları olarak, bir yananlam uygarlığı içinde yaşıyoruz ve bu durum bizi yananlam olgusunun törel (etik) değerini incelemeye çağırıyor. Reklam, kuşkusuz özel bir yananlam olgusudur ("açık sözlü" olabildiği ölçüde); bu nedenle, reklam açısından, herhangi bir yananlam üstünde karar veremeyiz; ama, reklam bildirisi, kuruluşundaki açık seçiklik sayesinde, sorunu en azından ortaya koymamıza ve genel bir düşüncenin, bildirinin "teknik" çözümlemesi üstünde nasıl eklemlenebileceğini görmemize olanak verir (burada ana çizgileriyle göstermiş olduğumuz gibi).

Peki öyleyse, düzanlamlı ve yananlamlı ikili bir bildiri ağıladığımızda ne olmaktadır (reklamı "tüketen" milyonlarca bireyin içinde bulunduğu durumdur bu)? İkinci bildirinin (yananlam bildirisi) birincinin (düzanlam bildirisi) altında "saklı" olduğunu sanmamak gerekir. Aslında tam tersi bir durum söz konusudur. Çünkü ilk anda algıladığımız (bizler ne Huronuz ne de Marslı) bildirinin reklamsal niteliğidir, yani ikinci gösterilenidir (Astra ve Gervais olağanüstü ürünlerdir): İkinci bildiri, burada gizlice sunulan bir bildiri değildir (buradaki durum, yananlamanın, kendisine saflığını sunan birinci bildiri içine, kaçak bir eşya gibi sızdığı başka yananlam dizgeleriyle çelişir). Buna karşılık, reklamcılıkta, açıklanması gereken şey, düzanlam bildirisinin oynadığı roldür: Neden ikili bir bildiriye başvurmadan, yalnızca *Astra Satın Alın* ya da *Gervais Satın Alın* denmez? Bu soruya kuşkusuz, düzanlam, kanıtları geliştirmeye, kısacası ikna etmeye yarar diye bir yanıt verilebilir (bu belki de reklamcılarının fikridir); ama büyük bir olasılıkla (ve anlabilimin olanaklarına da daha uygun olarak), birinci

bildiri, ikinci bildiriyi daha ustaca ve daha ince bir biçimde *doğal kulma*'ya yarar: İkinci bildirinin çıkarıcı amacını, ileri sürdüğü savın nedenizliğini, göz korkutucu sertliğini ortadan kaldırır. Sıradan bir çağrı (*satın alın*) yerine, Astra ya da Gervais satın almanın *doğal* olduğu bir dünyanın görünümünü koyar. Böylece ticari nedenlilik gizlenmiş değil de çok daha geniş olan bir tanıtmayla *ikilenmiş* olur; çünkü bu durum okuru, insanı ilgilendiren büyük temalarla bağlantıya sokar: Zevki, varlığın yavaş yavaş ve sürekli erimesiyle ya da bir nesnenin mükemmelliğini altının saflığıyla her zaman bir tutan temalarla. Reklamın yananlamlı dili, ikili bildirisiyle, alıcıların insanlık yaşamı içine düşü sokar yeniden: Düşü, yani hiç kuşkusuz belli bir yabancılaşmayı (rekaket toplumunun yabancılaşması) ama aynı zamanda belli bir gerçeği (şiirin gerçeğini).

Gerçekten de burada, eğer sözcük yerindeyse, reklamın insansal sorumluluğunu elinde tutan, düzanlamlı bildiridir (bu aynı zamanda reklam sal gösterilenin gösterenidir): Eğer düzanlamlı bildiri "iyi" ise, reklam zenginleştirir; "kötü" ise reklam zarar verir. Peki ama, bir reklam bildirisi için "iyi" ya da "kötü" olmak ne demektir? Olayı, bir sloganın etkili olmasına bağlamak soruya yanıt vermek değildir, çünkü bu etkililiğin yolları belirsizdir: Bir slogan inandırıcı olmadan "ayartabilir" ve bir tek bu ayartmayla da insanı satın almaya yönlendirebilir. Bildirinin dilsel boyutuyla yetinerek şöyle diyebiliriz: "İyi" reklam bildirisi kendinde en zengin retoriği yoğun olarak taşır, insanlığın büyük düşsel temalarına kesin bir biçimde (çoğu kez de bir tek sözcükle) ulaşır ve böylece şiirin tanımını sağlayacak imgelerin büyük özgürlüğünü (ya da imgelerle ulaşılan büyük özgürlüğü) gerçekleştirmiş olur. Bir başka deyişle, reklam dilinin ölçütleri doğrudan doğruya şiir dilinin ölçütleridir: Söz sanatları, eğretilmeler, sözcük oyunları, işte atalardan kalma bütün bu *ikiği göstergeler*, dili gizli gösterilenlere doğru genişletir ve bunları algılayan insana, bu yolla, doğrudan doğruya bir bütünsellik deneyiminin gücünü verir. Kısaca belirtmek olursak, bir reklam tümcesi ne kadar çok ikilik içerirse, ya da (terimlerde bir çelişkiye düşmemek için şöyle de diyebiliriz) ne kadar çok fazla kattan oluşuyorsa, yananlam bildirisi işlevini de o kadar daha iyi yerine getirir: Bir dondurmanın "zevkten erime" ye yol açması gibi tutumlu bir sözce altında, eriyen bir maddenin (mükemmelliği de erime ritminden kaynaklanır) gerçek tasarımı ile büyük insanlık temalarından biri olan zevkten bitip yok olmanın biraraya geldiğini; bir yemek pişirmenin de altın gibi olması deyişinde, değeri biçilemeyecek bir fiyat fikri ile ktır ktır bir madde fikrinin bir araya geldiği görülür. Reklam göstereninin mükemmelliği, okurunu en çok sayıda olası "dünya" ya ulaştırabilme gücüne (bu gücü de ona vermeyi bilmek gerekir) bağlıdır. Burada dünya sözcüğünü şu anlamda kullanıyorum: Çok eski imgelerin deneyimi; beden, kuşak-

lar tarafından şiirsel olarak adlandırılan, karanlık ve derin duyumları; insan doğa ilişkilerindeki bilgelik; insanlığın tartışmasız tek insansal güç olan dil içinden geçerek şeylerin kavranmasına sabırlı yükselişi.

Böylece, reklam bildirisini anlamsal açıdan çözümlyerek şunu kavrayabiliriz: Bir dili "doğrulayan" şey, hiçbir zaman onun "Sanat"a ya da "Gerçek"e bağlılığı değildir, tam tersine bir ikilik içermesidir. Ya da daha uygun olarak şöyle diyebiliriz: Bu teknik ikilik hiçbir zaman dilin açık sözlülüğüyle uyumlu değildir, çünkü bu açık sözlülük *savların içeriği*nden değil, bildiri içine sokulmuş anlamsal dizgelerin açıklanmış özelliğinden kaynaklanır. Reklam söz konusu olduğunda, ikinci gösterilen (ürün) her zaman açık sözlü, yani ikiliğini gösteren bir dizge tarafından gizlenmeden sunulur, çünkü bu *apaçık* dizge *yalın* bir dizge değildir. Gerçekten de, reklam dili ("başarılı" olduğunda) iki bildiriye birbirine eklemleyerek, dünyanın çok uzun süreden beri uyguladığı, dünyanın sözlü bir tasarımına, gösterimine iletir bizi: Bu da "anlatı"dır. Her reklam, ürünü *söyler* (bu onun yananlamıdır) ama başka şey *anlatır* (bu onun düzanlamıdır). Dolayısıyla, reklamı, bizler için ruhsal beslenmenin büyük besinleri olan yazın, gösteri, sinema, spor, Basın ve Modanın yanına koyabiliriz ancak: İnsanlar, ürüne reklam dili aracılığıyla dokunurlarken, ona *anlam* verirler ve böylece de onun basit kullanımını zihin deneyimine dönüştürürler.

Les Cahiers de la publicité,
sayı 7, Temmuz-Eylül 1963.

*Nesnenin Anlambilimi**

Sizlere, genel olarak teknik uygarlığı diye adlandırılan uygarlığımızda, nesneye ilişkin birkaç düşünce sunmak istiyorum; amacım bu düşünceleri, günümüzde birçok ülkede *semiyoloji (göstergebilim)* ya da göstergeler bilimi adı altında sürdürülen bir araştırma çerçevesi içine yerleştirmek. Göstergebilim (Fr. *sémiologie*) ya da İngilizce söylendiği biçimiyle *semiotics* elli yıl kadar önce Cenevre'li büyük dilbilimci Ferdinand de Saussure tarafından bir önergeçer olarak ortaya atıldı. F. de Saussure, bir gün dilbilimin çok daha genel nitelikli bir göstergeler biliminin ancak bir alt bölümü olacağını önceden kestirmiş ve bu bilimi de açıkça *sémiologie* olarak adlandırmıştı. Oysa, bu göstergebilimsel tasarı birkaç yıldır güncellik kazandı, yeni bir güç elde etti, çünkü öbür bilimler, öbür ek dallar, özellikle de bilgi kuramı, yapısal dilbilim, biçimsel mantık ve bazı insanbilim araştırmaları büyük ölçüde gelişme gösterdi; bütün bu araştırmalar, insanların şeylere nasıl anlam verdiklerini inceleyecek olan göstergebilimsel bir dalla ilgili kaygıyı ön plana çıkarma konusuna katkıda bulundu. Şimdiye kadar bir bilim insanların eklemli seslere nasıl anlam verdiklerini inceledi: Dilbilimdi bu. Ama insanlar, ses dışındaki şeylere nasıl anlam verirler? İşte günümüzde araştırmacıların bulup ortaya çıkarmaları gereken de budur. Bu yönde henüz kesin adımların atılmamış olmasının pek çok nedeni vardır. İlk neden, bu alanda, sözgelimi trafik işaretleri (ulaşım kodu) gibi toplumbilimsel önemi olmayan son derece basit kodların incelenmiş olmasıdır yalnızca; öteki nedense, dünyada anlam taşıyan her şeyin, her zaman az çok dil ile içiçe olmasıdır. Elimizde asla, katışıksız halde anlamlı nesneler dizgesi yoktur; dil, her zaman bir aracı olarak, özellikle de görüntü dizgelerinde, başlıklar, altyazılar, yazılar biçiminde işin içine karışır; bu nedenle yalnızca bir görüntü uygarlığında bulunduğumuzu söylemek doğru olmaz. İşte bir göstergebilimsel araştırmanın bu genel

* Fransızca'sı: "Sémantique de l'objet." (Ç.N.)

çerçevesi içinde, ben nesnelerin çağdaş dünyada anlam belirtme biçimi üstüne kısa ve özlü birkaç düşünce sunmak istiyorum sizlere. Burada hemen, anlam belirtmek (Fr. *signifier*) sözcüğüne çok güçlü bir anlam yüklediğimi kesinlikle belirteyim; *anlam belirtmek (signifier)* ile *iletmek*'i (Fr. *communiquer*) birbirine karıştırmamak gerekir. *Anlam belirtmek* nesnelerin yalnızca bilgileri taşımadığı (bilgi taşıma durumunda iletme söz konusudur), ama göstergelerden oluşan yapılı dizgeler, yani özellikle farklılık, karşıtlık ve aykırılık dizgeleri oluşturduğu anlamına gelir.

Nesnelerin, anlamı nasıl belirttikleri sorununu ele almadan önce bunları nasıl tanımlayabileceğimiz sorunu soralım? Sözcükler, nesne ile ilgili belirsiz tanımlar verir: Nesne görülmeyi bekleyen şeydir, düşünen özneye göre düşünülen şeydir, kısacası, çoğu sözlüğün verdiği biçimiyle, nesne, *herhangi bir şeydir*; nesne sözcüğünün yananamlarının neler olduğunu anlamaya çalışmadıkça, bize hiçbir şey vermeyen bir tanımdır bu. Bana kalırsa iki büyük yananlam öbeği vardır; önce, nesnenin varoluşsal yananamları olarak adlandıracaklarımdan oluşan birinci öbek vardır. Nesne, çok kısa sürede, bizim gözümüzde insandışı olan ve biraz da insana karşı, varolmakta direnen birşeyin görünümüne ya da varlığına bürünür. Bu açıdan bakıldığında, nesneyle ilgili çok sayıda açıklama, çok sayıda yazınsal inceleme vardır: Sartre'ın *Bulanıtı*'sında (La Nausée) nesnenin ısrarla insanın dışında varolmadaki, insanın dışında varlığını sürdürmedeki bu tür direnmesinin anlatımına bilindiği gibi sayfalarca yer ayrılmıştır; böyle bir direnme anlatıcıda bir parktaki ağaç gövdeleri karşısında ya da kendi eli karşısında bulanıtı duygusuna yol açar. Ionesco tiyatrosu da bir başka biçim içinde bizlere nesnelerin olağanüstü biçimde çoğalmasını sergiler: Burada nesneler, kendini savunamayan ve bir bakıma onlar tarafından bunaltılan insanı istila ederler. Nesnenin ayrıca daha estetik nitelikte de işlendiği, yeniden oluşturulacak bir özü kapsayacak biçimde sunulduğu da görülür: Nitekim Natürmort ressamlarında olsun, film yönetmenlerinde olsun hep bu tür işleme biçimine rastlanır. Böyle bir çalışmanın biçimi de özellikle nesne üstünde düşünmekten oluşur (bunu söylerken aklıma Bresson geliyor). Yaygın olarak Yeni Roman diye adlandırılan akımda da nesne özel bir biçimde işlenir: Burada nesne, tam olarak kendi görünümü içinde betimlenir kesinlikle. Bu doğrultuda, nesnenin son derece öznel ve doğru sürekli bir kaçış içinde olduğu görülür; dolayısıyla da bütün bu yapıtlar aslında nesnenin insan için bir tür saçmayı geliştirdiğini, bir bakıma anlam yokluğu anlamını taşıdığını göstermeye yönelirler; nesne burada anlam taşımadığını belirtmek için vardır; böylece, söz konusu bakış açısında bile, biz bir bakıma anlamsal bir ortamda bulunuruz. Ayrıca başka bir yananamlar öbeği de vardır. Nesnenin "teknolojik" yananamlarıdır bunlar (sözlerimin daha sonraki bölümü için bu öbeğe dayanacağım).

Nesne bu durumda, imal edilmiş şey olarak tanımlanır; mamul, standartlaştırılmış, biçimlendirilmiş ve belli ölçülere uydurulmuş yani imalat ve nitelik kurallarına bağlı kılınmış maddedir. Demek ki nesne özellikle bir tüketim ögesi olarak tanımlanır: Belli bir nesne fikri, dünyada milyonlarca örnek, milyonlarca kopya halinde yeniden üretilir: Bir telefon, bir saat, bir biblo, bir tabak, bir mobilya, bir dolmakalem, bizim gerçekten yaygın olarak nesneler diye adlandırdığımız şeylerdir. Nesne artık son derece öznel değil de son derece toplumsala doğru kaçır. Ben de işte nesneye ilişkin bu son kavramdan hareket etmek istiyorum.

Yaygın olarak nesneyi *"bir şeye yarayan bir şey"* olarak tanımlarız. Buna göre, nesne, ilk bakışta, bir kullanım ereklğinde, bir işlev olarak adlandırılan şeyin içinde tümüyle yutulup gitmiş gibidir. Dolayısıyla da, bizim kendiliğinden hissettiğimiz, nesnenin bir çeşit geçişliliği söz konusu olur: Nesne, insanın dünyayı etkilemesine, dünyayı değiştirmesine, dünyada etkin bir biçimde var olmasına yarar; nesne, eylem ile insan arasında bir tür aracıdır. İşte bu noktada da zaten şöyle bir gözlemde bulunulabilir: Boşuna yaratılmış bir nesne yok gibidir; kuşkusuz işe yaramayan biblolar biçiminde sunulan nesneler vardır, ama bu biblolar da her zaman estetik bir ereklilik taşırlar. Benim belirtmek istediğim aykırı düşünce, ilkece bir işlevi, bir yararlılığı, bir kullanımı olan bu nesneleri, bizlerin katıksız araçlar olarak yaşadığımızı sanmamız; oysa gerçekte bunlar, başka şeyler taşırlar, kendileri de başka şeylerdir: Anlam taşırlar. Bir başka deyişle, nesne gerçekten bir şeye yarar, ama bilgileri iletmeye de yarar; biz bunu, her zaman için nesnenin kullanımını aşan bir anlam vardır diyerek tek tümcede özetleyebiliriz. Bir telefonun daha işlevsel bir nesne düşünülebilir mi? Ne var ki, telefonun görünümünün her zaman işlevinden bağımsız bir anlamı vardır: Beyaz bir telefon, lüksle ya da kadınlıkla, dişilikle ilgili belli bir düşünceyi aktarır; bürokrasiye kullanılan telefonlar vardır; belli bir döneme (1925) ilişkin düşünceyi aktaran modası geçmiş telefonlar vardır. Kısacası, telefonun kendisi de gösterge-nesnelerden oluşan bir dizgeye bağlı olmaya elverişlidir. Aynı biçimde, bir dolmakalem kaçınılmaz olarak belli bir zenginlik, sadelik, ciddilik, fantezi, vb. anlamını sergiler; yemek yediğimiz tabakların her zaman için bir anlamı vardır ve, anlam taşımadıkları, anlam taşıymıyormuş gibi göründükleri zaman da kesinlikle hiç bir anlam taşıyamama anlamını taşırlar. Dolayısıyla da anlamdan kurtulan hiçbir nesne yoktur.

Peki nesnenin bu tür anlam yüklenmesi ne zaman gerçekleşir? Nesnenin anlam belirtmesi, anlam aktarması ne zaman başlar? Şöyle yanıtlamak istiyorum: Bu durum, nesnenin bir insan toplumu tarafından üretildiği ve tüketildiği anda, imal edildiği, belli kural ve ölçülere uydurulduğu anda gerçekleşir. Burada pek çok tarihsel örnek verilebilir: Sözgelimi Ro-

ma cumhuriyetindeki eski askerlerin yağmurdan, kötü havalardan, rüzgârdan, soğuktan korunmak için omuzlarına bir örtü attıkları olurdu; o sıralarda, nesne, giysi olarak henüz ortaya çıkmamıştı elbette; adı yoktu, anlamı yoktu; yalnızca salt bir kullanımla sınırlıydı; ama örtülere, kesildikleri, seri halinde işlendikleri, standart bir biçime uyduruldukları günden itibaren bir ad verme zorunluğu ortaya çıktı ve bu adsız giysiye "pae-nula" (ya da "penula") adı verildi; işte o anda da bedene oturmayan bu örtü, bir anlamın, "askerilik" anlamının taşıyıcısı durumuna geldi. Bir toplumun parçası olan bütün nesnelerin bir anlamı vardır; anlamdan yoksun nesneler bulmak için tam olarak doğaçlama nesneler düşünülmelidir; oysa gerçeği söylemek gerekirse böyle nesneler yoktur. Cl. Lévi-Strauss *Yaban Düşünce*'sinin (La pensée sauvage) herkesce bilinen bir sayfasında şöyle yazar: Ufak tefek önemsiz nesnelerin, bu gibi şeyleri yapmaktan hoşlanan biri tarafından, bir amatör tarafından yapılması da nesneye bir anlam arama ve bir anlam vermedir. Kesinlikle doğaçlamaya dayalı nesneler bulmak için tam anlamıyla toplum dışı durumlara ulaşmak gerekir; sözgelimi bir sokak serserisinin gazete kağıdından ayakkabılar yaparken tam olarak özgür bir nesne ürettiği düşünülebilir; ama bu da özgür bir nesne değildir; çok kısa sürede, bu gazete kağıdı özellikle sokak serserisinin *göstergesi* olacaktır. Sonuç olarak bir nesnenin işlevi her zaman, en azından bu işlevin *göstergesi* durumuna gelir: Toplumumuzda bir tür ek işlev, hafif bir tumturak taşımayan nesneler hiçbir zaman olamaz, bu özellik de nesnelerin her zaman en azından kendi kendilerini belirtmelerini sağlar. Sözgelimi benim aslında telefon etmeye hiç gereksinimim olmamasına karşılık masamın üstünde boş yere bir telefon bulunabilir; ama yine de beni görmeye gelecek olan ve beni iyi tanımayan bazı kişilerin gözünde bu telefon bir gösterge işlevi görecek, mesleği gereği bağlantı kurmaya gereksinim duyan bir adam olduğumun *göstergesi* olacaktır; şu anda, gerçekten susadığım için gerçekten kullanmış olduğum şu su bardağının bile, her şeye karşın, konferansçının *göstergesi* olarak işlev görmesini engellemem.

Her gösterge gibi nesne de iki koordinatın kesişme noktasında bulunur. Koordinatlardan birincisi benim bir simgesel koordinat olarak adlandıracağım şeydir: Her nesne, denebilir ki, eğretilmeli bir derinlik taşır, bir gösterilene gönderir; nesnenin her zaman en azından bir gösterileni vardır. Bakın şurada elimin altında bir dizi resim var: Bunlar reklamcılık alanından alınmış resimler: Şurada bir lamba olduğunu görüyorsunuz ve hemen bu lambanın, akşamı, daha doğrusu geceyi belirttiğini anlıyoruz; eğer elinizde İtalyan makarnalarıyla ilgili bir reklamınız varsa (bir Fransız reklamından söz ediyorum), üç rengin (yeşil, sarı ve kırmızı)* bir tür İtal-

* R. Barthes burada İtalyan bayrağındaki üç renkten (yeşil, beyaz ve kırmızı) değil de, bir

yanlık göstergesi olarak işlev göreceği apaçık ortadadır; demek ki, birinci koordinat, yani simgesel koordinat, her nesnenin en azından bir gösterilenin göstereni olması olgusundan oluşur. İkinci koordinat, sınıflandırma koordinatı ya da taksinomi koordinatı (taksinomi sınıflandırmalar bilimidir) olarak adlandıracağım şeydir; kafamızda, nesnelerle ilgili az çok bilinçli olarak bir sınıflandırma olmadan yaşayamayız; bu sınıflandırma bize içinde yaşadığımız toplum tarafından benimsetilmiş ya da telkin edilmiştir. Nesnelerle ilgili söz konusu sınıflandırmalar büyük kuruluşlarda ya da büyük sanayilerde son derece önemlidir: Bu gibi alanlarda, bir makinenin bütün parçalarının ya da bütün civatalarının depolarda nasıl sınıflandırılacağını bilmek söz konusudur; demek ki sınıflandırma ölçütlerinin benimsenmesi gerekir. Nesnelerin sınıflandırılmasının çok önemli olduğu bir başka olgular düzeni daha vardır, bu da son derece gündelik bir düzeydir: Yani büyük mağaza düzenidir. Büyük mağazada ayrıca nesnelerin sınıflandırılmasıyla ilgili belli bir düşünce vardır ve bu düşünce nedensiz değildir elbette, belli bir sorumluluk içerir. Nesnelerin sınıflandırılmasının önemiyle ilgili bir başka örnek de ansiklopedidir; sözcükler alfabetik sıraya göre sınıflandırılmaksızın bir ansiklopedi yapılmak istendiğinde, nesnelerin sınıflandırılması benimsenmelidir.

Nesnenin her zaman, bir derin, simgesel koordinat, bir de yaygın, sınıflandırma koordinatı olmak üzere iki koordinatla tanımlanan bir gösterge olduğunu böylece ortaya koyduktan sonra, şimdi gerçek anlamda nesnelerin anlam dizgesi üstüne birkaç söz söylemek istiyorum: Bunlar ileriye dönük açıklamalar olacak, çünkü aslında araştırmanın ciddi bir biçimde yapılması gerekmektedir. Gerçekten de nesnelerin anlamını incelemeye çok büyük bir engel vardır ve bu engeli ben apaçıklık engeli olarak adlandıracım. Biz eğer nesnelerin anlamını incelemek zorundaysak nesneyi nesnelleştirmek, anlamını yapılandırmak için kendi kendimizde bir tür sarsıntı, bir tür kopma yaratmamız gerekir. Bunun için de nesnenin anlam-bilimiyle uğraşan her uzmanın yararlanabileceği bir yol vardır; bu yol, nesnenin insana, aynı anda hem şaşırtıcı, hem tumturaklı biçimde hem de bile bile verildiği, bir gösterimler düzenine başvurmaktır. Bu düzen de reklam, sinema ve hatta tiyatrodur. Tiyatroda kullanılan nesneler konusunda, Brecht'in, belli sayıdaki kendi sahneleme çalışmalarına ilişkin yorumlarında son derece zekice hazırlanmış değerli bilgilerin bulunduğunu anımsatırım. En ünlü yorum *Cesaret Ana's*ının sahneye konulmasıyla ilgilidir; Brecht burada, sahneye koymada kullanılan bazı nesnelere, herhangi bir kavramı belirtmesini sağlamak için uygulanması gereken uzun ve karmaşık işlemi çok iyi anlatır; çünkü, tiyatro kuralına göre temsil edilen nes-

tür İtalyanlık göstergesi olarak değerlendirdiği bir Fransız reklamında (İtalyan makarnalarına ilişkin) yer alan renklerden (yeşil, sarı ve kırmızı) söz etmektedir. (Ç.N.)

nenin gerçek olması yeterli değildir, anlamın da bir bakıma gerçeklikten kopmuş olması gerekir: İzleyiciye, eskimişlik anlamını versin diye bir kantinci kadının gerçekten eskimiş bir ceketini göstermek yetmez; eskimişlik göstergelerini siz yönetmenin icat etmesi gerekir.

Eğer, şu oldukça yapay ama çok değerli olan tiyatro, sinema ve reklamcılık gibi "bütünce" türlerine başvurulursa, işte o zaman, temsil edilen nesnede gösterenler ve gösterilenler yalıtılabilir. Nesnenin gösterenleri doğal olarak, tıpkı herhangi bir göstergeler dizgesinin bütün gösterenleri gibi, yani renkler, biçimler, nitelikler, aksesuarlar gibi somut birimlerdir. Ben burada giderek artan karmaşıklık derecesine göre gösterenin başlıca iki durumunu belirteceğim.

Önce salt simgesel bir durumu ele alalım. Bu, daha önce de söylediğim gibi, bir gösterenin, yani bir nesnenin tek bir gösterilene ilettiği durumda olup biten şeydir: Sözelimi haç gibi ya da hilal gibi büyük antropoloji simgelerinin durumudur bu ve insanlık belki bu noktada, büyük simgesel nesneleri içeren bir tür sonlu birikime, antropolojik ya da en azından çok geniş çapta tarihsel bir birikime sahiptir; bu da simgeler dizgesi (Fr. *la symbolique*) diye adlandırılacak bir tür bilimle ya da sonuç olarak bir bilgi dalıyla ilgilidir. Bu simgeler dizgesi, geçmişteki toplumlar açısından kendisini kullanan sanat yapıtları içinde çok iyi incelenmiştir; ama biz onu gerçekten inceliyor muyuz, ya da onu, günümüzdeki toplumumuzda incelemek üzere hazırlıyor muyuz? Bu büyük simgelerden, bizimki gibi bir teknik toplumunda geriye neler kaldığını kendi kendimize sormak gerekir; söz konusu büyük simgeler ortadan kalkmış mıdır, dönüşüm mü geçirmiştir, gizlenmiş midir? Bunlar kendimize sorabileceğimiz sorulardır. Ben, sözelimi, Fransız karayollarında kimi zaman görülen bir reklamı düşünüyorum. Bu bir kamyon markası için hazırlanmış bir reklam; oldukça ilginç bir örnek çünkü bu afişi tasarlayan reklamcı kötü bir reklam yapmış, sorunu göstergelerle ilişkili olarak düşünmemiş. Kamyonların çok uzun ömürlü olduğunu belirtmek istediği için üstü bir tür haçla çizilmiş bir el ayası resmi yapmış; ona göre burada kamyonun hayat çizgisini belirtmek söz konusudur; ama ben simgeler dizgesinin kendi kurallarına göre, eldeki haçın bir ölüm simgesi olarak algılandığına inanıyorum: Reklamcılığın sıradan anlatımında bile, bu çok eski simgeler dünyasındaki düzenlenişin araştırılması gerekir.

Bir başka yalın bağıntı durumu da —burada da yine nesne ile bir gösterilen arasındaki simgesel bağıntı içindeyiz—, bütün *yer değiştirmiş* bağıntıların durumudur: Bu bağıntıdan, bütünüyle algılanmış olan ya da, eğer reklam söz konusuysa bütün olarak verilmiş olan bir nesnenin, her şeye karşın niteliklerinden ancak biriyle anlam belirttiğini anlıyorum. Bu konuda birçok örnek verebilirim: Bir portakal, bütün olarak temsil edilmiş

olsa bile, yalnızca *sulu olan* ve *susuzluk giderici olan*'ın niteliğini belirtecektir: Nesnenin gösterimiyle belirtilen anlam *sulu olan*'dır, nesnenin tümü değildir: Demek ki gösterenin yer değiştirmesi söz konusudur. Bir biranın görüntüsü sunulduğu zaman bildiriye oluşturan aslında bira değildir, onun çok soğuk olmasıdır: Burada da yer değiştirme vardır. Bu artık eğretilmeyle değil de düzdeğişmeceyle yani anlam kayması aracılığıyla gerçekleşen bir yer değiştirme olarak adlandırılabilir şeydir. Bu tür düzdeğişmeceli anlamlandırmalara, nesneler dünyasında son derece sık rastlanır; kuşkusuz çok önemli bir süreçtir bu, çünkü gösteren ögesi hem algılanabilir —onu apaçık bir biçimde alırız— hem de aynı zamanda nesnenin *oradaki varlığı* olarak adlandırılabilir şeyin içinde bir bakıma yutulmuş, onunla kaynaşmış gibidir. Böylece nesnenin aykırı bir tür tanımına ulaşılmış olur: Bu tumturaklı reklamcılık türünde, bir portakal "*sulu olan*" artı "*portakal*" dır; portakal, doğal nesne olarak her zaman oradadır ama var oluşunun nedeni de kendi göstergesi durumuna gelecek olan niteliklerinden birini desteklemektir.

Salt simgesel bağıntıdan sonra, nesne topluluklarına, belli bir düzende olan çok sayıdaki nesneler toplamına bağlı bütün adlandırmaları incelemek gerekir; bunlar, anlamın bir nesneden değil de anlaşılabilir bir nesneler toplaşmasından doğduğu durumlardır: Anlam bir bakıma yayılmıştır. Burada nesneyi dilbilimdeki sözcüğe, nesne topluluklarını da tümceye benzetmekten kaçınmak gerekir; bu doğru olmayan bir benzetme olur, çünkü yalıtılmış nesne zaten bir tümcedir; bu, dilbilimcilerin artık iyice aydınlığa kavuşturdukları bir sorundur, *tümce-sözcükler* sorunudur. Sinemada bir tabanca gördüğünüzde, tabanca daha büyük bir bütüne göre sözcüğün eşdeğeri değildir; tabancanın kendisi zaten bir tümcedir, çok basit bir tümcedir elbette, dildeki eşdeğerli karşılığıysa *işte bir tabanca*'dır. Bir başka deyişle, nesne hiçbir zaman, içinde yaşadığımız dünyada, bir adlar dizininin ögesi durumunda olmaz. Anlam taşıyan nesne toplulukları çok sayıdadır, özellikle de reklamcılık alanında. Size göstermiş olduğum, akşamleyin gazete okuyan adamla ilgili resimde, dört ya da beş anlamlı nesne var; bunlar tek bir bütünsel anlamı, gevşeme, dinlenme anlamını vermeye yardımcı olurlar: Resimde, görüldüğü gibi, lamba vardır, kalın yünden *süveter*'in sağladığı rahatlık vardır, meşin koltuk vardır, gazete vardır; gazete bir kitap değildir; onun kadar ciddi değildir; vakit geçirmeye yarayan bir araçtır: Bütün bunlar, insanın akşam sinirlenmeden, rahat rahat kahvesini yudumlayabileceği anlamına gelir. Bu nesne toplaşmaları *dizimler*'dir, yani yayılım gösteren gösterge parçalarıdır. Nesnelerin söz dizimi son derece basit bir sözdizimdir elbette. Nesneler bir araya konduğu zaman, onlara, insan dilindeki kadar karmaşık düzenlemeler yüklenebilir. Gerçekte nesneler —ister resimdeki nesneler olsun ister bir odadaki

ya da bir yoldaki gerçek nesneler olsun— ancak bir tek bağlantı biçimiyle birbirlerine bağlanırlar; bu da sıralanmadır yani öğelerin salt ve yalın biçimde yan yana gelmesidir. Nesnelerin bu tür sıralanmasına yaşamımızda çok sık rastlarız: Sözelimi bir odadaki bütün mobilyalar böyle bir düzene uyar. Bir odanın döşenme biçimi bir son anlama (bir "üslub"a) yalnızca öğelerin yan yana konmuş olmasıyla katkıda bulunur. İşte size bir örnek: Burada bir çay markası için yapılan bir reklam söz konusu; dolayısıyla İngiltere'yi değil de (çünkü burada daha da ince bir ayırım vardır) *İngilizliği* ya da sözcük yerindeyse *Britanyalılığı* yani İngiliz'in tumturaklı bir tür kimliğini belirtmek gerekiyor. Demek ki burada, büyük titizlikle oluşturulmuş bir sözdizimle, sömürge evlerinin istorları, erkeğin giyinişi, bıyıkları, İngilizlerin, şu biblo gemilerde, şu bronz atlarda kendini gösteren denizcilik ve biniciliğe olan tipik eğilimi verilmiştir. Ve son olarak biz kendiliğinden bu resimde yalnızca belli sayıda nesnenin yan yana konmasıyla, son derece güçlü bir gösterileni okuruz: Bu gösterilen, sözünü ettiğim şu İngilizliktir kesinlikle.

Bu nesne dizgelerinin gösterilenleri nelerdir, nesnelerle aktarılan bilgiler nelerdir? Burada yalnızca, anlamı belirsiz olan bir tek yanıt verilebilir, çünkü nesnelerin gösterilenleri, bildirinin vericisine değil de büyük ölçüde alıcıya yani nesnenin okuruna bağımlıdır. Gerçekten de nesne çok anlamlıdır, yani kendini birçok anlam okumasına kolayca sunar: Bir nesnenin karşısında, hemen her zaman için birçok okuma olanağı vardır; bu da yalnızca bir okurdan öbürüne değil ama kimi zaman aynı okurda da gerçekleşebilir. Bir başka deyişle, her insanda, sahip olduğu bilgilere, kültür düzeylerine göre sanki birçok sözcükdağarcığı, birçok okuma yedeği vardır. Bir nesne ve nesne toplulukları karşısında bütün bilgi, kültür ve durum dereceleri olanaklıdır. Hatta, bir nesne ya da nesne topluluğu karşısında gerçek anlamda kişisel bir okuma yapabileceğimiz, nesnenin görünümüne kendi öz *psike*'miz olarak adlandırabileceğimiz şeyi yükleyebileceğimiz düşünülebilir: Bir nesnenin bizde, psikanalitik düzeyde okumalar doğurabileceğini biliyoruz. Bu durum, nesnenin dizgesel doğasını, kodlaştırılmış doğasını geçersiz kılmaz. Bireysel olanın en derin düzeyine inilse bile yine de anlamdan kaçınılamayacağını bilmekteyiz. Binlerce kişiye Rorschach testi uygulanırsa çok kesin bir yanıt tipolojisine ulaşılır. Bireysel tepki içinde ne kadar aşağılara inmek düşünülürse, bir bakıma, o kadar yalın ve kodlu anlamlar bulunur. Hangi düzeye yerleşirsek yerleşelim, bu nesneyi okuma işleminde, anlamın her zaman insanı ve nesneyi bir yandan öbür yana aştığını saptarız.

Anlam dışı olan nesneler, yani sınırda olan durumlar var mıdır? Oduğunu düşünmüyorum. Anlam taşımayan bir nesne, bir toplum tarafından kullanılmaya başlandığında —kullanılmamasını da anlamıyorum doğ-

rusu— en azından anlamsızın göstergesi olarak işlev görür, anlamsız olduğu anlamına gelir. Bu, sinema alanında gözlemlenecek bir durumdur: Bütün sanatsal gücü, yalnızca, konunun özellikleri gereği, anlamsız nesneler esinlemekten oluşan yönetmenler bulunabilir. Nesne alışılmamış da olsa, anlam dışı değildir; insanı bir anlamın araştırılmasına zorlar: Karşısında *bu nedir?* diye kendi kendimize sordüğümüz nesneler vardır. İşte burada biraz sarsıcı bir biçimle karşı karşıya geliriz, ama bu kaygı sonuçta uzun sürmez, nesneler kendiliklerinden belli bir yanıt sağlarlar ve bu yolla da belli bir yatıştırmaya yol açarlar. Genel olarak, bizim toplumumuzda, bir anlam sağlamayan ve içinde yaşadığımız nesnelerle ilgili bu büyük koda yeniden katılmayacak nesne yoktur.

Biz burada nesnenin bir tür ideal ayrıştırmasını gerçekleştirdik. İlk aşamada (bütün bunlar yalnızca işlemsel özellik taşıyor) nesnenin her zaman karşımıza yararlı ve işlevsel biçimde çıktığını saptadık: Yani nesne bir kullanımdır, insanla dünya arasında bir aracıdır: Telefon, telefon etmeye yarar, portakal da beslenmeye. Daha sonra, ikinci bir aşamada, gerçekte işlevin her zaman bir anlam taşıdığını gördük. Telefon dünyadaki belli bir etkinlik biçimini belirtir, portakal vitamin demektir, vitaminli meyve suyu demektir. Oysa biz anlamın bir eylem süreci değil de bir eşdeğerlikler süreci olduğunu biliyoruz; bir başka deyişle, anlamın geçişli bir değeri yoktur; anlam bir bakıma durgundur, devinimsizdir. Denilebilir ki, nesnede, işlevinin etkililiği ile anlamın etkisizliği arasında bir tür çatışma vardır. Anlam nesneyi etkisiz duruma getirir, onu geçişsiz kılar, ona, insanın düşsel evreninin canlı bir tablosu olarak adlandırılabilir şeyde donmuş gibi hareketsiz duran bir yer verir. Kanımca bu iki aşama, nesnenin yolunu açıklamada yeterli değildir. Ben buna kendi payıma bir üçüncü aşamayı daha ekleyeceğim: Bu da nesneyi göstergeden işleve götürecek olan bir tür geri dönüş hareketinin oluştuğu andır. Bu hareket yine de biraz özel bir biçimde olur. Gerçekten de nesneler sahip oldukları bu anlamı, bizlere açıkça, ilan eder gibi vermezler. Bir trafik levhasını okuduğumuzda, kesinlikle apaçık bir bildiri alırız; bu bildiri, kendini bildirisizlik gibi göstermez, kendini gerçekten bir bildiri olarak sunar. Aynı biçimde, basılmış harfleri okuduğumuzda bir bildiri algıladığımızın bilincindeyizdir. Bunun tersine, bizde bir anlam uyandıran nesne, her zaman için bizim gözümüzde yine de işlevsel bir nesne olarak kalır: Nesne her zaman işlevsel gibi görünür, onu bir gösterge olarak okuduğumuz anda bile. Bir yağmurluğun yağmurdan korumaya yaradığını düşünürüz, onu bir atmosfer durumunun göstergesi olarak okusak bile. Göstergenin ütöpik, gerçektışı işlevine olan bu sonuncu dönüşümü (Moda alanında yağmurdan hiç de korumayan yağmurluklar önerilebilir), özellikle de bizim toplumumuzda sanırım büyük bir ideoloji olgusudur. Anlam her zaman için bir kültür olgusudur,

kültürün bir ürünüdür; oysa, bizim toplumumuzda bu kültür olgusu sürekli olarak doğallaştırılır ve söz aracılığıyla doğal olana dönüştürülür, bu da bizim nesnenin yalnız ve yalnız geçişli olan bir durumuna inanmamızı sağlar. Nesnelerin kullanıldığı, işlev gördüğü ve kendilerinden tümüyle yararlanıldığı pratik bir dünyada olduğumuzu sanırız ve gerçekte, nesneler aracılığıyla bizler de bir anlam dünyasında, nedenler, kanıtlar dünyasında yer alırız: İşlev göstergeyi doğurur, ama bu gösterge bir işlevin görünümü içinde yeniden dönüşüm geçirir. Ben işte kültürün özellikle sözde-doğaya bu dönüşünün bizim toplumumuzun ideolojisini tanımlayabileceğine inanıyorum.

Eylül 1964'te Venedik'teki Cini Vakfı'nda "Çağdaş Uygarlıkta Sanat ve Kültür" üstüne düzenlenen bir kolokyum çerçevesi içinde verilen konferansın metni. Piero Nardi tarafından hazırlanan *Arte e Cultura nella civiltà contemporanea*'da (Floransa, Sansoni, 1966) yayımlanmıştır.

Göstergebilim ve Şehircilik*

Bu konuşmanın konusu şehir göstergebiliminin bazı sorunlarıyla ilgili.

Ama şunu hemen belirtmeliyim: Bir şehir** göstergebilimi yapmaya girişen kimsenin, aynı zamanda göstergebilimci (göstergeler uzmanı), coğrafyacı, tarihçi, şehirci, mimar ve belki de psikanalist olması gerekir. Durumumun böyle olmadığı açıkça görülüyor; gerçekten de ben biraz göstergebilimci olmanın dışında, bu saydıklarımın hiçbirini değilim. İşte bu nedenle, size sunacağım düşünceler de sözcüğün köken anlamıyla bir amatörün görüşleri olacak: Göstergeler amatörü, yani göstergeleri seven kimse; şehirlerin amatörü yani şehirleri seven kimse. Çünkü ben hem şehirleri hem de göstergeleri seviyorum. İşte bu ikili sevgi (herhalde sonuçta bir tek şeydir bu), belki de biraz tahmin yoluyla, bir şehir göstergebiliminin olanaklı olduğuna inanmaya yöneltiyor beni. Peki hangi koşullarda ya da daha doğrusu hangi önlemlerin alınmasıyla ve hangi hazırlıkların yapılmasıyla bir şehir göstergebilimi olanaklı olabilir?

Sunacağım düşüncelerin ana konusu da işte bu. Her şeyden önce, kalkış noktası oluşturacak çok bilinen bir şeyi anımsatmak istiyorum: Genel olarak insan uzamı (yalnızca şehir uzamı değil) her zaman anlam taşımıştır. Bilimsel coğrafya ve özellikle modern haritacılık, nesnelliğin (nesnellik de imgeler dünyasının biçimlerinden biridir) anlamlamaya zorla kabul ettirdiği bir çeşit iptal etme, sansür olarak görülebilir. Ayrıca, şehir üstüne konuşmaya başlamadan önce, Batı'nın kültür tarihiyle, özellikle de Yunan Eskiçağı'yla ilgili birkaç olguyu anımsatmak istiyorum: İnsanın yaşadığı yer, bir başka deyişle "oikumene"***, Anaksimandros ve Hekataios gibi Yunanlı coğrafyacıların ilk haritalarından ya da Herodotos gibi bir

* Fransızca'sı: "Sémiologie et urbanisme". (Ç.N.)

** Fransızca'daki *urbanisme* sözcüğüne Türkçe'de yaygın olarak *şehircilik* dendiğinden Fransızca'daki *ville* sözcüğü için de *kent* değil *şehir* terimini kullandık. (Ç.N.)

*** R. Barthes'ın Fransızca'da "œkumène" biçiminde yazdığı terimi, biz burada Yunanca aslıyla *oikumene* (insanın yaşadığı yer, insanın uzamı, insanın evreni) biçiminde veriyoruz. (Ç.N.)

kişinin zihinsel haritasından çıkarabileceğimiz kadarıyla, bakışlımlı olma durumları, yer karşıtlıkları, sözdizimi ve paradigmalarıyla gerçek bir söylem oluşturur. Herodotos'un, grafik olarak gerçekleştirilen bir dünya haritası, tıpkı bir dil, bir tümce, bir şiir gibi karşıtlıklar üstüne kuruludur: Sıcak ülkeler ve soğuk ülkeler, bilinen ülkeler ve bilinmeyen ülkeler; ardından da bir yanda insanlar arasındaki öte yandan da canavarlar ve korkunç masal hayvanları arasındaki karşıtlık, vb.

Şimdi coğrafi uzamdan gerçek anlamda şehir uzamına geçelim. Burada, Kleisthenes'in VI. yy. Atinası için ürettiği *Isonomia*'nın gerçekten yapısal bir kavram olduğunu anımsatmak istiyorum: Bu kavrama göre, yalnız merkez ayrıcalıklı bir durumdadır çünkü bütün yurttaşlar bu merkezle hem bakışlımlılık hem de geridönebilirlik bağıntıları içindedir.¹ O dönemde, şehir kavramı yalnızca anlam olarak vardır çünkü işlevler ve kullanımlar üstünde temellenen bir yararlı şehir düzenlemesi anlayışı çok sonraları ortaya çıkacaktır ve ancak günümüzde tartışmasız olarak bir değer kazanmıştır. İşte ben anlamlı uzamlar anlayışı içinde bu tarihsel göreceliği özellikle anımsatmak istedim.

Öte yandan, Lévi-Strauss gibi bir yapısalcı da yakın bir geçmişte yayımladığı *Tristes Tropiques* (Hüzünlü Dönenceler) adlı kitabında, küçük ölekte de olsa bir Bororo köyünün uzamını tamamiyle anlambilimsel bir yaklaşımla incelemekle şehir göstergebilimi yapmıştı.

Ama, ne tuhaftır ki, üzerinde yaşanan uzamla ilgili olarak üretilmiş bu son derece anlamlı görüşlerin yanında, şehirciler, eğer yanılmıyorsam, kuramsal çalışmalarında şu ana kadar anlamlama sorunlarına çok az yer ayırdılar.² İstisnalar vardır kuşkusuz; nitekim pek çok yazar şehir olgusundan anlamlama açısından söz etmiştir de. Şehir uzamının bu son derece anlamlı özelliğini en iyi dile getirmiş yazarlardan biri de Victor Hugo'dur bana göre. Hugo'nun *Notre-Dame de Paris*'de son derece zekice yazdığı çok güzel bir bölüm vardır: "Bu Onu Yok Edecek"*. Bu, yani kitap; O, yani anıt. Hugo duygu ve düşüncelerini böyle dile getirmekle, anıt ile şehri gerçekten bir yazı olarak, insanın uzam içindeki bir kaydı olarak tasarlamının oldukça modern bir örneğini sunar. Victor Hugo'nun kitabındaki bu bölüm, iki yazı biçimi arasındaki, taşla yazı ile kağıt üstüne yazı arasındaki rekabete yöneliktir. Bu konu da zaten Jacques Derrida gibi bir filozofun yazı üstüne konuşmalarında güncellik kazanabilir. Gerçek anlamda şehirciler arasındaysa, anlamlama olgusundan hiç söz edilmez. Şehir anlambiliminin bu sorunlarına en yakın gibi görünen, haklı olarak bir tek kişi vardır, o da Amerikalı Kewin Lynch'tir: Lynch, şehri, doğrudan doğruya onu algılayan bilinç açısından ele almaya, yani şehrin imajını bu

* R. Barthes'in "Celui-ci tuera celui-là" olduğunu belirttiği bu bölümün başlığı aslında "Ceci tuera cela"dır. (Ç.N.)

kentin okurlarında bulmaya çalışmıştır. Ama gerçekte Lynch'in araştırmaları, anlambilim açısından oldukça belirsizdir. Yapıtında, bir yandan, anlamlama ile ilgili birçok terim vardır (sözelimi şehrin okunabilirliğine büyük bir yer ayırmaktadır; bu da bizim için çok önemli bir kavramdır) ve ayrıca iyi bir anlambilimci olarak *ayrık birimler*'in bilincindedir: Şehir uzamında, kesintili birimleri bulmaya çalışır. Bunlar bütün boyutlarıyla olduğu gibi ele alındığında, biraz sesbirimler ile anlambirimlere benzer. Söz konusu birimleri de yollar, duvarlar (ya da bölmeler), mahalleler, kavşaklar, referans noktaları diye adlandırır. Bunlar kolayca anlamsal kategorilere dönüşebilecek birim kategorileridir. Ama, öte yandan, kullandığı bu terimlere karşın, Lynch'in şehir kavramıyla ilgili yapısal olmaktan çok gestaltçı bir anlayışı vardır.

Bir şehir anlambilimine açıkça yaklaşan bu yazarların dışında, şehir uzamındaki simgelerin işlevleri konusunda giderek artan bir bilinçlenmeye de tanık olunuyor. Niceliksel değerlendirmelere ve güdülenme sorularına dayanan şehircilik konusundaki birçok incelemede, her şeye karşın, anımsatmak için bile olsa, tamamiyle niteliksel simgeleştirme motifinin (buna günümüzde de daha başka olguları açıklamak için sık sık başvurulur) belirgin kılındığını görürüz. Sözelimi şehircilikte az çok yaygın bir teknikle karşılaşıyoruz: Öykünümdür (simülasyon) bu. Oysa, öykünüm tekniği, biraz dar ve ampirik bir anlayış çerçevesi içinde kullanılmış bile olsa, yapısal ya da en azından yapısalcılık-öncesi bir kavram olan örnekçe (model) kavramının derinleştirilmesine yöneltir.

Şehircilik incelemelerinin bir başka evresinde anlamlamanın gereği ortaya çıkar. İnsan, anlamlama ile bir başka türden olgular arasında bir çeşit ilişki bulunduğunu, dolayısıyla da anlamlamanın ortadan kaldırmayacak bir özgüllük içerdiğini farketmeye başlar. Sözelimi, bazı şehirciler ya da şehir planlamasıyla ilgilenen araştırmacıların bazıları, kimi durumlarda, şehrin bir bölümünün ya da diyelim ki bir mahallenin işlevselliği ile onun anlamsal içeriği (anlamsal gücü) diye adlandıracağım şey arasında bir çatışma bulunduğunu görmek zorundadırlar. Nitekim, söz konusu uzmanlar, Roma kentinde, modern yaşamın işlevsel gereklilikleri ile kentin tarihinden gelen anlamsal yük arasında sürekli bir çatışma bulunduğunu, biraz safça da olsa (kimbilir belki de işe, başlangıçta biraz saflıkla yaklaşmak gerekiyor) işte böyle farkettiler. Anlamlama ile işlev arasındaki bu çatışma da şehircilerin umutsuzluğuna yol açmaktadır. Ayrıca anlamlama ile akıl arasında ya da en azından anlamlama ile bir şehrin bütün öğelerini planlama yoluyla ayırım gözetmeksizin belirlemeye çalışan hesaplamaya dayalı akıl arasında bir çatışma vardır. Oysa, bir şehrin, işlevleri sıralanabilecek eşit öğelerden kurulu bir doku değil de güçlü öğeler ve yansız öğelerden ya da dilbilimcilerin dedikleri gibi belirgin öğeler ve belirgin

olmayan öğelerden kurulu bir doku olduğu, her zaman için önemli bir gerçektir (gösterge ile gösterge yokluğunun, dolu derece ile sıfır derece arasındaki karşıtlığın anlamlamanın hazırlanmasındaki büyük süreçlerden birini oluşturduğu bilinir). Kuşkusuz, her şehrin bu türden bir ritmi vardır. Kewin Lynch de bunu farketmiştir: Her şehirde, insanın gerçek anlamda yaşamaya ve onu biçimlendirmeye başlamasından itibaren, belirgin öğeler ile belirgin olmayan öğelerin karşıtlığı, almasıklığı ve yan yana dizilmesinden oluşan, anlamlamanın bu temel ritmi vardır. Bütün bunların yanı sıra bir de anlamlama ile gerçekliğin kendisi arasında, en azından da anlamlama ile nesnel coğrafi gerçeklik (haritaların gerçekliği) arasında son bir çatışma vardır. Psikososyologların yaptıkları anketler şu gerçeği ortaya çıkarmıştır: Haritaya bakacak olursa, yani "gerçeğe", nesnellığe güvenecek olursak, sözgelimi iki mahallenin bitişik olduğunu söyleyebiliriz, ama bu iki mahalle farkı iki anlamlama işleviyle donatıldıkları andan itibaren şehir imajında birbirlerinden kesin olarak ayrılırlar: Bu durumda, anlamlama, nesnel verilere tam olarak karşıt biçimde yaşanmış demektir.

Şehir bir söylemdir; bu söylem de gerçekten bir dildir: Şehir, sakinleriyle konuşur; biz, içinde bulunduğumuz kenti konuşuruz; bunu da orada yaşayarak, orada dolaşarak, ona bakarak yaparız. Ama buradaki sorun tamamıyla eğretileme düzleminden kalkarak ortaya "şehrin dili" gibi bir deyim çıkarmaktır. Tıpkı sinema dili ya da çiçeklerin dili gibi şehrin dilinden eğretilmeli olarak söz etmek son derece kolaydır. Gerçek bilimsel atılım, şehrin dilinden eğretilmesiz olarak söz edilebilirse gerçekleşecektir. Nitekim Freud da tam anlamıyla aynı olayı yaşamıştır: Düşlerin dilinden ilk kez söz ettiğinde, bu deymi, eğretilmeli anlamını boşaltıp gerçek anlamıyla kullanmıştı. Biz de aynı sorunu göğüslemek zorundayız: Şehrin dilinden söz ettiğimizde eğretilmeden çözümlemeye nasıl geçilebilir? Burada bir kez daha şehir olgusunun uzmanlarına başvuracağım, çünkü, bu uzmanlar sözünü ettiğimiz şehrin anlambilimi sorunlarından oldukça uzak olsalar da şunu çoktan farketmişlerdir: "Toplumsal bilimlerde kullanılabilen veriler, örnekçelerle bütünleşme konusunda pek az elverişli bir biçim sunarlar" (bu tümceyi bir anketle ilgili tanıtma yazısından aldım). Ruhbilim, toplumbilim, coğrafya ve nüfusbilimin şehir konusunda bize sağladığı verileri bir örnekçenin içine güçlkle sokabiliyorsak, bunun nedeni doğrudan doğruya, bir tekniğe daha gereksinmemizin olmasıdır: Simgeler tekniğidir bu. Dolayısıyla, bu verileri dönüştürmek, eğretileme düzleminden anlamlamanın betimlemesine geçmek için yeni bir bilimsel enerjiye gereksinmemiz vardır; işte bu konuda da göstergebilim (sözcüğün en geniş anlamıyla), belki de, henüz tahmin edilemeyecek bir gelişme göstererek bize yardımcı olabilecektir. Burada şehir göstergebiliminin bu-
luş yapma yöntemlerini anımsatmak amacıyla değilim. Söz konusu yön-

temler şehir metnini birimlere ayırmak, ardından bu birimleri biçimsel sınıflara dağıtmak, üçüncü aşamada da bu birimler ile örnekçelerin birleşim ve dönüşüm kurallarını bulmak olabilir. Ben burada şehirle doğrudan bir ilgisi olmayan üç gözlemlerle sınırlayacağım kendimi. Bu gözlemler günümüzdeki göstergebilimin hızlı bir dökümünü yaptıkları ve son birkaç yıldır göstergebilimsel "görünüm"ün aynı kalmadığı gerçeğini hesaba kattıkları ölçüde, bizleri bir şehir göstergebilimine doğru yararlı biçimde yönlendirebilirler.

Birinci gözlemim, "simgeleştirme"nin (burada bu terimi anlamlamayla ilgili genel söylem olarak kabul etmek gerekir) günümüzde artık, en azından genel kural olarak, gösteren ile gösterilen arasında düzenli bir uygunluk biçiminde tasarlanmadığıdır. Bir başka deyişle, birkaç yıl öncesine kadar anlambilimin temel nitelikli olan sözlük kavramı (yani birbirine denk düşen gösterilenler ile gösterenleri içeren dizelgeler bütünü) bugün artık önemini yitirmiştir. Sözlük kavramında görülen bu tür bunalıma, aşınmaya, bilimsel araştırmanın değişik kesimlerinde de rastlanır. Özellikle de sözlük kavramına karşı güçlü bir eleştiriye girişen Katz ve Fodor gibi Chomsky yandaşlarının uyguladıkları dağılımcı anlambilimi örnek gösterebilirim. Dilbilimi bir yana bırakıp da yazınsal eleştiri alanını ele alırsak, en azından Fransa'da on beş yirmi yıl süreyle ağırlığını duyuran ve yeni eleştiri diye adlandırdığımız alandaki incelemelerin büyük bir bölümünü oluşturan tematik eleştiri günümüzde artık sınırlı kalmış ve yeniden biçimlendirilmiştir; bu da başlangıçta çözmeyi amaçladığı gösterilenlerin zararına olmuştur. Öte yandan psikanaliz alanında da artık ögesi ögesine bir simgeleştirmeden söz edilemez. Kuşkusuz bu, Freud'un yapıtlarının ölü yağıdır; çünkü artık psikanalitik bir sözlük, tasarlanabilir olmaktan çıkmıştır. İşte bütün bunlar, "simge" sözcüğünün değerini yitirmesine yol açmıştır. Bunun nedeni de, söz konusu terimin her zaman, anlam ilişkisinin gösterilene, gösterilenin varlığı üstüne dayalı olduğu düşüncesini yaratmış olmasıdır. Ben kendi adıma "simge" sözcüğünü, semantik açıdan değil de dizimsel (sentagmatik) ve/ya da dizisel (paradigmatik) açıdan anlam taşıyan bir düzenlemeyle ilgili olarak kullanıyorum: Bana göre bir simgenin anlamsal gücü ile dizimsel ya da dizisel özellikleri arasında son derece kesin bir ayırım yapmak gerekir.

Aynı biçimde, bir yana bölgeleri, mahalleleri, işlevleri, öbür yana da taşıdıkları anlamları koyarak ya da daha doğrusu, bir yana gösteren olarak kabul edilen bölgeleri, öbür yana da gösterilen olarak kabul edilen işlevleri koyarak şehrin bir anlamlar sözlüğünü hazırlamaya çalışmak da saçma bir girişim olacaktır. Bir şehirdeki mahallelerin üstlenebilecekleri işlevler dizelgesi uzun süreden beri bilinmektedir. Bir şehrin bir mahallesiyse ya da en azından toplumbilimsel açıdan yeterince incelenmiş olan şehir mer-

kezindeki bir mahalleye ilgili olarak kabaca otuz dolayında işlev bulabiliriz. Bu dizelge elbette tamamlanıp zenginleştirilebilir, geliştirilebilir ama yine de göstergebilimsel çözümleme için son derece basit bir düzey olacaktır ve bu düzeyin daha sonra büyük bir olasılıkla yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir. Bunun nedeni de, yalnızca tarihin ağırlığı ve etkisi değildir; asıl neden, gösterilenlerin tıpkı mitsel varlıklar gibi son derece büyük belirsizlik içinde olmaları ve belli bir anda her zaman *başka şey*'in gösterenleri durumuna gelmeleridir: Gösterilenler değişir, gösterenler kalır. Demek ki, gösterilen avcılığı geçici bir girişim oluşturabilir ancak. Gösterilenin rolü, eğer sınırları belirlenebilirse, anlam dağılımının belli bir durumu hakkında bir çeşit tanıklık yapmaktan başka bir şey değildir. Ayrıca, boş gösterilene, gösterilenin boşluğuna her zaman için giderek artan bir önem verildiğini de belirtmek gerekir. Bir başka deyişle, öğeler içeriklerinden daha çok birbirleriyle bağlantılı konumlarına göre birer gösteren olarak algılanırlar. Nitekim, anlamsal açıdan düşünülebilecek en karmaşık şehirselle bütünlerden biri olan Tokyo'nun da bir çeşit merkezi vardır. Ama, derin hendeklerle çevrili ve yeşilliklerin arasına gizlenmiş imparatorluk sarayının bulunduğu bu şehir merkezi sanki boş bir merkezmiş gibi yaşanır. Daha genel olarak, çeşitli şehirlerin merkezi konusunda yapılan incelemeler, "güçlü çekirdek" olarak adlandırdığımız şehir merkezindeki merkez noktanın (her şehrin bir merkezi vardır) herhangi bir özel etkinliğin en yoğun olarak yaşandığı bir yer değil de, toplumun şehir merkezi hakkında yarattığı imajın bir boş "odak noktası" olduğunu göstermiştir. Burada da, şehrin geri kalan bölümünün düzenlenmesi için gereken ve bir bakıma boş olan bir yer söz konusudur.

İkinci gözlemim simgeleştirmenin her şeyden önce gösterenler, karşılıklı bağıntılar, özellikle de dolmuş bir anlam, son bir anlam içine kapılamayacak karşılıklı bağıntılar dünyası olarak tanımlanması gerektiğiyle ilgilidir. Bundan böyle, betimleme tekniği açısından, öğelerin yani gösterenlerin dağılımı, anlambilimsel buluşu bir bakıma tüketmektedir. Bu söylediğim, Katz ile Fodor'un izledikleri Chomsky'ci anlambilim ve hatta benzeşimle değil de türdeşlikle ilgili bir bağıntının aydınlatılmasına dayanan Lévi-Strauss'un çözümlemeleri (Lévi-Strauss totemizm ile ilgili olan ve ender olarak sözü edilen kitabında bu tür bir tanıtlama yolu izler) için de geçerlidir. Böylece şu gerçeğin farkına varılır: Şehir göstergebilimi yapmak istenirse, anlam bölümlemesini, her halde daha büyük bir titizlikle, daha ileriye götürmek gerekir. Bunun için de, ben kendi amatör deneyimime başvuruyorum. Bazı şehirlerde işlevlerin ileri derecede özellik kazandığı uzamların bulunduğunu bilmekteyiz: Sözelimi bir sokağın yalnızca dericilere, bir başka sokağın da yalnızca kuyumculara ayrılmış olduğu Doğu'daki kapalı çarşılar için durum böyledir. Öte yandan, Tokyo'da

aynı mahallenin bazı bölümleri işlevsel açıdan birbirine son derece benzeyen özellikler içerir: Aslında buralarda hemen hemen yalnızca barlar, *snack barlar* ya da eğlence yerleri bulunur. İşte bu ilk görünümün ötesine geçmek ve şehrin anlamsal betimlemesini bu birimle sınırlandırmamak gerekir. Uzun tümceler sıralaması içinde küçük tümce parçacıkları ayırt ediyormuş gibi burada da küçük yapılar ayırt etmeye çalışılmalıdır. Demek ki, bir yandan bu küçük yapılara ulaşacak son derece ileri götürülmüş bir çözümleme yapabilme alışkanlığı edinmek, öte yandan da, bunun tersine, gerçek anlamıyla büyük yapılara ulaşacak daha geniş çaplı bir çözümleme alışkanlığı edinmek gerekir. Hepimizin bildiği gibi Tokyo çok çekirdekli bir şehirdir; beş ile altı merkez çevresinde birçok çekirdeği vardır. Demiryolu istasyonlarının da belirlediği bu merkezleri anlamsal açıdan ayırt etmeyi bilmek gerekir. Bir başka deyişle, bu alanda da şehrin anlambilimsel incelemesi için en iyi örnekçeyi, öyle sanıyorum ki, hiç olmazsa başlangıçta, söylemin tümce yapısı sunacaktır. İşte bu aşamada, Victor Hugo'nun o eski sezgisi yeniden karşımıza çıkar: Şehir bir yazıdır; şehirde dolaşan kimse bir başka deyişle şehri kullanan ve yaşayan kimse (yani biz hepimiz), kendi zorunlulukları ve yer değiştirmelerine göre sözce-nin parçalarını ayırıp bunları gizlice, kendine göre gerçekleştirmek isteyen bir okura benzer. Bir şehirde dolaştığımızda, hepimiz, bir tek dizesini değiştirdiğimizde farklı bir şiirle karşılaşacağımız Queneau'nun *100 000 Milyon Şiir*'inin (100 000 millions de poèmes) okuru durumundayız demektir. İşte bizler de, bir şehirde yaşadığımızda, farkında olmadan biraz bu öncü okur konumunda bulunuruz.

Son olarak üçüncü gözlemim, göstergebilimin günümüzde, kesin bir gösterilenin varolduğunu hiçbir zaman ileri sürmemesi gerçeğidir. Bu, gösterilenlerin her zaman başkaları için gösterenler, gösterenlerin de her zaman başkaları için gösterilenler olduğu anlamına gelir. Gerçekte, hangi kültürel ya da hatta ruhsal bütün içinde olursak olalım, sonsuz eğretilmeler zinciriyle karşılaşırız: Bunların gösterileni de her zaman geri plandadır ya da kendisi gösteren durumuna gelir. Bu yapı, bildiğiniz gibi, psikanalizde, J.Lacan tarafından araştırılmaya başlanmıştır; ayrıca gerçek anlamda araştırılmamış olsa da yazı'nın incelenmesinde de ilke olarak ortaya atılmıştır. Bu düşünceleri şehre uygularsak, şehircilikle ilgili incelemelerde ve anketlerde şu ana kadar en azından açık seçik olarak söz edildiğini göremediğimi belirtmek zorunda olduğum bir boyutu aydınlatabiliriz sanıyorum. Ben bu boyutu *erotik* boyut diye adlandıracağım. Şehrin erotizmi, şehir söyleminin son derece eğretilmeli yapısından çekip çıkarabileceğimiz bir kavramdır. Ben bu erotizm sözcüğünü en geniş anlamıyla kullanıyorum: Bir şehrin erotizmini, o şehrin bu türden eğlenceler için ayrılmış mahallesiyse bir tutmak saçma olur çünkü bu türden bir eğlence yeri

kavramı, şehre özgü işlevselliğin en güçlü aldatmacalarından biridir; anlamsal bir kavram değil, işlevsel bir kavramdır. Ben erotizm ile *toplumsallık* kavramlarını aralarında bir fark gözetmeksizin kullanıyorum. Şehir, özü bakımından ve anlamsal olarak, başkasıyla karşılaşma yeridir ve bu nedenle merkez, her şehirde toplanma noktasıdır; şehir merkezi her şeyden önce gençler, ergenlik çağındaki erkekler ve kızlar tarafından oluşturulur. Bunlar, şehir konusundaki imajlarını açıkladıklarında, her zaman, merkezi sınırlandırmak, belli bir yerde toplamak, yoğunlaştırmak eğilimindedirler. Şehir merkezi toplumsal etkinliklerin ve diyebilirim ki, sözcüğün geniş anlamıyla erotik etkinliklerin değiş tokuş yeri olarak yaşanır. Daha doğrusu, şehir merkezi, her zaman, yıkıcı güçlerin, bozucu güçlerin, oyun oynamaya dayalı güçlerin etkin olduğu ve karşılaştığı bir uzam olarak yaşanır. Oyun, şehir merkezi üstüne yapılan anketlerde çok sık değinilen bir konudur. Fransa'da, Paris'in, banliyöleri üzerindeki çekim gücüyle ilgili bir dizi anket vardır; bu anketlerde Paris'in merkez olarak, çevresi için, her zaman anlamsal açıdan bir başkası'nın bulunduğu, bizlerin de bir başkası olduğumuz ayrıcalıklı bir yer, oyun oynanan bir yer olarak yaşandığı gözlenmiştir. Buna karşılık, merkez olmayan her yer, kesinlikle bir oyun uzamı olmayan başkalığın bulunmadığı bir yerdir: Ailedir, oturulan evdir, insanın kendi kimliğidir. Doğal olarak, özellikle şehir için eğretilme zincirini, Eros'un yerine geçen zinciri bulmak gerekir. Bunu da daha çok büyük kategoriler, insanın öteki büyük alışkanlıkları arasında, sözgelimi tüketim toplumunda gerçek anlamıyla erotik etkinlikler olan beslenmede, alışverişte aramak gerekir. Burada bir kez daha Tokyo örneğine başvuruyorum: Bu şehirde başlıca mahallelerin referans noktaları olan büyük garlar aynı zamanda büyük alışveriş merkezleridir. Japonya'daki garların, alışveriş yapılan tren istasyonlarının temelde bir tek anlamı vardır ve bu anlam erotiktir: Alışveriş ya da karşılaşma. Bunun ardından da şehir öğelerinin derin imajlarını araştırmak gerekir. Sözgelimi birçok ankette *piyasa yeri*'nin (gezinti yeri) imgesel işlevi üstünde durulmuştur; bu tür bir yer şehirde, bir ırmak, bir kanal, bir su olarak yaşanır. Yol ile su arasında bir ilişki vardır ve bizler, anlamlandırmaya en fazla direnen ve ayrıca yaşayanlar açısından çoğu kez uyum güçlükleri sunan şehirlerin, suyu, denize kıyısı, dingin bir su kenarı, gölü, ırmağı, akarsuyu bulunmayan şehirler olduğunu biliyoruz. İşte bütün bu şehirler, yaşanma, okunabilme açısından güçlükler sunarlar.

Son olarak şunu söylemek istiyorum: Sunduğum görüşlerde yöntem-bilim sorununa değinmedim. Neden mi? Çünkü, bir şehir göstergebilimine girişmek istiyorsak, bana göre en iyi yaklaşım (hem zaten bu, anlamla ilgili her çeşit girişim için geçerlidir) okurun belli bir saflık içinde bulunmasıdır. İçinde bulunduğumuz şehri, gerektiğinde kişisel bir bağtıdan

hareketle çözmeye çalışanlar olarak sayımız çok yüksek olmalı. Değişik okur kategorilerinin bu okumalarına (yerlisinden yabancısına kadar hepimiz eksiksiz bir okur dizisi oluştururuz) egemen olunarak şehrin dilini hazırlayabiliriz. Bu nedenle en önemli şey, şehirle ilgili anketleri ya da işlevsel incelemeleri bu kadar çoğaltmak değil, şehirle ilgili okumaların sayısını artırmaktır. Bugüne kadar ne yazık ki, yalnızca yazarlar şehir okumalarının birkaç örneğini vermişlerdir.

Bu okumalardan, şehir dilinin ya da kodunun bu yeniden oluşturulması işleminden hareket ederek, birimlerin araştırılması, sözdizim, vb. gibi daha bilimsel nitelikli araçlara ulaşabiliriz. Ama saptanmış birimlerin gösterilenlerini de hiçbir zaman sabitleştirmemeye ve katı kalıplara sokmamaya çalışmamız gerektiğini asla unutmamalıyız; çünkü bu gösterilenler tarihsel açıdan son derece belirsiz, kaygan ve boyun eğdirilemez niteliktedir.

Her şehir, bizler tarafından inşa edilmiş, *Argo* gemisi örnek alınarak bizler tarafından yapılmıştır; geminin hiçbir parçası asıl ilk parça değildir ama gemi her zaman *Argo* gemisi olarak kalmıştır; yani ortada kolayca okunabilen ve saptanabilen bir anlamlar bütünü vardır. Şehre ilişkin olarak gerçekleştirilen bu anlambilimsel yaklaşım çabası içinde, göstergelemin oyununu ve her şehrin bir yapı oluşturduğunu anlamaya çalışmalıyız ama bu yapıyı hiçbir zaman aramamalı ve hiçbir zaman doldurmak istememeliyiz.

Çünkü sık sık söylendiği gibi ve Hugo'nun da herkesten daha güzel belirttiği gibi şehir bir şiirdir ama klasik bir şiir değildir, belli bir konu üstünde odaklanmış bir şiir değildir. Göstereni sergileyen bir şiirdir o; sonuçta şehir göstergebiliminin kavramaya ve dile getirmeye çalışacağı da işte bu sergilemedir.

1967, Napoli Üniversitesi Tarih ve Mimarlık Enstitüsü'ne bağlı Fransız Enstitüsü ile *Op.cit.* dergisi tarafından düzenlenen konferansta okunan metin. Sonradan *L'Architecture d'aujourd'hui*'de (sayı 53, Aralık 1970- Ocak 1971) yayımlanmıştır.

Notlar

1. Kleisthenes ve İsonomia kavramı için bkz.P.Leveque ve P.Vidal-Naquet, *Clisthène l'Athénien*. [Paris, Macula, 1983.]
2. Bkz. F.Choay, *L'Urbanisme: utopie et réalité*, Paris, Seuil, 1965.

Göstergebilim ve Tıp*

Biliyorsunuz *semiyoloji*** (Fr. *sémiologie*) sözcüğü, insan bilimlerindeki anlamıyla, yaklaşık elli yıl kadar önce Saussure tarafından *Cours de linguistique générale* (Genel Dilbilim Dersleri) adlı yapıtında göstergelerin genel bilimi olarak önerildi: O sıralarda henüz var olmayan bir bilimdi bu ve dilbilim ilerde bu bilimin bir bölümünü oluşturacaktı. Saussure tarafından önerilen, o tarihten sonra da başka bilim adamları tarafından geliştirilen *semiyoloji* uluslararası bilimsel toplantıların konusu olmaya başlayınca, semiyoloji sözcüğü de ciddi olarak incelendi ve yerine "semiyotik" (Fr.*sémiotique*) sözcüğünün kullanılması önerildi. Bu da bizi burada kesinlikle ilgilendiren bir nedene dayanıyordu: Dilbilimsel kökenli semiyoloji ile tıp semiyolojisinin arasındaki karışıklığı önlemek amacıyla yapılmıştı bu öneri. Bu nedenle de tıpla ilgili olmayan semiyolojinin semiyotik terimiyle belirtilmesi istenmişti. Öyle sanıyorum ki, bu bir korkudan ya da biraz boşuna alınmış bir önlemden kaynaklanıyordu, çünkü "semiyoloji" sözcüğü, dilbilim-sonrası anlamıyla düşünsel sözcükdağarcığımıza iyice yerleşmiş durumdaydı; ayrıca dilde yer etmiş sözcüklerin kullanımında dön-geri etmek her zaman için tehlikeli ve biraz boşunadır. Littré***, kendi açısından "semiyoloji"nin tıp terimi olduğunu yazar (bu konuda şunu belirtmeliyim ki, "semeiyoloji" [Fr. *séméiologie*] terimi de kimi hekimler tarafından bazen kullanılmaktadır ama dildeki geleneksel ilkelere uygunluk açısından bu bir hatadır çünkü *ei* çiftseslisi Fransızca'da her zaman *i* ile belirtilir; bu nedenle "semeiyoloji" değil de "semiyoloji" demek

* Fransızca'sı: "Sémiologie et médecine". (Ç.N.)

** Türkçe'de *göstergebilim* terimiyle belirttiğimiz bilim dalı Fransızca'da iki terimle karışılır: *Sémiologie* ve *sémiotique*. R.Barthes'ın her iki terimin Fransızca'daki kullanımına ilişkin açıklamalarda bulunduğu her durumda biz de *göstergebilim* terimi yerine bu Fransızca terimleri Türkçe yazılışlarıyla kullandık. Genel olarak "göstergeler bilimi"nden söz ettiğinde de *göstergebilim* dedik. (Ç.N.)

*** Ünlü Fransız sözlükçüsü Émile Littré (1801-1881). (Ç.N.)

gerekir). Ona göre, semiyoloji, hastalık belirtilerini (göstergelerini*) inceleyen tıp dalıdır. Ama Littré "semyotik" teriminin de kullanıldığını belirtir. Gerçekten de "semyotik" terimine XVI.yy. metinlerinde, Ambroise Paré'de, çok daha sonraları da XIX.yy.'ın başındaki tıp kitaplarında rastlanır. "Semiyotik" sözcüğünün, Littré'nin döneminde, tıptaki anlamı dışında bir başka anlamı da bulunduğunu belirtmeliyim: Bu terim, o yıllarda, askeri birliklere, yapacakları hareketleri ses ile değil de işaretlerle (göstergelerle) belirterek manevra yaptırma sanatı anlamına da gelebiliyordu; demek ki burada, daha o tarihte, eklemlili dilin bilimi olmayan bir göstergeler bilimi söz konusuydu.

Kuşkusuz, genel göstergebilim (Fr. *sémiologie générale*) ile tıp göstergebilimi (Fr. *sémiologie médicale*) arasında yalnızca sözcük benzerliği değil aynı zamanda dizgesel uygunluklar, dizge ve yapı uygunlukları vardır. Hatta, belki de bizimki gibi bir uygarlık türüne bağlı olarak, gitgide daha çok bir tarihsel kavram biçiminde ortaya çıkan *gösterge* (Fr. *signe*) kavramı çevresinde, sözcüğün son derece geniş anlamıyla, ideolojik içermeler açısından da bir benzerlik söz konusudur. Bu son nokta, *Naissance de la clinique* (Kliniğin Doğuşu) adlı kitabında tıp göstergesinden söz eden Michel Foucault tarafından da ele alınmıştır. Ben bu noktayı bir kere kesinlikle Foucault tarafından da ele alınmış olduğu için, ve ayrıca göstergenin felsefi açıdan incelenmesi olgusu, tıp göstergesi ile dilsel gösterge arasındaki bağıntıları aydınlatmayı amaçlayan tartışmamızın çerçevesini aşacağı için bir yana bırakacağım. Demek ki, ben burada iki göstergebilim arasındaki dizgesel uygunluklar sorununu incelemekle yetineceğim.

Bana göre son derece ilginç bir sorun bu. Hatta hekim olmamakla birlikte, tıp göstergebilimi adını taşıyan kitaplarda bu bilim dalıyla ilgili bazı ilkeleri kolayca kavrayabileceğimi umuyordum. Ama bu kitaplar bana hiçbir şey vermediler çünkü okuma düzeyimin üstünde, son derece teknik metinlerdi ve ayrıca göstergebilim ile ilgili hiçbir kavramlaştırmaya yönelmedikleri gibi tıptaki göstergeler bilimiyle ilgili hiçbir kuram da içermiyorlardı. Bu nedenle, iki göstergebilim arasındaki basit uygunluklarla ilgili bir tür nayif ve hatta yabancı diyebileceğim çok kısa bir çerçeve sunmak zorunda kalacağım; ama bu sunuşumu gerçekleştirirken de hekimlerin ilgisini uyandırıp bana tanıklık edebilmelerini sağlayacağımı umuyorum.

Bu açıklamalarımı son derece yalın olarak, birkaç kavram çevresinde, öncelikle de doğrudan doğruya *gösterge* kavramı çevresinde toplayacağım. Öyle sanıyorum ki, Foucault'nun da belirttiği gibi, ayrıca yeni ya-

* Fransızca'daki *signe* terimini, göstergebilimin inceleme konusu olduğu her alanda, *gösterge* terimiyle karşıladığımız için, tıp alanındaki *signe* kavramını da, bundan sonra, dilimize daha önce girmiş olan *belirti* (hastalık belirtisi) ile değil *gösterge* ile karşılayacağız. (Ç.N.)

yımlanmış sayılan bir tıp sözlüğünün de doğruladığı biçimiyle *semptomlar* ile *göstergeleri* birbirinden ayırt etmek ve karşılaştırmak yerinde bir davranış olacaktır. Nedir semptom, göstergebilimsel açıdan? Foucault'ya göre, hastalığın ortaya çıktığı biçimdir. Bir tıp sözlüğü de şöyle diyor: "Semptom: Hastalık durumunun organizmada yol açtığı özel görüngü (fenomen; olay)". Eskiden hekimin ortaya çıkardığı *nesnel semptomlar* ile, hastanın söylediği *öznel semptomların* varlığı biliniyordu. Eğer bu tanımları kabul edecek olursak —kabul etmenin de sonuçta önemli olacağını sanıyorum—, bu durumda, semptom, *görünen gerçek* ya da *gerçek görünen* olacaktır. Biz buna *görüngüsel (fenomenal)* diyebiliriz, ancak henüz göstergebilimsel, anlambilimsel özelliği bulunmayan bir *görüngüsel* söz konusudur kesinlikle. Bu durumda da semptom nesnelliği ve süreksizliği içinde marazi bir olgu olacaktır. Bu nedenle, XIX.yy'da, hekimlerin konuşmalarında sık sık yaptıkları gibi, biz de semptomların anlaşılmazlığından, karışıklığından söz edebiliriz. Ancak, bu, göstergelerin anlaşılmazlığı değil de, tersine, henüz gösterge niteliğine ulaşamamış marazi olguların anlaşılmazlığıdır. Bu tanım önemlidir, çünkü eğer doğruysa, "semptom" sözcüğü eğretilmeli açıdan ele alındığında ortaya çıkan yananlamın tersine, anlam belirtme fikrini, kavramını hemen kazanamamış demektir —gerçekten de, "semptom"dan eğretilmeli olarak söz ettiğimizde, aslında ona bir anlam kavramı yüklemiş oluruz. Semptomun çözülmesi gereken bir şey olduğunu sanıyoruz, oysa, gerçekte, semptom kavramı, tıp bakımından bir çözüme fikrini, okunacak bir dizge fikrini, keşfedilecek bir gösterilen fikrini hemen kazanamaz gibi görünüyor. Aslında, semptom kavramı, çözüme çalışması başlamadan önce, bir çözüme çalışmasına sunulmuş işlenmemiş, ham bir olgudan başka bir şey değildir. Eğer göstergebilimin ya da genel dilbilimin kategorileriyle yaptığımız örneksemeyi izleyecek olursak, şöyle diyebiliriz: Semptom, Hjelmslev'in, gösterenin tözü diye adlandırdığı şeye, yani henüz anlamlı birimlere ayrıştırılmamış töz olarak, özdek olarak gösterene uygun düşer.

Semptomun karşısında, tıp göstergebiliminin tanımında yer alan gösterge ise aslında, hekimin düzenleyici bilincinin katıldığı, eklendiği semptom olacaktır. Foucault bu konunun üstünde ısrarla durmuştur: Ona göre, gösterge, bir betimlemede yer almasıyla semptom olur; hekimin söylemindeki klinik tablonun hazırlanmasına katkıda bulunduğu ölçüde dilin açıkça görünen, belirttik bir üründür; hekim de bu durumda, dilin aracılığıyla —öyle sanıyorum ki bu nokta önemlidir— semptomu göstergeye dönüştüren kimse olacaktır. Eğer bu tanım kabul edilirse, *görüngüsel*'den *anlamsal*'a geçtik demektir. Bu aşamada iki gözlemde bulunacağım. Birinci gözlemim şu: Tıp göstergesi, az sonra sözünü edeceğimiz bazı işlemler aracılığıyla bir gösterilene iletir kuşkusuz; işte bu özelliğiyle de bir

gösterge olarak kabul edilir. Ortada bir gösterilen vardır ya da, her ne olursa olsun, birçok gösterge için bir gösterilenin varlığı ilke olarak ileri sürülebilir. İşte bu gösterilen hastalığın betimlenmesiyle ilgili (yani *nozografiktir*), göstergeden ya da göstergelerden hareket edilerek ortaya çıkan adı konmamış hastalıktır. Dolayısıyla, tıp alanında, kuruluş açısından tamamıyla geleneksel ve kurallara uygun bir gösterge, bir başka deyişle, bir tür iki-yüzlü bir birim karşındayız demektir: Bir yanda keşfedilmeyi ve adlandırılmayı bekleyen gizli bir yüz vardır ve bu kabaca hastalığın kendisidir; öbür yandaysa yapılandırılmayı, yorumlanmayı, dizimsel açıdan düzenlenmeyi, vb. bekleyen dışa vurulmuş, özdekleşmiş, belki de birçok gösterene ayrılmış bir yüz söz konusudur. İkinci gözlemim de şöyle: Gösterge, semptomla karşıt olarak, kavranabilen şeylerin alanında yer alır. Tıp göstergesi, semptomdan göstergeye geçerken, zamana egemen olmayı, hastalığa süre olarak egemen olmayı gerektirir. Bu noktada, doğrudan doğruya Hippokrates tıbbının ilkesiyle karşılaşırız. Tıp göstergesi, hastalığın zamanına egemen olabilecek biçimde ortaya konduğu ölçüde üç değer ya da üç işlev taşır: Buna göre, *anamnestiktir*, daha önce ne olduğunu söyler; *pronostiktir*, ilerde ne olacağını söyler; ve *diyagnostiktir*, içinde bulunulan anda neyin oluştuğunu söyler. Demek ki, tıp göstergesi, tam anlamıyla tümcenin kurucu öğelerine, yani gösterenleri birleştiren sözdizimsel öğelere, bu gösterenleri anlamın ilerleyen çizgisi içinde yapılandıran öğelere benzetilebilir. Bunu söylerken, yalnızca fiilleri değil, tümcenin sözdizimsel bölümüne bağlı olan dizimsel zamansallığını, bir ilgeçin, tümcenin daha sonra yeniden ele alınacak bir başka öğesini, bir tür tasarı biçiminde haber vermesi gerçeğini de düşünüyorum: Denilebilir ki, bir tümcede, sözdizim, zamana egemen olma gücüdür —burada yalnızca gerçek olanın zamanı değil, tümceye ilişkin zaman söz konusudur. Bir başka deyişle, gösterge açıklar, tanımlar ya da dile getirir ama aynı zamanda haber de verir. Dolayısıyla, diyebilirim ki, semptom eğer gösterenin tözüne denk düşüyorsa, gösterge de kabaca gösterenin biçimine aittir ya da her ne olursa olsun gösterenin biçimini içerir. Semptom ve gösterge kavramları konusunda söyleyeceklerim işte bu kadar.

Genel göstergebilimin bir başka temel kavramı da dizge kavramıdır. Dizge, göstergenin karşılıklı bağıntılar alanıdır. Burada göstergebilimde son derece sıradan olan bir karşıtlığı, *dizisellik* (paradigmatik) ve *dizimsel* (sentagmatik) karşıtlığını anımsatacağım. Dizisellik, bir gösterge ile farklı yakınları arasında, bir olgu ile gücül yakınları arasındaki karşıtlıklar düzlemini belirtir. Sözelimi p ve b dizisel bir bağıntı içindedir çünkü b' 'den p' 'ye geçerken bir anlam değişikliği yaratılır, çünkü en azından Fransızca'da "boisson" ("içilecek şey, içki") "poisson" ("balık") ile aynı anlamı taşımaz. Demek ki, dizisellik, kullanılan sözcük ya da tümcede,

yalnızca biri gerçekleşme durumuna gelen iki öge arasındaki gücül karşıtlık düzlemidir. Tıp göstergesinin diziselliği (böyle birşeyin var olup olmadığını ya da böyle algılanıp algılanmadığını bilmiyorum), tıp göstergeleri arasında bir karşıtlık kurmak anlamına gelecektir; kuşkusuz bu karşıtlığın da bir hastalık değişikliğine yol açması gerekir. Böylece, aralarından her birinin bir başka göstergeyle karşılaşması ölçüsünde, tıp göstergelerinin dökümünü çıkarabiliriz; bu karşıtlığın da bir gösterilen değişikliğine, yani hastalığın okunmasında bir değişikliğe yol açması gerekir. Dahası, işin ideali, iki gösterge arasındaki bu karşıtlığı yalınlaştırabilmek ya da bir ögenin varlığına ya da yokluğuna, yani belirtili olma ve belirtisiz olma kuralına indirgeyebilmektir. Bilindiği gibi, sesbilimde, dillerdeki bütün anlamlı karşıtlıklar, sonunda, öğelerinden biri belirtili öbürü de belirtisiz olan çeşitli alması kuralları bütününe indirgenebilmiştir. Belirtili öge, belirtisiz öğede bulunmayan bir özellik içerir. Tıp göstergebiliminde de, göstergelerin, kuşkusuz bazı bağlamlarda, bir ögenin varlığına/yokluğuna indirgenerek sınıflandırılabilceğini düşünebilir miyiz? Tıptaki diziselliği çözebilmek için sorulması gereken bir sorudur bu. Konunun acemisi olan biri için hemen şöyle bir durum ortaya çıkar: Tıpta göstergeyi, eğer bir özelliğin eksikliği ya da yokluğuyla belirlemek istiyorsak, bu durumda, söz konusu göstergenin bir anlam belirtmek için, kendi yerine gereksinimi vardır, yani bedensel bir uzama gereksinimi vardır. Bedendeki yeri belirli olmayan yani sözgelimi hastalık ateşi gibi, yeri bütün bedenin kendisi olan tıp göstergeleri sınıfı tasarlamak söz konusu olsa bile, gösterge bedenin belli bir yerine göre bir anlam belirtir. Görülüyor ki, göstergenin kendi anlamlama işlevini yerine getirebilmesi için, tıp göstergebiliminin bir çeşit bedensel dayanağa, belirlenmiş bir yere gereksinimi vardır. Dilin düzeneğinden ayrıldığı nokta da işte budur, çünkü dilde böyle birşey söz konusu değildir: Dilde, sesbilimin inceleme konusu olan ses, kendisinden bağımsız olan bir özdek üstünde yer almaz.

Dizgeselliğe yani göstergelerin yayılmış kümelenmesine ya da göstergelerin demetlenmesine (birçok gösterge beden boyunca aynı anda ya da zaman süresince artarda okunur) gelince, bu, tıp göstergebiliminin temelini oluşturur hiç kuşkusuz: Burada da, dilbilimde ve genel göstergebilimdeki gibi aynı hareket ve aynı aşama sırasıyla karşılaşıyoruz. Sonuçta, önemli olarak görülen de dizisellik değil dizimselliktir; aslında ilk olarak ortaya çıkarılan belki de diziselliktir ama, bu, durumu değiştirmez. Dizimsellik, dilbilimin, sözdizim (sentaks) adını taşıyan en gelişmiş, üzerinde en çok çalışılmış bölümdür; anlambilim (semantik) ise yalnızca gecikmiş olmakla kalmamıştır, şu anda bile belli bir açmazdadır*. Demek ki, tıptaki

* R.Barthes'ın anlambilim konusundaki bu yargısı, 1960 sonları ve 1970'li yılların başları için geçerlidir. (Ç.N.)

dizimsellik, göstergenin bir birleştirme işlemi sayesinde kullanılması olacaktır. Burada da birkaç gözlemlerde bulunacağım. Önce bir sorum var: Tıp açısından katışıksız göstergeler var mıdır? Yani şunu demek istiyorum: Hastalıkların genel klinik tablosu içinde, sözgelimi bir gösterileni belirtmede, adlandırmada tek başına yeterli olabilecek, bir başka deyişle bir hastalığı, başka göstergelerle herhangi bir birleşim içine girmeden belirtilecek, adlandırabilecek bir gösterge var mıdır? Ben var olacağını sanıyorum, çünkü, bana öyle geliyor ki, bu olguya tam olarak, bazı tipik göstergeleri bulup ortaya çıkarmış bazı hekimlere attığımız durumlarda rastlıyoruz. Belki de bu durumlarda, temelde bir hastalığın kendine özgü niteliklerini belirtmede tek başına yeterli olabilecek bu tipik göstergeyle karşı karşıya bulunduğumuz belirtilmektedir. Bundan böyle, bu tek ve yeterli gösterge dildeki tümce-sözcüklerin, ünlemlerin, vb.'nin eşdeğerli karşılığı olacaktır. Ama elbette yaygın olan düzen, öyle sanıyorum ki, göstergelerin bir araya gelmesidir, yani göstergelerin birleşim düzeni ya da göstergele- rin sözdizimidir; bunda da okumanın yayılma alanı zamandır yani göstergelerin ortaya çıkışında görülen artsüremliliktir (bu da kuşkusuz son derece önemlidir). Sözgelimi XIX. yy'ın başlarında, Cabanis, tıptaki göstergelerin bu birleşme özelliğini tam olarak dile getirmiştir: Ona göre, hastalık durumunda, temel nitelikli olgu her zaman çok az sayıdadır; bütün öbür olgular temel olguların karışımından ve farklı yoğunluk derecesinde olmalarından kaynaklanır. Olguların ortaya çıkış düzeni, birbirlerine göre olan önemleri, değişik bağıntılar içine girmeleri, her çeşit hastalığın doğması için yeterli olmaktadır. Bir sürecin, yani birleşim gücünün tipik tanımı da işte bu özelliklerde yatar: Bu öyle bir birleşim gücüdür ki, düşük sayıda ama yüksek güçte birkaç öğeyle neredeyse okumanın sonuçlarını verir. Bana öyle geliyor ki, aynı tıp göstergelerinin değişmeyen ve yinelenen genel görünümü tam olarak *sendrom* diye adlandırılabilir. Bunun dilbilimdeki karşılığı da *kalıplaşmış dizim* denilen şeydir: Bir başka deyişle, değişik tümcelerde her zaman aynı biçimde kümelenmiş olarak ortaya çıkan, kalıplaşmış sözcük öbeğidir. Kendisi de şaşmaz biçimde birçok sözcükten (iki, üç ya da dört) kurulu olan bu öbek, bir tek sözcüğün taşıdığı aynı işlevsel değeri taşır kesinlikle. Bu, bilindiği gibi, dilbilimin büyük sorunlarından biridir ya da en azından biri olmuştur: Kalıplaşmış dizimler hem dizgesel biçimde, hem de kuramsal ve uygulamalı olarak —bir tek sözcükle işlemsel olarak— nasıl incelenebilir? Sözgelimi Fransızca *pomme de terre* ("patates") dediğimizde, konuşma biçimimiz çeşitli sorunlar yaratır. *Pomme de terre*'in gerçekte bir tek sözcük olduğu kesindir; üç öğeyle somutlaşmış olmasının bir önemi yoktur bu açıdan. Ama çeşitli sorunlar yaratan bir sözcüktür bu; özellikle de otomatik çeviri konusunda el attığımızda bir sorun çıkar karşımıza, çünkü *pomme de terre*'i biçimsel olarak

bir tek sözcükmüş gibi ele alıp işleyemeyiz. Saussure kalıplaşmış dizimlerin, katıksız dizisellik ile dizimsellik arasında ara durumlar oluşturmaya yöneldikleri ölçüde kuramsal bakımdan bir güçlük yarattıklarını iyi görmüştü; çünkü ne de olsa bunlar sonuçta dizisel bir değeri bulunan dizimsel öğelerdi, bir sözcükler dizisiydi. Dolayısıyla *sendrom* belki de şöyle tanımlanabilir: Göstergelerin genel görünümünün okunması edimi, yani belli sayıdaki tıp göstergesinin anlamlı, değişmez, düzenli, kurallara uygun olan ve her zaman aynı gösterilene ileten bir genel görünüm biçiminde kavranması. Diyagnostik'i (hastalık teşhisi) de tamı tamına işte budur: Göstergelerden oluşan bir genel görünümün okunması eylemi. Sözlük ise diyagnostik'i şöyle tanımlar: "Hastada görülen marazi semptomların hekim tarafından bir araya getirilerek nozolojik çerçeve içinde yeri bulunan bir hastalığa bağlanması edimi".

İşte bu aşamada yeni bir sorun ortaya çıkar: Diyagnostik güçlükleri ya da hataları dilsel ve yapısal olarak nasıl tanımlanabilir? Tıp konusunda bilgim olmadığı için ne yazık ki bu soruyu yanıtlayamıyorum. Hekimin bir göstergeyi ya da göstergeleri okumada karşılaştığı güçlüklerin, göstergeler konusunda yanılgıya düşmesinin yapısal bir tanımlaması yapılabilir elbette. Ama birleşim düzeninin hangi anında güçlüklerle karşılaşabilme ya da hatalar yapabilme tehlikesi vardır? Göstergelerin sistematığı açısından bunu belirleyebilmek çok ilginç olacaktır (bu sorunun çözümünün hasta açısından sağlayacağı yarardan da söz etmeye gerek yok!)

Şimdi gösterilen kavramı çevresinde bir iki gözlemim olacak. Kuşkusuz, tıp göstergelerinin, eklemli göstergelerin dizimsel genel görünümü bir gösterilene iletir. Bu tıpsal gösterilenin, hastalığın betimlenmesi, sınıflandırılması çerçevesi içinde bir yeri vardır. Hekim bütün marazi semptomları yani göstergeleri, hastalığın betimlenmesi, sınıflandırılması çerçevesi içinde yeri bulunan bir hastalığa bağlar. Hastalığın betimlenmesi, sınıflandırılması çerçevesi içindeki bu yer ise yalnızca bir addan ibarettir, yani bir ad olarak hastalık söz konusudur. En azından kliniğin başlangıcında durum tartışmasız olarak böyledir kesinlikle. Foucault da, kliniğin doğuşunda dilin oynadığı rolü gösterirken bu durumu aydınlatmıştır. Aslında bir hastalığı okumak, ona bir ad vermek demektir; o andan itibaren de —zaten her şey bundan sonra iyice karışık bir durum sunar— bir tür eksiksiz geridönebilirlik söz konusudur; bu doğrudan doğruya dilin kendisinde görülen, gösteren ile gösterilen arasındaki başdöndürücü geridönebilirliktir. Hastalık ad olarak tanımlanır, göstergelerin toplaşması olarak tanımlanır ama göstergelerin toplaşması yalnızca hastalığın adında belli bir doğrultuya yönelip tamamlanabilir; burada sonsuz bir dolaşım söz konusudur. Diyagnostik okuma (teşhisle ilişkili okuma), yani hastalık gösterge-

lerinin okunması, adlandırmayla sonuçlanacakmış gibidir: Tıpsal gösterilen ancak adlandırıldığı an var olur. Bu aşamada, günümüzde bazı felsefeciler tarafından sürdürülen gösterge tartışmasıyla karşılaşırız yeniden: Bir göstergenin ya da göstergelerin gösterilenlerini kullanabilmek ancak bu gösterilenleri adlandırarak olanaklıdır ama bu adlandırma eylemiyle de gösterileni yeniden gösterene çevirmiş oluruz. Bu kez de gösterilen, gösteren durumuna gelir. Göstergebilimde bir süredir (dört ya da beş yıldır diyelim) görülen bütün değişikliği yapılandıran da bu düşünce olmuştur. Kuşkusuz bu da günümüzde, anlam olayının sonsuz olduğunu ve gösterilenlerin geri dönmesi olayının neredeyse bitimsiz olduğunu daha iyi anlamamız (ilerde doğuracağı bütün sonuçları henüz bilmememiz, durumu değiştirmez) ölçüsünde gerçekleşmiştir. Kuramsal açıdan, bir gösterge hiçbir zaman sonuncu bir gösterilende durdurulamaz; bir göstergeyi yalnızca okunması sırasında uygulama açısından durdurabiliriz yoksa bu durdurma eylemi gösterge dizgesinin kendisinden kaynaklanamaz. Bu konuda iki örneği ele alalım. Tıpta, gösterilenin gösterene geri dönmesini ya da çevrilmesini durduran şey, tıpsal uygulamadır. Bir başka deyişle, gösterilenin hastalık adı olarak kavranmasından itibaren gösterge dizgesi bir tedavi sorununa dönüştürülür, hastalık iyileştirilmeye çalışılır ve dolayısıyla, o anda, anlam dışına bir çıkış olan işlemle, işlemin işin içine katılmasıyla gösteren ve gösterilen arasındaki baş döndürücü dolaşımdan kaçınılmış olunur. Dilbilimde de aynı durum söz konusudur. Bir sözlükte, her gösteren başka gösterenlerle tanımlanır; yani bir sözcüğün tanımı başka sözcüklerle yapılır. Ama, bu başka sözcükleri de tanımlamak istersek, yine başka sözcüklere baş vurmak gerekecek ve dolayısıyla gösteren ile gösterilen arasındaki dolaşım hiçbir zaman durdurulamayacaktır. Kuramsal ve dizgesel olarak, bir sözlük, gerçekleşmesi olanaksız bir nesnedir, baş döndürücü ve sanki şeytansı bir nesnedir. Oysa sözlükler yararlı ve kullanışlıdır çünkü belli bir anda, bir işlemle bu sonsuz süreci durdururuz, yani bir tanım üzerinde dururuz yalnızca ve bu tanımdan pratik ya da işlemsel olarak yararlanırız.

Bu gösterilen sorunu konusunda ayrıca, tıp göstergebiliminde uç durumların var olup olmadığını, yani bir bakıma yalnızca kendi kendine ileten göstergeler bulup bulamayacağımızı da soruyorum kendi kendime. Rastlantısal olarak bir çeşit pigmentli ve ilerleyici deri hastalığıyla (dermatoz) karşılaştım. Eğer iyi anlayabildimse, deri üstünde küçük lekelerle ortaya çıkan bu hastalıkta, söz konusu lekeler kendilerinden başka birşeye iletmeyecekler, dolayısıyla da hiçbir okuma, derinleştirme ya da yorumlama süreci gerektirmeyeceklerdir. Burada hastalık kendi kendisinin göstergesi olacaktır. Belki de deri hastalıklarının her zaman yalnızca bir belirti (gösterge) hastalığına indirgenebileceği gerçeği konusu üstünde fikir yürü-

tebiliriz. Bazı tıp göstergeleri üstüne burada ileri sürdüğüm türden bir var-sayım eğer az çok doğruysa, bu, dilbilimde, *özadlılık* diye adlandırılan şeyin —özadlılık, yani göstergenin kendi kendisiyle tanıtlanması— eşdeğeri olacaktır.

Sonuç olarak, dil sorununu bir soru biçiminde ortaya koymak istiyorum. Klinik ortamda, hastalık gerçek bir dil alanıymış gibi görünüyör (ama bir kez daha belirtiyim ki, klinik olgusunu Foucault'nun kitabı içinde, yani büyük bir olasılıkla kliniğin arkeolojik bir çağı içinde sorguladım); çünkü ortada bir töz yani semptom ve bir biçim yani gösterge (gösteren ve gösterilenden oluşan iki-yüzlü bir düzen), öğeleri azaltıp gücü artıran bir birleşim düzeni, sözlüklerdeki gibi ad olarak var olan bir gösterilen ve tıpkı dillerde olduğu gibi öğrenme evresi gerektiren bir okuma yani diyagnostik (teşhis) vardır. Son sorun ise bu tür bir gösterge düzeninin gerçekten bir dil olup olmadığını bilmektir; bu, *çift eklemleme* sorunudur, çünkü eklemli insan dilinin gerçekten de bu çift eklemlemeyle tanımlandığı açıkça ortadadır. Bir başka deyişle, insan dilinde ilk birimler diye adlandıracağımız anlamlı birimler yani her biri bir anlam taşıyan birimler vardır; bunlar da kabaca belirtecek olursak sözcüklerdir. Bu anlamlı birimlerin her biri de ayırıcı birimlere yani öğeleri artık anlam taşımayacak sesbirimlere ayrıştırılabilir. Diller işte bu çift eklemleme özelliğine sahip oldukları için çok az sayıda öğeyle inanılmaz bir zenginliğe ulaşabilirler: Gerçekten de dil başına ortalama otuz kadar sesbirimle yüz bin sözcükten oluşan sözlükler yapabiliriz.

Öyleyse, tıp dilinin de bir çift eklemlemeye bağlı olup olmadığını sorabiliriz. Bana göre bir anlamda, tıpta çift eklemleme söz konusudur, çünkü ortada ayırıcı ve anlamı olmayan birimler, tek başlarına bir anlam belirtmeyen ama anlamlı birimler biçiminde bir araya gelen göstergeler vardır ve her gösterge, tıpkı sesbirimler gibi, birçok sendroma katılabilir. Örnek olarak, yaklaşık elli yıl önce, dört hastalık belirtisi (gösterge) konusunda yapılan bir teşhis türünü ele alacağım: Vücutta su birikmesine (hidropizi) bağlanabilen kas zayıflığı; tıkanmalara bağlanabilen tendeki solgunluk; çiçek hastalığına bağlanabilen bedendeki lekeler; dişte taşların (tartar) birikmesi sonucu ortaya çıkabilecek dişeti şişmesi. Eğer bu göstergeleri içinde yer aldıkları belli bir bütünden ayırıp yeniden biraraya getirirseniz, iskorbüt diye adlandırılan başka bir hastalık yaratmış olursunuz. Yani karşımızda, aslında, birçok hastalığa bağlanan göstergeler vardır ve özel bir hastalık durumunun ortaya çıkması da yalnızca bu göstergelerin biraraya gelmesiyle olanaklıdır: İşte bu da, temelde, doğrudan doğruya çift eklemlemenin şemasıdır.

Şimdi artık, gerçekten felsefi ve ideolojik nitelikli şu son soruyu so-

rabiliriz: Dilbilim ve dolayısıyla şu son yılların göstergebilimi belli bir gösterge tarihine, belli bir gösterge ideolojisine bağlanabilir mi? Eğer hastalıklar alanının göstergebilimsel yapısı, belli bir tarihe denk düşüyorsa (Foucault'nun varsayımıdır bu) gösterge kavramının üstünlüğü, gösterge kavramının kültürü de öyleyse uygarlığımızın belli bir ideolojik evresine denk düşecektir. Ama, bu durumda, pozitif bir bilim ile ideolojik bir bilim (sözgelimi yorumbilim*) arasında nasıl olur da bir uygunluk bulunabilir? Aslında, XIX. yy'daki kliniğin terimlerinde bile bir tıp yorumbilimi vardır. Pozitif bir bilim, belli bir ideolojik dünya görüşünü benimsemiş durumda bulunan bir yorumbilim ile özdeşleşebilir mi? Gerçekte, tıp gibi pozitif bir bilimin uygulanması, kendi içinde mitsel diye adlandırabileceğimiz şemaların dolaşımını dışlamaz kuşkusuz; çünkü tıp göstergebilimi temelde, animist (canlı) türden bir şemaya oldukça iyi denk düşer: Hastalık aslında anlaşılabilir kılınmıştır; bu özelliği, tıpkı bedenin derinliklerinde, sanki derinin altında yatan bir kimsenin, sonradan, hekimin algılamak ve neredeyse şifre çözen bir kahin gibi yorumlamak (bu aslında bir tür kehanette bulunmak demektir) zorunda kalacağı göstergeler, bildiriler iletmesine benzer. Geriye ise şu soru kalır: Günümüzün tıbbi hâlâ gerçek anlamıyla göstergebilimsel özellikler taşımakta mıdır?

Les Sciences de la folie'de, Roger Bastide'in yönetiminde (École pratique des hautes études'e bağlı Sosyal Psikiyatri Merkezi'nin yayını), Mouton, 1972.

* Fransızca'sı *herméneutique*. (Ç.N.)

Bu kitap, dünyadaki her çeşit anlamlı bütünü, insanı kuşatan yoğun ve karmaşık anlatılar evrenini daha iyi anlamamızı sağlayacak bir bilim dalının, göstergebilimin Roland Barthes tarafından yaşanan özgün ve özgür bir serüvenini sergiliyor.

Avrupa göstergebiliminin (semyoloji, semiyotik) kurucularından, büyük düşünce ve yazı ustası

Roland Barthes **Göstergebilimsel Serüven**'de yer alan yazılarında, göstergebilimin temel ilke ve kavramlarını ortaya atmakla kalmıyor, aynı zamanda anlatı çözümleme yönteminin başlıca aşamalarını gösteriyor, yazın, reklam, şehircilik, tıp, gündelik yaşamdaki nesneler gibi çok değişik alanlara ilişkin yaklaşım örnekleri de sunuyor.

ISBN 975-363-131-6

